

911
11-97

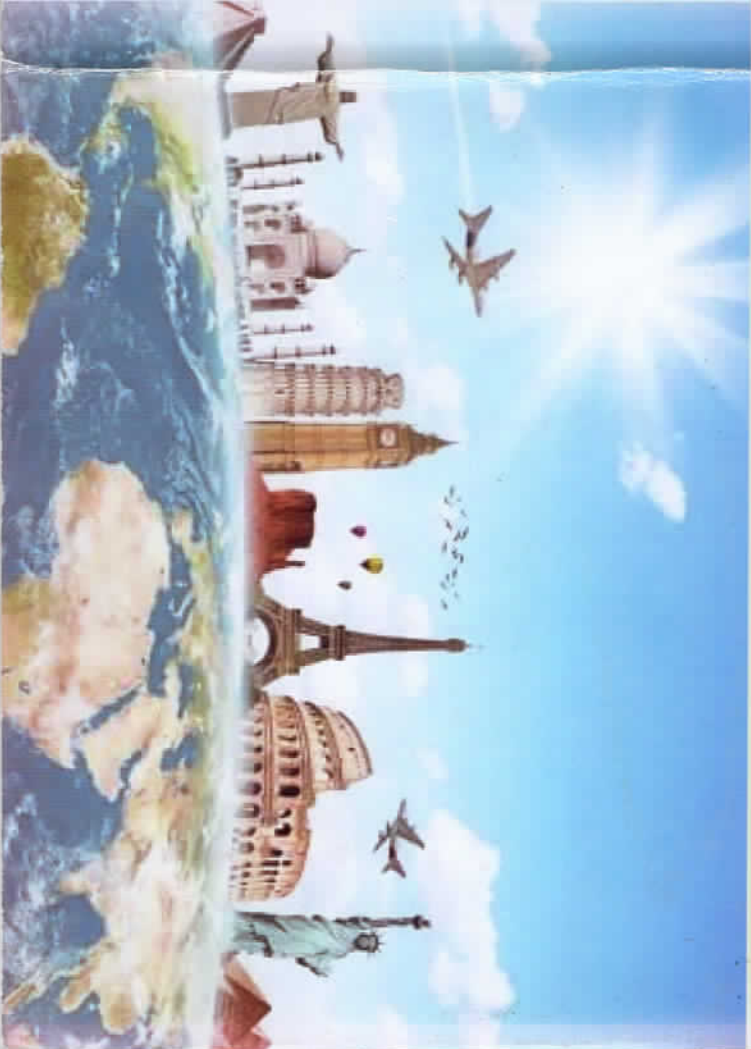
ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TALIM VAZIRLIGI

SAMARQAND DAVLAT UNIVERSITETI

M.R. Usmanov

TURIZM GEOGRAFIYASI

O'quv qo'llanma

914
0-94

M.R.USMANOV
TURIZM GEOGRAFIYASI

o'quv qo'llanma

Скачеп.

-5105-

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI QIYATIDARSONO
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI
FILIALI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS TAILIM VAZIRLIGI
TOSHKENT VILOYATI QIYATIDARSONO
DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI
AXBOROT RESURS MARKAZI

Samargand — «SamDU» — 2019

Книга должна быть
возвращена не позже
указанного здесь срока

Количество предыдущих
выдач

27.09.22.

Usmanov M.R. Turizm geografiyasi: o'quv qo'llanma. —
Samarqand, «SamDU», 2019. 256 b.

Ushbu qo'llanma «Geografiya» yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalarga mo'ljallangan bo'lib, 3 ta qism, 14 ta bobni o'z ichiga oladi. O'quv qo'llanmaning 1-qismi Turizm geografiasining ilmiy-nazariy asoslariga, 2-qism turizm geografiasining regional xususiyatlariga, 3-qismidagi boblarda esa O'zbekiston va uning hududlari turizm salohiyati geografik jihatdan tadqiq etilgan.

O'quv qo'llanma geografiya yo'nalishi talabalariga va magistratlarga hamda shu sohada ilmiy tadqiqot olib borayotgan doktorant, izlanuvchi-tadqiqotchilarga mo'ljallangan.

SamDU kengashi qarori bilan chop etishga tavsiya qilingan.

Mas'ul muxarrir: Samarqand davlat universiteti professori,
g.f.d. S.B.Abbasov

Taqrizchilar: Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
“Turizm” kafedrası dotsenti i.f.n.
R.Amriddinova

Samarqand davlat universiteti “Ijtimoiy-
iqtisodiy geografiya” kafedrası dotsenti
g.f.n. T.Jumaboev

MUNDARIJA

Kirish.....	6
I QISM. TURIZM GEOGRAFIYASINING ILMIY- NAZARIY ASOSLARI.....	10
1-BOB. TURIZM GEOGRAFIYASINING PREDMETI, OBYEKTI, MAQSAD VA VAZIFALARI.....	10
1.1. Turizm tushunchasi.....	10
1.2. Turizm geografiasining ob'ekti va predmeti.....	12
1.3. Turizm geografiasining boshqa fanlar bilan aloqadorligi	18
2-BOB. TURIZM KLASSIFIKATSIVASI, KO'RINISHI VA TURLARI.....	21
2.1. Turizm turlari.....	21
2.2. Turizm klassifikatsiyasi.....	24
2.3. Turistik marshrut va ularning turlari.....	29
2.4. Ekologik turizmining ba'zi bir nazariy masalalari.....	33
3-BOB. TURIZMNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI.....	39
3.1. Tabiiy geografik omillar.....	39
3.2. Iqtisodiy geografik omillar.....	41
3.3. Ijtimoiy-demografik omillar.....	42
4-BOB. TURISTIK DESTINATSIYA.....	45
4.1. Destinatsiya tushunchasi, turistik destinatsiya geografiasining o'rganish ob'ekti sifatida	45
4.2. Turistik destinatsiyaning predmeti va vazifalari.....	46
5-BOB. XALQARO TURIZM TARIXI VA RIVOJLANISHI..	52
5.1. Xalqaro turizm tarixi.....	52
5.2. Xalqaro turizmining rivojlanish tendensiyasi.....	55
5.3. O'zbekistonning xalqaro turizmida tutgan o'rni.....	58
II QISM. XALQARO TURIZMNING REGIONAL XUSUSIYATLARI.....	60
6-BOB. JAHONNING TURISTIK REGIONLARI (YEVROPA REGIONI).....	60

6.1. Butunjahon turistik tashkiloti (UNWTO) buyicha regionlar.....	60	III QISM. O'ZBEKISTONNING TURIZM ISTIQBOLLARI	126
6.2. Yevropa regioni turizm geografiyasi.....	61	III-BOB. O'ZBEKISTONNING TURIZM IMKONIYATLARI VA SALOHIVATI.....	126
6.3. Shimoliy Yevropa subregioni.....	63	11.1. O'zbekiston turizm imkoniyatlari tahlili.....	126
6.4. G'arbiy Yevropa subregioni.....	68	11.2. O'zbekiston turizmining «Buyuk Ipak yo'li» brendi	134
6.5. Janubiy Yevropa subregioni.....	71	11.3. O'zbekistonda ekoturizmi rivojlantirishning milliy modelni yaratish	137
6.6. Sharqiy va Markaziy Yevropa subregioni.....	76	11.4. Tabiiat yodgorliklarining turizmdagi roli	146
7-BOB. AMERIKA REGIONI MAMLAKATLARIDA XALQARO TURIZM GEOGRAFIYASI.....	83	11.5. O'zbekistonda qishloq turizmini rivojlantirish istiqbollari.....	153
7.1. Amerika regionining turizm geografiyasi.....	83	IV-BOB. O'ZBEKISTONNI TURISTIK RAYONLASHTIRISH MASALALARI.....	162
7.2. Shimoliy Amerika subregioni (AQSH, Kanada turizmi)....	87	12.1. O'zbekistonda turistik rayonlashtirish omillari.....	162
7.3. Markaziy Amerika subregioni turizmi (Meksika turizmi).....	92	12.2. O'zbekistonda turistik rayonlashtirishning ba'zi muammolari.....	169
7.4. Janubiy Amerika subregioni turizmi (Braziliya turizmi).....	92	12.3. O'zbekiston turistik rayonlariga umumiy tavsif.....	171
7.5. Karib havzasi subregioni turizmi.....	93	12.3.1. Toshkent turistik rayoni.....	171
8-BOB. OSIYO – TINCH OKEANI REGIONI MAMLAKATLARI XALQARO TURIZM GEOGRAFIYASI	96	12.3.2. Mirzacho'l turistik rayoni.....	173
8.1. Osiyo-Tinch okeani turistik regioniga umumiy tavsif.....	96	12.3.3. Farg'ona turistik rayoni.....	177
8.2. Shimoli-Sharqiy Osiyo subregioni mamlakatlari turizmi...	98	12.3.4. Zarafshon turistik rayoni.....	182
8.3. Janubi-Sharqiy Osiyo subregioni turizmi.....	101	12.3.5. Janubiy turistik rayoni.....	187
8.4. Avstraliya va Okeaniya subregioni turizmi.....	103	12.3.6. Qiyoi Amudaryo turistik rayoni.....	196
8.5. Janubiy Osiyo subregioni turizmi.....	105	IV-BOB. SAMARQAND VILOYATINING TABIIY VA MADANIY TURISTIK RESURSLARI.....	202
9-BOB. O'RTA SHARQ REGIONI	110	13.1. Samarqand viloyatining geografik o'rni va joylashuvining turizmdagi ahamiyati.....	202
9.1. O'rta Sharq turistik regioniga umumiy tavsif.....	110	13.2. Turizmga innovatsiyalarning hududiy jihatdari	207
9.2. O'rta Sharq turistik regionida etakchi mamlakatlari turizmi	112	13.3. Samarqand viloyatida innovatsion loyihalarni amalga oshirish muammolari	210
9.2.1. Birlashgan Arab Amirliklari turizmi.....	112		
9.2.2. Saudiya Arabistoni turizmi.....	113		
9.2.3. Misr Arab Respublikasi turizmi.....	113		
10-BOB. AFRIKA TURISTIK REGIONI.....	116		
10.1. Afrika turistik regioniga umumiy tavsif.....	116	Xulosa.....	214
10.2. Shimoliy Afrika subregioni turizmi.....	121	Glossariy.....	216
10.3. Sahroi Kabir atrofi subregioni turizmi.....	121	Foydalanilgan adabiyotlar.....	221
		Hovular.....	225

Kirish

Ma'lumki, insoniyat qadimdan dunyoni bilishga va uni anglashga, yangi yerlarni ko'rishga hamda o'zi uchun nomal'um bo'lgan hududlarni kashf etishga harakat qilgan. Bu orzularni amalga oshirish bevosita yaqin va uzoq hududlarga sayohatga chiqish orqali bajarilgan. Sayohat davomida ruhan dam olishgan va tabiatning go'zali mo'jizalariga hamda insonlar tomonidan yaratilgan ajoyib narsalardan hayratlangan. Ayni paytda shu mintaqada aholisini ijtimoiy va iqtisodiy holatiga bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatgan.

Hozirgi kunda turizmning jahon xo'jaligidagi hisssasi yil sayin oshib, u muhim makroiqtisodiy tarmoqlar qatorida rivojlanmoqda. Mazkur soha dunyodagi ko'pgina davlatlarning daromad manbai sifatida ularning milliy iqtisodiyotida asosiy o'rin tutmoqda. Shu jihatdan O'zbekistonda mazkur tarmoqqa e'tiborni kuchaytirish muhim masalalardan biridir.

Butunjahon turizm tashkilotining (UNWTO) prognozi bo'yicha turizm industriyasida 2020 yilgacha halqaro turizmida o'sish tendensiyasi saqlanib qolmadi. Binobarin, barqaror o'sish dinamikasi Osiyo va Tinch okeani regionidagi bir qancha mamlakatlarda ijobiy rivojlanishi xalqaro ekspertlar tomonidan e'tirof etilmoqda. Bunga o'z navbatida bugungi kundagi turizmga berilayotgan keng ko'lamlil investitsiyalar va turistik salohiyatning yuqoriligidir.

Bugungi kunda jahonda yuz berayotgan globalizatsiya jarayonlarining tezlashib borishi davlatlardan turizm tarmog'ini rivojlantirish orqali muhim masalalarni echish imkoniyatini yaratishni taqozo etmoqda. Shu jumladan, respublikamizda olib borilayotgan islohotlarning muhim yo'nalishlaridan biri turizm sohasini rivojlantirish eng dolzarb vazifalardan biri sifatida belgilandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasida "...turizmi rivojlantirish, sohaga investitsiyalar jalb etish, kadrlar salohiyatini oshirish bo'yicha kompleks choralar ko'rishimiz lozim. Bizda turizm ko'pincha qadimiy shaharlarimiz, tarixiy-madaniy yodgorliklar doirasida cheklanib qolmoqda. Vaholanki, mamlakatimizning betakror tabiati, milliy qo'riqxonalar, tog'li hududlarda turizmi rivojlantirish uchun katta salohiyat mavjud. Ayniqsa, tibbiyot turizmi, ziyorat turizmi va ekoturizmi rivojlantirish nafaqat iqtisodiyot, balki ijtimoiy sohalar rivojiga ham katta turtki beradi. 2019-2025 yillarda Turizmi

rivojlantirish milliy konsepsiyasini ishlab chiqish va shu asosda 2025 yilga yaratilgan tashkilot buyuradigan xorijiy sayyohlar sonini 7 million natijaga, turizm eksportidan keladigan yillik daromadni esa 2 milliard AQSH dollariga etkazish lozim" -deb vazifa belgilanganini keltirib o'tish mumkin. Bundan tashqari, ushbu sohani jadal rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 5 maydagi PF-5611-sonli "O'zbekiston Respublikasida turizmi jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni hamda PQ-4095-sonli "Turizm tarmog'ini rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorini keltirib o'tish mumkin. Ushbu qarorda 2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasida mehmonxonalar qurilishining maqsadli parametrlari, istiqbolli investitsiya loyihalari, sanoaviy axborot texnologiyalarini tatbiq etiladigan madaniyat ob'ektlari va muassasalari belgilab berildi.

2017-yilda jahon turizm harakatlari 1,1 mlrd ga yaqin turist natijasi etdi. O'zbekistonga keluvchi xorijiy turistlar sonida ham o'tish kuzatiladi va bu ko'rsatkich 5,5 mln kishini tashkil qildi. Turizm faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalarning soni 680 ta bo'lib, bu ko'rsatkich yildan-yilga oshib bormoqda. O'zbekistonning ko'hna tarixi, qadimiy madaniy merosi jahon turistlarini o'ziga chorlab kelgan bo'lsa-da, sobiq cho'rolar davrida xorijiy mamlakatlar bilan bevosita turistik aloqalar o'rnatish va hamkorlik qilish chegarlangan edi. O'zbekiston mamlakatiga erishgandan so'ng turizm sohasini jahon andazalariga ko'tarish masalasi jiddiy muhokama qilinib, bu sohani yangidan isloh qilish bo'yicha Turizm to'g'risidagi qonun, Prezident farmon va qarorlari va davlat dasturlari qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 fevraldagi qo'rg'evlari bilan Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risidagi PF-5326-son Farmonining 10 bandida turistik katalar tayyorlash masalasining qo'yilganligi geografik oldiga katta vazifalar belgilab beradi. Shuningdek, farmon bandida hududlar turistik imkoniyatlarini yanada rivojlantirish masalalari ham belgilab qo'yilgan. Demak, "hudud egasi" bu albatto geografidir. Shuning uchun har bir hududlar, mamlakatlar, xattoki tuman, qishloq, tog' va daryolar, cho'llar turistik nuqtai nazaridan tadqiq etilishi lozimdir.

Geografiya fani XX asrning ikkinchi yarmiga kelib yangi yo'nalishlar, ya'ni, aholiga xizmat ko'rsatish, tibbiyot, rekreatsiya va turizm kabi tarmoqlarni o'rgana boshladi. Shu jihatdan ushbu fanda

turizmni hududiy tomonlariga ham qiziqish oshib bormoqda. Fanning tabiiy geografiya tarmog'i rekreatsiya resurslarini tabiiy geografik xususiyatlarini o'rgansa, iqtisodiy va ijtimoiy geografiyada esa, turizm hamda rekreatsiya resurslarini baholash va ulardan foydalanish, hududiy turistik majmualar va turistik rayonlashirishga katta e'tibor qaratiladi.

Turizm ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish, joylashtirish, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish va aholi ijtimoiy muammolarini hal etishda, shuningdek, dam olish, sog'lomlashirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur fanning ko'pgina qirralari bilan «uzoq xori» davlatlaridan I.G.Kol, A.Gettner, R.Blanshar, A.Mariotti, V.Unitsiker, Corneliu Iatu, MDH davlatlarida A.YU.Aleksandrova, N.N.Baranskiy, YU.A.Vedenin, S.R.Erdavletov, P.N.Zachinyayev, I.I.Pirojnik, YU.D.Dmitrevskiy, N.S.Mironenko, A.Nizamicv, E.A.Okladnikova, I.T.Tverdoxlebov, N.S.Falkovich va boshqa olimlar izlanishlar olib borgan. Ayni vaqtda, respublikamizda ham turizm geografiyasining ayrim muammolari bo'yicha Z.M.Akramov, E.A.Ahmedov, SH.A.Azimov, A.Zokirov, F.Komilova, A.A.Ratqov, A.Soliev, A.Nigmatov, T.Toshmurodov, B.Husanboev, N.To'xiev, A.Taksanov, A.Yusupov, R.Xayitboev, N.T.Shamuratova, X.Mamatqulov kabi mutaxassislar shug'ullangan.

Ushbu qo'llanma «Geografiya» yo'nalishi bo'yicha ta'lim olayotgan talabalarga mo'ljallangan bo'lib, 3 ta qismdan, 14 ta bobni o'z ichiga oladi. O'quv qo'llanmaning 1-qismi Turizm geografiyasining ilmiy-nazariy asoslariga, 2-qism turizm geografiyasining regional xususiyatlariga, 3-qismidagi boblar esa O'zbekiston va uning hududlari turizm salohiyatiga geografik tadqiq etilgan.

1-qismdagi boblarda quyidagicha: 1-bob turizm geografiyasining predmeti, maqsadi va vazifalari, 2-bob turizm turlari va klassifikatsiyasi, 3-bob turizmni rivojlantirish omillari, 4-bob turizm geografiyasining tarixi va rivojlanishi hamda industriyasi, 5-bob turizm destinatsiyasi kabi masalalar yoritilgan. 2-qism boblaridagi turistik regionlar Butunjahon turistik tashkilotning rayonlashirish tamoyili asosida ko'rib chiqilgan. Jumladan: 6-bobda jahonning turistik regionlari, 7-bob Yevropa mamlakatlarida turizm geografiyasi, 8-bob Amerika mamlakatlarida xalqaro turizm geografiyasi, 9-bob Osiyo-Tinch okeani regionini mamlakatlari xalqaro turizm geografiyasi, 10-bobda O'rta sharq regionini mamlakatlari xalqaro turizm geografiyasi, 11-bob Afrika va boshqa mintaqalar mamlakatlari turizm geografiyasi yoritilgan.

O'quv qo'llanmaning 3-qismida: 12-bob O'zbekistonning turizm muayyadlari va salohiyati, 13-bob O'zbekistonda turistik rayonlashirish masalalari, 14-bob Samarqand viloyatining tabiiy va iqtisodiy turistik resurslari ko'rib chiqilgan.

I QISM. TURIZM GEOGRAFIYASINING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

**1-BOB.TURIZM GEOGRAFIYASINING PREDMETI,
OB'EKTI, MAQSAD VA VAZIFALARI**

Reja:

1.1. Turizm tushunchasi

1.2. Turizm geografiasining ob'ekti va predmeti

1.3. Turizm geografiyasining boshqa fanlar bilan aloqadorligi

1.1. Turizm tushunchasi

Turizm (tourism) terminini birinchi boʻlib 1830 yilda V.Jekono tomonidan qoʻllanilgan edi. Bu tushuncha fransuz tilida «tour», sayohat maʼnosida ishlatilgan. Turizm va turist tushunchalari oʻz navbatida bir maʼnodagi tushuncha sifatida qarash nooʻrindir. Turizm keng maʼnodagi iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biri sifatida barcha turistik xizmatlar yigʻindisidan iborat soha hisoblanadi. Turist esa shu sohada ish tirok etadigan muayyan shaxs oʻzi yashaydigan yoki boshqa joy, hudud, mamlakatda boʻlib xaq toʻlanadigan xizmat bilan mashgʻul boʻlmagan, turli xizmatlardan foydalangan shaxsga aytiladi. Turist oʻz navbatida turizmga band boʻlgan kishilardir.

Binobarin, bu termin va tushunchalarga Bem universiteti professorlari Xunziker va Krappfar aniqroq baho beradi. Jumladan, turist- bu o'zi yashaydigan joydan boshqa joyga, hududga, mamlakatga, mamlakatidan tashqariga bo'sh vaqtlarida dam olish, sog'lig'ini tiklash, sog'lomlashtirish, mehmonga borish, diniy va ish yuzasidan haq to'lanadigan magsadlaridagi tashrifdir, deb ta'rif beradi.

A.Soliev va M.Usmonovlar (2005) turizm tushunchasiga quyidagicha ta'rif beradi: «aholining o'zi yashab turgan mintaqada, hudud, o'lka yoki biror mamlakatning digdatga sazovor joylarini ko'rish maqsadida uyushirilgan rekratsion faoliyat turiga sayohat, ya'ni turizm» hisoblanadi. 1963 yilda Birlashgan Millalarning Tashkilotining (BMT) Xalqaro turizmga oid Rim konferensiyasiga muvofiq turist deb, bir mamlakatdan ikkinchi mamlakatga safarga borib, kamida 24 soat ichida o'sha yerda turib, turistik xizmatlardan foydalangan kishiga aytiladi (Mironenko, Tverdoxlebov, 1981). Agar kishilarning ana shu muddat davomida mamlakat hududining boshqa

hazirgi vaqtda yulbosh turgan manzildan tashqarida bo'lishi mahalliy turizm

U Abdulmalikovning fikricha, turizm-sayohat paytida «tur» (belgi) tushuncha degan ma'noni bildirib, tog', adirlar va uzoq masofalarga sayohat qilish, o'stgi manzilga belgi qo'yib kelish yoki cho'qqiga (manzillarni bildirish uchun biron belgi qo'yishni anglatadi, deb ta'kidlaydi (Abdulmalikov, 1978). Bu fikr ko'proq maktab o'qituvchilari va turizmi bilan bog'liqdir.

(1) shaklidan Respublikasining «Turizm to'g'risidagi qonuni»da (3 - madda, 1 - qismiy tushunchalar): turizm - jismoniy shaxsning doimiy yoki vaqtinchi joyidan sog'lomlashtirish, ma'rifiy, kasbiy - amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq to'lanadigan xizmat bilan shug'ullanmagan holda uzoq'i bilan bir yil muddatga yoki ko'proq muddatga (qaytarit qilishi);

mayohat qiluvchi (doiniy istiqomat joyidan tuzilmagan) bo'lib, O'zbekiston Respublikasi hududi bo'ylab yoki boshqa

maʼmuriy faoliyat - ushbu Qonun va boshqa qonun hujjatlari bilan belgilangan muvofiq sayohatlarni va ular bilan bogʻliq xizmatlarni tashkil etish boʻlinadagi faoliyat;

ekskursiya faoliyati - turistik faoliyatning tarixiy yodgorliklar, obidalar, muzorot joylar va boshqab'eklar bilan tanishtirish maqsadlaridan tuzilgan yo'nalishtir bo'yicha ekskursiya etakchisi faoliyatidagi 24 soatdan oshmaydigan ekskursiyalarni tashkil etishga qaratilgan;

resurslar - tegishli hududning tabiiy - iqlim, tarixiy - madaniy, ma'rifiy va ijtimoiy - maishiy resurslarini o'z ichiga olgan; resurslar - tegishli hududning tabiiy - iqlim, tarixiy - madaniy, ma'rifiy va ijtimoiy - maishiy resurslarini o'z ichiga olgan;

turistik faoliyat sub'ektlari - belgilangan tartibda to'layatqanligidan va turistik xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyasi bo'lgan korxonalar, muassasalar, tashkilotlar;

turistik industriya - turistik faoliyatning turistlargaxizmat ko'rsatishni ta'minlovchi turli sub'ektlari (mehmonxonalar, turistik korxonalar, kempinglar, motellar, pansionatlar, umumiy ovqatlanish, transport korxonalari, madaniyat, sport muassasalari va boshqalar) majmuidi;

- tur - muayyan yo'nalish bo'yicha turistik xizmatlar majmui (to'rt bandlash, joylashirish, ovgatlantirish, transport, rekreasiya, ekskursiya) xizmatlari va boshqa xizmatlar) bilan ta'minlangan aniq muddatlardagi turistik sayohat;

- turistik xizmatlar - turistik faoliyat sub'ektlarining joylashirish, ovgatlantirish, transport, axborot-reklama xizmatlari ko'rsatish borasidagi, shuningdek, turistlarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan boshqa xizmatlar;

- turistik guruh rahbari - turistik faoliyat sub'ektlarining vakili bo'lgan va uning nomidan ish ko'rib, turistlarga xizmat ko'rsatish shartnomasi shartlarining bajarilishini ta'minlovchi jismoniy shaxs;

- gid (ekskursiya etakchisi) - tur qatnashchilariga turistik xizmatlar ko'rsatish shartnomasi doirasida ekskursiya -axborot, tashkiliy yo'sindagi xizmatlar va malakali yordam ko'rsatuvchi jismoniy shaxs;

- turistik faoliyatni amalga oshirish uchun litsenziya - turistik faoliyatni amalga oshirishga bo'lgan huquqni tasdiqlovchi maxsus ruxsatnoma;

- sertifikat - turistik xizmatlar sifatini va ularning muayyan standartga yoki boshqa normativ hujjaga muvofiqligini tasdiqlovchi hujjat.

1.2. Turizm geografiyasining ob'ekti va predmeti

Turizm geografiyasining (TG) fan sifatida shakllanishi va rivojlanishida dastlabki izlanishlar XIX asrning ikkinchi yarmidan keyin I.G. Kol tomonidan olib borilgan. Bu tadqiqot dam olish, turizm geografiyasi bo'yicha ilk qadamlardan biri bo'ldi. Shu davrda nemis geografi A.Gettner ham o'z izlanishlarida TG o'ziga xos jihatlarni ochib berdi. U turizm geografiyasining predmeti bo'yicha ilmiy ishlar olib borib, yirik shaharlar atrofida tabiat va iqlim resurslaridan foydalanish xususiyatlariga katta e'tibor berdi. Shuningdek, Gettner sayohat paytida kishilarning tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy hamda rekreatsiya resurslaridan foydalanishini turizm geografiyasining predmeti deb ta'kidlaydi (Erdavletov, 2000, b.94-95).

«Turizm geografiyasi» terminini birinchi bo'lib fanga 1905 yilda D.Stradnerom kiritgan. U o'z izlanishlarida turistik faoliyatning xo'jalikni rivojlantirishdagi o'rni ga alohida e'tibor qaratdi. K. Shpita

(1919) esa turizmga moddiy texnik bazalarni yaratish lozimligini alohida ta'kidlaydi. Shu bilan birga u madaniy tadbirlar va tabiiy landshaftlarni turizm geografiyasining muhim ob'ekti sifatida e'tibor

ga olib kelish joz'ki, ushbu fanning turli jabhalari bo'yicha xorijiy davlatlar olimlari ko'p izlanishlar olib borgan. Masalan, Fransiya da birinchi bo'lib R.Blanchar (1920) Alp tog'ida turizm xo'jaligi va turistik masofalarni tashkil etish bo'yicha ilmiy izlanishlar o'tkazdi. Shu davrda Italiya da A.Mariotti turizmning tarixiy bosqichlarini aniqladi va shu asosda uni o'rgandi. Bundan tashqari, 1930-40 yillarda ko'pgina davlatlar olimlari turizm va turizm geografiyasining ayrim qismlariga o'z ilmiy tadqiqotlar olib bordi. Jumladan, Germaniyada, Fransiya da, Shveysariya da, Yaponiya hamda AQSH da turizmning ijtimoiy-iqtisodiy va tabiiy turistik resurslardan foydalanish va shartlarning tekshiruvlari to'g'risida ilmiy asarlar yaratilgan (Erdavletov, 2000, b.97).

Yevropa va Shimoliy Amerika olimlari tomonidan hududlarni keng miqyosda o'rganish, ilmiy asosda dam olishni tashkil etish va masofalar muammolarini turistik va geografik tadqiqotlar zaminida o'rganish. Ular o'zlarining ilmiy tavsiyalarida ishlab chiqarish va tabiiy muhit o'rnatiladigan tafovutni cheklab o'timadi. Shu bois, mazkur muammolarda turizm tez sur'atlar bilan o'sib bordi. Chunonchi, 1936-1939 yillarda turizm sohasi bo'yicha Krakovdagi Yagellon universitetida turistik kadrlar tayyorlashga katta ahamiyat berildi. Shu davrda polyak geografi S.Liship turizm geografiyasining ilmiy-uslubiy jihatlarni o'rganib, o'zining asarlarida «Turistik geografiyasi» va «Turizm geografiyasi» terminlarini geografik adabiyotlarga kiritdi. U turizm geografiyasining o'rganishda statistika, huquqshunoslik, madaniyatshtunoslik va boshqa fanlar bilan aloqasini ilmiy-uslubiy jihatdan isbotladi, turistik tadqiqotlarda xaritaning muhimligini alohida ta'kidladi.

Ikkinchi jahon urushi davrida turizmga doir ilmiy izlanishlar, tadqiqotlar bir muncha pasaydi. Urushdan keyingi 50-60-yillarda turizm geografiyasini o'rganish Fransiya, Kanada, GFR, Avstriya, Buyuk Britaniya, Avstraliya, Yaponiya va boshqa davlatlarda keng ko'lami o'rganildi.

XX asrning ikkinchi yarmidan keyingi yillarda Sobiq Ittifoq ham bu yo'nalish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib bordi. Jumladan N.S.Mironenko va I.T.Tverdoxlebov (1984) rekreatsiya va turizmning geografik xususiyatlari to'g'risida, P.N.Zachinyayev, N.S.Falkovich (1972) xalqaro turizmning geografik joylanishi va rivojlanishi bo'yicha ilmiy asarlar yaratdi. Bundan tashqari, turizm geografiyasining nazariy va uslubiy asoslarini Pirojnik I.I., Kotlyarov E.A., Aleksandrova A.YU., Dmitrevskiy YU.D., Erdavletov S.R. va boshqalar ham ilmiy ishlarida ko'rish mumkin. Ammo, ta'kidlash joizki, sobiq Ittifoqda rekreatsiya va turizm sohasini keng miqyosda o'rganish yaqin o'tmishda boshlandi. Ushbu tadqiqotlarning asosiy fan tarmog'i sifatida o'rganishda SSSR Fanlar akademiyasining Geografiya instituti olimlari: I.P.Gerasimov, V.S.Preobrajenskiy, A.A.Mins, B.N.Lixanov, YU.A.Vedenin, I.V.Zorin, L.I.Muxomina, E.B.Alaev va boshqalar izlanishlar olib bordi. Shuningdek, turizmning turli yo'nalishlari bo'yicha N.M.Svatkova, K.M.Krivosheeva, B.G.Fadeev, D.Kobaxidze, YU.A.Shyurner, U.N.Nabieva, M.I.Avakabi ko'plab olimlar ilmiy tadqiqotlar olib borgan (Kotlyarov, 1978).

Hozirgi paytda Markaziy Osiyo geograf olimlari, jumladan Z.M.Akramov, E.A.Ahmedov, Sh.Azimov, G.R.Asanov, A.S.Soliev, A.Nigmatov, O.Oltamirzaev, S.R.Erdavletov, N.Alimqulova, M.Husanboev, K.N.Musin, A.G.Nizamiyev, A.A.Joldasbekov va boshqalar tomonidan turizm geografiyasining turli masalalari bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishgan.

Ko'pgina mutaxassislar o'zlarining ilmiy tadqiqotlarida turizm geografiyasi bilan rekreatsiya geografiyasini (RG) bir birligga qo'shilgan holda, yaxit predmet sifatida ko'rishgan. Ammo bu yo'nalishlarni N.Jorj, B.Barbe (Fransiya), I.Matsnetter (Germaniya), F.Xellayner (Kanada), V.S.Preobrajenskiy, YU.A.Vedenin va boshqalar ularni alohida-alohida ko'rishga xarakter qilishdi. A.I.Chistobaev va M.D.Sharigimlar (1990) turizm geografiyasi ijtimoiy-iqtisodiy geografiya fani bilan bog'liq holda umumiy hududiy tizimni tashkil etadi va TG ga ijtimoiy-iqtisodiy geografiyada hududiy integral-sintetik fan sifatida yondoshishadi.

Turizm ishlab chiqarish kuchlarini rivojlantirish, joylashtirish, mehnat resurslaridan oqilona foydalanish va aholi ijtimoiy muammolarini hal etishda, shuningdek, dam olish, sog'lomlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur fanning tadqiqot ob'ekti va boshqa

ko'pgina sohalari bilan «uzoq xorij» davlatlaridan I.G.Kol, A.Gettner, A.Mariotti, V.Umisker, Corneliu Iatu, MDH davlatlarida A.YU.Aleksandrova, N.N.Baranskiy, YU.A.Vedenin, B.Barbe, P.N.Zachinyayev, I.I.Pirojnik, YU.D.Dmitrevskiy, N.S.Falkovich, A.Nizamiyev, E.A.Okladnikova, I.T.Tverdoxlebov, E.A.Ahmedov ham turizmning ayrim muammolari bo'yicha Z.M.Ahmedov, E.A.Ahmedov, SH.A.Azimov, A.Zokirov, F.Komilova, A.Ahmedov, A.Soliev, T.Toshmurodov, B.Husanboev, N.To'xtayev, A.Yusufov kabi mutaxassislar shug'ullangan. Ammo hozirgi kunda ushbu yo'nalishning nazariy va amaliy asoslari maxsus ishlab chiqarishda ham o'rganilgan. Shu bois turizm geografiyasining xususiyatlarini o'rganish, uning ijtimoiy-iqtisodiy geografiyaning muhim yo'nalishi darajasida tadqiq etish ilmiy ahamiyatga ega.

Ko'pgina mutaxassislar o'zlarining ilmiy tadqiqotlarida turizm geografiyasi bilan rekreatsiya geografiyasini (RG) bir birligga qo'shilgan holda, yaxit predmet sifatida ko'rishgan. Ammo bu yo'nalishlarni N.Jorj, B.Barbe (Fransiya), I.Matsnetter (Germaniya), F.Xellayner (Kanada), Corneliu Iatu (Ruminiya), V.S.Preobrajenskiy, YU.A.Vedenin va boshqalar ularni alohida-alohida ko'rishga xarakter qilishdi. A.I.Chistobaev va M.D.Sharigimlar (1990) turizm geografiyasi ijtimoiy-iqtisodiy geografiya fani bilan bog'liq holda umumiy hududiy tizimni tashkil etadi va TG ga ijtimoiy-iqtisodiy geografiyada hududiy integral-sintetik fan sifatida yondoshishadi.

N.S.Mironenko va I.T.Tverdoxlebov (1981) fikricha, inson faoliyatining barcha maqsadli, maqsadsiz, bo'sh paytlarida sog'lomlashtirish, tanishuv, sport va madaniy-maishiy faoliyati rekreatsiya, ayvolut paytida aholi yashash joyidan boshqa joyga qisqa va uzoq muddatli sayohati, sayr qilishi, ekskursiyasi, tanishuv, ilmiy va sport muvofiqlarida 24 soat ichida bo'lishini turizm deb hisoblaydilar.

V.S.Preobrajenskiy rekreatsiya geografiyasini rekreatsion tizim sifatida o'rganib, uning predmeti va o'rganish ob'ekti «hududiy rekreatsion tizim» (HRT) deb ta'riflaydi. E.A.Kotlyarov (1978) va I.I.Pirojniklar (1985) TG va RG ga o'z asarlarida alohida e'tibor qaratadi.

Ma'lum ilmiy manbalarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, aksariyat olimlar turizm geografiyasini nisbatan yangi va uni rekreatsiya geografiyaning bir qismi sifatida qarashga moyillar. Darhaqiqat,

turistik faoliyat uzoq muddatli dam olish, sog'ligni tiklash, rekreatsion maqsadlarga ancha to'g'ri keladi. (Mironenko, Tverdoxlebov, 1981, b.11)

G.R.Asanov TG va RG ga baho berib, «Turizmning geografik o'sishi geografiya oldiga yangi vazifalar qo'ydi, xususan turistik oqimlari qonuniyatlari, turizm industriyasi (mehmonxona, pansionatlar) xizmat sohasi va h.k.) iqtisodiy geografyaning ob'ekti bo'lib qoladi. Tabiiyki, turizm geografyasi faqat dam olish uchun qilinadigan sahralar geografiyasiga emas, balki umuman sayohatlar, safarlar geografiyasiga bilan, jumladan, xizmat sohasi va tabiatni muhofaza qilish bilan bog'liq ko'pgina masalalarni o'z ichiga oladi. Shunday qilib, TG sahralar geografiyasi bo'lib, geografyaning yangi taqomoti. RG predmet hududiy rekreatsiya tizimlari (HRT), ularning tarkibi topilishi rivojlanish qonuniyatlari tarkibi va taqsimlanishi o'rganishdan iborat bo'lgan geografiya fani oraliq'dagi kompleks xarakterdagi oraliq bo'lib baholaydi (Asanov, 1990).

Ayni chog'da, N.S.Mironenko, B.B.Rodmon, I.V.Zorin rekreatsiya rayonlashtirishda iqtisodiy geografik omilga katta e'tibor qaratib V.S.Preobrajenskiy va YU.A.Vedeninlar esa turizmni ijtimoiy-iqtisodiy tadqiq etishda aholi, aholi manzilgohlari, shahar va shahar atrofi urbanizatsiya jarayonining turizmni rivojlantirishdagi o'rniga ahamiyat berdi. A.Soliev fikricha, turizm geografiyasi iqtisodiy va ijtimoiy geografyaning yangi tadqiqot yo'nalishlaridan biri bo'lib, mamlakat va mintaqalarning iqtisodiy-ijtimoiy salohiyatini belgilovchi muhim omil bo'lishini ta'kidlaydi. Ayni paytda, geografyaning ushbu yo'nalishi ko'p jihatdan kishilarning bo'sh vaqti, mamlakat va mintaqalarning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy barqarorligiga bog'liq. Shunday qilib, turizm geografiyasi keng qamrovli tabiiy va ijtimoiy-iqtisodiy geografiya fanlar oraliq'dagi nisbatan yangi tarmoqlardan biri bo'lib, u mintaqalar yoki biroz hududning tarixiy taraqqiyotidagi erishgan yutuqlari, madaniy hamda ijtimoiy-iqtisodiy imkoniyatlari, xo'jaligining yuksalishidagi o'zini va o'ziga xos hududiy xususiyatlarini o'rganadi. Turizmni iqtisodiyotning asosiy tarmog'i sifatida qaralganda uning to'rtta asosiy hududiy bug'inlari yoki bosqichlarini ajratish mumkin: **xalqaro, mintaqaviy, mintaqaviy va mahalliy turizm**. Bu yerda biz uchun eng ahamiyatli mintaqaviy turizm (MT) hisoblanadi. Chunki, aynan ana shu darajada turizmni tashkil etish va rivojlantirish uchun tashkiliy va huquqiy asoslar mavjud. MT mamlakatning ma'lum bir hududida o'zining ma'muriy

chegarasi bo'yicha infratuzilmasi mavjud bo'lgan makomni anglatadi. Bu erda o'ziga xos bo'lgan tadqiqotda «MT» tushunchasining kiritilishi muhim ahamiyatga ega bo'ldi.

Ushbu ma'muriy va ijtimoiy geografiyada hududiy tizim yoki makomni o'rganish muhim o'zini egallaydi. Ular jumlasiga eng avvalo mintaqaviy yaratilgan (1947) hududiy ishlab chiqarish majmualari (HRT) kiradi. Shunga mos holda TG uchun hududiy turistik majmua (HTM) tushunchasi katta ahamiyatga ega. Bizningcha, HTM-ma'lum mintaqada yagona infratuzilma asosida turli turistik ob'ektlarning o'zaro aloqadorlikda rivojlanishi va uni boshqarishni ta'minlash HTM avvalo V.S.Preobrajenskiy tomonidan ilgari surilgan hududiy rekreatsion tizim (HRT) bilan chambarchas bog'liq. Ammo HTM bilan HRT o'rtasidagi to'fotov ko'proq ularning hududiy jihatdan farqi bo'lgan va vazifalari, hududiy tafovut yotadi. Ayni paytda biz HTM tushunchasi HRT tushunchasi HRT dan farqli o'laroq kichik (lokal) bo'lgan ob'ektlar bilan ajralib turadi hamda tizim tarkibi qoidasiga asoslangan bo'lgan, pog'onasimon bo'ladi. Shu o'rinda e'tiborga olish kerakki, hududiy rekreatsion yoki turistik tizimlarning mohiyati va tarkibi birlikka to'g'risida aniq bir fikr mavjud emas. Masalan, N.S.Mironenko va I.T.Tverdoxlebovlar (1981, b.131) HRT lari 5 ta makomni birlikka ajratishadi: rekreatsion zona (mintaga), rekreatsion makom (makorayon), rekreatsion «podrayon», rekreatsion mikroayon va rekreatsion punkt. Xuddi shunday, YU.D.Dmitrevskiy ham rekreatsiya tizimining tarkibi 5 bug'indan iborat, deb ko'rsatadi: turistik makom, makorayon, turistik makorayon, turistik mezorayon, turistik makorayon va turistik ob'ekt (Dmitrevskiy, 2002, b.103).

Kishilarning biroz mintaqadan yoki hududdan boshqa joylarga safar qilishda bevosita geografik xususiyatlar, ya'ni qulay tabiiy geografik makom va siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy barqarorlik muhim ahamiyat kasb etadi. Turizm geografiyasi, A.Soliev fikricha, bu «jonli, faol» yoki «hayotiy geografiya»dir. Chunki, biroz turistik ob'ektni ko'rish uchun o'ziga joyga borib bevosita ko'rishi lozim. Bu maqsadga esa geografik ma'muriy asosida amalga oshiriladi. Qolaversa, geografiya fanining tarkibi, kelib chiqishi ham ko'p jihatdan aynan turli xil mintaqalarga, hozirgi zamon tili bilan aytganda, turizmga bog'liq.

Turizm geografiyasi (TG) iqtisodiy va ijtimoiy geografyaning mintaqaviy va mahalliy turizm va mintaqalarda sayyohlikning tashkil etish xususiyatlari

davomiyligi, mavsumiyligi va yosh jihatlarini turlicha bo'lishni hisobga olish lozim.

Ma'lumki, turizmining 2 asosiy bo'limi mavjud bo'lib, bular mahalliy (mahalliy) va tashqi (xalqaro) turizmdir. Mahalliy turizm - bu o'z mamlakati hududida qiyinchiliksiz (vizasiz, bojxona to'siqlariziz va boshqalar) istalgan joyga safar qilishi, dam olishi va boshqa turistik faoliyatni o'tkazish uchun bo'lishidir. Mahalliy turizm bilan xalqaro turizm bir-biri bilan chambarchas rivojlanib boradi. Ammo mahalliy turizmda so'zlashib transport (ko'pchilik o'z shaxsiy avtomobillarida sayohat qilish) hisobga olib) va boshqa muammolar ancha oson kechadi.

Mahalliy turizmining mintaqamiz (Markaziy Osiyo) uchun muhim jihati tanlagan sayyohlik marshruti bilan birgalikda qadamlarga ziyorat qilishi hamda qarindosh-urug' va do'stlarni ko'rib bir vaqtning o'zida amalga oshishi mumkin. Mahalliy turizm o'z yashab turgan mintaqani ko'rishi va o'rganishi orqali ma'naviy dunyodan oshadi hamda vataniга muhabbat uyg'otadi, shuningdek aholini sog'lomlashtirish, ish qobiliyatini tiklash va mehnat resurslarining faoliyatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xalqaro turizm - bu bir davlattan boshqa davlatga yuvshtiriladigan sayohatdir. U viza, meditsina tekshiruv, valyut almashirish va boshqa ko'pgina tadbirlarni o'z ichiga oladi. Xalqaro turizm ma'lum maqsadda uyushtirilgan marshrut yo'nalishi asosida guruh yoki yakkala tartibda kechishi mumkin. Bunda eng avval sayyohlar shu davlatning o'ziga xos bo'lgan tarixiy obida va shaharlar madaniyati, san'ati, urf-odati bilan tanishish hamda boshqa belgi turistik ob'ektlaridan zavq olishdan iboratdir. Shuningdek, xalqaro turizm sport musobaqalari, ilmiy anjumanlar, konferensiya, madaniy aloqalar, diniy marosimlar (masalan, haj safiriga borish) bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Xalqaro turizm juda qadimdan rivojlanib kelgan. Chunki, o'z davrda mamlakatlar o'rtasida aniq chegaralar bugungi kunda o'tkazilmas (ko'proq tabiiy ob'ektlar bilan ajratilgan). Ayni vaqtda shu davlatning hududida joriy etilgan tartib qoidalarga qat'iy rioya qilinganligi uchun savdo-sotiq, madaniyat, san'at va faning dunyo miqyosida yoyilishi turizmining ahamiyati katta bo'lganligi tarixdan ma'lumdur.

Kasbiy sayohat qadimdan rivojlangan bo'lib, hozirgi paytda bu sayohat eng an'anaviy va faol hisoblanadi. Kasbiy, jumladan, ilmiy sayyohlik olimlar, ilm namoyondalari va boshqa kasb egalari tomonidan biror hudud, mintaqaning tarixiy, arxeologik joylarini tekshirish, aholi

va san'atini o'rganish hamda ilmiy ishlarni bajarish, malaka oshirish uchun sayohatning turizm bilan aloqadorligidir.

Sayyohlik, sog'liqni tiklash turizmi bevosita rekreatsiya bo'limi bo'lib, kishilarning mehnat ta'tili vaqtlarida o'z dam olishi uchun qobiliyatini tiklashga qaratilgan faoliyatdir. Bu eng ko'pincha rekreatsiya majmuiga kiritilgan deyiladi. Rekreatsiya o'z navbatida tildan olingan bo'lib, u «davolanadigan joy» degan ma'noga ega.

Ushbu turizm turlarining o'z diniga bo'lgan hurmati va e'tiqoti asosida muqaddas qadamlar, shaharlar, qabriston va aziz joylar mavjud bo'lgan ziyorat qilishdir.

Sport turizmi - sport o'yinlariga, musobaqalarga va sport turlariga o'tkaziladigan mintaqaga yoki mamlakatga sportchilar tomonidan muhtashamlar tashrifidir. Qayd etish joizki, sport turizmi turizmining bu tarmog'i katta daromad manbai sifatida hisoblanadi.

Turizm tarmog'ini keng qamrovli bo'lib, sayyohlikning barcha turlari bilan chambarchas bog'liq. Turizmining bu tarmog'ida sayyohlar o'zlarining sayyoh joylar bilan tanishish, ko'rish bilan boshqalar bilan uchrashish, shuning uchun yuqoridagi turizmining funksional tarmog'ida asosan bu tarmog'ning bevosita ishtirok etishi hisoblanadi.

Turizm tarmog'ida turistik tashkiloti (UWTO) ta'biri bo'yicha, turizm tarmog'ini, balki bir vaqtning o'zida ijtimoiy, madaniy, ekologik va boshqa turlar hamda hisoblanadi.

Turizm tarmog'ini - insonparvarlik maqsadlarini aks ettiradi, bu tarmog'ni o'z ichiga olgan sog'lomlashtirishga, ularning madaniy va ma'naviyatini o'rnatishga qaratilgan. Shuning uchun bozor turizmi tarmog'ini turizm tashkilotlarining tadbirkorlik faoliyatini ta'minlash asosida turizmining asl rolini esdan chiqarish kerak - bu insonga xizmat qilish, uni ma'naviy boyitish, sog'lomlashtirish va sog'liqni mustahkamlashdir.

Xalqaro turizm - xalqlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalar shakllaridan biri bo'lib, tabiiy resurslar bormoqda, u davlatlar o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarga jiddiy ta'sir o'tkaza boshladi. Xalqaro turizm - turizmining yirik sohasidir, uning rivojlanishi servisning

ichki infrazilmasining rivojlanishiga va ko'rsatilyotgan xizmatlarning sifatiga bog'liqdir.

Rekreasiya geografiyasi dam olish, hordiq chiqarish, sog'lom tixlash, tabiat go'zalligidan zavqlanib, ruhini ko'tarishga qaratilgan faoliyat majmuni o'z ichiga oladi. Rekreasiya so'zi polyakcha «rekreasia» – dam olish, lotincha «rekratio» - sog'liqni tiklash demak Binobarin, uzoq muddatga mo'ljallangan rekreasion faoliyat turizm mos keladi va shu nuqtai nazardan ham turizm geografiyasi an'anaviy rekreasion geografiyaning bir qismidir. Rekreasion turizm boshqarish sog'liqni tiklash (sanatoriya, kurort, pansionat va h.k) bilan ham bog'liq. Bizningcha, turizm geografiyasi bilan rekreasiya turizmi bir biri bilan aloqador tushunchalardir. Chunki, rekreasiya geografiyasi boshqarish sog'liqni tiklash, sog'lomlashtirish, dam olish paytida turistik ekskursiyalar uyushtirilib, ularning sayohatlarga chiqishi boshqarish turizm bilan bog'lanib ketadi. Chunonchi, «ekskursiya» lotincha – safar sayohat (muzeylarga, tarixiy yodgorliklarga, tabiat qo'yniga va h.k) qilish ma'nosini anglatadi.

2.2. Turizm klassifikatsiyasi

Hozirgi zamon turizmini klassifikatsiya qilish uchun eng avvalo uning asl mohiyatini ochib beradigan belgilarni aniqlash maqsadga muvofiqdir. Bizning fikrimizcha, turizmning asl mohiyatini geografik belgilar, turistik oqimlarning yo'nalishi, maqsadi, mablag' bilan ta'minlanganligi, harakatlanishi, joylashishi, turistlar soni, tashkiliy va huquqiy asoslari ochib beradi. Ushbu belgilarga ko'ra turizm quyidagicha klassifikatsiya qilinadi. (1-jadval).

Turizm klassifikatsiyasi	
Klassifikatsiya belgilari	Turizm turlari
1. Geografik belgilar	Ichki, xalqaro
2. Turistik oqimlar yo'nalishi	Kelishi, ketishi
3. Maqsadi	Rekreasiya, davolanish va dam olish, ko'ngilochar (ekskursiya), tadbirkorlik (ish yuzasidan) ilmiy, sport va dam olish, shop-turizm, qiziqish, ziyorat qilish, ekoturizm, ekologik va boshqalar.
4. Mablag' bilan ta'minlanish manbai	Ijtimoiy, savdo
5. Harakatlanishi	Piyoda, samalyotda, dengizda, daryoda, avtomatika bilda, poezda, velosipedda, orolchilik

Mehmonxonada, motel, pansionotda, kemping, palatkada
Yolg'iz, oilaviy, guruh
Tashkiliy, ixtiyoriy

Rekreasiya turizmi klassifikatsiyasi yana boshqa bir qancha xarakterga ega bo'lgan. Jumladan buni 2-jadvalda quyidagicha ko'rsatib berilgan.

2-jadval

Turizm klassifikatsiyasi	
Individual (yakka), guruh, oilaviy	
Milliy, xalqaro	
Ichki, xalqaro	
Tashkiliylashtirilgan, tashkiliylashtirilmagan, mustaqil	
Dam olish, sog'liqni tiklash (sanatoriya), rekreasiya, sog'lomlashtirish, ishbiarmonlik, ta'limiy, diniy, ziyorat, shopturizm, sog'inish-qumash (nostalgicheskij) va boshqalar.	
Hollalar, yoshlar, o'rta yoshdagilar, keksa yoshdagilar, qariyalar	
Avtomobil, avtobus, suv (kruiz), piyoda, teniyo'l, kano, velosiped va boshqalarda	
Ishbiarmonlik, tanishuv, sport, ekologik, kongress, ekstremal, qishloq (agroturizm) va boshqalar	
Tog', dengiz, o'rmon, daryo, plyaj, davolanish	
Kontinental, dengizbo'yi, orol	
Tijorat, ijtimoiy (sotsial)	
Mexmonxona tipi, mexmonxona bo'lmagan tipi	
Yaqin, uzoq	
Qisqa, o'rta, uzoq	
Mavsumiy, yil davomida (doimiy)	

Rekreasiya turizmi yoki ko'p hollarda mahalliy turizm sifatida ham ko'rsatiladi. Agar turist o'z yashab turgan mamlakat hududidan chiqib ketmasdan sayohat qilsa, turizmning bunday shakliga ichki turizm deb

ataladi. Bunday turistlar uchun viza kerak emas, o'zining milliy pulidan foydalanadi. Ayrim ma'lumotlarga qaraganda turistlik sayohatlarga chiqishning asosiy qismi ichki turizmga to'g'ri keladi. Ichki turizmning rivojlanishi har bir mamlakatda turistlik resurslardan foydalanish, turizm infratuzilmalarini rivojlantirish, turizm bo'yicha mutaxassis kadrlar tayyorlash imkoniyatini beradi.

Keyingi yillarda xalqaro turizm bilan ichki turizm orasida bir-biriga yaqinlashuv yuz bermogda. 1985 yil 14-iyun oyida Yevropa davlatlarining bir guruh Gollandiya, Belgiya, Germaniya, Fransiya, Lyuksenburg, Italiya kabi davlatlarning hukumat boshliqlari Shengge hamkorligiga imzo chekdilar. (2019 yilda 22 ta davlatda shingei shrtomasi amal qiladi). Keyingi yillarda Yevropa davlatlarining ko'pchiligi yagona pul muomalasi «Yevro»ga o'tmogdalar. Bu esa ushbu mamlakatlarning barchasida pul, tovar va turistlarning erkin harakat qilish imkoniyatini beradi. Ushbu davlatlarda yagona viza siyosati amalga oshirildi. Bu esa Yevropaga turistlar oqimining ko'plak kelishi va ularning viza uchun ortiqcha mablag' va vaqt sarflanmasligiga olib keldi.

Xalqaro turizm. Turistlarning bir mamlakadan boshqa mamlakatga borib, undagi tarixiy, madaniy ob'ektlari bilan tanishish, ko'rish, dam olishga, davolanish va h.k. maqsadlarigagi tashrifdir. Xorijiy mamlakatlarga pul ishlab kelish uchun borish turizmga kirmaydi.

Xorijiy davlatlarga sayohatga chiqishdan oldin sayohatga chiqayotgan kishilar uchun viza ochiladi, ular tibbiyot ko'rigidan o'tkaziladi, milliy pul, xorijiy mamlakat puliga almashiriladi. Bunday ishlarning amalga oshirilishi eng avvalo aholini noqonuniy migratsiyasiga, narkotik mod va fohishabozlikka qarshi kurash va boshqa maqsadlarda amalga oshiriladi. Xalqaro turizmning ikkinchi o'ziga xos xususiyati yana shundan iboratki, xalqaro turizm mamlakat iqtisodiyotiga katta ta'sir ko'rsatadi. Chet ellik turistlarning turizm xizmatlaridan foydalanishi turist qabul qilgan mamlakatga valyuta tushumining o'rinishiga olib keladi. Shu sababli xalqaro turizm faol turizm deyiladi. Shu bilan birga turistlarni eksport qiluvchi mamlakatlarda pulning bir qismi turistlar bilan chiqib ketadi. Shu sababli faqat turistlarni eksport qiluvchi mamlakatlardagi turizm passiv turizm deyiladi.

Xalqaro turizm qatnashuvchi turistlarning 65 foizi Yevropa mamlakatlariga, 29 foizi Amerikaga, 15 foizi boshqa mamlakatlarga to'g'ri keladi.

Rekreatsiya turizmi-turistlarning o'z yurti yoki biror bir mamlakatga dam olishi uchun borishidir. Ispaniya, Italiya, Fransiya va Avstriyaga boruvchi turistlar ko'proq dam olish uchun boradilar.

Davolanish turizmi. Ushbu tardagi turizm shaxsiy xarakterga ega bo'lib, ko'p hollarda turistlar o'z sog'lig'ini tiklash, yani davolanish uchun bir mamlakadan ikkinchi mamlakatga boradilar. Davolanish turizmi mudдати ko'p hollarda 24-29 kunni tashkil qiladi. Davolanish turizmi organizmga ta'sir ko'rsatishiga qarab, iqlimiy, dengiz iqlimida davolanish, shifobaxsh balchiqqa, quyosh nurlarida davolanish kabi turlarga bo'linadi.

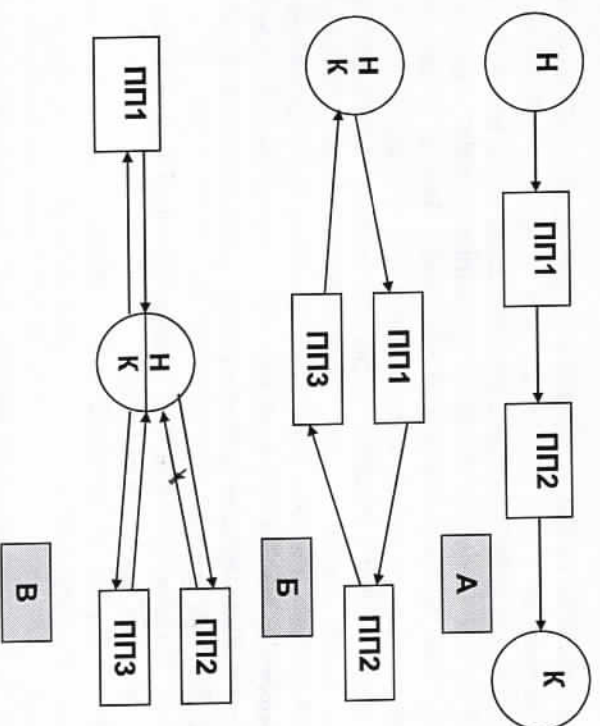
Ko'rish (Tanishuv) turizmi. Turizmning ushbu turi biror bir mamlakat hududini tomosha qilish uchun tashkil qilinadi. Sayohat qilishdan asosiy maqsad turistlarning dunyogarasini kengaytirishdir. Tomosha qilish uchun sayohatga chiqishning muhim turlardan biri avtomobillarda, avtobuslarda sayohat qilish hisoblanadi.

Tadqiqotlik turizmi. Turizmning ushbu turida turistlar ma'lum bir maqsad yuzasidan bir mamlakadan ikkinchi mamlakatga boradilar. Ish yuzasidan amalga oshiriladigan turistlariga davlat yoki biror bir tashkilot tomonidan safar xarajatlari to'lanadi. Shu sababli ko'pchilik davlatlar o'zlarida ko'proq xalqaro yig'ilishlar o'tkazishga harakat qiladilar. Tadqiqotlik turizmida savdo-sotiq ishlari tashkil qilish, ilmiy kongres, anjuman, ishlab chiqarish seminarlari, stanoklarining Yangi texnologik buyaylarini ishga tushirish, xalqaro ko'rgazmalar, shartnomalarni imzolash ishlari amalga oshiriladi. Ushbu turizmga umumiy turistlar oqimining 10-20 foizi to'g'ri keladi.

Ilmiy turizm. Bir mamlakadan ikkinchi mamlakatga o'qish, ta'lim olish, malakasini oshirish, anjumanlarda ishtirok etish uchun amalga oshiriladigan tashriflar ilmiy turizm deb ataladi. Turizmning ushbu turi Yevropa davlatlari, AQSH, Yaponiya, Xitoy kabi davlatlarda rivojlangan.

Sport turizmi. Turizmning Ushbu turi sportchilarning turli musobaqalarda qatnashishi, ma'lum sport turi bo'yicha tayyorgarlik ko'rish uchun joy mamlakatlarga borishidir.

Shop turizmi. Xorijiy mamlakatlarga har xil tovarlar sotib olishi uchun keladi. Jumladan, turistlar Turkiya, Italiya, Portugaliya va Suriyaga poyafzal, trikotaj va boshqa tovarlar sotib olish uchun bors, Hindistonga to'qimachilik mahsulotlarini sotib olish uchun Greisiya va Argentinaga mo'yna, po'stin sotib olish uchun borishadi. Turizmning ushbu turi hisobiga tovar sotuvchi mamlakatlar katta foyda oladilar.

- A – To'g'ri chiziqli tip marshrut
 B – Aylana tip marshrut
 V – Radial yo'nalishli tip marshrut
 G – Kombinatsion tip marshrut
 N – Marshrutning boshlanish nuqtasi
 K – Marshrutning oxirgi nuqtasi
 PP 1-4 – O'raliq marshrut nuqtasi

bilan tanishishdir. Bu marshrut yakunida sayyoh to'g'ri marshrut bo'yicha dastlabki joyiga qaytishi kuzatiladi.

Radial yo'nalishli marshrut – bu shunday marshrut turi hisoblanadiki, turisting xarakatlanishi davomida turistik resursda bo'lishi va qaytishi va boshqa yo'l orqali ikkinchi, uchinchi va hokozo ob'ektlarga birinchi chiqqan joyiga qaytib yana qayta yangi yo'lga chiqqaniga imkon beruvchi marshrut turi hisoblanadi. Masalan, turist Toshkent shahriga marshrutga chiqadi va u erda 2 kun davomida sayohatni amalga oshiradi. Mexmonxonada turib, marshrutni boshlaganiga 1 kun, yana qaytib mexmonxonaga keladi 2 kun esa bo'shonliqda boradi va yana Toshkent shahridagi mexmonxonaga qaytib tushiriladi.

Aylana marshrut – o'z nomi bilan tanlangan joydan yoki destinatsiyadan turli ob'ektlarda aylana xarakati tushuniladi. Masalan, tur «Amerika» (Nyu-York – Vashington – Atlantik-Siti – Filadelfiya – Nyu-York).

Kombinatsion marshrut – bu tipda barcha marshrut ko'rinishlari qamrab olinadi.

Joylashuv vositalari bo'yicha mehmonxona turlari

3-jadval

Mehmonxonalarining xili	Tavsifi
O'rtali-yuks	O'z sig'imi bo'yicha mehmonxonani mazkur tipi kichik yoki o'rtali korxonalar sifatida kiradi. Odatda shahar markazida joylashadi. Yaxshi ta'lim olgan personal-xodim konferensiya, xizmat uchunlar ishroklari biznesmenlar bo'lib hisoblangan talabchan mijozlarga xizmatni juda yuqori darajasini ta'minlaydi. Barcha mumkin bo'lgan xizmat turlarini o'z ichiga oluvchi nomerlarni narxlarini ancha qimmat tutadi.
O'rtali (klass) bo'yicha mehmonxona	O'z sig'imi bo'yicha o'rtali katta (400-200 o'rinli) shahar markazida yoki shahar atrofiga joylashgan. Etarli darajada keng xizmatlar turini taqdim etadi, ulardagi narxlar u joylashgan mintaqaga darajasiga teng yoki undan bir muncha yuqoriroq bo'lishi mumkin. Biznesmenlar, xususiy turistlar, kongress, konferensiya ishtirokchilari va hokozolarni qabul qilishi mumkin.
Mehmonxona-apartament (apartment o'ch)	Sig'imi bo'yicha kichik yoki o'rtali o'chamli (400 o'ringacha) yirik shaharning doimiy bo'lmagan aholisi uchun xosdir. Vaqtinchalik turar joy sifatida ko'p yillarda o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishdan foydalaniladigan kvartira (ijara) tipidan tashkil topadi. Mehmonxonani mazkur

	tipida narxlar qoidaga ko'ra joylashuv nuqtalariga ravishda (turlanib) turadi. Uzoq muddatli o'tuvchi oilaviy turistlar, biznesmenlar va boshqalar xizmat ko'rsatadi.
Iqtisodiy bo'g'in (klass) mehmonxonasi	Kichik yoki o'rta sig'imli korxonalar (100-200) undan ortiq) magistral yo'l yoqalarida joylashgan. Xizmatlar to'planini cheklanganligi, oddiy va ko'rsatish bilan ajralib turadi. Iste'molchilar ko'rsatilgan (istic'mol qilingan) xizmatlar uchun to'lovni amalga oshirishga imtiyozli va to'liq muhtoj bo'lmagan biznesmenlar, xususan, mo'ljallangan.
Otel-kurort	O'z sig'imi bo'yicha mehmondorchilik to'liq to'planini taklif etish bilan ajralib turadigan. Bundan tashqari, bu erda panhez tuomlar va mehmon xizmat ko'rsatish kompleksini olish mumkin. mintaqalarida joylashadi.
Motel	Shahar tashqarisida, shahar bo'yida, magistral yoqalarida joylashgan oddiy bir yoki ikki qavatli. Bu kichik yoki o'rta korxonalar (400 o'rin) sonli xodimlarni o'rta darajali xizmat harakterlidir. Mijozlari bo'lib havoqar avtomobillar, u'r'u berilgan turli kategoriyadagi turistlar hisoblanadi.
«Tunash va nonushta» xilidagi xususiy mehmonxona	AOQSHda keng tarqalgan. Bu mehmonxona (ba'zida o'rta) sig'imi. Shahar atrofiga yoki joylarda joylashgan. Xizmat ko'rsatishga, qishqir nonushta va uy sharoitidagi engil tunda. Mijozlari bo'lib uy sharoitiga intiladigan yoz-yo'nalishdagi turistlar hisoblanadi.
Otel-garni	Mijozlarga cheklangan miqdordagi xizmatlar joylashuv va kontinental nonushtani taqdim korxonalar.
Pansion	Xizmatlar darajasini cheklanganligi va oddiy korxonalaridir. Otel-garnilardan farqli ravishda nonushta, tushlik va kechki ovqat (to'liq panison) etiladi. Biroq ovqatlanish xizmati faqat muhtoj ko'rsatiladi.
Mehmonxona-hovli	Otelardan sig'imi, xizmat ko'rsatish, sozda shahar bilan ajralib turuvchi korxona, mehmonxona mehmonlar tashrif uchun qator jamoa xonalarini emasligi bilan ajralib turadi. Mehmonxona hovi (strukturasi)da restoran yoki barmi mavjud majburiydir.

Yashash uchun mo'ljallangan kreslolar joylashtirilgan bir yoki ikki o'rindi) vagonlardan tashkil topuvchi cheklanganligi mehmonxonadir. Xojaxon, oshxona, mashinalar va keyinlab uchun mo'ljallangan xonalar mavjud.

Hozirgi vaqtda jhozlangan kichik kema sifatida joylashuvchi suvdagi uncha kata bo'lmagan mehmonxona.

Ko'p hollarda suvdagi kurort) deb nomlanuvchi kata mehmonxona. Turistlariga keng turdagi xizmatlarni taqdim etuvchi ahnam nomlar: basseyn, suv shovchi, kichik ovlash uchun sharoit yaratadigan, suv suzish, suv oti ovi, trenajer zallari, konferensiya va kongresslar uchun zallari, kutubxona, turli-tuman mehmonlar (telefon, telefaks, teletayn, televizor, va x.k.). Hozirgi vaqtda turistlar o'qituvchi kongress-kruizlar, kongress turar, biznes-turlarni tashkil etish uchun ishlatiladi.

Mehmonxonasi yoki «uchuvchi otel». Favqulodda qishqir va mehmonxonani kamyon turi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda mavjud va meteorologik xizmat aloqalari bilan jhozlangan.

Yashash uchun mo'ljallangan kreslolar joylashtirilgan bir yoki ikki o'rindi) vagonlardan tashkil topuvchi cheklanganligi mehmonxonadir. Xojaxon, oshxona, mashinalar va keyinlab uchun mo'ljallangan xonalar mavjud.

Yashash uchun mo'ljallangan kreslolar joylashtirilgan bir yoki ikki o'rindi) vagonlardan tashkil topuvchi cheklanganligi mehmonxonadir. Xojaxon, oshxona, mashinalar va keyinlab uchun mo'ljallangan xonalar mavjud.

Hozirgi vaqtda jhozlangan kichik kema sifatida joylashuvchi suvdagi uncha kata bo'lmagan mehmonxona.

Ko'p hollarda suvdagi kurort) deb nomlanuvchi kata mehmonxona. Turistlariga keng turdagi xizmatlarni taqdim etuvchi ahnam nomlar: basseyn, suv shovchi, kichik ovlash uchun sharoit yaratadigan, suv suzish, suv oti ovi, trenajer zallari, konferensiya va kongresslar uchun zallari, kutubxona, turli-tuman mehmonlar (telefon, telefaks, teletayn, televizor, va x.k.). Hozirgi vaqtda turistlar o'qituvchi kongress-kruizlar, kongress turar, biznes-turlarni tashkil etish uchun ishlatiladi.

Mehmonxonasi yoki «uchuvchi otel». Favqulodda qishqir va mehmonxonani kamyon turi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda mavjud va meteorologik xizmat aloqalari bilan jhozlangan.

Shuni qayd etish lozimki, ekologik turizmning mazmuni va mohiyati bo'yicha birinchi bo'lib mexikalik ekolog-igtsodchi **Gekto Seballos Laskureyn** 1980 yilda o'z tadqiqotlari natijalarini bildirgan va «ekologik turizm» terminini fanga kiritgan. U - «Ekologik turizm - bi flora va faunani o'rganish va tabiat bilan tanishish, dam olish quvonchini va tabiatga yordam berish imkoniyatlarini bildirishga asoslangan sayohatdir» - deb ta'riflaydi. 1997 yilda G.S.Gujin M.YU.Belikov, E.V.Klimenkolar Rossiyada birinchilardan bo'lib «Ekologik turizmning asosi - atrof-muhit g'amxo'rligi va muhofazasidir» degan taklifi beradi. Ko'pchilik tadqiqotchilar bu eng qulay va ekologizmining xaqiqiy mazmuni, mohiyatini anglatadi, degan fikrni ilgari surmoqda. Bundan tashqari, hozirgi kunda ham ko'pchilik olimlar ekologizm tushunchasi va mohiyatini ochib berishda o'z fikr va mulohazalarini ilgari surmoqdalar. Bular quyidagilar:

M.B.Birjakov - «Ekologik turizm tabiatga minimum ta'sir qili tabiat bilan birga bo'lish natijasida uning boyliklarini muhofaza qilish asrat qolish tuyg'ulari hosil bo'ladi», degan fikrni beradi.

Mashhur geograf **A.V.Drozdo**v - «Eski va Yangi dunyoda bi vaqtning o'zida mahalliy aholining an'anaviy madaniyatini xurmat qilishga, sayohatchilarning ijtimoiy va ekologik talablarini qondirishga va sayyoraviy ekologik inqirozning oldini olishga asoslangan ekologizm shakllandi», degan fikrni ilgari suradi.

T.S.Sergeeva - «Ekoturizm - bu mahalliy aholining an'anaviy hayot tarzi saqlanib qolgan, xo'jalik faoliyat ta'siri sezilmagan noyob tabii hududlarga sayohat», deb hisoblaydi. Uning fikricha, ekologik turizm dasturda tabiatni muhofaza qilish me'yor va texnologiyalariga rioya qilgan holda turistik jarayondagi barcha g'atnashchilarning ekologik madaniyatini va mahalliy aholining hayotiy darajalarini oshiradi.

XX asr oxirlariga kelib AQSH, Kanada, Yevropa davlatlari Avstraliyada ekologik turizmni rivojlantirish davlat dasturlarini ishlab chiqildi. Bu dasturlarda ekologik turizmni rivojlantirish shiorlari va talablari ishlab chiqildi. Jumladan, **AQSH ekoturizm jamiyati** «ekoturizm - mahalliy aholi manfaatlarini e'tiborga oluvchi, tabiiy resurslarni muhofaza qiluvchi, ekotizimlarning butunligini saqlovchi mahalliy madaniyat va tabiiy muhitni anglash uchun tabiiy hududlarga maqsadli sayohat»dir, deb hisoblaydi. **Avstraliya ekoturizm milliy strategiyasi** - «ekoturizm - ekologik barkarorlik prinsiplariga va ekologik bilim, madaniyat dasturlariga amal qilishga asoslangan va

mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olgan holda tabiatga sayohat qilish imkonini» degan xulosani beradi.

Germaniyada ekoturizmni rivojlantirishda moliyaviy xamkorlik federal vazirligi - «ekologik turizm tabiatga minimum ta'sir qilish sharoitida mahalliy va tuyg'usi paydo bo'ladi, qo'rriqdanidigan hududlarga mahalliy yordam imkoniyatlari va mahalliy aholida qo'shimcha daromad olish manbalari hosil bo'ladi» degan fikrni ilgari suradi.

Ekoturizm jadal rivojlantirilayotgan davlatlarning ekoturizm dasturlari asosida xalqaro tabiat va turizm tashkilotlari ham ekoturizmning ta'riflarini qabul qilishdi. Jumladan, **Butunjahon turizm tashkiloti** - «Ekoturizm - tabiat turizmining barchasini o'zida o'zlashtirib, tabiiy hududlarga ma'suliyat bilan sayohat qilish natijasida tabiatni muhofaza qilishni ta'minlaydi va mahalliy xalqning turmush darajasini yaxshilaydi», deb hisoblaydi.

O'zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish konsepsiyasida - «ekoturizm deganda nafakat ma'rifiy-ma'naviy masalalarni ko'zlagan ekzotik tabiiy hududlarga, ularning hayvonot va o'simlik dunyosiga sayohat, balki ijtimoiy-igtsodiy masalalarning muqaddam oshirishni yordamida ekologiya muammolarini xal qilish bilan birga bog'liq majmualar yig'indisini tushuniladi», degan ilmiy xulosani beradi.

Xalqaro turizm jamiyati (XTJ) - «Tabiiy hududlarga ma'suliyat bilan sayohat qilish natijasida tabiatni muhofaza etishni ta'minlaydi va mahalliy xalqning turmush darajasini yaxshilaydi», degan g'oyani ilgari suradi.

Tabiatni muhofaza qilish xalqaro ittifoqi - «Ekologik turizm mahalliy ekoturizm - tabiat muhitiga nisbatan ma'suliyat bilan sayohat qilish, tabiat hududlariga ziyon etkazmagan holda, handa tabiatning barqaror, jalb etuvchi joylaridan zavq olish maqsadida tabiatni muhofaza qilgan holda tabiat rivojiga ko'maklashadi, atrof-muhitga katta yuk bermaydi. Mahalliy xalqning ijtimoiy-igtsodiy sharoitini faollashtiradi va shu faoliyatlardan ularning imtiyozlar olishini ta'minlaydi», deb hisoblaydi.

Ekoturizmning mohiyati va mazmuni haqida «Tabiatni muhofaza qilish xalqaro ittifoqi», «Xalqaro turizm jamiyati», «Yovvoyi tabiat muhojajon jamg'armasi» va boshqa ko'plab xalqaro tashkilotlar Butunjahon turizm tashkilotining ekoturizm haqidagi ta'rifini qabul qilishadi.

Yuqorida ekoturizmining ob'ekti va predmeti to'g'risidagi fikrlardan ko'rinishda, ekologik turizm o'rgan asrning ohirlarida boshlab jahon turizmi industriyasiga asta-sekinlik bilan kirib keldi. Hozirgi kunga kelib, ekoturizm jahonda jadal sur'atlarda rivojlanib borayotgan iqtisodiyot sohalaridan biriga aylandi. O'zbekistonda ekoturizmining rivojlanishi, nafaqat ma'naviy, ilm-fan, madaniyat ma'rifati tabiatni muhofaza qilish, ekoturistlarni tabiatimizga jalb etish nayoib hayvonot olinimini saqlash va ko'paytirish muammolarini hal qilishga, balki shu bilan birga iqtisodiy masalalarni-mahalliy xalqning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitini yaxshilash, ularni yangi ish joylari bilan ta'minlash hamda vatanimizning iqtisodiyotini o'sishiga katta xisss qo'shadi. O'zbekiston Markaziy Osiyo davlatlarining o'rtasida ekoturizmining rivojlanishi uchun qulay bo'lgan transport chorttaxasida joylashganligi ham ekologik turizmi rivojlantirishda ko'plab salohiyat imkoniyatlarini yaratadi.

Ekoturizm tabiiy resurslaridan oqilona foydalanish xoriiji sayyohlarni landshaft, hayvonot va nabobat dunyosiga boy va betakror tabiati bilan tanishtirish, xalqlar o'rtasida do'stlik rishalarini bog'lash mamalakatlari va turli xalqlarning bir-birini atroflicha bilishiga imkon beradi. Shu bilan birga O'zbekiston hududida yo'qolib ketish arafasida turgan nayoib hayvonot va nabobat dunyosini saqlash va ko'paytirish maqsadlarida qo'riqxonalar tarkibida va atroflida jahon talablariga javob beriladigan milliy tabiiy bog'larni yaratish loyihalarini ishlab chiqish ularni amalga oshirish orqali muhofaza qilinadigan hududlard ekoturizm ob'ektlarining moddiy-texnika bazasini yaratish uchun «Davlat ekoturizm dasturlari»ni ishlab chiqish zarur bo'ladi.

Dunyo hamjamiyatiga xizmat qiluvchi yuqoridagi xalqlar markazlarining o'z oldiga qo'ygan maqsadlari har xil bo'lsa-da ekoturizmining o'zini belgilashdagi xulosalari deyarli bir xil. Chunki ekoturizmi targ'ib qilayotgan tashkilotlarning ish tartibi, maqsadlari doimo bir-birini to'ldiradi. Dastlabki ikki xalqaro jamiyat tabiatdagi turistik maqsadlarda foydalanish tarafdori, keyingi xalqaro tashkilot ekoturizmi muhofaza qilish bilan mashg'ul.

Bu xalqaro tashkilotlar ekoturizmi bir xil ma'noda ta'riflar ekoturizmda tabiat ham muhofaza qilinadi ham uning resurslarida inson foydalanadi. Ekoturizmining xaqiqiy muxlisari o'zining yangi tabiat go'shalariga sayohati vaqtida «tabiat - jamiyat do'stligi bardamligi» munosabatlarini ko'rishni xoxlaydi». Umumiy fikrlarni jamlab tahlil qilganimizda ekoturizm tabiat qo'yimda bo'lishdir

Ekoturizm bilan tabiatshunoslik va tabiatni muhofaza qilishning qo'shilib ketgani ekoturizmi rivojlantirishga ilmiy-amaliy yo'nalardan ko'proq e'tibor berilayotganligidadir, deb tushunish to'g'ri bo'ladi.

O'zbekiston Respublikasining birinchi Prezidenti Islom Karimov 1992-yil Respublikasiga Davlat tashrifi arafasida shu mamalakating markaziy nashrlaridan biri muxbirining savollariga bergan javoblarda O'zbekistonda ekologik turizmining katta salohiyatga ega ekanligini ta'kidlagan holda, bu yo'nalishda olib borilayotgan ishlar xaqida qaydqlarni keltiradi - «Go'zal geografik va tabiiy sharoitlar O'zbekiston Respublikasi xududida ekologik turizmi rivojlantirish uchun g'oyat qulaydir. Bu borada mamalakating tog'li hududlarida joylashgan, zamonaviy jihozlangan sayyohlik majmualarida qishki va nayoib sayyohlik dasturlari tashkil etilgan. Sayyohlikning yangi yo'nalishi - yirik qo'riqxonalar va bog'lar hududida tashkil etilgan tabiatshunoslik turizmi rivojlanmoka.»

Demak, xulosa o'rinda ta'kidlash lozimki, mamalakatimizda ekologik turizmining nazariy va amaliy masalalari turli yo'nalishda va muh yondoshuvda tadqiq etilgan. Bu esa o'z kamizida ushbu yo'nalishni rivojlantirish uchun imkoniyatlar to'lig'icha yetarli ekanligidan dalolat beradi.

Nazorat savollari:

1. Turizmining umumiy xususiyatlari va funksiyalariga ko'ra qanday turlarga ajratiladi?
2. Turizmining turlari va ko'rinishlari, jumladan tashkiliy asoslari necha turga bo'linadi?
3. Turizmining hududiy jihatdan necha bo'limi mavjud?
4. Ekoturizm so'zining ma'nosini tushuntiring?
5. Turistik resurslar maqsad va vazifalariga ko'ra necha turlarni o'z ichiga oladi?
6. Ekoturizmiya so'zi ma'nosini tushuntiring?
7. Turizm klassifikatsiyasining belgilarini ayting?
8. Turizmining tashkiliy va ijtimoiy-iqtisodiy jihatlari ayting?
9. Turistik sayohatdan maqsad nimalardan iborat?
10. Turistik marshrut necha turga bo'linadi?
11. Joylashuv vositalarining turlarini ayting?
12. Ekologik turizm terminini kim va qachon kiritgan?

Фойдалangan adabiyotlar:

1. Александрова А.Ю. География туризма.-Москва,2010
2. Яковлев,Г.А Экономика и статистика туризма.-Москва, 2005
3. Забелина Н.М. Национальный парк.-Москва, Мысл, 2010
4. Хайитбоев Р., Матякубов У. Экологик туризм.-Самарканд,2010.
5. Шарафиддинова Д.Экологик туризми ривожлантиришда халқаро технологияларини моҳияти ва таъсифи //Республика илимий анжумани материаллари.- Самарканд, 2014.
6. Солиев А.С., Усмонов М. Туризм географияси.-Самарканд, 2005
7. Тухлиев И ва бошқалар Туризм: назария ва амалиёт. Дарслик Т-2010
8. Усмонов М.Р., Жумабоев Т.Ж., Шерхолов О. Туризм географияси 1-2 қисм.-Самарканд, 2013
9. Ерджавлетов С.Р. География туризми: история, теория, методы, практика - Алматы. 2000 - 336 с.
10. Зачиняев, П.Н., Фалькович Н.С. География международного туризма. - М.: Мысль, 1972. -303 с.
11. Окладникова Е.А. Международный туризм. География туристских ресурсов мира: Учебное пособие –М., СПб.: ИФК Омега –Л; 2002. –384 с.

3-BOB.TURIZMNI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Reja:

- 3.1. Tabiiy geografik omillar
- 3.2. Iqtisodiy geografik omillar
- 3.3. Ijtimoiy-demografik omillar

3.1. Tabiiy geografik omillar

Turizmi rivojlantirish albatta bir qancha omillar taʼrifasida boʻlinadi. Xususan bu omillarga tabiiy, madaniy-tarixiy, demografik, iqtisodiy-tekhnik rivojlanish va boshqa turizm industriyasini hududiy tashkil etish va rivojlantirishda ahamiyatidir. Bu omillar ichida geografik omillarning roli, xususan hudud tabiiy sharoiti, jumladan iqlimi, suvlari, oʻrmonlarning roli, xususan turizmi rivojlantirishdagi muhim omillardan biri hisoblanadi. Shu omillar asosida togʻ turizmi, aralimiz, skolo-turizm, qishloq turizmi, ryujai turizmi, serfing, dayving, safari, rafting, choʻl, arktika va ekologik va boshqa yuzlab turizm turlarining shakllanishiga asos boʻladi.

Dunyoda koʻpgina hududlar oʻzining sogʻlomlashtirish omillarini, xususan, iqlimining oʻziga xosligi, mineral suvlari, tabiiyliklari rekreatsiya turizmini rivojlantirish uchun omil yaratgan.

Oʻz navbatida, geografik omillarni ikki guruhga boʻlish keng tus olgan. Bular:- *tabiiy geografik omillar*;-*iqtisodiy geografik omillar*. Maʼlumotlarda xalqaro turizmi rivojlanishiga tabiiy sharoitning katta taʼsiri bor. Hozirgi jamiyatimizning oʻta sanoatlashib borishi tufayli, insonlarning yovvoyi tabiatga boʻlgan qiziqishi ortib bormoqda. Tabiiy geografik omillar koʻpgina jihatlardan baholalanadi (Ibodullaev, 2008).

Iqlim, turizmi davrliygiga taʼsir koʻrsatib, ayrim sohil boʻyi dam olish joylari yil boʻyi issiq iqlimga ega ekanligi (misol tariqasida Mavrikiy orollari koʻrsatish mumkin) tufayli, uzluksiz turistlar bilan davriy boʻlishiga olib kelgan. Tabiiy iqlim sharoiti turizm harakatini mavsumiy xarakterga aylantiruvchi asosiy omil boʻlib hisoblanadi. Tabiatda ob-havoning oʻzgarishi, tabiiy ofatlarning tez-tez takrorlanish holatlari, tabiat inijliklari turistlar oqimining keskin kamayishiga sababchi boʻladi. Shu sababli turizmining eng rivojlangan mintaqalari yer sharh boʻladi. Shu sababli iqlim zonalariga toʻgʻri keladi. Jumladan, Oʻrta sharhning mutadil iqlim zonalariga toʻgʻri keladi. Jumladan, Oʻrta dengiz, Qora dengiz, Karib dengizi, Adriaatika dengizi, Boltiq dengizi, Yapon dengizi, Janubiy Xitoy dengizi qirgʻoqlarida joylashgan mintaqalarda turizm xalqaro ahamiyatga ega.

O'simlik va hayvonot olami ham katta qiziqish uyg'otuvchi omil. O'rmonlar dam olish va tabiat qo'ymiga sayr qiluvchi sayyohlar o'ziga tortadi. O'rmon o'zining kislorodga boy zahirasi bilan, sog'lig'i tiklovchilar uchun muhim turistik obekt hisoblanadi. Shu bois, botanika bog'lari, turli oromgohlar, milliy bog'lar sayyohlarning g'ayim joyi hisoblanadi. Xorijiy sayyohlarni o'ziga ko'proq jalb qiluvchi omillarda biri - bu ekzotik (g'alati, ajoyib) hayvonlar yashaydigan joylar qo'riqxonalar, davlat buyurtmalari, milliy bog'lar, ov qilish uchun ajratilgan maxsus hududlardir. Bunday hayvonot va o'simlik dunyosining markazlari yuzdan ortiq bo'lib, Afrika, Osiyo, Yevropa, Avstraliya, Amerika (AQSH, Kanada) ning sayyohat qilish mintaqalar va hududlari hisoblanadi.

Suv resurslari hisoblangan okean va dengizlar, daryolar, ko'llar ham katta turistik imkoniyatlarga ega. Keyingi paytlarda dunyo okean bo'ylab sayohatga chiquvchilar soni oshmoqda. Daryo va ko'llar ham o'ziga xos mikroiklim xususiyatlariga ega bo'lib, kishilarning asosiy mavsumiy dam olishi, suv sporti, baliq tutishi uchun obekt vazifasini bajaradi. Shuning uchun hozirgi paytda ko'plab dam olish uylari ushbu turistik ob'ektlarga qurilmoqda. Okean va dengiz suvlarining cho'milishi uchun qo'lay bo'lgan qirg'oqlari tarkibiga quyidagi elementlar kiradi. Mikroiklim, dengiz va okean suvlarining quruqlikka tutash bo'lgan joylarida suvning harorati, chuqurligi, suv to'lqinlar ko'tarilishi, qaytishi, oqimlar, suvning shifobaxshligi, tozaligi, tiniqligi dengiz suvi tagining relefi, suvdagi yirtqich qonxo'r baliqlar (akula) va hayvonlarning bor-yo'qligi h.k., qirg'oq chiziqlarining tuzilishi plyajlardagi qumlar va yotqiziqqlarning sifati, rangi, shakllari va qolaversa bir qator omillar ta'sir etad.

Rel'ef ikki xil ta'sir ko'rsatuvchi xarakterga ega bo'lib, uning noqo'layligi tufayli transport tarmoqlarini rivojlantirishga qiyinchilik to'g'riadi va turizm infratuzilmasini to'liq shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ikkinchi tomondan, tog'li hududlar asosiy rekreatsiya resurslaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Tog'li, xusmanzarali, murakkab rel'ef tuzilishiga ega bo'lgan o'lkalarda turistik oqimining o'ziga ko'proq jalb qilishadi. Murakkab tog' rel'efi landschaft estetik jihatdan tekislik, yassi hududlarga nisbatan turistlarni ko'proq jalb etish imkoniyatiga ega. Tog'li o'lkalarda o'zining toza va sof havosi bilan ajralib, tog' sportini rivojlantirish imkonini tug'diradi.

Shveysariya, Fransiya, Avstriya, Germaniya, Italiya, Chexiya

markazlarida joylashgan dunyoga mashhur Alp sayyohlik kurortlari mintaqalarida bo'ladi.

3.2. Iqtisodiy geografik omillar

Iqtisodiy geografik omillarga turizmning moddiy texnika bazasi, mehnonxonalarning fondi, umumiy ovqatlanish korxonalari (restoranlar, mehmonxonalalar), sport inshootlari, tomosha va sayr qilish, dam olish, bir qator servis xizmati ko'rsatish obektlari ichki va tashqi kommunikatsiya tarmoqlari avtomobil, temiryo'l, havo yo'llari, dengiz va daryo transporti, aloqa vositalari, internet tarmog'i kiradi. Iqtisodiy geografik omillar mavjud resurslardan unumli foydalanishga ta'sir ko'rsatib, o'z ta'sirida quyidagilar orqali aniqlanadi:

- 1. turistlarni qabul qiluvchi mamlakatlar, mintaqalar, hududlarning iqtisodiy geografik o'rni, joylanishi;
- 2. sayyohlarni qabul qiluvchi mamlakat (mintaqa, rayon)ning iqtisodiy omillari;
- 3. turizmni rivojlantirish darajasi;
- 4. mamlakatlar va darajasi;
- 5. turistlarni qabul qiluvchi mamlakatlarning mehnat resurslari bilan ta'minlanish darajasi (mamlakat kadrlarining soni, ularning tayyorgarlik darajasi);
- 6. turizm bir hududda rekreatsiya resurslarining qiymati, transport vositalari turi, oziq-ovqat mahsulotlarining narxi, mehmonxonalarda joylashish narxlari (xizmat ko'rsatish tarmoqlarini saviyasi);
- 7. transport, aloqa vositalarining hududda tutgan o'rni va holati bilan aniqlanadi.

Yuqoridagilarning har biri o'ziga xos ahamiyatga ega. Misol uchun, iqtisodiy geografik o'rni qulayligi, mintaqaning asosiy turistik markazlar, dunyo transport tarmoqlariga nisbatan qulay joylashganligini bildirib, shu mintaqada turizmni rivojlantirishga ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro turizmni rivojlantirishda mamlakat va hududning *geografik o'rni* ya'ni uning dengiz va okeanga yaqinligi, qirg'oq chiziqlarining xususiyati, uning xil suv, avtomobil va temir yo'llar bilan kesishish joyi, tog'li va o'rmon, manzarali joylarga yaqinligi, ular bilan ta'minlanganlik darajasiga ham bog'liq bo'ladi. Xalqaro turizmning rivojlanishida

madaniy-tarixiy shart-sharoitlar, etnik shart-sharoitlar bilan qo'shilgan holda, ularda davolanishga ma'lum kasallar sonining ortib borishi; ketadi. Arxitektura ob'ektlari, muzeylar, rasmlar galereyasi, mahalliy aholi uchun qiziqarli bo'lgan xalq an'analarining atrof muhitiga bo'lgan qarashlari, tushunchalari va musavvirlik ishlari, tarixiy yodgorlik va obidatlar ham xorijiy turistlar o'ziga jalb qiladilar. Tarixiy yodgorliklar va boshqa xalq madaniyatiga qiziqish xalqaro turizmning eng muhim ehtiyojlaridano biridir.

Davr mobaynida o'zgaruvchanlikka ega omillarga siyosiy, ijtimoiy, demografik, moliyaviy-iqtisodiy va texnikaviy omillar kiradi. Turist biznesi rivojlantirishda, mamlakatdagi siyosiy vaziyatning qay ahvoldagi ekanligi katta ahamiyatga ega. Chunki, xalqaro munosabatlarni rivojlantirish, havisizlik kafolati turizmni bir moramda rivojlantirish olib keladi.

Ma'lumki, mamlakatdagi ichki vaziyatning qay darajada turg'unlik ko'p hollarda xalqaro turizm oqimining yo'nalishini belgilaydi. Tabiiyki, davlatlararo turistlarni almashirishda, mamlakatlar o'rtasidagi o'zaro kelishuvchilik munosabatlari ham muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Odatdagi diplomatik aloqalar, turizm sohasidagi kelishuvlar, shartnomalar, kommunikatsiyalar va transport vositalaridan hamkorlik foydalanish, turistik reklamalarni bir-birlari bilan almashirish bularning hammasi turizmning rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

3.3. Ijtimoiy-demografik omillar

Dunyo mamlakatlarida demografik jarayonlar (aholining tug'ilish o'limi, tabiiy ko'payishi, aholi migratsiyasi kabilar) ham xalqaro turizm sohasining rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Yer sharining turli davlatlarida, hududlarida va mintaqalarida aholi sonining ko'payishi, ayniqsa shahar aholisi aglomeratsiya doirasining borgan say borgan kengayib borishi kishilarning dam olishi va sayyohlikka chiqishni taqat qiladi. Shu borada turizmning rivojlanishiga ta'sir etuvchi demografik omillarni quyidagicha ifodalash mumkin:

- dunyo xalqlaridagi bir-biriga o'xshashlik bo'lish umumiy tomonlari, ularning qiziqishlari h.k;
- ayrim malakaviy sohalaridagi kishilarning maxsus sayyohlik guruhda faol ishtirok etishning kuchayib borishi;
- turizm tarkibidagi xotin-qizlar va yoshlar salmog'ining ortib borishi;
- xalqaro ahamiyatga ega bo'lgan kuort va sanatoriyalar tarmog'ining

madaniy-tarixiy shart-sharoitlar, etnik shart-sharoitlar bilan qo'shilgan holda, ularda davolanishga ma'lum kasallar sonining ortib borishi; ketadi. Arxitektura ob'ektlari, muzeylar, rasmlar galereyasi, mahalliy aholi uchun qiziqarli bo'lgan xalq an'analarining atrof muhitiga bo'lgan qarashlari, tushunchalari va musavvirlik ishlari, tarixiy yodgorlik va obidatlar ham xorijiy turistlar o'ziga jalb qiladilar. Tarixiy yodgorliklar va boshqa xalq madaniyatiga qiziqish xalqaro turizmning eng muhim ehtiyojlaridano biridir.

Dunyo mamlakatlarida demografik jarayonlar (aholining tug'ilish o'limi, tabiiy ko'payishi, aholi migratsiyasi kabilar) ham xalqaro turizm sohasining rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Yer sharining turli davlatlarida, hududlarida va mintaqalarida aholi sonining ko'payishi, ayniqsa shahar aholisi aglomeratsiya doirasining borgan say borgan kengayib borishi kishilarning dam olishi va sayyohlikka chiqishni taqat qiladi. Shu borada turizmning rivojlanishiga ta'sir etuvchi demografik omillarni quyidagicha ifodalash mumkin:

Nazorat savollari:

1. Turizmni rivojlantirishga qaysi omillar muhim rol o'ynaydi?
2. Tabiiy turistik omillardan samarali foydalanayotgan etakchi mamlakatlarni ayting?
3. Iqtisodiy geografik omillardan qaysilari turizmni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi deb hisoblaysiz?
4. Turizmni rivojlantirishda mamlakatning joylashgan o'rnini ahamiyati jihatidan birlanchi omil qaysi?
5. Ijtimoiy demografik omillar ta'sir etuvchi omillarni sanab bering?

Roʻdalangan adabiyotlar:

- 1.Александрова А.Ю. География туризма -Москва,2010
- 2.Ердавлетов С.Р География туризма: история, теория, методы, практика - Алматы. 2000 - 336 с.
- 3.Зачиняев. П.Н., Фалькович Н.С. География международного туризма. - М.: Мысль, 1972. -303 с.
- 4.Ибодуллаев Н. Ўзбекистоннинг туристик ресурслари.-Самарканд 2008
- 5.Солиев А.С., Усмонов М. Туризм географияси.-Самарканд, 2005
- 6.Окладникова Е.А. Международный туризм. География туристских ресурсов мира: Учебное пособие –М., СПб.: ИФК Омега –Д, 2002. –384 с.

4-BOB. TURISTIK DESTINATSIYA

Reja:

1. Destinatsiya tushunchasi, turistik destinatsiya geografyasining tashkil etilishi va qarama-qarshiligidan iborat.
2. Turistik destinatsiyaning predmeti va vazifalari
3. Destinatsiya tushunchasi, turistik destinatsiya geografyasining oʻrganish obʼekti sifatida

Ilmiy mabralarda taklif qilingan "destinatsiya" tushunchasining mohiyatini tahlil qilib, uning muhim jihatlari koʻra toʻrtta guruhga: iqtisodiy, ijtimoiy, boshqartiruvga ajratib oʻrganish mumkin. "Turistik destinatsiya" tushunchasining turli xilda izohlanish sabablari asosida uning yordamida tavsiflanayotgan hodisalarning murakkabligi, dinamikligi va qarama-qarshiligidan iborat. Koʻrinib turybdiki, hududiy jihat etakchi omil sifatida eʼtirof etiladi. Shuning uchun ham hudud iqtisodiy salohiyati va imkoniyatini aniqlash bevosita turistik destinatsiyasini tadqiq etish geografik tadqiqotlarga tayanishi lozimdir.

"Destinatsiya" soʻzining ingliz tilidan tarjimasi – "Destination" – joy, belgilangan joy, makon" maʼnosini anglatadi. "Turistik destinatsiya" termini Leyper tomonidan 1980 yillarning oʻrtasida kiritilgan. Hozirda destinatsiya – bu maʼlum chegaraga ega boʻlgan, turistlar keng koʻlamli guruhini jalb eta oladigan va ularning talablariini qondira oladigan geografik hudud hisoblanadi. Bugungi kunda iqtisodchi olimlar tomonidan turizm destinatsiya masalasida turlicha qarashlar va taʼriflar berilgan. Ammo bu tushuncha aynan geografik tadqiqotlarning obʼekti sifatida geograf olimlar tomonidan chuqur oʻrganilmagan. Vaholanki, turistik destinatsiya - turizm geografyasining muhim tadqiqot yoʻnalishlaridan biri sifatida regionlar va mintaqalardagi maʼlum bir jozibador manbaaga ega boʻlgan hududlarni oʻrganadi. Shunday ekan destinatsiya turistik tizimning asosiy unsuri hisoblanadi. Shu sababli ham turli adabiyotlarda destinatsiya maʼlum bir chegaraga ega boʻlgan geografik hudud sifatida talqin qilingan va taʼrif berilgan. Jumladan N.S.Ibragimov fikriga koʻra, "Destination" atamasi "turistik manzil" iboralari bilan ifodalanadi.

Iqtisodchi olim Z.Raximov oʻzining tadqiqotlarida "Destination" tushunchasining asosiy tayanch atamasi "destinatsiya" (turistik manzil) boʻlganligi sababli, ushbu ilmiy tushunchani har tomonlama oʻrganib, quyidagi xulosalarga kelgan: "destinatsiya" yoki "turistik manzil" iqtisodiy tushunchasi "destination management" yoki "turistik manzil

boshqaruvi"ning ob'ekti bo'lib, sayyohning tashrif maqsadiga bino shakllanadigan va sayohatni maqsadli amalga oshirishda barcha resurslarga ega bo'lgan turistik hududlardir, deb ta'rif beradigan Unga ta'rif berishda talab va taklif tomonidan qarashlar mavjud. Junladan, D.Piers, N.Leyper, U.Ziltener, U.Martini, G.Pechlaner kabi turizm sohasida izlanishlar olib borgan xorijiy olimlar talab nuqtasidan nazariyan yondashib, "destinatsiya"ga "sayyohni ma'lum joyga joy qilishga qodir bo'lgan mahsulotlar, xizmatlar, tabiiy va sun'iy jozibad omillar majmuidi" deb, ta'rif beradilar. M.Tamma, F.Brunetti kabi oliml esa destinatsiyaga taklif tomonidan qarab, ma'lum hududga taalluq tizim deb tushunib, uni "turistik mahsulot" va "turistik marka (kurortlar)dan farqlaydilar. Talab va taklif tomonidan qarashlarni umumiyliigi shundaki, ularning har ikkialasi "destinatsiya"ning hudud hamda mahsulot birligi ekanligini tan oladilar.

Destinatsiyaga bir tomonlama qarash, uning asl mohiyatini yoritish imkonini berolmaydi, chunki u iste'molchi va ishlab chiqaruvchil say'-harakatlarning uyg'unlashuvi natijasida shakllanadigan mahsulot hamda hududiy birlikdir. Shuning uchun "destinatsiya" talab va taklif uyg'un birligi nuqtai nazaridan qarash kerak, deb ta'kidlab o'tadi, Z.Raximov (2012), unga - "ma'lum geograf joylardagi strategik-tuzilmaaviy shart-sharoitlardan bahramand bo'lg holda o'z turistik ehtiyojlarini qondirishga mo'ljallab sayyohni faoliyati natijasida shakllanadigan yagona turistik mahsulot" dir, deb ta'rif beradi. Destinatsiyalar "destinatsion menajment"ning boshqar ob'ekti bo'lib, uni M.Tamma quyidagicha ta'riflaydi - bu turistik ehtiyojni qondirishda qatnashadigan bir-biriga o'xshash xizmatlar ko'rsatuvchi korxonalar orasida yotiq ravishda (gorizontal) va xilma-x xizmatlarni ko'rsatadigan korxonalar orasida tik ravishda (vertika o'ta-uzoq davr davom etadigan munosabatlarni o'rnatish natijas yagona integratsiyalashgan turistik mahsulot (destinatsiya)ni shakllanti oladigan turistik taklif tizimini (TTT) boshqarishdir.

4.2. Turistik destinatsiyaning predmet va vazifalari

Turizm multiplikativ samaraga ega bo'lib, bir qator mintaa destinatsiyalar iqtisodiy rivoji, aholi bandligining o'sishi, fuqarolarni hordiq chiqarishga bo'lgan ehtiyojlarini yanada to'la qondirishni zamin yaratadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida turizm faoliyatini tashk etishning umumlashirish va tahlil qilishga muhtoj bo'lgan katta tajriba

hozirgi kunda, hozirda milliy va xorijiy ilmiy manbalarda turizmdagi shakllanadigan va sayohatni maqsadli amalga oshirishda barcha resurslarga ega bo'lgan turistik hududlardir, deb ta'rif beradigan Unga ta'rif berishda talab va taklif tomonidan qarashlar mavjud. Junladan, D.Piers, N.Leyper, U.Ziltener, U.Martini, G.Pechlaner kabi turizm sohasida izlanishlar olib borgan xorijiy olimlar talab nuqtasidan nazariyan yondashib, "destinatsiya"ga "sayyohni ma'lum joyga joy qilishga qodir bo'lgan mahsulotlar, xizmatlar, tabiiy va sun'iy jozibad omillar majmuidi" deb, ta'rif beradilar. M.Tamma, F.Brunetti kabi oliml esa destinatsiyaga taklif tomonidan qarab, ma'lum hududga taalluq tizim deb tushunib, uni "turistik mahsulot" va "turistik marka (kurortlar)dan farqlaydilar. Talab va taklif tomonidan qarashlarni umumiyliigi shundaki, ularning har ikkialasi "destinatsiya"ning hudud hamda mahsulot birligi ekanligini tan oladilar.

Destinatsiyaga bir tomonlama qarash, uning asl mohiyatini yoritish imkonini berolmaydi, chunki u iste'molchi va ishlab chiqaruvchil say'-harakatlarning uyg'unlashuvi natijasida shakllanadigan mahsulot hamda hududiy birlikdir. Shuning uchun "destinatsiya" talab va taklif uyg'un birligi nuqtai nazaridan qarash kerak, deb ta'kidlab o'tadi, Z.Raximov (2012), unga - "ma'lum geograf joylardagi strategik-tuzilmaaviy shart-sharoitlardan bahramand bo'lg holda o'z turistik ehtiyojlarini qondirishga mo'ljallab sayyohni faoliyati natijasida shakllanadigan yagona turistik mahsulot" dir, deb ta'rif beradi. Destinatsiyalar "destinatsion menajment"ning boshqar ob'ekti bo'lib, uni M.Tamma quyidagicha ta'riflaydi - bu turistik ehtiyojni qondirishda qatnashadigan bir-biriga o'xshash xizmatlar ko'rsatuvchi korxonalar orasida yotiq ravishda (gorizontal) va xilma-x xizmatlarni ko'rsatadigan korxonalar orasida tik ravishda (vertika o'ta-uzoq davr davom etadigan munosabatlarni o'rnatish natijas yagona integratsiyalashgan turistik mahsulot (destinatsiya)ni shakllanti oladigan turistik taklif tizimini (TTT) boshqarishdir.

Markaziy Osiyo hududida bargaror rivojlanayotgan respublika sharoitida O'zbekiston turistik destinatsiyasi imjining tadqiqot natijalariga ko'ra turistik destinatsiyalarning keyingi rivoji uchun barcha imkoniyatlarga ega ekanligi aniqlandi. Katta turistik salohiyatga ega bo'lgan O'zbekistonning turistik destinatsiyalari hozirgi kunda taklif qiluvchi va iste'mol qiluvchi tomonlarning o'zaro munosabatlar modelini ishlab chiqarishni taqozo qilmoqda.

4-jadval
Ilmiy manbalarda taklif qilingan "destinatsiya" tushunchasining ta'riflari

Manba	Ta'riflar
Xorijiy ilmiy manbalarda	
V. Allcott	Aniq belgilangan joy yoki maqsadli hudud. Destinatsiya sifatida, masalan shahar tashqarisidagi sayr uchun joylar, bo'sh vaqtni o'tkazish uchun inshootlar, kommunalar, mintaqalar, federal erlar, Germaniya, Evroittifoq kabilab bo'lishi mumkin
E. Kasper	"Turistik taklifni kristallashtiruvchi" joy
Kasper M., Fletcher D., Gilbert D., Sheperd R., Vornhill S.	Turistik iste'mol va ehtiyojlar shakllangan va qondiriladigan maskan

Richi B., Krouch D	Aniq ma'muriy – hududiy chegaraga ega bo'lgan maskan bo'lib, u mamlakat- makro-region-provinsiya yoki shtat-shahar, betakor hudud, miliy park va memorialga ega maskan
Leyper	Turistlar uchun jozibador geografik hudud
P.Pirs	Turistlarda har xil taassurot, tajriba va his-hayajon qoldiruvchi tashrif joyi
Rossiya ilmiy manbalarida	
M.A.Morozov	Turist ehtiyojlariga javob beradigan va uning tashish, ovgatlanish, ko'ngil ochar mashg'ulotlar va shu kabirlarga talablarini qondiruvchi, ma'lum xizmatlar to'planini taklif qiluvchi hudud. Bunda muallif avvalo sayohatning bosh maqsadini birlamchi destinatsiya va birlamchi destinatsiyaga borish yo'lidagi to'xtashlarni ikkilamchi destinatsiyalar sifatida alohida ajratadi
T.A.Sebekina	Haqiqiy yoki mavhum chegaralarga (jismaniy, siyosiy, geografik, bozor) ega bo'lgan joy: turistlar ma'lum maqsadda kelib ketadigan mamlakat, viloyat, orol va boshqalar
A.YU.Ryabuxa	Turistik imkoniyatlarga ega bo'lgan, xizmat ishlab chiqaruvchilar sotadigan va turist o'z tashrif uchun tanlaydigan hudud yoki inshootlar destinatsiya bo'lishi mumkin
S.S.Nikolaev	Turistik destinatsiya deganda ma'lum bir jittimoiy-geografik, aniq bir sayyoh yoki turistik talabning butun segmenti safar maqsadi sifatida tanlangan manzil (joy, mintqa, shahar, qishloq, atraksionlar bog'i) tushuniladi. U hamma kerakli massasalar, tashkilotlar, joylashirish, xizmat ko'rsatish vositalari va sayrtomosha infratuzilmalariga ega makon
A.F.Goroxov	turistik destinatsiya deganda, zamon va makonda mujassamlangan, jadal ravishda ishlab chiqariluvchi va iste'mol qilinuvchi turistik mahsulotlarning yig'indisi
Nikitina O.A.	Turistik resurslarning yuqori darajadagi mujassamlashuviga ega geografik hududdir, bundan tashqari qo'shimcha infratuzilmaga ega maskan hisoblanadi
Pavlova E.N.	Turistik sigmentlarda sifati xizmatlar va safarlarni o'zida mujassamlashirgan so'sial-geografik maskan sifatida ko'ngilochoq va dam olishni tashkil etish infratuzilmasiga ega hududdir
Zorin A.I.	Hududiy rekreatsiya tizimlariga ega maskan bo'lib, u mamlakat-region-landshaft-markaz-korxona-marshrut tizimi shakllangan hududdir

O'zbekistonlik olimlar ta'rificha	
Richi B. Krouch D	Destinatsiya - tashrif maqsadini amalga oshiradigan turistik manzil
Leyper	destinatsiya – bu ma'lum xizmatlar taklif qiladigan, turisting ehtiyojini qondiradigan, maqsadlari talabiga javob beradigan terriitoriya yoki manzildir
P.Pirs	Turist bir kecha vaqt davomida makonda turishi, uning tabiiy va ma'muriy hududiy chegarasiga ega bo'lishi lozim bo'lgan hudud- turistik destinatsiya bo'la oladi. Shuningdek, u destinatsiya menijementi, imidji va jozibadorligiga ega raqobatbardosh makondir

Ilmiy manbalar asosida mualliflar tomonidan to'ldirildi

Geografik joylardagi turistik oqimlarning mohiyati va imkoniyatlarida; sayohat davomida turisting xulq-atvorida; turistik imkoniyatlar taklif tizimi va turistik tijoratvostachilik faoliyatlarida sezilarli o'zgarishlar sodir bo'ldi. Turizm sohasiga innovativ ta'sir qilayotgan joylardagi omillarni ajratish mumkin: Birinchidan, talabning miqdori oshib ketishi o'zgarishi. Rivojlangan mamlakatlarda aholi turmush darajasining oshishi oqibatida turizm ommaviy tus olib millonlab kishilarni o'ziga jalb qildi. Ko'p mamlakatlardagi iqtisodiy o'sish, oldin turistik oqimni yuzdaga keltiruvchi joy deb tan olinmagan mamlakatlarda hozir "yangi turistik talab" shakllana boshlani, ular umumiy turistik talabning bozordagi ko'lanmini kengaytirishga olib keldi. Ikkinchidan, turistik mahsulot iste'molchilari xulq-atvorining tubdan o'zgarishi. Jahon turistik tashkilotining tahlillari va xulosalariga ko'ra turistlar sayohatni olib borish va amalga oshirish jarayonida o'z xulq-atvorlarini, turistik imkoniyatlariga nisbatan afzalliklar tizimi, sayohat turi va davomiyligi bilan bog'liq odatlarini shiddat bilan o'zgartirmoqdalar. Yagona joyda o'z o'zlarini o'tkazishga moyil kishilarning salmog'i kundan-kunga kamayib bormoqda, uzoq davom etadigan ta'tillarning salmog'i pasayib, sayohatning an'anaviy shakllari o'rinni, xizmat nuqtai nazaridan innovativ shakllari (sayohatni mustaqil rejalashtirish va amalga oshirish, an'anaviy vositachilarni inkor qilish) hozircha alohida segment sifatida mavjud bo'lgan bo'lsa, kelajakda ular turistik xizmatlar bozorida bozor o'ringa ega bo'lishlari kutilmoqda. Uchinchidan, turistik hududlar o'zaro raqobatning kuchayishi. Bir tomondan havo transportidagi innovativot va ikkinchi tomondan sayohat qilish xohishini bildiradigan insonlarning keskin oshishi, bir-biriga umuman o'xshamaydigan turistik imkoniyatlar o'zaro raqobat qilishlarini tagazo etmoqda.

Nazorat savollari:

1. Destinatsiya tushunchasi nechta guruhga bo'linadi?
2. Destinatsiya qanday ma'noni anglatadi?
3. Destinatsiya tushunchasini kim va qachon fanga kiritgan?
4. Turistik destinatsiyaning o'rganish predmetiga ta'rif bergan xorij olimlaridan kimlarni bilasiz?
5. Turistik destinatsiyaning o'rganish predmetiga ta'rif bergan rusiy olimlarini sanab bering?
6. Turistik destinatsiyaning o'rganish predmetiga bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borgan o'zbekistonlik olimlardan kimlarni bilasiz?

Foydalangan adabiyotlar:

1. Althof W. Incoming-Tourism. München; Wien; Oldenbourg, 1996.
2. Ибрагимов Н.С. Ўзбекистонда халқаро туризми ривожлантириш дестинацион менежмент концепциясини қўллаш: иқтисод фанлари номзоди дис. – С.: СамИСи, 2008.
3. Маматкулов Х.М. Хизмат кўрсатиш соҳасига онд атамаalar ва ибораalar изохли дугати. –Т.: "QUTSOD-MOLLYA", 2010.
4. Морозов М.А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме. Учебник. 2-е изд., испр. доп. – М.: И «Академия», 2005.
5. Менежмент туризма: Основы менежмента: Учебник/Ред. коллегия Квартальнов В.А. и др. – М.: "Финансы и статистика", 2003.
6. Николаев С.С. Стратегия формирования единого туристского пространства: автореф. дис. канд. экон. наук. – СПб.: 2000.
7. Рахимов З. Туризм дестинацияларида стратегия режалаштиришининг таъкилий механизмини таъомиллаштириш (Самарканд шаҳри мисолида): иқтисод фанлари номзоди дис. – С.: СамИСи, 2012
8. Рябуха А.Ю. Управление развитием местных сообществ на основе использования туристского пространства: дис. ... канд. экон. наук. – Краснодар: 2006.
9. Тушлиев И.С., Пардаев М.К. Туризм бозорининг шаклланиши, ривожланиши ва ўзига хос хусусиятлари. – Т.: "NOSHIRLIK YOG'DUST", 2010.

6-BOV. XALQARO TURIZM TARIXI VA RIVOJLANISHI

Reja:

- 1.1. Xalqaro turizm tarixi
- 1.2. Xalqaro turizmning rivojlanish tendensiyasi
- 1.3. O'zbekistonning xalqaro turizmida tutgan o'rnini

5.1. Xalqaro turizm tarixi

Turizm qadimdan xalqlar o'rtasidagi (iqtisodiy, savdo sotiq, fan, madaniy, san'at, hunarmandchilik va h.k.) aloqa manbai sifatida muhim ahamiyatga ega. Jumladan, eramizdan avvalgi 3-2 ming yillar davomida kishilarning yangi geografik joylarni ochildish, o'zlarini uchun qadimiy hududlarni egallab olish, buyuk o'tirish va boshqa maqsadlarda dunyoni o'rganish boshlangan.

«Buyuk Irak yo'li» ning ochildishi va undagi xalqaro munosabatlarning rivojlanishi bevosita turizm geografyasining tarixiga borb taqaladi. Bundan tashqari, Buyuk geografik kashfiyotlar davrida dunyo okeani bo'ylab sayohatlar olamini bilish va yangi yerlarni ochildish maqsadidagi turli geografik sayohatlar turizmining shakllanishida muhim omil bo'ldi. Bu o'rinda yulimizning buyuk olim va mutafakkirlari Al Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Farobiy, Avicenna, Temur, Mirzo Ulug'bek, Bobur va boshqalarning ham ishtiroklari katta.

Mazkur fanning paydo bo'lishi va rivojlanish tarixini ba'zi ilmiy adabiyotlarda (Unisiker, Martotti va h.k.) o'ziga xos tarixiy tushunchalarga ajratgan. Jumladan, M.V. Sokolova turizm tarixini keng ko'lami tadqiq etib, uni 4 bosqichga (Qadimgi sayohat, O'ta astd sayohatlar va sayohatlar, Yangi davr turizmi rivojlanishi va XX astd turizmi) ajratgan (Sokolova, 2002). Ushbu mulohazalardan kelib chiqqan holda turizm tarixini 3 qismga ajratish maqsadga muvofiqdir:

1. Qadimgi hamda o'ta astd va uyushma davri turizmi;
2. Ikkinchi jahon urushigacha bo'lgan davr turizmi;
3. Hozirgi zamon turizmi.

Ma'lumki, dastlabki turistik sayohatlar savdo sotiq maqsadlari vujudga kelgan. Eramizdan avvalgi, bundan 14 ming yil avval qadimgi Misrda o'ziga xos tusha kirgan Misr shohi Xatshpa dengiz ekspeditsiyasida sayohat uyushtiradi (Shapoval, 1999). Eramizdan avvalgi VI – asrda Misr firanni Nexao uch yillik sayohat Afrika bo'ylab tashkil etadi. Keyinchalik esa misr zodagonlari ko'p shaharlarga (Gretsiya, Rim va h.k.) sayohatga chiqqan boshladi. I davrda turizm boylik topish uchun uyushtirildi. Shuning uchun u o'zlarini uchun qulay yo'llar va dam olish joylari barpo etadi.

Boylik o'rtirish maqsadida bundan 2300 yil avval Ksenofont g'portini qurish, savdo rastalari va davlat uylari barpo etishni buyuradi. Bu unga katta daromad olib keladi. Ayni paytda mehmonxona xo'jaligi xizmatlari shakllantirildi. Ba'zi yunon va rimliklar o'z yashab turgan shahardan uncha uzoq bo'lmagan tog' va tog' o' hududlarida dam olish, davanish va ov qilish uchun maxsus joylar barpo etishgan.

Turizm ayniqsa Buyuk geografik kashfiyotlardan keyin tez o' bordi. K.Liberecing ta'rificha, «Yevropada XVIII asrda turizm yan ko'rinish oldi va sayyohlar tanishuv, davanish va dam olish maqsadida hamda savdo-sotiq ahamiyatidagi sayohatlar tez o'sdi» deb aytadi (Erdavletov, 2000).

XVII-XVIII asrda maktab o'quvchilarining Yevropa davlatlari bo'ylab piyoda sayohati tarixiga «Buyuk turistik sayohat» bo'lib kiradi. Ular Londondan boshlab Ispaniya, Fransiya, Italiya va Gretsiya davlatlarida bo'lishib, sayohat davomida har bir davlatning hayot turmush tarzi, urf-odati, madaniyati va san'ati bilan tanishdilar. Birinchi bo'lib omnaviy turistik sayohat Angliyada 1841 yili Tomas Kuk uyushtirgan turistik marshrut bo'ldi. U 600 kishilik sayyohat temir yo'li transportida Leysterdan Lafboroga sayohat tashkil qildi. Kuk 1845 yil Liverpulga, 1865 yil Shveysariyaga sayohat uyushtirdi va 1882 yil dunyoda birinchi bo'lib jahon bo'ylab turistik sayohat qildi. Tomas Kuk o'z sayohat marshrutida temir yo'li, mehmonxona va boshqa ob'ektlar bilan shartnoma asosida sayohat tashkil etdi.

XIX asrning ikkinchi yarmidan keyin G'arbiy Yevropa Amerika davlatlarida turizm alohida boshqaruv va uyushtirilgan turistik guruhlar asosida rivojlana boshladi. Birinchi jahon

urushidan keyin el turizmidan aksariyat yuqori tabaqali boy aholi qatnashadi. Bu davrda turistik sayohatlar asosan dengiz va dengiz bo'ylari qirg'oqlari hamda dam olish uylariga uyushtirildi. Bunda asosan Fransiya, Italiya, Shveysariya va boshqa davlatlarda turistik faoliyat rivojlandi.

Birinchi va Ikkinchi jahon urushi yillari oralig'ida turistik sayohatlar o'ziga xos yangi mazmun kasb etdi. Endilikda turistlar mehmon va dam olish bilan birgalikda tanishuv maqsadlari, qadimiy yodgorliklar, arxitektura, san'at, madaniy yodgorliklarni o'rganishni ham o'z oldilariga maqsad qilib qo'ydilar.

Biroq, Ikkinchi jahon urushi yillarida dunyo miqyosida xalqaro turizmining o'sish sur'ati nihoyatda pasayib ketdi. Birinchi jahon urushidan keyin davrida yiliga halqaro turizm 18-19 mln. kishi mashg'ul bo'lgan bo'lsa, 1947 yilda ushbu faoliyatda 16,6 mln, 1949 yilda esa 20 mln. kishi qatnashdi. G'arbiy Yevropada XX asrning ikkinchi yarmidan keyin «ichki Yevropa xarakteriga» xos turizm rivojlandi.

Turistik sayohatlar Skandinaviya, Avstriya, GFR, Ispaniya, Italiya, Fransiya va boshqa qo'shni davlatlar o'rtasida keng miqyosda uyushtirildi. Amerika qit'asida ham AQSH, Kanada, Meksika, Panama kabi davlatlarda u tez o'sdi. Amerika sayyohlarining Yevropaga va, aksincha, Yevropa sayyohlarining Amerika va boshqa qit'alar mamlakatlarga sayohati kengaydi.

XX asrning ikkinchi yarmidan keyin sobiq Ittifoqda ham turizmga e'tibor qaratildi. Ushbu turistik sayohatlarni asosan sobiq ittifoq davlatlarga uyushtirishni ko'zda tutdi. Bu hukumat 1969 yil 26-iyun ittifoqdosh respublikalarda turizmni rivojlantirish bo'yicha farmon chiqardi. Shundan keyingi yillar davomida hamda so'zlov davlatlarida turizm shakllana boshladi. Biroq, ta'kidlash kerakki, uzoq mustabiti tizim davrida qadimdan shakllanib kelgan sayyohlikning o'ziga xos hususiyatlari ancha yo'qolib ketgan edi. Shuning uchun, sobiq Ittifoqning parchalanib ketishi natijasida tashkil topgan mustaqil davlatlarda turizmining yangi yo'nalishlari vujudga kela boshladi. Afsus bilan aytilish lozimki, 70 yillik qat'oni deb ataluvchi sovetlar davrida jahon turizmining nihoyatda rivojlanishi, so'zlovning muhim tarmog'i sifatida shakllanishi asosan G'arbiy Yevropa, Amerika va Sharqiy Osiyo davlatlarida ko'zga tashlandi, bunda esa, aksincha, u unchalik taraqqiy etmadi.

5.2.Xalqaro turizmning rivojlanish tendensiyasi

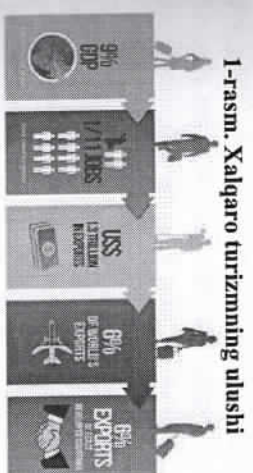
Butunjaon turistik tashkiloti BMT qoshidagi maxsus bo'lib, hukumatlararo universal xarakterga ega tashkilotdir. Uning shtab-kvartirasi Ispaniyaning Madrid shahrida joylashgan. Unda dunyoning 156 davlati a'zo hisoblanadi. 1993 yildan O'zbekiston shahar tashkilotiga a'zoliygiga qabul qilingan. Jahon turizmida YAIM 9%, jahonda 11 ish o'rinaridan 1 tasi, eksporta 1,3 trln AQSH dollari, jahonda eksportining 6% ortig'i uni tashkil etmoqda.

«Butunjahon turistik tashkiloti» (WTO) 1974-yili tashkil topqan xalqaro sayyohlik tashkiloti. Markaziy qarorgohi Madrid shahri joylashgan. 1980-yili Manila shahrida boʻlib oʻtgan turizm boʻyicha Butunjahon konferensiyasida sayyohlik sohasidagi huquqiy asoslar koʻrib chiqildi. Shuningdek, bu anjumanda turizm sohasiga tegishli huquqiy normalar ishlab chiqishga katta eʼtibor berildi. «Mani deklaratsiyasi» nomini olgan jahon turizmi boʻyicha muhim hujjat qabul etildi. UNWTO ning rasmiy tillari ingliz, ispan, rus va fransuz tillari hisoblanadi.

«Savohat va turizm bo'yicha xalqaro kengash» (WTCC) turizmsohasidagi xalqaro nodavlat tashkiloti. Bu tashkilot mehmonxonalari, aviayo'nalish hamda sayyohlik biznesining boshqa turlari bo'yicha faoliyat ko'rsatadi.

«Turistik agentliklarning Butunjahon Federatsiyasi» - qarorgo
Bryussel shahrida bo'lgan xalqaro turistik tashkilot. Asosan, mill
turistik kompaniyalarga yuridik, moliyaviy va texnik yordam ko'rsata
Boshqaruv organi General Assambleya. «Ekskursion xizmat
turlar bo'yicha Xalqaro tashkilot» asosiy faoliyati: sayyohlik soha
bo'yicha har yili chop etiladigan turli hisobotlar bilan shug'ullan
Qarorgohi Lissabon shahrida. Rasmiy til ingliz til.

«Shengen vizasi» Yevropaning 22 mamlakatiga tegisli shartnoma. Shartnomaga ko'ra bu mamlakatlarda o'zaro tashrif uchun viza talab etilmaydi.

1-rasm. Xalqaro turizmining ulushi

1.4-karta-sxema. Xalqaro turizm geografiyasi va statistik tahlili

World International tourist arrivals: (ITA) 1087 million (Xalqaro turistik kelib kelib)

International tourism receipts (ITR) US\$ 1159 billion (Xalqaro turizmdan keladigan daromad).

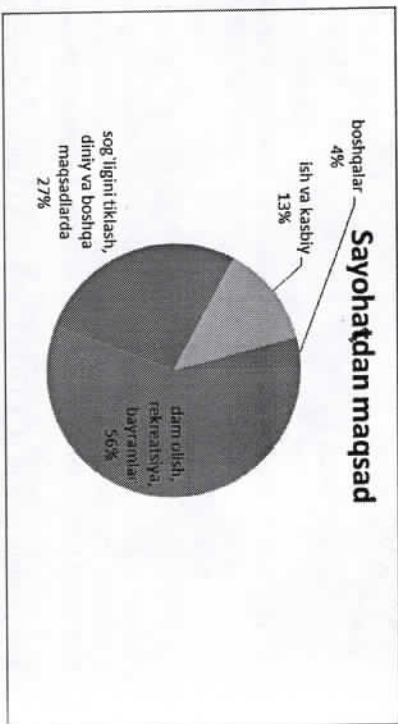
Kafolat sxema Butunjahon turistik tashkilotining 2014 yilgi xisobotidan olingan.

Matnidan turistlik tashkilotining 2019 yilgi xisoboti ma'lumotlari foydalanib ko'rsatiladi. 2018 yilda xalqaro turistlik tashriflarda 1,4 mlrd kishi tashrif etgan bo'lsa, bu sohadan olingan daromad esa 1,7 mlrd AQSH dollari, xalqaro turizmning o'sish sur'ati o'tgan yilga nisbatan tashriflar soniga, daromad esa +4% ga oshganligi sohaning shiddat bilan ifodalab borayotganligidan dalolat beradi. Xalqaro turistlik tashriflarning geografiyasiga nazar tashlaydigan bo'lsak, jami turistlik tashriflarda Yevropaning ulushi 51%, Osiyo-Tinch okeani regionini 18%, Amerika 15%, Afrika 5%. O'rta Sharq turistlik regionini esa 4%, boshqa tashriflardan kelgan daromad ko'rsatkichi bo'yicha esa Yevropa

39%, Osiyo-Tinch okeani regioni 30%, Amerika 23%, Afrika 3%, O'rt Sharq 5%ni tashkil etgan. Turistik tashriflardan maqsad asosan, dam olish, rekreatsiya, bayramlar, sog'liqni tiklash, diniy, kasbiy turizm band bo'lgan (1-chizma).

Hozirgi paytda dunyoda turizm sohasida taxminan 200 mln kishi banddir. Dunyoning 45 ta davlat fuqorolari har yili halqaro turistik sifatida xorijda qilayotgan xarajatlari har bir davlatga 1 mlrd dollard to'g'ri kelar ekan, masalan: Germaniya-58 mlrd yevro, Niderlandiya 13,6 mlrd yevro. Dunyoning deyarli 40% davlatlarida turizm xorij valyutaning

4-chiz

kirib kelish manbai hisoblanadi. Halqaro turizmining rivojlanishini asosiy tushunchalari :

- O'sish
 - Globallashuv
 - Noziklik
 - O'zini tez holda o'nglab olish usullari
- Turizmining rivojlanishi bilan birga unga to'siq bo'luvchi muammolari xam mavjud. Bunga: infrastrukturaning yuqori narxli atrof-muhitning ifloslanishi, muammoning ijtimoiy - madaniy jihatli turizm rivojlanib borayotgan hududlarda inflyatsiya, mahall aholining bezovtalanishi kiradi.

5.3.O'zbekistonning xalqaro turizmida tug'gan o'rni

O'zbekiston xalqaro turizmida Butunjahon turistik tashkiloti a'zosi sifatida dunyoga mashhur davlat sifatida ildam qadamlar tashlab sohaga kirgan tomonida katta ahamiyat berib kelmoqda. BTI fikricha, O'zbekiston turizm rivojlanib borayotgan davlatlar qatoridan o'rin egallagan. O'zbekistonda turizmining rivojlanishida hukumat tomonidan qilinayotgan amaliy ishlar asos bo'ladi. Xususan 1999 yil 20 avgustdagi "Turizm" to'g'risidagi qonuni, Turizmini rivojlantirish bo'yicha davlat qo'mitasining tashkil etilishi sohani rivojlantirishga katta hissa qo'shishi shubhasizdir.

BTIning YUNESKO tashkiloti ro'yxatiga kirgan Samarqand, Buxoro kabi shaharlarni aynan Buyuk Ipak yo'lida joylashganligi halqaro sayyohlarni jalb qilish va shu orqali butun dunyoga yanada yaxshiroq tanitishga imkon beradi. BTIning xalqaro ekspertlarining fikricha, O'zbekistonda turizmini rivojlantirishning 8 asosiy a'zalliklari mavjud:

- Qulay geografik joylanish (Buyuk Ipak yo'li chorrahasida);
- Rang-barang landschaftlari;
- Buyuk Ipak yo'lida joylashgan boy madaniy tarixiy meros;
- Barchayot boy an'ana va urf-odatlari;
- Ilmimiy mehmonto'stlik;
- Turli xil ajoyib taomlari;
- Hojlang'ich infrastruktura;
- Mehnat resurslarining nisbatan arzonligi.

Yuqoridagi jihatlardan biriga O'zbekistonda turizmining milliy iqtisodiyotdagi ulushini oshirish va ustuvor soha sifatida o'rinni iqtisodiyotdagi vazifalarni hal etish kerak:

- mahallalararo kordinatsiya;
- mahallalarni yanada yaxshilash;
- infrastruktura va transport aloqalarini rivojlantirish;
- mahallalarni yanada sodalashtirish;
- mahallalarni marketing;
- mahallalarni jahon bozoriga olib chiqish;
- yangi texnologiyalardan (internet) keng foydalanish va boshqalardir.

Nazorat savollari:

1. Turizming shakllanishida qanday kashfiyotlar muhim rol o'ynagan?
2. Turizm tarixini 4 bosqichga bo'lib o'rganish o'limini bilasizmi?
3. Dastlabki sayohatni uyushtirgan Misr furani va shoxlarning nomini bilasizmi?
4. Yevropada turizm XVIII asrda yangi ko'inish oldi va tez o'sdi, deb ta'rif bergan olim kim edi?
5. Yevropa bo'ylab p'yoda sayohat turizm tarixiga qanday nom bilan tashxur?
6. Zamonaviy turizm asoschisi sifatida kim dastlab sayohatlarni tashkil etgan?
7. Dunyoda qancha davlat BTT a'zosi hisoblanadi?
8. BTT shahar kvartirasi qaysi shaharda joylashgan?
9. Xalqaro turistik tashriklar va daromad ko'rsatkichi statistika dinamikasini bilasizmi?

Foydalangan adabiyotlar:

1. Дмитриевский Ю.Д. Туристские районы мира. Учебное пособие.-Смоленск: СГУ, 2000
2. Ердэвлетов С.Р. География туризма: история, теория, методика - Алматы. 2000
3. Зачиняев. П.Н., Фалькович Н.С. География международного туризма. - М.: Мысль, 1972
4. Солиев А.С., Усмонов М. Туризм географияси.-Самарканд 2005
5. Соколова М.В. История туризма: Учеб.Пособие-Мастерство, 2002
6. Report of union world tourism organization. 2014, 2015, 2018, 2019

II QISM. XALQARO TURIZMNING REGIONAL XUSUSIYATLARI

6.1. JAHONNING TURISTIK REGIONLARI (YEVROPA REGIONI)

Reja:

1. Butunjahon turistik tashkiloti (UNWTO) buyicha regionlar
2. Yevropa regioni turizm geografiyasi
3. Shimoliy Yevropa subregioni
4. G'arbiy Yevropa subregioni
5. Janubiy Yevropa subregioni
6. Sharqiy va Markaziy Yevropa subregioni

6.1. Butunjahon turistik tashkiloti (UNWTO) buyicha regionlar

Butunjahon turistik tashkiloti (UNWTO) Birlashgan millatlar tashkiloti tizimidagi mufuzli organ bo'lib, unga 1975 yilda asos solingan. Tashkilotning tarkibi va ustavi 1975 yil 27 sentyabrda qabul qilingan. Butunjahon turistik tashkilotning asosiy maqsadi dunyo bo'yicha turizm tashkiloti rivojlanishining asosi, tinchlik mustahkamlash, xalqlar o'rtasida tinchlikni ta'minlash, tili, dini va irqidan qat'iyl nazar dunyo bo'yicha tinch aloqalarni o'rnatish, shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlarni turizm sohasiga qiziqitirish kabi masalalardir.

Butunjahon turistik tashkilotining ustavida 3 bosqichli a'zolik tartibi belgilangan. Jumladan, Butunjahon turistik tashkilotining haqiqiy a'zosi, kuzatuvchi a'zosi, qo'shilishga nomzod davlatlar mavjud. Bugungi kunda Butunjahon turistik tashkilotiga 158 ta davlat haqiqiy a'zo, 4 ta davlat amovatsiya (Aruba, Makao, Niderlandiyaning Antil orollari, Kiriko), kuzatuvchi sifatidagi davlat Vatikan hisoblanadi.

Butunjahon turistik tashkilot dunyoni 6 ta turistik regionlarga bo'lish. Lekin bu rayonlashitirishda to'liq geografik omillar emas balki turandagi ahamiyati va siyosiy geografik xususiyatlari inobatga olingan. Jumladan;

1. Yevropa turistik regioni (G'arbiy, Shimoliy, Janubiy, Markaziy va Sharqiy Yevropa subregionlari, shuningdek, sobiq Ittifoq davlatlari, Sharqiy, O'rta dengizda Isroil, Kipr, Turkiya);

2. Amerika turistik regioni (Shimoliy, Janubiy, Markaziy Amerika subregioni, Karib havzasi hududlari va oqim davlatlari);
3. Osiyo-Tinch okeani turistik regioni (Sharqiy va Janubiy sharqiy Osiyo, Avstraliya va Okeaniya subregioni);
4. Afrika turistik regioni (Misr va Liviyadan tashqari barcha Afrika davlatlari);
5. Janubiy Osiyo turistik regioni (Janubiy Osiyodagi barcha davlatlar);
6. O'rta Sharq turistik regioni (Turkiya va Isroildan tashqari barcha G'arbiy va Janubiy G'arbiy Osiyo davlatlari).

6.2.Yevropa regioni turizm geografyasi

Batunjahon turistik tashkiloti o'zining har yili "UNWTO Tourism Highlights 2019 edition" jurnalida chop ettiradigan yillik xisobot ma'lumotlariga ko'ra, Yevropa regioniga 2018 yilda jami 710 mln turlar qabul qilgan bo'lib, o'tgan yilga nisbatan +5% o'sgan. Mazkur regiondagi turizmdan kelgan daromad miqdori esa 570 mlrd AQSH dollarini (+5%) tashkil etgan. Demak, boshqa regionlarga nisbatan Yevropa regiondagi turistlarni qabul qilish va daromad ko'rsatkichlarining o'sishi bo'yicha etakchilik qilmogda.

Geografik jihatidan bu region Shimoliy Yevropa (turistlar soni o'tgan yilga nisbatan +1%, tushum+1%) subregioni, G'arbiy Yevropa (+4%, +3%) subregioni, Janubiy Yevropa (+8%, +7%) subregioni, Markaziy va Sharqiy Yevropa subregioni (+5%, +9%)ga bo'linadi.

Yevropa turistik regioni dunyo turizmining beshigi va etakchi turistik regioni hisoblanadi. Bu turistik region Yevrosiyo materigining katta qismini egallagan. Yevropa turistik regionining maydoni 35,7 mln km² ga teng. Mazkur turistik regionda 61 mustaqil davlat joylashgan. Yevropa turistik regioni 4 ta yirik subregionlarga bo'linadi: 1.G'arbiy, 2.Shimoliy, 3.Janubiy, 4.Markaziy va Sharqiy Yevropa subregionlaridir.

2-karta-sxema.Yevropa turistik regioni

1.G'arbiy Yevropa subregioniga Avstriya, Belgiya, Fransiya, Germaniya, Lixtenshteyn, Lyuksemburg, Manako, Niderlandiya, Shvetsiya davlatlari; 2.Shimoliy Yevropa subregioniga Daniya, Finlandiya, Islandiya, Irlandiya, Norvegiya, Shvetsiya, Buyuk Britaniya davlatlari; 3.Janubiy Yevropa subregioniga Albaniya, Andorra, Bosniya va Gersgovina, Xorvatiya, Kipr, Gretsiya, Isroil, Italiya, Malta, Chernogoriya, Makedoniya, Portugaliya, San Marino, Serbiya, Sloveniya, Ispaniya, Turkiya; 4.Markaziy va Sharqiy Yevropa subregioniga Armaniston, Ozarbayjon, Belarus, Bolgariya, Chexiya, Estoniya, Gruziya, Vengriya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Latviya, Litva, Polsha, Moldova, Ruminiya, Rossiya, Slovakiya, Tojikiston, Turkmaniston, Ukraina, O'zbekiston davlatlari kitadi. Yevropa turistik regioni maydonining kattaligi, tarixi, madaniy hayoti, tabiiy sharoit va iqtisodiy xilma xilligi turizmining tashkil etilishi va taqsimlanishida katta talovutni yuzaga keltirgan.

6.3. Shimoliy Yevropa subregioni

Shimoliy Yevropa subregioni. Fagat Islandiya hamda Norvegiya, Shvetsiya va Finlyandiyaning Shimoliy hududlariga subarktika va arktika iqlim tiplari xos. Norvegiya va Islandiyaga tog'li relief xos bo'lsa, qolgan davlatlar yer yuzasi, asosan, tekisliklardan iborat. Subregion davlatlaridan fagat Islandiya tektonik jihatdan faol mintaqada joylashgan bo'lib, vulqon va geyzerlari bilan butun dunyoga mashhur. Islandiya jahondagi geotermal resurslaridan keng va oqilona foydalanayotgan davlatlardan biri hisoblanadi (Sharipov va boshq. 2016). Bu esa turistik resurslarning tarqalishida muhim rol o'ynagan Urbanizatsiya barcha davlatlarda 70 foizdan yuqori darajada, Islandiya, Norvegiya, Daniya va Shvetsiyada esa bu ko'rsatkich 90 foizdan ham o'tib ketadi. Shimoliy Yevropadagi eng yirik aglomeratsiyalar poytaxli shaharlari negizida vujudga kelgan. Skandinaviya davlatlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi jihatidan dunyodagi eng rivojlangan davlatlar safidan joy olgan. Turmush darajasi ko'rsatkichlari bo'yicha bu mamlakatlar ko'plab xalqaro reytinglarda eng yuqori qatorlarini egallaydi. Boliq davlatlari esa sobiq sotsialistik tuzumdagi mamlakatlar sifatida o'tish iqtisodiyotidagi davlatlar hisoblanadi. Xalqaro mehnat taqsimotida Shimoliy Yevropa davlatlari o'rmon va sellyuloza-qog'oz sanoati, elektr energiyani ko'p talab qiladigan rangli metallurgiya sanoati, ko'p tarmoqli mashinasozlik (kemasozlik, avtomobilsozlik, elektronika va elektrotexnika va boshqalar), baliqchilik, sut-go'shi chorvachiligi mahsulotlarini ishlab chiqarish, dengiz transporti hamda turizm xizmatlarini ko'rsatish bilan faol ishtirok etadilar. Shuningdek, Shimoliy Yevropa davlatlarida tarixiy-madaniy va ekologik turizm ham yaxshi rivojlangan. Finlyandiya, ayniqsa, Rojdestvo bayrami (25-dekabr) arafasida millionlab turistlar tashrif buyuradilar, chunki bu davlatda Santa-Klausning "rasmiy qarorgohi" joylashgan. Latviya esa dengiz turizmi (Riga, Yurmala shaharlari) rivojlanishi bilan alohida ajralib turadi.

Skandinaviya mamlakatlari. Bu mintaqada aholisining soni unchalik katta bo'lmagani bilan, turistik soha ancha rivojlangan. Mahalliy sayyohlar, o'z uyidan unchalik uzoq bo'lmagan yerda dam olishni xush ko'radi. Tashqi turizmga faol dam olishga katta e'tibor beriladi. Masalan, shvedlarning 70% turli xil sport musobaqalarida (suzish, baliq ovlash, alpizm va boshqalar)

qatnashadilar. XIX asrdan boshlab, Shimoliy Amerika bilan madaniy aloqalar faollashgani sababli, AQSH va Kanada yo'nalishi ham ancha mashhur.

Shvetsiyaning maydoni 449,964 km² aholisining soni 10,008,399 kishini (2018) tashkil etadi. Aholining 92% shvedlardan iborat. Poytaxti - Stokgolm shahri. Urbanizatsiya darajasi 83%. Savodxonlik darajasi 99%. Shvetsiya, Upsala shahri bilan birga, barcha mintaqalar aholisining 24% ni, ichki sayyohlarning 17%ni qabul qiladi. Turizmning asosiy markazi poytaxt Stokgolmda joylashgan. Bu shahar 1252-yildan tarixiy yilnomalarda tilga olinadi. Mamlakatning yana bir mashhur turistik mintaqasi «Oltin qirg'oq» bo'lib, bu hududga 13,7% tashqi turistlar, hamda 14% ichki turistlarning tashrifi to'g'ri keladi. Sayyohlar dam oladigan joylardan ko'lar mintaqasi, Glass (shisha ishlab chiqarish markazi) hamda bo'g'ri qirg'oq hududlari bo'lib, bu yerlarga ichki sayyohlarning 10% to'g'ri keladi.

XX asr boshigacha 80% shvedlar qishloq mintaqalarida istiqomat qiladi. Bu xususiyat madaniyatga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmadi. Hozirgi kunda mahalliy iqlim e'tiborga olingan holda qadimgi an'analar ham saqlanib qolgan. Milliy urf-odatlar, ayniqsa, saami xalqida juda qadimladi. Saamlar azaldan bug'ularni boqib kun ko'rgan. Hozirgi kunda katta o'rinni suti mahsulotlar egallaydi. Ertalabki nonni «fryukos» va kechki ovqat «middag»ga qat'iy rioya qilinadi. Hozirgi kunda butun dunyoga mashhur «shved stoli» vatanida ham mashhur hisoblanadi. Rojdestvo bayrami Shvetsiyada «yul» deb ataladi. Hozirgi kunda asosiy taom cho'chqa go'shtidan tayyorlangan dudlama. Rojdestvo qadar 13-dekabrda «Avliyo Lyusi» bayrami o'tkaziladi. Bu kuni barcha tashkilot va o'quv yurtlarida o'z Lyusisini, ya'ni eng go'zal qizini tanlaydilar. Yozda barcha skandinavlar singari shvedlar ham «Og tunlar» davrida «Ivan kuni»ni nishonlaydilar. Shvetsiyada bu kuni «Midsommar» deb ataladi. Odatga ko'ra Stokgolm shahrining ayvoni «Skansen»da bu kuni havaskor musiqaviy guruhlarning konserti o'tkaziladi.

Finlyandiya mamlakatining maydoni 338,145 km². Aholisining soni 5,556,438 kishi (2018). Poytaxti Helsinki shahri. Savodxonlik darajasi 100%. Xorijlik turistlar asosan poytaxt Helsinkiya tashrif buyuradilar. 1992-yili Helsinkiya butun Finlyandiya tashrif buyuradigan chet el mehmonlarining 38% to'g'ri keldi. Mahalliy aholining 90% dan ortig'i Finlyandiya ko'llari hamda shimoldagi Laplandiya va

Tunggi qirg'oqlarda dam olishni odat qilib olganlar. Mahalliy binokorlikning o'ziga xos ushbu «sauna»lar (maxsus hammomlar) ko'p mamlakatlarga hozirda tarqalgan. Finlyandiya muzeylar talaygina bo'lib, mamlakatning 80 dan ortiq shaharlarida mavjud. Bularning eng yirigi Helsinkidagi «Milliy muzey» hisoblanadi. Milliy kiyimning ba'zi elementlari qishki to'qilgan liboslarda saqlanib qolgan. Mahalliy taomlarning o'ziga xosligi shundaki, finlar ko'p baliq, sabzavot va turtli bo'tqalar iste'mol qiladilar. Sportning qishki turlari chang'i, xokkey va bialtonjuda mashhur.

Norvegiya - mamlakatning maydoni 386,958 km² (shu jumladan orollarning maydoni 62 ming km²). Aholisining soni 5,295,619 kishi (2018). Poytaxti - Oslo shahri. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 106,2 mlrd AQSH dollari (jon boshiga 24692 AQSH dollari). Bu mamlakatda ham asosiy sayyohlik markazi sifatida poytaxt Oslo ajralib turadi. Shaharlar ko'pgina madaniy markazlar, skandinaviyaliklarning ajdodlari vikinglarning muzeylari mavjud. Yana bir turistik mintaqada Sharqiy Vodiy bo'lib, bu hududda Norvegiya mehmonxonalar majmuasining 30% joylashgan. Otellarning 10% Bergen shahri atrofiga, 74% Trondxeym shahri mintaqasida to'plangan.

Norvegiyaliklarning milliy kiyimi «bunad» deb ataladi. Hozirda «bunad» odatda bayram va tantanalarda kiyiladi. Mahalliy taomnomada baliqdan tayyorlangan turli ovqatlar katta o'rin egallaydi. Turistlarda katta qiziqishni mahalliy sutli taomlar uyg'otadi. Ayniqsa, echki sutidan tayyorlangan pishloq, tuzsiz non («flatbryod»), qaymoqli bo'tqa («fleegryot») o'ziga xosligi bilan sayyoxlarni o'ziga jalb etadi. Skandinaviya xalqlarining milliy afsonalari «saga» deb ataladi. Bulardagi turli personajlar kino va televidenie orqali dunyoning turli nuqtalariga tarqalgan.

Daniya - maydoni 43,094 km² (Grenlandiya va Farer orollarisiz). Aholisining soni - 5,811,413 kishi (2018). Poytaxti Kopenhagen shahri. Urbanizatsiya darajasi 85%. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi - 112,8 mlrd AQSH dollari (jon boshiga 21,772 AQSH dollari). Mamlakat qishloqlaridagi qurilish uslubi «Solskifte» deb nom olgan Daniya milliy an'analarga katta e'tibor beriladi. O'rta asrlarda qurilgan shamol tegirmonlari mamlakatga o'ziga xos joziba beradi. Qadimgi qasrlar va ibodatxonalar ko'plab turistlarni jalb etadi. Butun dunyoda, asli daniyalik bo'lgan, bolalar yozuvchisi Gan

statuan Andersen juda mashhur. Uning e'taklaridagi rassomlarning haykallari butun Daniya bo'ylab qo'yilgan. Eng mashhurlaridan biri, poytaxt Kopenhagendagi «Suv parisi» haykali hisoblanadi. Poytaxtning nomi datchada «savdogarlarning shahri» so'zidan anglatadi. Kopenhagenda mashhur pivo zavodlari «Carlsberg» va «Tyuborg», hamda «Kopenhagen qiroli farfor zavodi» zavodlari joylashgan. Sayyohlarni poytaxtda kutib oluvchi eng katta otellar «Radisson sas Royal» va «Kosmopole». O'rta asrlarda qurilgan ko'p shaharlarning tashqi qiyofasi qonuzgacha saqlanib qolgan. Ko'p asrlik tarixi mobaynida Daniya xalqi o'ziga xos madaniyatni shakllantirdi. Milliy liboslarda yugurayotgan hayvonlarning rasmlari katta o'rin egallaydi.

Milliy taomnomada kartoshka va cho'chqa go'shti katta o'rin egallaydi. Ichimliklar orasida pivo juda mashhur bo'lib, uning iste'moli bo'yicha Daniya Yevropada yuqori o'rinlardan birini egallaydi. Ta'lim tizimida Yevropada eng qadimgilardan biri Kopenhagen universiteti (1479-yili tashkil etilgan) alohida o'rin egallaydi. Bu mamlakatga Germaniyaning yaqin bo'lgani alohida ahamiyat kasb etadi. Sayyohlarning 37% aynan Germaniyadan tashqir buyurishi tasodif emas. Daniya tarixiy yodgorliklar va muzeylarga boy bo'lib, poytaxt Kopenhagen bosh turistik markaz hisoblanadi. 1990-yili bu shahar barcha xorijiy mehmonlarning 28% ni qabul qildi. Kopenhagenning, ayniqsa Tivoli-Garden hiyoboni mashhur. Bu bog' 1843-yili ochilgan bo'lib, dunyodagi eng birinchi mehmonlar bog'i hisoblanadi. Tivoli-Gardenga har yili 4 millionga yaqin mehmonlar tashrif buyuradilar. Legolend nomli xiyobon har yili millionga yaqin mehmonlarni qabul qiladi, ayniqsa britaniyaliklar bu yerni xush ko'radilar. Skandinaviyaliklar xorij turizmida Germaniya, Fransiya, Buyuk Britaniya, Polsha va O'rta dengizi qirg'og'idagi mamlakatlarga ko'proq e'tibor beradilar.

Buyuk Britaniya. Mamlakatning umumiy maydoni 244101 kv. km. Aholining soni 67,545,757 kishi bo'lib (2019), ularning 82% ni inglizlar tashkil etadi. Poytaxti London shahri. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy xajmi 1 trillion 138,4 mlrd AQSH dollari (jon boshiga 19641 AQSH dollari). Britaniyaliklar, aslida, ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda faollik bilan sayohat qila boshlashdi. Sayohatlar miqdorining o'sishiga 1970-yillardagi neft inqirozi va 1980-yillardagi iqtisodiy tushkunlik salbiy ta'sir ko'rsatdi.

Shu bilan birga biznes-turlar miqdorining o'sishi davom etdi. Masalan, agar 1978-yili biznes-turning soni 17 million bo'lgan bo'lsa, 1980-yili ularning soni 20 millonga etdi. 1970-yillardan boshlab tashqi turizm ichki turizmga nisbatan faolroq rivojlanmoqda. Britaniyaliklar ta'tillarini dunyoning eng yaxshi kurortlarida Ispaniya, Fransiya, Gretsiya, Kipr, Portugaliya, Tunis va Turkiyada o'tkazishni xush ko'radilar. Yoz faslida, ayniqsa Amerika kurortlaridan Mayami britaniyaliklar orasida mashhur bo'lib qoladi. Ekzoitk yo'nalishlar Britaniyaliklar orasida mashhur bo'lib qoladi. Ekzoitk yo'nalishlar Tailand, Gambia hamda Karib dengizi havzasidagi mamlakatlarga sayohat qilish ham muhim o'rin egallaydi. 1977-1979-yillarda Buyuk Britaniyaga 12,5 million xorij sayyohlari kelgan bo'lsa, 1980-yillarning boshida ularning soni biroz qisqardi (11,4 mln). 1992-yili bu ko'rsatkich 18,1 million turistni tashkil etdi. Buyuk Britaniyaga tashrif buyurayotganlarning 43% ta'tilini o'tkazish uchun, 21% ish bilan keladi. Xorijlik mehmonlarning 50% Yevropa Ittifoqi mamlakatlaridan, qolgan qismi Shimoliy Amerikadan tashrif buyuradi.

Londonning metrosi dunyodagi eng qadimgi bo'lib, 1863-yili ishga tushgan. Qizig'i shundaki, dastlabki lokomotivlar bug' yuritgichlarida ishlagan. Dunyodagi eng hashamatli magazinlar ham Londonda mujassamlashtirilgan. Faqat poytaxtning o'zida 14000 ga yaqin restoranlar joylashgan. Buyuk Britaniyaning mashhur shaharlaridan biri Oksford birinchi navbatda, shuhrat qozongan o'quv markazi sifatida turistlarni jalb etadi. Oksford 912-yili tashkil topgan bo'lib, hozirga qadar ingliz tilini dunyo miqyosida tashviqot qilishda juda muhim o'rin egallaydi. Buyuk Britaniyaning shimolida joylashgan Shotlandiyaning qadimgi poytaxti — Edinburg (hozirgi poytaxti Glazgo) turizm tizimida muhim o'rin egallaydi. Mahalliy mintaqaga asosan tog' rel'efidan iborat bo'lganligiga qaramasdan, bu yerda o'rta asrlarda ko'plab qasrlar qurilgan. Ayniqsa, 133 metr balandlikdagi qoyada bunyod etilgan qadimgi qasr, sayyohlar orasida katta qiziqish uyg'otadi. Edinburgda har yili bir marta harbiy orkestrlarning xalqaro festivali o'tkazilib, «Tatun» nomi bilan mashhur bo'lgan. Turistlarni Shotlandiyaga jalb etuvchi xususiyatlar qatoriga Lox-Ness ko'li ham kiradi. Ingliz taomlari ham o'ziga xos bo'lib, dunyo restoranlarining taomnomasiga kirgan. Dunyoda mashhur bo'lgan britaniyaliklarning iborasi «Mening uyim mening qasrim» mahalliy aholining xarakterini ifodalaydi. Britaniyaliklar uchun azaldan oila va u bilan bog'liq bo'lgan barcha muammolar muqaddas hisoblangan. Kamchiliklar ovoza qilmagan. Shu bilan birga, keyingi yillarda bu sohada ham o'zgarishlar bo'la-

hishlandi. Britaniyaliklarning qadimgi urf-odatlariga sodiqligi va ma'lum darajada konservatorligi hayotning ko'p sohalariga hozir ham ta'sir ko'rsatadi.

6.4. G'arbiy Yevropa subregioni

G'arbiy Yevropa subregioni. Yevropaning bu subregioniga eng ulkan iqtisodiy salohiyatga ega davlatlar Germaniya, Fransiya, shuningdek, Avstriya, Shveysariya, Belgiya, Niderlandiya, Irlandiya hamda "miti" davlatlar saffiga mansub Lixtenshteyn, Lyuksemburg va Monako kabi mamlakatlar kiradi. Alp tog'larida joylashgan Avstriya, Shveysariya va Lixtenshteyn Alp mamlakatlari guruhini tashkil qiladilar. Belgiya, Niderlandiya va Lyuksemburg davlatlariga nisbatan esa ular o'rtasidagi iqtisodiy integratsiya jarayonlari juda yuqori darajada ekanligini hisobga olgan holda "Benilyuks" umumiy nomi ishlatiladi. Subregion mamlakatlarining iqlim sharoiti mo'tadil, Fransiya janubida esa iqlimi subtropik. Foydali qazilmalardan Shimoliy dengiz akvatoriyasidagi neft-gaz (Niderlandiya, Buyuk Britaniya), qo'ng'ir va temir o'tir (Germaniya, Fransiya, Belgiya, Buyuk Britaniya), temir konlari (Fransiya, Germaniya, Lyuksemburg, Belgiya) va kaliy tuzlari (Germaniya) konlari diqqatga sazovor. Alp mamlakatlari gidroenergiya resurslariga boy. G'arbiy Yevropa mamlakatlarida tug'ilish va tabiiy ko'payish ko'rsatkichlari juda past, Germaniyada esa ko'p yillardan boron depolyatsiya jarayoni ro'y bermogda. Lekin tashqi migratsiya hisobi yuqori muvofiq ko'rsatkichlarga ega bo'lganligi bois, subregion davlatlarida aholi o'sishi davom etmoqda. G'arbiy Yevropa qit'a subregionlari ichida aholisi eng zich joylashgan hudud hisoblanadi.

Urbanizatsiya ko'rsatkichlari, Lixtenshteyndan tashqari, barcha davlatlarda yuqori bo'lib, Belgiya, Niderlandiya, Lyuksemburgda 90% dan ko'prog'i, Monakoda esa 100 foizga teng. Yevropa va butun jahon miqyosida katta ta'sir doirasiga ega London, Parij, Berlin, Gamburg, Bruksel, Amsterdam, Syurix va ular singari boshqa yirik shaharlarning atrofida G'arbiy Yevropada joylashganligi ham bu subregionning muhim xususiyatidir. G'arbiy Yevropa davlatlarining barchasi ishlangan davlatlar saffiga mansub bo'lib, jahon xo'jaligining hududiy tashkilida juda muhim o'ringa ega. Jahon iqtisodiyotida G'arbiy Yevropa davlatlari turizm sohalarning xalqaro ahamiyatli darajada rivojlanishini bilan alohida ajralib turadilar.

Fransiya maydoni 547,0 ming km². Aholisining soni 65,244,960 kishini tashkil etadi (2018). Poytaxti Parij shahri. Urbanizatsiya darajasi 73%. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 1 trillion 173 milliard AQSH dollari (jon boshiga 20336 AQSH dollari).

Fransiyaning turizm tizimi G'arbiy Yevropa davlatlaridagi tizimdan birmuncha farqlanadi. Birinchidan, fransuzlarning atigi 18% o'z ta'tillarini xorijda o'tkazadi, ikkinchidan fransuzlar, ko'pincha avtomobillarda sayohat qilishni yoqtiradilar, uchinchidan sayohatchilarning ko'pchiligi shaharliklardir. Agar yozda fransuzlarning 50% qirg'oq bo'ylarida dam olsa, qishda atigi 17% bu yerlarni tanlaydi. Yozda, qo'shni Ispaniya va Italiyaga turistlarning tashrifi ko'payadi. 1991-yili Ispaniya 8 million, Italiya esa 7,3 million turistni Fransiya qabul qildilar. 1980-1991 yillar mobaynida xorij turistlarining soni Fransiya 29 milliondan 55 millionga o'girdi. 2018 yilga kelib bu ko'rsatkich 80 mln.kishidan o'tib ketdi. Bu jihatdan u dunyoda eng ko'p turist qabul qiluvchi davlat hisoblanadi. Fransiya turistlar asosan Germaniya, Buyuk Britaniya, Belgiya, Italiya, Shveysariya, Niderlandiya va Ispaniyadan tashrif buyuradi. Sayyohlar, birinchi navbatda Fransuz Riverasi, Parij, Alp hududi, Akvitaniya hamda Langedok-Russion mintaqalarini xush ko'radilar. La-Grand-Mor kurortida mashhur yaxta klubi mavjud. «Tu» deb nomlangan kurortlarning majmuasi 30 km uzunlikdagi qumloq qirg'oqlarida joylashgan. Bu yerda sportning suv turlari rivojlangan. Bu majmua Set, Meze, Marsel, Kap-d'Adg kurortlari kiradi. Shuningdek, Valran Grussan, Lyuka-Barkares, Kane-Arjeles majmualari ham bor. 1960-1970-yillarda katta mablag' avtomobil yo'llarning sifatini yaxshilashga qaratildi. Natijada, tashrif buyurayotgan turistlarning soni ancha ortdi. Asrlar davomida Fransiya Yevropa mamlakatlarning, hozirda esa hatto dunyoning moda markazi hisoblanadi. Turti moda uylari «Kristian Dior», «Shanel», «Karden», «lu Sen Loran» va boshqalar butun dunyoga mashhur. Milliy liboslar ham o'z ta'sirini, ayniqsa qishloq mintaqalarida, hozirga qadar yo'qotmagan. Mahalliy qadimgi poyabzal «sabo» (yog'ochdan yasalgan oyoq kiyimi) hozirda ko'pgina mamlakatlarga tarqaldi. Shu bilan birga fransuz taomlari ham jahonda shuhrat qozongan. Umuman olganda, Fransiya sabzavotlarni ko'p iste'mol qiladilar. Boshqa Yevropa davlatlarga nisbatan, Fransiya sutli mahsulotlarni (pishloqdan tashqari) unchalik xush ko'rmaydilar. Shunga qaramasdan, pishloq ishlab chiqarish Fransiya yuksak

darajada rivojlangan. Mahalliy pishloqlarning turlari 400 dan ortadi. Fransuz taomomasining o'ziga xos tomoni mahalliy vinolar bo'lib, bu mahalliy iste'mol qilish bo'yicha Fransiya dunyoda birinchi o'rinni egallaydi. Fransuz taomlaridan «blanket» (ragunning bir turi), buyyabez (qizil) sho'rvaning bir turi va boshqa taomlar ko'p restoranlarda tayyorlanadi. Eng mashhur taomlar qatoriga qubaganing qovurilgan taomlari hamda toshbaqali sho'rva kiradi. Fransuzlar bo'sh vaqtlarini kafe «bistro»larda o'tkazishni yaxshi ko'radilar. Ayniqsa, taomlar hamda bayram kunlari bunday kafelar g'ayjum bo'ladi. Umuman olganda, fransuzlar o'z ona tilini juda hurmat qiladilar. Fransiya bo'lganigizda ingliz tilida gapirmaganingiz ma'qul fransuzlar buni xush ko'rmaydilar.

Germaniyaning maydoni 356,9 ming km², aholisining soni 83 million 870 ming kishi. Poytaxti Berlin. Urbanizatsiya darajasi 87%. Aholining 95% nemislar, 2% turklardan iborat. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 1 trillion 452,2 milliard AQSH dollari bo'lib, kishi boshiga 17944 dollar. Bu mamlakat transport tizimining rivojlanishi bo'yicha G'arbiy Yevropada birinchi o'rinni egallaydi. Eng yirik aeroport Frankfurt-Mayn shahrida joylashgan. Bu shaharda yiliga ikki marta yirik xalqaro savdo yarmarkasi bo'lib o'tadi. Hozirgi transport tizimi (asosan Reyn daryosi bo'yicha) yaxshi rivojlangan shaharlarda yirik otlarning soni juda ko'p. Qishloq mintaqalarida kichik otell va kafelar «gaststete»lar mashhur. Shimoldagi eng yirik shahar Gamburg bo'lib, turistlarning asosiy qismi shu yerga keladi. Gamburg milodiy IX asrda vujudga kelib, shaharning nomi «o'rmon qal'asi» ma'nosini anglatadi. Hozirgi vaqtda Gamburg mamlakatning asosiy sanoat markazi bo'lib hisoblanadi. Gamburg yiliga 15 mingdan ortiq kemalarni qabul qiladi. Lyubek va Kil qadimgi go'zal shaharlardan bo'lib, bu yerdagi ibodatxonalar juda mashhur. Bu shaharlar hozirgi o'rta asrlar davriga oid tarixiy yodgorliklar kishining diqqatini o'ziga jalb qiladi. Shtutgart shahri buyuk shoir va olim Shiller nomi bilan bog'liq. Myunxen shahri o'z vaqtida katoliklarning markazi bo'lgan. Bu shaharning nomi «Myonx» rohib, degan ma'nomi beradi. Myunxenda saroy, monastir va ibodatxonalar ko'p. Xalq liboslari hozirgacha katta ahamiyatga ega. Ovgatlanishda turti ko'rinishdagi kaban, sosiska va umuman cho'chqa go'shtidan bo'lgan mahsulotlar katta o'rin tutadi. Nemis pivosi mashhur bo'lib, Germaniyada ushbu mahsulotning bir necha yuz turi ishlab chiqariladi. Mahalliy aholi va mehrlar orasida juda mashhur maxsus pivoxonalar «kneipe» deb ataladi.

Mamlakatning shimolida protestantlar, janubida esa katoliklarning soni nisbatan ko'proq. Katoliklarning milliy kiyimida ko'k, qizil va yashil ranglarga katta ahamiyat beriladi. Mamlakatda tranzit sayohatchilar ko'p bo'lib, ayniqsa Polshadan shop-turga keladiganlarning soni anchagina. Shu bilan birga xorijda o'z ta'illari o'tkazuvchi nemislarning qismi ortib bormoqda. Nemislar, amerikaliklardan keyin, ta'vil davrida eng ko'p mablag' sarflovchi xalq hisoblanadi. 1991-yili jahon turistlari sarflagan pul miqdorining 13% nemislarga to'g'ri keldi. Asosiy dam olish mintaqasi esa O'rta dengiz qirg'oqlari bo'lib qolmoqda. Shveysariya va Avstriyaga 18,4%, Skandinaviya mamlakatlarga nemis turistlarining 5,1% qismi to'g'ri keladi. 1990-yili Germaniya birlashgandan keyin Ispaniya, Portugaliya, Turkiya va Kiprga boruvchi nemislarning soni ortdi. O'lis turistlik yo'nalishlaridan Janubi-Sharqiy Osiyo mintaqasi, Maldiv orollari, Shri-Lanka va Keniya nemis sayyohlarini o'ziga jalb eta boshladi.

Germaniyaning o'zida dam oluvchilarning soni nisbatan kamligi narxlarining yuqoriligi bilan izohlanadi. «Biznes-turlar» asosan Buyuk Britaniya, Yaponiya, Fransiya va Shveysariyadan bo'ladi. Mamlakat madaniyatining o'ziga xosligi milliy liboslariga bo'lgan katta e'tiborida. Ayniqsa bayram va dam olish kunlari ko'pgina germaniyaliklar milliy kiyimda yurishni xush ko'radilar.

Sport ham germaniyaliklar hayotida sezilarli o'rin egallaydi. Maxsus sport klublari «feyern»larning soni 50 mingdan ortiq. Bular 15 milliondan ortiq a'zoni birlashtiradi. Ayniqsa futbol, gimnastika, tennis va sportning yana bir qator turlari mashhur.

6.5. Janubiy Yevropa subregioni

Janubiy Yevropa subregioni. Janubiy Yevropa siyosiy xartiasida Ispaniya, Portugaliya, Italiya, Gretsiya hamda Andorra, San-Marino, Malta va Vatikan "mitti" davlatlari joylashgan. Bu davlatlar iqtisodiy-geografi k o'rni va xo'jalik rivojlanishi jihatidan uzoq tarixi davomida O'rta dengiz bilan chambarchas bog'liqligi sababi Yevropaning O'rta dengizbo'yi mamlakatlari deb ham ataladi. Bu mintaga Yevropa sivilizatsiyasi va madaniyatining chin beshigi hisoblanadi, chunki bu qit'adagi eng qadimgi davlatlar Gretsiya bilan Rim aynan O'rta dengiz qirg'oqlarida rivoj topgan. Malta O'rta dengizdagi orollarda joylashgan kichik davlat bo'lsa, subregionning qolgan davlatlari geografik o'rtni nuqai nazaridan yarim orol mamlakatlari hisoblanadi. Andorra, San-

Marino, Vatikan davlatlari yarim orollarda joylashsada, dengizga chiqish imkoniyati yo'q. San-Marino bilan Vatikan anklav davlatlar hisoblanadi, chunki ular faqat bitta davlat, ya'ni Italiya bilan chegaradosh bo'lib, butunligicha uning hududi bilan o'ralgan. Janubiy Yevropa mamlakatlardan Ispaniya va Andorra boshqaruv shakli jihatidan konstitutsiyaviy monarxiya, Vatikan davlati Yevropada yagona mintaq iokratik monarxiya (davlat rahbari Rim-katolik cherkovi rahbari hisoblanish Rim Papasi), qolganlari esa respublikadir. Janubiy Yevropa davlatlari O'rta dengiz geosinkinal mintaqasida joylashganligi tufayli seysmik jihatdan faol hudud hisoblanadi. Janubdan olanga mashhur etna, Vezuviy, Stromboli vulqonlari ham Yevropaning shu qismida joylashgan. Foydali qazilmalardan rangli metall rudalari va mineral tuzlar zaxiralari mavjud. O'rta dengiz tipidagi subtropik iqlim (yozi issiq, birmuncha quruq, qishi esa iliq va yomg'irli) qalblq xo'jaligi va turizm uchun juda qulay sharoit yaratadi. Lekin Yevropaning boshqa subregionlarga nisbatan suv resurslar bilan ta'minlanish darajasi pastroq bo'lib, ayrim hududlarda suv tanqisligi ham sezilmogda. Janubiy Yevropadagi demografik o'zgarishga aholining tabiiy va migratsion. ko'payshining past ko'rsatkichlari xos. Ular orasida, ayniqsa, aholisi kamayib borayotgan Ispaniya, Portugaliya va Gretsiya davlatlari alohida ajralib turadi. Rivojlanayotgan davlatlardan, xususan Shimoliy Afrikadan, ko'plab immigranlar ko'chib kelishi bilan bir vaqtda bu yerdan G'arbiy Yevropa mamlakatlarga tomon emigratsion oqimning faolligi subregionning migratsiya qoldig'ini ancha pasaytiradi, yuqorida aytib o'tilgan davlatlarda esa manfiy ko'rsatkichlarga cha tushirmogda. Janubiy Yevropa rel'efi, asosan, tog'lardan iborat bo'lganligi tufayli aholisi juda notekis joylashib, asosan qirg'oqbo'yi tekisliklari va daryo vodiylarida joylashgan. Urbanizatsiya Shimoliy va G'arbiy Yevropa mamlakatlarga nisbatan biroz pastroq bo'lsada, 60 foizdan yuqori darajada. Yevropaning O'rta dengizbo'yi mamlakatlari Shimoliy va G'arbiy Yevropa davlatlariga nisbatan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari nisbatan past. Ayniqsa, Gretsiya, Ispaniya va Portugaliya iqtisodiyotidagi inqirozli vaziyat Yevropa Ittifoqi doirasida ko'zga tashlanadi. Italiya garchi "katta ettilik" guruh a'zosi bo'lsada, mamlakatning turli hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi keskin farq qiladi. Shimoliy Italiya Yevropadagi eng rivojlangan iqtisodiy rayonlardan biri hisoblanasa, Janubiy Italiya, aksincha, Yevroittifoqning eng qolqoq rayonlaridan biri hisoblanadi. Xalqaro mehnat taqsimotida

Janubiy Yevropa mamlakatlari, eng avvalo, subtropik dehqonchilik (uzum, sitrus mevalari, yong'och, zaytun va hokazo) bilan turizmga ixtisoslashgan. Bu subregion dengiz turizmining dunyodagi eng yirik rayoni hisoblanadi.

Italiyaning umumiy maydoni 301,3 ming km². Aholisining soni 60,588,366 kishi (2018), (Yevropada Germaniyadan keyin 2-o'rinda turadi). Poytaxti Rim shahri. Milliy jihatdan aholining 98% ni italiyaliklar tashkil etadi. Savodxonlik darajasi 97%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 1 trilion 88,6 milliard AQSH dollari (jon boshiga 19209 AQSH dollari).

XX asrda Italiya dunyoning eng yirik turistik markazlaridan biriga aylandi. 1991-yili O'rta dengizi havzasiga tashrif buyurayotgan sayyohlarning 36% aynan shu mamlakatga keldi. Italiyaning asosiy turistik zaxiralarga tog'lar, ko'llar va madaniy boyliklar kiradi. Kelayotganlarning 45% ni Italiyaning madaniy-tarixiy boyliklari qiziqtiradi. Xalqaro turizm mamlakatning shimolida mujassamlashgan. Mehmonlarni qabul qilish bo'yicha 1-o'rinni Venetto shahri egallaydi. Barcha turistlarining 20% shu yerga keladi. Undan keyin Toskano va Alto-Adije shaharlari turadi (har biriga 13%). 39 mingga yaqin italiyaliklar o'z kurortlarida dam olishni xush ko'radilar. Emiliya-Romanya, Venetto, Toskano va Lombardiya viloyatlari, o'rta har biri, ichki turistlarining 10% ni qabul qiladi. Mehmonxonalarning asosiy qismi (46,1%) mamlakatning shimoli-sharqida joylashgan. Ayniqsa, Trentino va Alto-Adije hududlarida mehmonxonalar ko'p qurilgan. 1980-yillarda Yevropa Ittifoqi yordami bilan Italiyaning janubi Medzojorno mintaqasida yangi loyihalar bo'yicha turistik infratuzilma rivojlantirila boshlandi. Natijada qo'shimcha 65 ming mehmonxona nomerlari tashkil etildi. Turistlarining asosiy qismi 3 yulduzli otellarda joylashadi. SHuningdek kemping, turistik qishloqlar, dam olish uylari, yoshlar markazlari, xususan xonadonlar, alp uylari tizimi ham yaxshi rivojlangan. Tashqi turistlar asosan qo'shni Germaniya, Fransiya, Avstriya va Shveysariyadan tashrif buyuradilar. AQSH va Yaponiyadan kelgan sayyohlar asosan Rim, Florensiya va Venetsiya shaharlarini xush ko'radilar.

Rim mamlakatning poytaxti bo'lib, qadimgi yodgorliklarga juda boy. Italiyadagi dengiz kurortlaridan quyidagilari eng mashhur: Liguriya, Rimini, Lido de ezolo, Kaorle, Cherviya, Pizaro, Linyano va boshqalar. Alohida guruh sifatida tog' kurortlarini ajratib bo'lmaydi.

nomlari: Kurnayor, Kronplaz, Val Gardena, Sestier, Madonna de Korpillo, Passo Tonale va boshqalar.

Italiyaning milliy taomnomasidagi eng mashhur hamda dunyo miqyosida tarqalgan taom «piza» bo'lib, uning turlari talaygina. Restoramlarda ko'p taqdim etiladigan maxsus gazak «chipole» tarkibida qizil qalampir bor. Italiyaliklar orasida «anguilla» (baliq sho'rvaning bir turi) nomi ham mashhur. Ichimliklardan kofe ko'p imtihan qilinadi. Ichimliklardan oq vino «Tokay» hamda qizil vino «Kabeme» sayyohlar orasida ham katta shuhrat qozongan. Italiyaliklar kiyimga katta e'tibor beradilar va ayniqsa, bayramlarda chiroyli kiyimlarni qo'llaydilar. Italiyaliklarga xos bo'lgan yana bir xususiyat har bir italiyalik o'z tug'ilgan hududini juda hurmat qiladi.

Ispaniya maydoni 504750 km². Aholisining soni 46,714,997 kishi (2019). Poytaxti Madrid shahri. Savodxonlik darajasi 96%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 565 milliard AQSH dollari (jon boshiga 14622 AQSH dollari).

Qadimda bu mintaqaga Iberiya deb nomlangan. Dunyoning eng yirik turistik markazlaridan biri hisoblanadi. Asosiy tashriflar O'rta dengiz qirg'oqlari va Balear orollariga to'g'ri keladi. Kanar orollarida sayyohlar asosan qishda dam oladilar. Turizm ayniqsa ikkinchi jahon urushidan keyin jadal rivojlana boshladi. Agar 1950-yili tashrif buyurgan turistlarining soni 3 million bo'lgan bo'lsa, 1990-yili ularning soni 34,3 millionga etgan bo'lsa 2019 yilga kelib 75 mln. kishidan oshgan. Turizm rivojlanishi tufayli 1960- yillarning o'rtasida 500 ming, 1975-yili 1 million, 1990-yili esa 2 milliondan ortiq yangi ish joylari tashkil etildi. 1970-yillarning o'rtasida yirik zamonaviy qishloq faollashdi. 1980-yillarda Benidorm, Salou, Torremolinos va Balear orollaridagi kurortlar qayta ta'mirlandi. 1992-yili Barcelona bo'lib o'tgan Olimpiya o'yinlari va Sevilya shahridagi bahar mavsumi ko'rgazmasi turizm yangi turki oldi. Shu yillari poytaxt shahri Yevropaning madaniy markazi deb tan olindi. Ispaniyaning mashhur kurortlari: Almeriya, Kosta Brava, Tossa de Mar, Blanes, Kosta del Maesme, Santa Susana, Kallella, Sifes, Salou, Aventura, Kambella, Tarragona, Penskola, Kosta Blanka va boshqalar. Ispaniyaga tegishli va turizm tizimida juda muhim o'rin egallaydigan shahar Mayorka oroli hisoblanadi. Ichki turistlarni qabul qilish bo'yicha Valensiya shahri 1-o'rinda turadi.

Ispan taomnomasida dengiz taomlari katta o'rin egallaydi. Achchiq taomlardan «chilindron», «romesko», «aloli» va boshqalari juda mashhur.

mashhur. Maxsus pivoxonalardagi gazaklar bepul tortiq etiladi. Tabii hol, Ispaniya haqida ma'lumot berar ekamiz, «korrida», ya'ni buqalar yangi haqida gapirib o'tmasdan iloji yo'q. Sayyohlarni o'ziga jalb etuvchi mahalliy unsurlardan biri aynan shudir. Shu bilan birga Ispaniyaning o'zida «korrida»ga munosabat turlicha. Ayniqsa keyingi yillarda Ispaniyada hayvonlarni himoya qilish harakatlarini kuchaytganda, «korrida»ni taqiblovchi markazlar ham paydo bo'lmog'da.

Portugaliya mamlakatining maydoni 91985 km² (shu jumladan orollarning maydoni 3,4 ming km²). Aholisining soni 10 million 600 ming kishi (2018). Poytahti Lissabon shahri. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 116,2 milliard AQSH dollari (jon boshiga 11665 AQSH dollari). Mahalliy, turizm, industriyalik Ispaniyaniqidan miqyos bo'yicha qolsada, ikki mamlakat o'rtasida juda ko'p umumiylik mavjud. Masalan, ikkala mamlakatda ham turizm mintaqasi kichik hududlarda, mamlakatning ichkarisida hamda janubiy qirg'oqlarda joylashgan. Turistlarining eng g'ayjum joyi Portugaliyaning janubiy qismi Algarva viloyatiga to'g'ri keladi. G'arbiy Afrika qirg'oqlari yaqinida joylashgan va Portugaliyaga qarashli Madeyra oroli qishki turizmga muhim o'rinni egallaydi. Portugaliyaliklarning taxminan 30% o'z mamlakatida dam oladi. Bu ko'rsatkich Yevropadagi boshqa davlatlardan birmuncha pastroq. Portugaliya har yili 20 millionga yaqin turistlarni qabul qiladi. Bularning ko'pchiligi bir kunlik turistlardir. Sayyohlar asosan Ispaniya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Niderlandiya, Italiya va AQSHdan tashrif buyuradi.

Gretsiya mamlakatining umumiy maydoni 131 957 km². Aholisining soni 10 million 741 ming kishi (2018). Poytaxti Afina shahri. Savodxonlik darajasi 95%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 101,7 mlrd AQSH dollari (jon boshiga 9686 AQSH dollari).

Mamlakat hududi asosan orollardan iborat. Gretsiya tarkibiga O'rta dengizdagi eng yirik orol Krit oroli kiradi. Ko'p yillar mobaynida mamlakat tarixiy-madaniy turizmga yondashgani sababli omnaviy turizm Gretsiya uchun yangi soha hisoblanadi. Tarixiy madaniy turizm 1950-yillarda, ayniqsa AQSHdan turistlarni ko'p jalb etardi. Hozirda turistlar mamlakatga asosan Buyuk Britaniya, Germaniya, Italiya, Niderlandiya va Fransiyaadan tashrif buyurmog'da. Afina Gretsiyaning poytaxti va shu bilan birga asosiy turistik markazi.

Ispaniya nomi kvartalida nisbatan arzon buyum va suvenirlar sotiladi. Ispaniyada bu yerda sayyohlar doimo gavjum.

Malonika mashhur tarixiy shahar bo'lib, XV asrda turklar tomonidan qurilgan Oq Minora shaharning ramzi hisoblanadi. Asosiy saroyi «Makedoniya Palas», «Elektra Palas», «Park», «El Greko», «Shahcha Olga» va boshqalar. Kastoriya shaharning nomi, oliy xudo bo'lgan o'g'li Kastor ismi bilan bog'liq.

Gretsiya o'zining dengiz bo'yidagi kurortlari bilan shuhrat qozongan. Pireya kurortining ramzi mahalliy Olimp tog'i hisoblanib, tog' balandligi 2917 metr. Olimp tog'i va uning atroflardagi hudud 1971-yildan milliy qo'riqxonaga e'lon qilingan. Gretsiyaga tegishli bo'lgan orollar ham turizm infratuzilmasida juda muhim ahamiyatga ega. Bu orollar bu yerning asosiy markazi Korfu; Itaka oroli afsonaviy qaharmonning vatandir. Kikladi orollari bu mintaqaga go'zalligi sababli «eterniyaning durdonasi» deb ataladi. Rodos oroli mamlakatning eng salqinli savdo markazlaridan biri. «Krit oroli Yevropaning eng salqinli davlat birlashmalari aynan shu yerda paydo bo'lgan.

6.6.Sharqiy va Markaziy Yevropa subregioni

Sharqiy va Markaziy Yevropa subregioni. Bu sobiq Ittifoqdosh respublikalar hamda sobiq sotsialistik mamlakatlar (Polsha, Chexiya, Slovakiya, Vengriya, Ruminiya, Bolgariya, Sloveniya, Serbiya, Bosniya va Gertsegovina, Chernogoriya, Makedoniya, Albaniya) kiradi. Yetita davlati –Belarus, Chexiya, Slovakiya, Vengriya, Moldova, Serbiya, Makedoniya, Markaziy Osiyo davlatlari hamda chiqish imkoniyatiga ega emas. Bolgariya, Albaniya, Makedoniya, Serbiya, Bosniya va Gertsegovina, Xorvatiya, Chernogoriya davlatlari Bolqon yarimorolida joylashganligi bois odarda bo'lgan mamlakatlari deb nomlanadi. Subregion hududi asosan, ulkan sharqiy Yevropa tekisligidan iborat bo'lsada, yirik tog' tizimlari ham mavjud. Tog'lar Chexiya, Slovakiya, Ruminiya, Albaniya davlatlari bo'ylab katta qismini egallaydi. Urbanizatsiya darajasi, Moldova, Bosniya va Gertsegovina hamda Sloveniyadan tashqari, 50 foizdan ortiq, ayrim davlatlarda esa 70 foizdan ham ortib ketadi. Lekin etarlicha olganda, boshqa subregionlarga nisbatan Sharqiy Yevropaning aholi zichligi darajasi biroz pastroq. Eng yirik shahar aglomeratsiyalari Moskva, Sankt-Peterburg, Praga, Kiev, Budapest nevizida,

Ukrainadagi Donetsk-Dneprbo'yi va Polshadagi Sileziya sanoat rayonlarida, Rossiya hamda Bolgariyaning Qora dengizbo'yi sohillarida shakllangan. Aholining milliy tarkibida slavyan xalqlari etakchilik qiladi. Slavyan xalqlari guruhiga rus, ukrain, belarus, polyak, bolgar, serb, xorvat, chex, slovak, bosniyalik, sloven, makedoniyalik, chernogoriyaliklar kiradi. Sharqiy Yevropa mamlakatlarining ijtimoiy-iqtisodiy darajasi bir-biridan ancha farq qiladi. Garchi bu yerdagi hamma mamlakatlar o'tish iqtisodiyotidagi davlatlar saffiga kiritilgan bo'lsada, Sloveniya, Chexiya, Vengriya, Slovakiya, Xorvatiya, Polsha kabi davlatlarning aksariyat iqtisodiy ko'rsatkichlari Yevropadagi rivojlangan davlatlar pog'onasiga yaqinlashgan bo'lsa, Albaniya, Makedoniya, Moldovaning ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari birmuncha past bo'lib, ko'proq rivojlanayotgan mamlakatlarning darajasiga tortadi.

Chexiya va Slovakiya 1993-yil Chexoslovakiya davlati 2 qismga bo'linib ketdi. Chexoslovakiya Sharqiy Yevropaning eng yirik turistik markazi edi. Yiliga bu yerga 24,6 million sayyoh kelgan. Mahalliy aholi asosan Vengriya, Germaniya, Polsha va Avstriyaga sayohat qiladi. 1989-1991-yillardan boshlab turizm sohasi tez rivojlana boshladi.

Chexiyaning umumiy maydoni 78864 km². Aholisining soni 10 million 649 ming kishini tashkil etib, ularning 94% chexlardan iborat (2019). Poytaxti Praga shahri.

Slovakiyaning maydoni 49035 km². Aholisining soni 5 million 455 ming kishi (2019). Ularning 85% slovaklardan iborat. Poytaxti Bratislava. Savodxonlik darajasi 99%. Chexiyada turizmni rivojlantirish uchun yirik xorij sarmoyalari kiritilmoqda. Slovakiyadagi Bratislava, Kosnise, Preshou, Jilina, Banska-Bistritsa va boshqa Mashhur kurortlar Tatra tog' yonbag'irlarida ko'p bunyod etilgan. «Ozon», «Elizabeta», «Astoriya», «Yontana» va boshqa sanatoriylar sayyohlarni hamda mahalliy aholini o'ziga jalb etadi.

Slovaklarning Zvolen shahrida eksportga chiqariluvchi brinza va dudlangan pishloqlar «oshtepok» va «parenisa» (ishlab chiqarish markazlari Liptov hamda Banska-Bistritsa shaharlari) mashhur.

Vengriya mamlakatning maydoni 93030 km². Aholisining soni 9 million 772 ming kishi (2019). Poytaxti Budapest shahri. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 72,5 milliard AQSH dollari (kishi jon boshiga 7042 AQSH dollari).

Vengriya Sharqiy Yevropaning eng barqaror davlati hisoblanadi. Vengriyaga kelayotgan turistlarning asosiy qismi Avstriya, Germaniya,

Slovaniya, Sloveniya va Ruminiyaga to'g'ri keladi. Tekislik mintaqalarida daryo tizimlari yaxshi rivojlangan. Mahalliy otiq cho'ponlar «chikoshi»lar milliy iboslarda yurgani sababi sayyohlarni jalb etadi. Azaldan «chikoshi»lar quritilgan xamir («tarxonya») dan tayyorlangan tortlarni iste'mol qiladilar. Yog'li ovqatlardan cho'chqa go'shtidan tayyorlangan qalampirli taomlar katta o'rin egallaydi. Vengrlarning qiziq qalampirli sho'rvasi «gulyash» xorijda ham juda mashhur. Ichimliklardan qora kofe ko'proq iste'mol qilinadi.

Polsha mamlakat maydoni 313895 km². Aholisining soni 38 million 313 ming kishi (2019). Poytaxti Varshava shahri. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 66,7 milliard AQSH dollari (jon boshiga 5882 AQSH dollari).

Polsha aholi soni bo'yicha mintaqadagi eng yirik mamlakat hisoblanadi. Siyosiy o'zgarishlar 1989-1992-yillarda xorijlik turistlar sonining birmuncha kamayishiga olib keldi. Shu bilan birga G'arb davlatlaridan, jumladan, Germaniyadan tashrif buyuruvchilar soni o'sa boshladi. Turizm infratuzilmasi Chexiya va Vengriyaga nisbatan past bo'lgan. Polshada azaldan katolik mazhabining ta'siri kuchli bo'lgan. 1978-yil asli polyak bo'lgan Karol Voytila Rim papasi etib saylangandan keyin bu ta'sir yanada kuchayib ketdi.

Polyalarning milliy kiyimlaridan «kerpse» (yozgi poyabzalning nomi), «sukman» (kurtkaning turi) va boshqalarni ajratsa bo'ladi. Ichimlarda turli tasvir va o'rnamentlarga katta e'tibor beriladi. Chorva mahsulotlarini iste'mol qilish bo'yicha Polsha Sharqiy Yevropa mamlakatlari ichida yuqori o'rinni egallaydi.

Polyak taomnomasida brinza, pishloq va boshqa sutli mahsulotlar ko'p. Karandon tayyorlangan taomlar ham mashhur bo'lib, maxsus «bigos» keng tarqalgan. Shitimliklardan kichik pecheniy turi «mamelka» iste'mol qilinadi. To'y marosimlarida azaliy urf-odatlar qishloq mintaqalarida saqlanib qolgan.

Ruminiya mamlakat maydoni 237500 km². Aholisining soni 19 million 401 ming kishi. Poytaxti Buxarest shahri. Qirg'oc bo'yi va tog' zoxiralari bilan boy bo'lgan Ruminiyada turizmni ancha rivojlantirgan. Ichki buyurayotganlarning asosiy qismi Sharqiy Yevropa mintaqasiga to'g'ri keladi. Yevropaning boshqa qismlardan tashrif buyurgan sayyohlar 13% ni tashkil etadi.

Yirik shaharlardan Buxarest, Kluj-Napoka, Timishoara, Iasi, Iasiou, Krayova, Konstansa va boshqalarni ta'kidlash joiz. Yirik kurortlardan Mamaya, Kostinesthi, Sinaya, Predyal, Poyana-Brashou va

Ukrainadagi Donetsk-Dniprobo'yi va Polshadagi Sileziya sanoat rayonlarida, Rossiya hamda Bolgariyaning Qora dengizbo'yi sohilidagi shakllangan. Aholining milliy tarkibida slavyan xalqlari etakchilik qiladi. Slavyan xalqlari guruhiga rus, ukrain, belarus, polyak, bolgar, serb, xorvat, chek, slovak, bosniyalik, sloven, makedoniyalik, chernogoriyaliklar kiradi. Sharqiy Yevropa mamlakatlarining ijtimoiy-iqtisodiy darajasi bir-biridan ancha farq qiladi. Garchi bu yerda hamma mamlakatlar o'rish iqtisodiyotidagi davlatlar safga kiritilgan bo'lsada, Sloveniya, Chexiya, Vengriya, Slovakiya, Xorvatiya, Polsha kabi davlatlarning aksariyat iqtisodiy ko'rsatkichlari Yevropadagi rivojlangan davlatlar pog'onasiga yaqinlashgan bo'lsa, Albaniya, Makedoniy, Moldovaning ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlari birmuncha past bo'lib, ko'proq rivojlanayotgan mamlakatlarning darajasiga tortiladi.

Chexiya va Slovakiya 1993-yil Chexoslovakiya davlati qismga bo'linib ketdi. Chexoslovakiya Sharqiy Yevropaning eng yirik turistik markazi edi. Yiliga bu yerga 24,6 million sayyoh kelgan. Mahalliy aholi asosan Vengriya, Germaniya, Polsha va Avstriyaga sayohat qiladi. 1989-1991-yillardan boshlab turizm sohasi to'rt rivojlanma boshladi.

Chexiyanning umumiy maydoni 78864 km². Aholisining soni 10 million 649 ming kishini tashkil etib, ularning 94% chexlardan iborat (2019). Poytaxti Praga shahri.

Slovakiyaning maydoni 49035 km². Aholisining soni 5 million 455 ming kishi (2019). Ularining 85% slovaklardan iborat. Poytaxti Bratislava. Savodxonlik darajasi 99%. Chexiyada turizmni rivojlantirish uchun yirik xorij sarmoyalari kiritilmoqda. Slovakiyadagi Bratislava, Koshice, Preshou, Jilina, Banska-Bistrisa va boshqa Mashhur kurortlar Tatra tog' yonbag'irlarida ko'p bunyod etilgan «Ozon», «Elizabetta», «Astoriya», «Yontana» va boshqa sanatoriylar sayyohlarni hamda mahalliy aholini o'ziga jalb etadi.

Slovakiyning Zvolen shahrida eksportga chiqariluvchi birinchi va ikkinchi darajali pishloqlar «oshtepok» va «parenisa» (ishlab chiqarilgan) markazlari Liptov hamda Banska-Bistritsa shaharlari mashhur.

Vengriya mamlakatining maydoni 93030 km². Aholisining soni 10 million 772 ming kishi (2019). Poytaxti Budapesht shahri. Savdoxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 72,5 milliard AQSH dollari (kishi jon boshiga 7042 AQSH dollari).

Vengriya Sharqiy Yevropaning eng bargaor davlati hisoblanadi. Vengriyaga kelayotgan turistlarning asosiy qismi Avstriya, Germaniya

Sloveniya va Ruminiyaga to'g'ri keladi. Tekislik mintaqalarida aholi zichligi yuksalib rivojlangan. Mahalliy o'tiq cho'ponlar «chikoshi»lar sifatida ibrosalarda yurgani sababi sayrohlarni jalb etadi. Azaldan chikoshilar quritilgan xamir («tarxonya») dan tayyorlangan mahsulot iste'mol qiladilar. Yog'li ovqatlardan cho'chqa go'shtidan tayyorlangan qalampirli tommlar katta o'rinda egalaydi. Vengrlarning qalampirli sho'rvasi «gulyash» xorijda ham juda mashhur. Italiyalardan qora kofe ko'proq iste'mol qilinadi.

Foʻkshan mamlakat maydoni 313895 km². Aholisining soni 38 million 313 ming kishi (2019). Poytaxti Varshava shahri. Markaziy bank darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 777 milliard AQSH dollari (jon boshiga 5882 AQSH dollari).

Polsha aholi soni bo'yicha mintaqadagi eng yirik mamlakat bo'lganadi. Siyosiy o'zgarishlar 1989-1992-yillarda xorijlik turistlar sonining birmuncha kamayishiga olib keldi. Shu bilan birga G'arb mamlakatidan, jumladan, Germaniyadan tashrif buyuruvchilar soni o'sa boshladi. Turizm infratuzilmasi Chexiya va Vengriyaga nisbatan past bo'lgan. Polshada azaldan katolik mazhabining ta'siri kuchli bo'lgan. Bu ta'sir asli polyak bo'lgan Karol Voytila Rim papasi etib saylangandan beri bu ta'sir yanada kuchayib ketdi.

Polʼyaklarning milliy kiyimlaridan «kerpse» (yoʻzgi poyabzalning «ankman» (kurtaning turi) va boshqalarni ajratib boʻladi. Chorvachilikda turli tasvir va ornamentlarga katta eʼtibor beriladi. Chorvachilikni ishlatish boʻyicha Polsha Sharqiy Yevropa davlatlari ichida yuqori oʻrinni egallaydi.

Polyak taomnomasida brinza, pishloq va boshqa sutli mahsulotlar ham kamdan kam tayyorlangan taomlar ham mashhur bo'lib, maxsus «bogos» keng tarqalgan. Shirkimliklardan kichik pecheniy turi «mashkka» iste'mol qilinadi. To'y marosimlarida azaliy urf-odatlar ham mingachalarida saqlanib qolgan.

Ruminiya mamlakat maydoni 237500 km². Aholisining soni 19 million 401 ming kishi. Poytaxti Buxarest shahri. Qirg'oq bo'yi va suv resurslari bilan boy bo'lgan Ruminiya turizmi ancha rivojlangan. Tashrif buyurayotganlarning asosiy qismi Sharqiy Yevropa mintaqasiga kiradi. Yevropaning boshqa qismlaridan tashrif buyurgan aholilar 13% ni tashkil etadi.

Yirik shaharlardan Buxarest, Kluj-Napoka, Timishoara, Iasi, Iasi, Krayova, Konstansa va boshqalarni ta'kidlash joiz. Yirik shaharlardan Mamaya, Kostineshti, Sinaya, Predyal, Poyana-Brashou va

boshqalar turizm infratuzilmasida juda muhim o'rin egallaydi. Milliy kiyimlar «chiorchi» (shimning turi), «kechule» (uchli qalpoqning turi), «suman» (to'ning turi) sayyohlarda qiziqish uyg'otadi. Milliy taomnomada sabzavot muhim o'rin egallaydi. O'vqatlardan «cho'rba» (ko'kati sho'rva) iste'mol qilinadi. Bizning kabobimiz o'xshash ruminlarning taomi «mititey» deb ataladi. Karpas tog'ida tog' turizmi, (Durau) ekoturizm rivojlangan. Ishlov berilgan echki sutini juda mashhur. Ichimliklardan qora kofe ko'proq iste'mol qilinadi. Spirtli ichimliklardan engil vinolar hamda olxo'rili aroq «suyko» mashhur.

Bolgariya mamlakat maydoni 110994 km². Aholisining soni 7 million kishi bo'lib (2019), ularning 85% bolgarlardan iborat. Poytaxti Sofiya shahri. Urbanizatsiya darajasi 71,7%. Savodxonlik darajasi 98%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 43,2 milliard AQSH dollari (jon boshiga 4902 AQSH dollari). 1989-yili g'arbdan kelayotgan turistlar soni umumiy sayyohlar soniga nisbatan atigi 18% ni tashkil etardi. Tashrif buyurayotganlarning asosiy qismi Sharqiy Yevropa mintaqasidan edi. 1992-yildan g'arb davlatlaridan kelayotgan turistlarning soni orta boshladi. Qora dengiz bo'ylaridagi dam olish maskanlari va tarixiy yodgorliklar mehmonlarni jalb etadi.

Mahalliy taomlar orasida «kebabcheta» (kabobning bir turi), «sarmi» (tok barglaridan tayyorlanadigan taomning turi), «plakiya» (baliqli taom) va boshqalar mashhur. Sharqiy Yevropa davlatlari 1990-yillarning boshidagi qiyinchaliklardan keyin turizm sohasini rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda.

Shveysariya. Mamlakat aholisining soni 7 million 724 ming kishidan iborat (2019). Umumiy maydoni 41293 km². Poytaxti Bern shahri. Urbanizatsiya darajasi 84%. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 158,5 milliard AQSH dollari (jon boshiga 22640 AQSH dollari). Mamlakatning qadimgi nomi «Geltziya». Shveysariya 1815-yildan betaraf mamlakat hisoblanadi. 1291-yili tog'lik kanton (Shveysariya viloyatlari shunday nomlanadi) Shvis boshchiligida chet el bosqinchilariga qarshi kurash boshlandi. Keyinchalik Shvis nomidan mamlakatning yangi nomi, ya'ni Shveysariya kelib chiqqan.

1863-yili Tomas Kuk kompaniyasi Jeneva ko'li bo'yiga birinchi turistik guruhning safarini tashkil etdi. 1870-yili Alp tog'lariga birinchi temir yo'l o'tkazilishi bilan turizming rivojlanishi yanada jadallashdi. Mashhur sog'lomlashtirish kurortlari Sankt Moris hamda

Interlaken bunyod etildi. 1920-yillargacha yozgi turizm ustun edi. Bundan keyingi davrda tog' chang'i sporti rivojlanishi munosabati bilan qishki turizm rivojlanishga boshladi. Shunga qaramadan 1990-yillarning boshida turizm sayyohlarning 57% yozgi mavsumga to'g'ri keldi. Turistlarning asosiy qismi Germaniyadan tashrif buyuradi. Keyingi o'rinlarda Italiyandiy, Buyuk Britaniya, Fransiya, Belgiya, Italiya, AQSH, Yaponiya, Ispaniya va Avstriya turadi. 1980-yillarning o'rtalarida shveysar frankining kuchayishi uzoq muddatli turistik tashriflarni qaratdi. Qisqa muddatga kelgan sayyohlarning soni oshdi. Xalqaro turizm Shveysariya xazinasiga har yili 13 milliard shveysar franki olib keladi. Bu ko'rsatkich mamlakat milliy daromadining 8% ni tashkil etib, 14% aholini ish bilan ta'minlaydi.

Shveysariyaliklarning o'zlari ham sayohat qilishni yoqtiradilar. Ularning 60% asosan O'rta yer dengizi havzasida dam olib, 10 milliard shveysar frankiga yaqin mablag'ni chet elda sarflaydi. Shunday qilib jahqoro turizmga tushayotgan daromad 3 milliard shveysar frankini tashkil etadi. Mintaqaning reli'efi mahalliy uysozlikka o'z ta'sirini ko'rsatgan. Mamlakatning tog' qismida terrasasimon binokorlik asosiy me'morlardan biri bo'lib, o'rmonlar orasidagi uylar, peyzajga o'ziga xos jozibani kash etadi. Odatda, uylarda deraza ko'p bo'lib, maxsus oshxonalarda rang-barang gullar etishtiriladi. Shveysariyaliklar tozalik va madaniyatka juda katta e'tibor berishadi. Shaharliklarning asosiy taomi makka jo'xoridan tayyorlangan ovgatlar hisoblanadi. Makkajo'xoriti qovqov bo'lga «polenta» juda mashhur. Shveysariyaliklar pishloqdan tortib xildagi taomlar ham tayyorlaydilar. Pishloqning oliy navlari «emmental» hamda «gryuer» (bu bizda «shveysar pishlog'i» deb nomlanadi) eksport qilinadi. Ichimliklardan sutni kofe ko'p iste'mol qilinadi. Sport o'yinlaridan kegi, qishki turlardan tog' chang'isi, biatley va alpizizm mashhur.

Avstriya. Mamlakatning umumiy maydoni 83856 km² ni tashkil etadi. Aholisining soni 8 million 923 ming kishi (2019). Poytaxti Vena shahri. Savodxonlik darajasi 99%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 152 milliard AQSH dollari (jon boshiga 19209 AQSH dollari).

Avstriyaning qulay geografik o'rni va yuqori sifati avtomobil yo'llari tranzit turizmining rivojlanishiga ijobiy ta'sir etadi. Keyingi yillarda Sharqiy Yevropada totalitar tizimning parchalanishi bilan, bu mamlakat Avstriyaga tashrif buyurayotgan sayyohlarning soni ancha oshdi. 1990-yillarning boshida Avstriyaga qo'shni Vengriya, Chexiya,

Slovakiya va Polshadan kelayotgan sayyohlarning soni ko'payishi Odatda bu tashriflar «shop-tur» ko'rinishida bo'lib, Avstriyaliklarning o'zi O'rta dengizi bo'ylarida dam olishni xush ko'radilar. Avstriya sportning qishki turlari markazi hisoblanadi. Xalqaro turizm asosan mamlakatning g'arbiy tog' qismida mujassamlashgan. Tashrif buyurayotganlarning 80% Germaniya, Niderlandiya va Buyuk Britaniyaga to'g'ri keladi. Keyingi o'rinlarda Italiya, Shveysariya, Fransiya, AQSH, Belgiya, Shveysiya va Sharqiy Yevropa mamlakatlari turadi. Turistlarning asosiy qismi yozda avgustga, qishda fevralga to'g'ri keladi. Keyingi yillarda barcha Alp mintaqasidagi davlatlar singari Avstriyada ham ekologik muammolar ko'ndalang bo'layapti. Bu jarayon asosan turistlarning sonini ko'payishi bilan bog'liq bo'lmogda. Yeng mashhur binolarning «Auliyo Stefan» ibodatxonasi, «Xofburg» saroyi, «Belueder» saroyi, «Madaniy-tarixiy muzey» turistlar orasida ayniqsa mashhur Avstriyaning eng mashhur kurortlari asosan tog' mintaqasida joylashgan. Bularni ichida butun dunyoga mashhur Insbruk kurorti alohida o'rin egallaydi. Insbrukda ikki marotaba qishki Olimpiada o'tkazilganining o'zi so'zimizning tasdig'i hisoblanadi. Shu bilan birga Insbruk o'rta asrlardayoq yirik markaz bo'lib, bu yerda qator goth ibodatxonalar ham saqlanib qolgan.

Simmetral nomi tog' kurortida Avstriyadagi eng baland tog'li kam yu'li o'tkazilgan (3250 m). Bu kurortning faqat tog' chang'i trassalarining uzunligi 441 kilometrni tashkil etadi. Lex nomi kurortda Avstriyadagi birinchi tog' chang'i trassalari o'tkazilgan edi. Alp mintaqasida sutli mahsulotlar ko'proq iste'mol qilinadi. Dunyo pasttekisligidagi hududlarda uni mahsulotlardan tayyorlangan taomlar keng tarqalgan. Bo'sh vaqning katta qismini avstriyaliklar sportga bag'ishlaydi. Chang'i sporti eng mashhur bo'lib, uning asoslari hatto maktablar dasturiga ham kiritilgan. Avstriya muzdagi baletning valon hisoblanadi.

Nazorat savollari:

1. Butunjahon turistik tashkiloti qachon tashkil etilgan?
2. Butunjahon turistik tashkiloti shtab kvartirasi qaysi shaharda joylashgan?
3. Butunjahon turistik tashkilotiga qancha davlat a'zo bo'lgan?
4. BTT jahon mamlakatlari nechta yirik regionga ajratilgan?
5. 2018 yilda Yevropa qancha turist tashrif buyurgan?

Yevropa regionini nechta subregionga bo'lingan?
Mamlakat Yevropa subregioniga eng ko'p tashrif buyurgan shaharni
hisoblaymi?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Александров А.Ю. "Международный туризм". - М. Аспект пресс
изд.
2. Ефимов Ф. Е., Аллабергер А. А. Туризм географияси: Kasb-
kollejlari uchun o'quv qo'llanma. — T.: «Taldin», 2004
3. Жуков В. И. География туризма : учебник.- М. : Федеральное
агентство по туризму, 2014.
4. Маркисен М.А. Туризм асослари ўқув кўшанма Т-2011
5. М. Шагиров, У. Н. Федорко, Н. И. Сафарова, У. А. Рафиров.
География.-Тошкент, 2016
6. UNWTO Tourism Highlights 2019 edition
7. Lonely Planet. Географул туризм.-Romania. Iasi. 2013

7-BOB. AMERIKA REGIONI MAMLAKATLARIDA XALQARO TURIZM GEOGRAFIYASI

Reja:

- 7.1. Amerika regionining turizm geografiyasi
- 7.2. Shimoliy Amerika subregioni (AQSH, Kanada turizmi)
- 7.3. Markaziy Amerika subregioni turizmi (Meksika turizmi)
- 7.4. Janubiy Amerika subregioni turizmi (Braziliya turizmi)
- 7.5. Karib havzasi subregioni turizmi

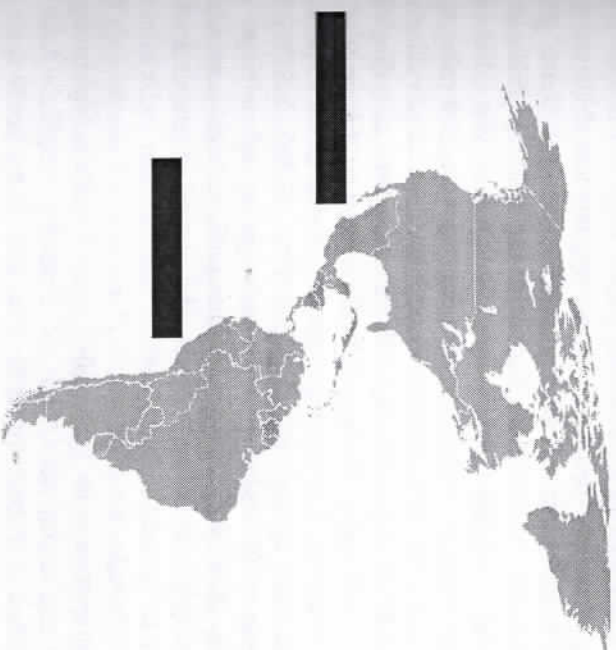
7.1. Amerika regionining turizm geografiyasi

Butunjahon turistik tashkiloti yillik xisoboti ma'lumotlariga ko'ra Amerika regioniga 2017 yilda jami 209 mln turist qabul qilgan bo'lib, o'tgan yilga nisbatan +4% o'sgan. Jahon turizmidagi turistik tashriflarning 15,7% shu region xissasiga to'g'ri keladi. Markaziy Amerika subregionidan kelgan daromad miqdori esa 326 dild AQSH dollarini (+1%) tashkil etgan. Bu region boshqa regionlarga nisbatan turistlarni qabul qilish va daromad ko'rsatkichlarining o'sish bo'yicha yuqoridir. Hududiy jihatidan bu region Shimoliy Amerika (soni +3%, tushum +1%) subregioni (AQSH, Kanada davlatlari), Markaziy Amerika (+3%, +4%) subregioni, Janubiy Amerika (+8%, +2%) subregioni, Karib havzasi subregioni (+3%, +4%)ga bo'linadi.

Amerika regioni 2000 yilgacha Yevropadan keyingi xalqaro turizmning rivojlanganlik darajasi va moliyaviy ko'rsatkichlari bo'yicha etakchi turistik region hisoblanar edi. Barcha ko'rsatkichlar bo'yicha bugungi kunda ikkinchi o'rinni Osiyo-Tinch okeani regioni egallagan. Amerika turizm biznesi ikkinchi jahon urushidan keyin rivojlanish boshladi. Amerika regioni turizmning rivojlanganlik darajasi ushbu regionda joylashgan mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanganlik darajasi bilan uzviy ravishda bog'liqdir. Bu regionda turistik infrastruktura va turizm iqtisodiyatining rivojlanganlik darajasi bo'yicha AQSH va Kanada ajralib turadi.

Amerika xalqaro turizmning rivojlanishi ikkinchi jahon urushidan keyin rivojlanish boshladi. Amerika mintaqasida turizm biznesining biznesining rivojlanganlik darajasi, ushbu mintaqada mamlakatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanganlik darajasi bilan uzviy ravishda bog'liq.

3-karta-sxema. Amerika turistik regioni

Ushbu mintaqada turizm xo'jaligi ya'ni turistik infrastrukturas, transportning barcha turlarining rivojlanganligi bilan Shimoliy Amerika davlatlari ayniqsa AQSH va Kanada ajralib turadi. Lotin Amerikasi mamlakatlari turizm imkoniyatlarida turistik imkoniyatlar asosida rivojlangan. Bunga asosiy sabab ushbu davlatlarning turizm xizmatlarining yuqori darajada rivojlanmaganligi Lotin Amerikasi mamlakatlarning iqtisodiy jihatdan barqaror rivojlanmaganligi hisoblanadi.

Amerikada 50 dan ortiq davlatlar va o'zini-o'zi boshqaradigan hududlar joylashgan. O'zini-o'zi boshqaradigan hududlarning asosiy qismi Karib dengiz havzasidagi Antil orollari, Bermud orollari va Karib orollarida joylashgan. Ular asosan ilgari mustamlaka mamlakatlarning qoldirlari hisoblanadi. Ushbu orollarning ayrimlarida dam olish zonlari dam olish tashkil qilingan. Ana shularga Bermud orollari misol bo'la oladi. Amerika mintaqasi 3 okean oroliga ya'ni Atlantik, Tinch va Shimoliy muz okeanlari oralig'ida joylashgan. Ushbu

mintaga uning materik ya'ni Shimoliy va Janubiy Amerika materiklariga bo'linadi.

Shimoliy Amerika materigining maydoni 24,3 ming km ga teng bo'lib, uning yer usti ancha murakkab tuzilgan. Uning g'arbiy qismlari meridional yo'nalishda Kordilera tog'larida joylashgan. Uning eng baland cho'qqisi Mak-Kengli cho'qqisi bo'lib, 6193 m shu yerda qimirlashlar bo'lib turadi va harakatdagi vulqonlar mavjud. Materikning sharqiy qismini keng maydonga cho'zilgan hamda o'rta va balandliklardagi tog'lar egallab yotadi. Materikning qirg'oq yoqalari bo'xil bo'laklangan. Tinch va Atlantika okean qirg'oq yoqalari ancha kuchli cho'zilgan. Kanadaning qirg'oq yoqalarida qadimgi materik muzliklarining ta'sirida hosil bo'lgan. Relief shakllari Feldlar keng tarqalgan. Shimoliy Amerika materigining iqlimi xilma-xil bo'lib, bu yerda shimolda Arktika iqlimidan tortib G'arbiy janubida tropik iqlim mintaqalari shakllangan. Materikning qirg'oq yoqalari okean ta'sirida hosil bo'lgan iqlimda joylashgan.

Materik shimolida ya'ni Shimoliy muz okeani va Tinch okeani qirg'oq yoqalarida yiliga 3000 mm, Kordilera tog' oraliq'ida 100-200 mm yog'in yog'adi. Qishda 42° Shimoliy kenglikda Arktikaning ta'siri kuchli, qor qishda erimaydi. Shu sababli bu yerda qish oyilarida dam olatdigan qishki sport turlarini rivojlantirish mumkin.

Shimoliy Amerika materigi daryo turiga boy. Ulardan asosiydagi Missisipi, Missuri (6420 km). Shimoliy muz okeani daryolari Shimoliy, Yugori, Kolumbiya, Kolorado va boshqalar. Shimolga va g'arbga oquvchi daryolar tog' daryolarida ular sharsharaga boy. Ushbu daryolarda turizmning maxsus turi reytingni rivojlantirish mumkin. Materik shimolida yo'llar ko'p. Materikning shimoldan janubga katta masofaga cho'zilganligi xilma-xil tabiiat zonalarining shakllanishiga olib kelgan. Materikning katta qismini o'rmon zonolari keng quloch yoygan. Materikning ichki qismida dasht va chala cho'l zonolari rivojlangan. Shimoliy Amerika yugori darajada urbanizatsiyalangan. O'lkaning katta qismining madaniy landshaftlar keng quloch yoygan. Tabiiy landshaftlarni asrab qolish maqsadida 50 dan ortiq milliy bog'lar tashkil etilgan. Milliy bog'larni tashkil qilish ko'proq AQSH ga xos bo'lib, bu davlatda 1976 yildan boshlab, milliy bog'larni asrash to'g'risida qonun qabul qilindi. Hozirgi kunda faqat AQSH ning o'zida 350 parklar tashkil qilingan bo'lib, mamlakat maydonining 32 foizini tashkil qiladi.

Janubiy Amerika materigining yer usti tog' va tekisliklarining tez almashinib turishligi bilan ajralib turadi. Tog'li mintaga Kordilera

materigining Tinch okeani qirg'oq yoqalarini egallab yotadi.

Tog'larining eng baland cho'qqisi Akangua-6960 m ga teng. Tog'lar meridional yo'nalishda cho'zilgan va harakatdagi va so'nggan tektonik keng tarqalgan. Materikning asosiy qismini ko'tarilgan tektoniklardan tashkil topgan. Janubiy Amerika janubiy kenglikda joylashganligi sababli quyosh nurlari ko'p tushadi va tropik landshaftlari asosiy o'rinni egallaydi. Bu yerda nam tropik o'rmonlari va savannalar asosiy o'rinni egallaydi. Janubiy Amerika rekreatsion resurslar yetarli darajada foydalanilmayapti. 1492 yilda Xristofor Kolumb tomonidan sotilgan davrda Amerikada yugori sivilizatsiyaga ega bo'lgan davlatlar mavjud bo'lgan. XV asrdan boshlab Amerikaning mustamlakachilar tomonidan zabt etish boshlandi. O'lkaning janubini ispanlar tomonidan qamalgan esa inglizlar tomonidan o'zlashtirila boshladi. Shu sababli Latin Amerikasi mamlakatlarida ispan tili keng tarqalgan. 1776-yilda Ayni XIX asrida mustamlakachilikka qarshi kurash evaziga Lotin Amerikasi mamlakatlari mustaqillikni qo'lga kiritdi. Mahalliy xalqlar (Aborigenlar) Amerikaning ichki qismlarida o'zlarining madaniyatini asrab qolishga urindilar. Shu sababli Amerikaga brogan turistlarni asosiy zamonaviy turistik infrastruktura bilan birgalikda qadimgi shahar yashagan joylarning ularning madaniyati qiziqtiradi. Amerikada turizmning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillardan biri bu boshqa mintaqalardan ayniqsa qadindan turizm markazi hisoblangan. Yevropadan uzoqda joylashganligidir. Shu sababli Amerikada turizm materik ichkarisida rivojlangan va ular AQSH Kanada va Meksika davlatlarida rivojlangan. Ushbu mintaqalarda turizm rivoji aholi demografiyasining ortishi aholi turmush sharoitining yaxshilanishi bilan bog'liq. Amerika mintaqasiga keluvchi turistlarining tarkibiga Yevropaning (Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, Germaniya va boshqalar) egallaydi. Amerikaga keluvchi turistlar kenglik yo'nalishda va meridional yo'nalishda amalga oshiriladi. Materik ichkarisidagi mintaqalar meridional yo'nalishda turistlar harakati asosiy o'rinni egallaydi. Kenglik yo'nalishi bo'ylab turistlar oqimining keyin Yevropa, Latiniya va Tinch okeani havzasidagi davlatlarda kuzatiladi. Amerika mintaqalar oqimining keyin Yevropadan keyin ikkinchi o'rinni egallaydi. Materik ichkarisidagi turistlar oqimining kelishida AQSH bilan Kanada, Meksika o'rtasidagi aloqalar asosiy o'rinni egallaydi. Amerikaning rekreatsion resurslari Amerikaga turistlar oqimining kelishiga olib keladi. Ayniqsa Meksika qirg'oqlari, Karib dengizi mintaqasiga dam olish uchun turistlar oqimining kelishi ko'payadi.

Davolanish-sog'lomlashtirish turizm AQSHda rivojlangan. Shunday turistlik markazlar Atlantika okeani va Tinch okeani qirg'oq yoqalarida rivojlangan.

Ishbiarmonlik turizmi. AQSH, Kanada va Meksikada rivojlangan Ishbiarmonlik turizmi Lotin Amerikasi mamlakatlari Paragvay, Gvatemala, Kosta-Rika, Peruda yaxshi rivojlanmoqda.

7.2. Shimoliy Amerika subregioni

Shimoliy Amerika subregioniga AQSH, Kanada va Meksika davlatlari kiradi. Bu subregion 2017 yilda 133,3 mln. turist tashrif buyurgan bo'lib, jami Amerika regioniga tashriflarning 10,1% aynan shu subregion xissasiga to'g'ri keladi. Turizmning keladigan daromad ko'rsatkichi bo'yicha AQSH dunyoda etakchi davlatlardan biridir.

AQSH turizmi. AQSH maydonining kattaligi bo'yicha dunyoda 3-o'rinda turuvchi davlat bo'lib, hududining ko'lam 9,8 mln.km². Aholisining soni 327 million 631 ming kishi. Poytaxti Vashington shahri. Urbanizatsiya darajasi 76%. AQSHga 2017 yilda jami 75,6 mln turist tashrif buyurgan bo'lib, bu jihatdan dunyoda etakchi turistik mamlakatlardan biridir.

Mamlakatda turizm asosan 3 mintaqada Florida, Kaliforniya va shimoli-sharqiy shtatlarda mujassamlashgan. AQSH aholisining taxminan 40% aynan shu hududda istiqomat qiladi. Mamlakatning bu qismida Nyu-York, Pensilvaniya, Virjiniya, Aylend, Nyu-Jersi, Delaver, Merilend va G'arbiy Virjiniya shtatlari joylashgan. Yevropalik rohiblar 1620-yili hozirgi Boston shahri yaqinida qirg'oqqa tushganlar. Bu yerda ularning birinchi manzilgohi saqlanib qolgan. Playalar tizimi shimolda Keyp-Kod yaqinida boshlanib, janubda Keyp-Xatterasgacha cho'zilib boradi. Norfolk va Long-Aylend shaharlari orasida Virjiniya-Bich, Ousln-Siti, Uildud va Atlantik-Siti kurort shaharchalari joylashgan. Men shtatida AQSHda mashhurlik bo'yicha 2-o'rinda turuvchi Arkadiya milliy bog'i joylashgan bo'lib, yiliga 4 millonga yaqin sayyohlarni qabul qiladi.

Florida shtatida turizm 1870-yillarda rivojlana boshladi. Mayami-Bich shahri yirik dam olish va hordiq chiqarish markazi sifatida shubhi qozongan. Bu yerda kongress-biznes ham rivojlangan. Shimolroqda, Palm-Bich kurortida VIP - mehmonlar uchun qurilgan

shahar bunyod etilgan. Florida shtatining mashhur joylaridan Orlando yaqinidagi «Disney-lend» hamda Kanaveral shahri yaqinidagi «Yazoviy tadqiqotlar markazi»ni ajratsa bo'ladi. Tashrif buyuruvotganlar soni jihatidan Kaliforniya shtati birinchi o'ringa ega bo'lgan bo'lsa, Tinch okeani bo'yida joylashgan bu mintaqada aholining 90% shaharlarda istiqomat qiladi. Shtatning shuhrat qozongan joylaridan biri - Yosemite milliy xiyoboni hisoblanadi. Kaliforniyaning bosh sayyohlik markazi Los-Anjeles (1781-yili asos solingan) shahri bo'lib, bu yerda mashhur kinomarkaz - «Gollivud» hamda «Disney-lend» joylashgan.

Nevada shtatida kazinolari bilan mashhur Las-Vegas shahri joylashgan. Arizona shtatidagi Grand-kanon o'zining betakror bo'lganligi bilan turistlarni o'ziga rom etadi. Bu yerda maxsus turizm rivojlangan, masalan, alpinizm, speleologiya, tog' daryolarida suzish va boshqalar. Grand-kanon milliy bog'iga aylantirilgan bo'lib, yiliga bu yerga 3,5 million mehmon tashrif buyuradi. Tog'li shtatlar Vayoming, Kolorado, Montana va Yuta shtatining boy rekreatsion zaxiralari bilan mashhur. Mamlakat madaniyati asosida turistik xalqlarning madaniyati asosida shakllandi. Shunga qaramay uning negizi ingliz madaniyati asosiga qurilgan. Turli xil madaniyatlarning ham AQSH da boshqa mamlakatlarga nisbatan ko'proq. Hozirda 250 dan ortiq turli madaniyatlarning bo'lishi bilan birga diniy e'tiqodlarning ustun turadi. Madaniyatning turli sohalariga Afro-amerikaliklarning ta'siri ham katta va keyingi yillarda yanada kuchaygan. Shuningdek bir vaqtlar mahalliy aholi bo'lgan hindular madaniyatining ham ta'siri mavjud. Kiyinshda va ovqatlanishda ham AQSH uchun xos bo'lgan unsurlar ko'pgina mamlakatlarda uchragan. Masalan: «indigo» materialidan tikilgan kiyim (odatda bu materialni «jinsi» deb ataydilar) ayni paytda dunyo miqyosida mashhur. AQSH madaniyatiga xos boshqa xususiyatlar ham mavjud. Madaniyatning ichida «Koka-kola» ichimligi, «Yast food» deb atalmish ovqatlanish odatlari, ovqatlanish industriyasi va boshqalar bor. AQSHga tashrif buyuruvotgan xorijlik mehmonlar ikki guruhga bo'linadi: 1) okeanorti mehmonlari;

2) Meksika va Kanada davlatlaridan kelgan mehmonlar. Birinchi guruh bo'lsa tashriflarning 62%ni ta'minlaydi. AQSH aholisi sonining o'sishi bilan qaramasdan xorijga unchalik ko'p odam chiqmaydi. Shu bilan birga ichki turizmning miqyosi juda katta. Mahalliy ta'tillar uzoq muddatli emmas (odatda ikki hafta). Shunga qaramasdan amerikaliklar

undan umumiy foydalanadilar. Mahalliy aholi sayohatlarining ko'pchiligini avtomobillarda (80%) amalga oshiradi. Sayohatlar 1,3 ming km masofadan o'rtiqqa cho'ziladi.

AQSH transport tizimi yuksak darajada rivojlangan. Hatto taksilarda ham kvitansiya beriladi, mijozlar esa harakat davrida sug'urtalanadi. Shu bilan birga, litsenziyasi bo'lmagan taksiilar tizimi ham mavjud bo'lib, bularda sug'urtalash yo'q. Bunday taksiilarni «jipsi» deb ataydilar. AQSHga tashrif buyurganlarning hammasi dastlab immigratsion tekshiruvdan o'tkaziladi. Yana bir o'ziga xos xususiyat bu yerda 21 yoshga to'lmagan shaxslarga spirtli ichimlik sotilmaydi. AQSH ning eng yirik shahri hamda iqtisodiy poytaxti Nyu-Yorkda jahon miqyosida eng baland ko'p qavatli binolar joylashgan. Shaharda 60 dan ortiq ko'priklar qurilgan. Nyu-Yorkning markaziy qismi «Manhetten» deb nomlanib, «Qoyali hudud» ma'nosini beradi. Manhettenga kiraverishda Atlantika okeani bo'yida butun dunyoga mashhur «Ozodlik haykali» o'rnatilgan. Mamlakat poytaxti Vashington Kolumbiya okrugida joylashgan. Shaharning eng baland binosi Kapitoliy bo'lib, qadimgi Rim me'morligi uslubida qurilgan. Digqatga sazovor tomoni shundaki, Vashingtonda Kapitoliydan baland bo'lgan binolarni qurish taqiqlangan. Shuningdek, poytaxtda AQSH prezidentining qarorgohi Oq uy joylashgan. Michigan ko'lining bo'yida AQSHning eng yirik shaharlaridan biri Chikago joylashgan.

AQSHning Tinch okeaniga chiquvchi eng yirik bandargohi San-Fransisko shahri bo'lib, amerikaliklar bu yerni «G'arbiy qirg'oq durdonasi» deb ataydilar. Shaharda xitoyliklar ko'p bo'lib, «Chaynataun» deb nom olgan kvartallar sayyohlarni jalb etadi. San-Fransisko atroflarida uzumzorlar juda ko'p bo'lgani uchun bu yerni «Yayn Kantri», ya'ni «uinolar mamlakati» deb ataydilar. Mahalliy vinolar mashhur fransuz vinolari bilan bernalol raqobat qila oladi. Amerikaliklarning milliy ramzi sifatida mahalliy ichimlik - «Koka-Kola» dunyo miqyosida shuhrat qozongan. Yevropaga Amerika qit'asidan borgan makajo'xori mahalliy aholi orasida hozirga qadar juda mashhur. Bu o'simlikning mahalliy nomi «maiss» bo'lib, hindular tomonidan 5000 yil ilgari ham etishtirilgan ekan. Makkajo'xoridan nafaqat non va yog', balki spirtli ichimliklardan «uisiki» va hatto tish yuvish pastasi ham tayyorlanadi. Bu noyob o'simlikdan dunyoda katta shuhrat qozongan «pop-korn» tayyorlanadi. Ogayo shahrida hatto «Pop-korn» muzeyi ochilgan. Yaqoridagi

munimiyatlarining barchasi mamlakatga sayyohlar oqimining kengayishida katta ahamiyatga ega bo'ladir.

Kanada turizmi. Kanadaning umumiy maydoni 9,9 mln km² bo'lib, ularda, Rossiyadan keyin 2-o'rin turadi. Aholisining soni - 37 million 667 ming kishi. Poytaxti Ottava shahri. Urbanizatsiya darajasi-77%. Kanada 2017 yilda 19,9 mln turistni qabul qilgan.

Kanada ichki turizmining shakli AQSHnikiga o'xshab ketadi va sharqiy hududlarda muajassamlashgan. Ontario, Kvebek va shuningdek Tinch okean qirg'og'idagi Alberta va Britan Kolumbiyasi mintaqalari aytliqsa mashhur. Tashqi turizmining 40% AQSH, Meksika va Karib havzasidagi davlatlarga to'g'ri keladi. Keyingi yillarda AQSHdan keluvchilar soni qisqarib, Janubi-Sharqiy Osiyodan tashrif buyuruvchilar soni orta boshladi. Shuningdek, Buyuk Britaniya, Fransiya, Germaniya va Yaponiyadan kelgan mehmonlar turistlarining katta qismini tashkil etadi. Kanadaning eng yirik shahri Toronto bo'lib, hududlarining tilida bu so'z «uchrashuvlar joyi» ma'nosini anglatadi. Shaharning eski qismida joylashgan tor ko'cha Bey strit, mahalliy aholi orasida «Kanada Uoll striti» nomi bilan mashhur. Torontoni mashhur qilgan inshoot dunyodagi eng baland teleminora «Si-Em» bo'lib, uning balandligi 553 metr. Teleminora 1975-yili qurilgan va shu davrdan boshlab, shaharning ramzi va faxri hisoblanadi. Bu yerdagi Niagara drombarasi xorijlik sayyohlarni o'ziga tortadi. Sayyohlarda Torontoning Milliy balet, Milliy Opera, San'at markazi, Qirol muzeyi, Konservatoriya va boshqa binolari katta qiziqish uyg'otadi. Kattaligi bo'yicha Monreal shahri mamlakatda ikkinchi o'rinda turadi. Shaharga 1962-yili asos solingan. Mahalliy xususiyatlardan biri-Monreall sayyohlarining birida, jahondagi mashhur inshootlarning kichraytirilgan nusxalari bunyod etilgan, masalan, Parijdagi Notr-Dam ibodatxonasining nusxasi va boshqalar.

Kvebek shahriining nomi hindular tilida «suylarning torayadigan joyi» ma'nosini anglatar ekan. Shaharda tarixiy binolar ko'p bo'lib, servis darajasi yuqori. Shu bilan birga Kvebek aholisi tarkibida fransuzlar ko'pchiligi sababli bu hol o'ziga xos xususiyatlarni yuzaga keltiradi. Masalan, guldasta sotib olayotganda ingliz tilida gapirsangiz sizdan 20 Kanada dollari, fransuz tilida gapirsangiz sizdan ikki barobar kam pul sohib etishadi. Kanadaning yana bir yirik shahri Vankurer bo'lib, unga 1960-yili asos solingan. Vankuverda xitoylik immigranlar ko'p bo'lib, ularda «Xitoy shaharchasi» ancha keng maydonni egallaydi.

egallaydi.

Kanadada ovqatlanish tizimi juda yaxshi rivojlangan. Turli millatlarga mansub restoranlar talaygina. Masalan, rus restoranlaridan «Dinasti star» va «Ernisaj», italyan restoranlaridan «Rugatti» mijozlarini o'ziga jalb etadi. «Iton» savdo markazlari turistlar orasida katta shuhrat qozongan.

Meksika-mamlakatning umumiy maydoni 1,9 mln km². Aholisining soni-134 million 695 ming kishi (2018). Poytaxti-Mexiko shahri. Urbanizatsiya darajasi-75%. Meksika yiliga 34 mln.dan ortiq turist qabul qiladi (2017). Meksikaliklar ispan madaniyati bilan birga mahalliy hindularning madaniyatini ham qabul qilganlar. Xo'jalikda keng qo'llaniluvchi qurol «machete» nomi katta pichoq. Mahalliy binokorlikka xos uylar ko'p xonali bo'lib, ichki hovli «patio» deb ataladi.

Erkaklarning milliy liboslarini ichida maxsus yopinchiq «setape», keng shlapa -«sombbrero» (ispancha, sombrasoya) turistlar orasida juda mashhur, ayollarning keng ro'moli «reboso» nafqat kiyim sifatida, balki yuk ko'tarish uchun ham ishlatiladi. Suvoriylarning maxsus kiyimi «charro» turistlarni, ayniqsa, o'ziga jalb etadi. Mahalliy taomnomada makkajo'xori alohida o'rinni egallaydi. Bu o'simlikdan choyga o'shashtir maxsus ichimlik «atole» tayyorlaydilar. Shuningdek makkajo'xoriidan maxsus non-«tortilya» pishiriladi. Spiritli ichimliklardan agave kaktusidan tayyorlangan vino «pique», hamda aroq «tekila» keng tarqalgan. Lotin amerikaliklarning taomnomasida qalampir katta o'rinni egallaydi.

Meksikaning eng mashhur bayrami «O'liklar kunini» bo'lib, bu bayram meksikaliklarning o'limga bo'lgan o'ziga xos munosabatini ifodalaydi (bu kuni, kallasuyak yoki tobut shaklidagi shokoladlar va hokozalar sotuvga chiqariladi).

7.3.Markaziy Amerika subregioni turizmi

Markaziy Amerika subregioniga Beliz, Kosta-Rika, Salvador, Gvatemala, Gonduras, Nikaragua va Panama davlatlari kiradi. Bu subregionga 2017 yilda jami 10,7 mln. turist tashrif buyurgan. Mazkur subregionda etakchilikni Kosta-Rika egallaydi (2,9 mln turist tashrif buyurgan). Bundan tashqari, Panama 2 mln, Gvatemala 1,6 mln, Nikaragua 1,5 mln, eng past ko'rsatkich Beliz (386 ming)

va Gonduras (908 ming) mamlakatlari egallagan. Demak bu subregion davlatlarida xalqaro turizm juda taraqqiy etmagan va ayniqsa vaziyat beqaror ekanligi bunga sabab bo'lishi mumkin.

7.4.Janubiy Amerika subregioni turizmi

Janubiy Amerika subregioniga Argentina, Boliviya, Braziliya, Chili, Kolumbiya, Ekvador, Fransuz Gvianasi, Gayana, Paragvay, Peru, Surinam, Urugvay, Venesuela mamlakatlari kiradi. Bu subregionga 2017 yilda 32,8 mln turist tashrif buyurgan. Mazkur subregionda eng ko'p turist qabul qilgan davlat Braziliya (6,6 mln), Argentina (5,5 mln), Chili (4,4 mln) va Peru (3,4 mln) hisoblanadi. Eng past ko'rsatkich Surinam (257 ming), Fransuz Gvianasi (199 ming) va Gayana (235 ming) mamlakatlari kiradi.

Braziliya mamlakatning umumiy maydoni 8,5 mln km². bo'lib, bu ko'rsatkich bo'yicha Braziliya jahonda 5-o'rinni egallaydi. Aholisining soni 210 million 147 ming kishini tashkil etadi (2019). Hularning 95% braziliyaliklardan iborat. Poytaxti- Braziliya. Urbanizatsiya darajasi-78%. Savodxonlik darajasi-80%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 976,8 milliard AQSH dollari (jon boshiga 6456 AQSH dollari).

Braziliya-Lotin Amerikasining eng yirik davlati va o'tmishda Portugaliyaning mustamlakasi boshqa davlatlari esa Ispaniyaning sobiq mustamlakalari bo'lgan. Mahalliy xususiyatlardan biri bu mamlakatda turli millatlarning madaniyatini chatishib ketganligidir. Bu yerda o'ziga xos etnoslar ham tashkil topgan, masalan, «mutlatlar» oq va qora tanlarning avlodlari, «metislar» oq tanlilar va hindularning avlodlari, «mambolar» qora tanlilar va hindularning avlodlari.

Rio de Janeyro- Braziliyaning yirik turistik markazi. Bu yerdagi tog'da bunyod etilgan Iso haykali shaharning ramzi hisoblanib, butun dunyoga mashhur. Mahalliy restoranlar majmuasi «Shurashkari» deb nomlanadi. Rio-de-Janeyroning eng yirik restorani-«Karetao». Ovqatlanish tizimida o'ziga xos xususiyat ma'lum bir taomni qanday hajmda sotib olishingizga qaramasdan narxi bir xil va ancha arzon bo'ladi. Bu yerda sayyohlarni «Kopagabana», «Mirador Rio» kabi joylar qabul qilib oladi.

San-Paulu Lotin Amerikasining eng yirik shahri hisoblanadi. Turistlariga mahalliy «lonlar qo'riqxonasi» katta qiziqish uyg'otadi. Bu yerda bozorlarning soni juda ko'p bo'lib, deyarli hamma narsani xarid

qilisa bo'ladi. Braziliya mamlakatining poytaxti bo'lib, o'ta zamonaviy shaklda bunyod etilgan. 1960-yili bunyod etilgan bu shahar, ba'zida «texpolits» deb ham ataydilar. Shaharning bosh me'mori Oskar Nimeer poytaxtning tashqi ko'rinishini samolyotga o'xshatgan uning «qanot» qismida aholining istiqomat joylari, «butrun» qismida esa asosiy hukumat binolari joylashgan. Shaharda deyarli chorrahalor yo'q bo'lib, «qanot»larda avtomobillar juda kam. Mamlakatga qimmatbaho elektron buyum olib kirayotgan bo'lsangiz, uning narxidan 30% soliq to'lashingiz kerak bo'ladi. Mahalliy xususiyatlardan biri bu yerda turli tropik kasalliklar tarqalgan. Shu sabab, Braziliyada bo'lsangiz har xil hashoratlardan ehtiyot bo'lishingiz hamda qaynatilmagan suv ichmasligingiz lozim bo'ladi.

Milliy taomlardan «feydjoada» (go'sht, guruch va karamli maxsus ovqat), «uatapa» (dengiz mahsulotlaridan tarkib topgan taom) va boshqalar mashhur. Amazoniya mintaqasida hindu taomnomasi keng tarqalgan, masalan, «tachapa» deb nomlangan go'shti taomni 4 kun mobaynida tayyorlaydilar. Ichimliklardan, tabiiy hol, kofe juda keng tarqalgan. Spiritli ichimliklardan mahalliy pivo «kashasa» va anq «kaypirina» iste'mol qilinadi. Braziliyani butun dunyoga mashhur qilgan narsa o'ziga xos quvnoq bayramlar, karnavallar. Har yili, fevral oyining ohirida karnavallar bo'lib o'tadi. Bu bayramlarga butun dunyodan yuz minglab turistlar tashrif buyuradilar. Karnavallarda 40 mingtagacha aktyorlar qatnashib, ayniqsa «samba» deb ataluvchi rang juda mashhur bo'ladi.

7.5. Karib havzasi subregioni turizmi

Karib havzasi subregioniga kiruvchi mamlakatlar turizmi bevosita kruiz turizmi, etnoturizm, rekreatsiya turizmi bilan bog'liqdir. Bu subregionga Angliya, Antigva va Barbuda, Aruba, Bagam orollari, Barbados, Bermud, Virgin, Kayman orollari, Kuba, Dominika, Grenada, Yamayka va boshqa jami 27 ta orollarda joylashgan davlatlar, hududni o'z ichiga oladi. Ularning xo'jaligi shakllanishi va rivojlanishida turizmning ahamiyati beqiyosdir.

5-jadval

Karib xavzasi mamlakatlari turizm statistikasi

Karib havzasi mamlakatlari nomi (inglizcha nomi)	2018 yildagi xalqaro turistlik tashriflar (ming kishi hisobida)	2018 yildagi xalqaro turizmdan kelgan daromad (ming AQSH dollari hisobida)
Angliya	55	131
Antigva va Barbuda	269	557
Aruba	..	1,855
Bagam orollari	1,627	2,996
Barbados	680	1,081
Bermud orollari	282	508
Braziliyaning Virgin orollari	192	..
Kayman orollari	463	..
Kuba	4,684	3,186
Kayman	432	551
Dominika	63	121
Dominikan Resp.	6,569	7,184
Grenada	161	144
Guayana	..	..
Guayana	..	459
Guayana	2,473	2,809
Guayana	537	510
Guayana	9	8
Guayana	3,068	3,848
Guayana	396	754
Guayana va Nevis	116	157
Guayana	178	630
Guayana va Gren.	80	95
Guayana va Tobago	375	453
Guayana va Chikos	..	571
Guayana Virgin	381	1,202
Jami	25,678	31,802

Source: UNWTO Tourism Highlights 2018 edition ma'lumoti asosida tuzilgan

Nazorat savollari:

1. Karibka regionni nechta subregionga bo'linadi?
2. Karibka regionni 2017 yilda jami qancha turist qabul qilgan?
3. Karibka regionni 2017 yilda qancha daromad olgan?

4. Amerika regionida xalqaro turizm qachondan boshlab rivojlangan boshladi?
5. AQSHda milliy bog'larni asrash to'g'risidagi qonun qachon qabul qilingan?
6. AQSHda qancha milliy bog'lar tashkil etilgan?
7. Florida shtatida qaysi shahar yirik dam olish markazi sifatida shahar qozongan?
8. Grand-Kanon turistik maskani qaysi shattda joylashgan?
9. Kanadaning Toronto shahri hindular tilida qanday ma'noni anglatadi?
10. Braziliyaning yirik turistik markazi qaysi shahar hisoblanadi?
11. Karib havzasi subregioniga nechta mamlakat kiradi?

Foydalangan adabiyotlar:

1. Александров А.Ю. "Международный туризм" Учебник. М. Аспект пресс 2002.
2. Gulmetov F. E., Allabergenov A. A. Turizm geografiyasi: Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. - T.: «Talpin», 2004
3. Г. Лушко А. А., Сазыкин А. М. География туризма Издательство Дальневосточного университета. Владивосток - 2002.
4. Кругжалин В. И. География туризма: учебник -М.: Федеральное агентство по туризму, 2014.
5. UNWTO Tourism Highlights 2018 edition

8-BOB.OSIYO –TINCH OKEANI REGIONI MAMLAKATLARI XALQARO TURIZM GEOGRAFIYASI

Reja:

- 8.1. Osiyo-Tinch okeani turistik regioniga umumiy tavsif
- 8.2. Shimoli-Sharqiy Osiyo subregioni mamlakatlari turizmi
- 8.3. Janubi-Sharqiy Osiyo subregioni turizmi
- 8.4. Avstraliya va Okeaniya subregioni turizmi
- 8.5. Janubiy Osiyo subregioni turizmi

8.1. Osiyo-Tinch okeani turistik regioniga umumiy tavsif

Dunyojahon turistik tashkilotining ma'lumotlariga ko'ra, Osiyo-Tinch okeani regioniga 2017 yilda jami 323 mln turist qabul qilgan bo'lib, o'tgan yilga nisbatan +6% o'sgan. Mazkur regionda turizmdan kelgan daromad miqdori esa 390 dlr AQSH dollarini (+3%) tashkil etgan. Demak, boshqa regionlarga nisbatan Osiyo-Tinch okeani regionini o'z ichiga qabul qilish va daromad ko'rsatkichlarining o'sish bo'yicha eng yuqori bo'lganligini ko'rsatadi.

(geografik jihatidan bu region Shimoli-Sharqiy Osiyo (soni +3%, aholini-5%) subregioni (Xitoy, Koreya, Yaponiya davlatlari), Janubiy Osiyo (+6%, +13%) subregioni, Janubi-Sharqiy Osiyo (+9%, +9%) subregioni, Okeaniya subregioni (+6%, +6%), Janubiy Osiyoga bo'linadi. Bu turistik makroregion ko'lamining kattaligi bilan ajralib turib, bu jihatdan region ichida turist aytib oshlashda ma'lum darajada muvofiqlik tug'diradi. Shuningdek, turizmga etakchi hisoblangan sektorlardan ancha olishda ekanligi ham ta'sir ko'rsatadi. Osiyo-Tinch okeani regionining o'ziga xos geografik joylashuvi iqlimiy, rekratsion, madaniy-tarixiy va boshqa turistik resurslarning turlicha bo'lishiga asoslanib yaratadi.

Osiyo-Tinch okeani regionini bugungi kunda iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlari bo'yicha turlicha bo'lib, jumladan iqtisodiy jihatdan rivojlangan Yaponiya, Avstraliya, Yangi Zelandiya, tez rivojlanib boryotgan XHR, Koreya Respublikasi, Singapur, Malayziya, Tailand kabi davlatlar, iqtisodiy rivojlanishi nisbatan past Kombojda, Laos, Vietnam, Okeaniya mamlakatlarining mavjudligi bilan boshqa turistik makroregionlardan farq qiladi.

Osiyo-Tinch okeani regionining yana bir jihati aholisi tez sur'atlar bilan o'sib boryotganligidir. Bu ham turizming shiddat bilan rivojlanib boryotishiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatadi.

4-karta-sxema. Osiyo-Tinch okeani regionini

Osiyo-Tinch okeani regionida turizmning rivoji uzoqqa borib taqalmaydi. Binobarin, 1970 yilda turizmda o'sish 3,2%, 2000 yilda 16% o'sgan bo'lsa, 2020 yilda 27% o'sishi prognoz qilinmoqda. Bu region turistik tashriflar va daromad ko'rsatkichlari bo'yicha bugungi kunda Amerika turistik regionini quvib o'tib dunyoda 2-o'ringa chiqib oldi. Turizmdan keladigan foyda bo'yicha Xitoy etakchi bo'lsa, undan so'ng Avstraliya, Yaponiya, Koreya Respublikasi turadi. Turizmga ajratiladigan xarajalar miqdori bo'yicha Yaponiya, XXR, Koreya Respublikasi, Tayvan, Singapur, Malayziya etakchidir. Avstraliya esa uyushtiriladigan sayohatning eng qimmat yo'nalishi bo'lib, o'rtacha har bir turistdan 2000 AQSH dollari talab etiladi. Bu esa dunyo ko'rsatkichlaridan 3 barobar ortiqdir.

Osiyo-Tinch okeani regionini turizmning ulushi jihatidan tafovut mavjud bo'lib, Sharqiy Osiyo 58%, Janubi-Sharqiy Osiyo 34%, Avstraliya va Okeaniya ulushi esa 9% ga to'g'ri keladi. Jami turistik tashriflarning 33% XXRga to'g'ri kelishi shundan dalolat beradiki, bu davlatdagi 300 ta shahar turistlarni qabul qilish va xizmat ko'rsatishda

regionda etakchi shaharlardan hisoblanadi. Bundan tashqari Syangan (Hongkong), Makao (Aomin) va Tailand xissasi ham juda yuqoridir.

Osiyo-Tinch okeani regionida ishbilarmonlik turizmi jami turistik tashriflarda 1960-yillarda 80% ni tashkil etgan bo'lsa, hozirgi kunga kelib 21% ni tashkil etadi. Ayniqsa Yaponiya, XXR, Singapur, Tayvan, Avstraliya ishbilarmonlik turizmi rivojlangan mamlakatlardir. Singapur Osiyo-Tinch okeani regionining ishbilarmonlik turizmi poytaxti hisoblanadi.

Turistik sayohatlarda tanishuv va dam olish turizmi XXR, Tailand, Malayziya, Indoneziya, Avstraliya, Singapur davlatlari, ko'ngilochar turistik tashriflarda Yaponiya dunyoda AQSHdan keyingi o'rinda turadi. Osiyo-Tinch okeani regioniga turistik motivlar asosan plyaj, egzotik tabiat, turixiy-madaniy, milliy an'analari etakchi o'rinda turadi.

Osiyo-Tinch okeani regionida ajoyib kurortlar Xitoy (Xaynan oroli), Tailand (Pitaya, Pxuket, Samuy kurortlari), Indoneziya (Bali oroli), Malayziya (Pinang), Avstraliya (Gold-Koust) kurortlari dunyoga mashhurdir. Sog'liqni-tiklash va sog'lomlashtirish turizmi tibet meditatsiyasi, igit bilan davolash, fitoterapiya, massaj kabilar bo'yicha XXR, Tailand, Filippin etakchi bo'lsa, balneologik resurslarga Yaponiya, XXR, Avstraliya, Yangi Zelandiya ajralib turadi. Okeaniyadagi orol mamlakatlari o'zining tabiati, an'analari, turmush-tarzi sayyohlarni jalb qiladi. Tanishuv turizmi Osiyo-Tinch okeani regionining eng omimbop marshrut yo'nalishlaridan biri bo'lib, tarixiy (Buyuk Xitoy davri), Xitoy oshxonasi), arxitektura, milliy oshxona sayyohlarni jalb etadi.

8.2. Shimoli-Sharqiy Osiyo subregioni mamlakatlari turizmi

Shimoli-Sharqiy Osiyo subregioniga XXR, Gonkong, Yaponiya, XKHR, Koreya Respublikasi, Makao (Xitoy), Mongoliya, Tayvan (Xitoy) mamlakatlari kiradi. Bu subregionga yiliga 154,3 mln. dan ortiq turist qabul qilgan (2017). Eng ko'p turist qabul qilgan mamlakatlarga XXR (59,2 mln), Yaponiya (24 mln), Gong Kong (26,5 mln), Koreya (17,2 mln) va Tayvan (10,9 mln) shular jumlasidandir.

Xitoy Xalq Respublikasining umumiy maydoni 9,5 mln km² bo'lib, maydonining kattaligi bo'yicha jahonda 3-o'rinni egallaydi. Aholining soni 1 mlrd. 408 mln kishi (2019) bo'lib dunyoda 1-o'rinni egallaydi. Poytaxti Pekin shahri hisoblanadi. Urbanizatsiya darajasi - 30%. Savodxonlik darajasi - 78%. Yalpi ichki mahsulotning

umumiy hajmi 3 trillion 500 milliard AQSH dollarini tashkil etadi. Xitoy Tinch okeani qirg'og'idagi asosiy turistik mamlakat bo'lib 300 ta shahrida turizm rivojlangan.

Xitoy 1978-yildan boshlab dunyoga «ochiq eshiklar» siyosatini yuritish boshlashi natijasida turizmining rivojlanishi uchun qulay imkoniyat yaratildi. 1980-yillarning o'talarida sayyohlik sohasi rivojlanishining 2 bosqichi kuzatildi. Bu davrda yirik o'tellar, birinchi navbatda Pekin va Shanxay shaharlarida bunyod etildi. Pekindagi yirik o'tellar quyidagilardan: «Palas», «Bambuk bog'i», «Tiantan» va boshqalar. Shanxay shaharining o'tellari: «Garden», «Mandarin», «Pils» va boshqalar. Keyingi yillarda Chende shahri ham kengayib turistlarni o'ziga jalb etmoqda. Chende o'tellari: «Layt Suen», «Dongfang», «Landmark» va boshqalar. 1979-1988 yillarda sayyohlar asosan Yaponiyadan, so'ngira AQSH, Buyuk Britaniya va Avstraliyadan tashrif buyurdilar. Ichki turizm ham rivojlanib, 1987-yil mahalliy sayyohlarning soni 290 millionga yetdi. Boy turistik zahiralari va tarixiy yodgorliklar mamlakatning Shimoli-Sharqi hamda markazida joylashgan. 1997-yili Gongkong Xitoyga o'tib, «Bitta mamlakat-ikki tizim» deb nom olgan siyosat yurug'izila boshlandi. Gongkongga turistlar asosan Yaponiya, AQSH, Kanada, Avstraliya, Yangi Zelandiya va Buyuk Britaniyadan tashrif buyurdilar. Gongkongliklarning ta'tillarini asosan Tailandda (barcha ta'tillarning 90%) o'tkazadilar. Biznes turlari esa gongkongliklar Filippin, Indoneziya, Singapur va Yaponiyada amalga oshiradilar. Xitoyning, Portugaliya hukmronligi ostida bo'lgan hududi- Makao (Aomin) 1999-yili Xitoy ixtiyoriga o'tdi. Turistlarning ko'pchiligi bu yerga kateringda Gongkongdan kazinoda o'ynash uchun keladi.

Xitoyni butun dunyoga mashhur qilgan qadimgi inshoot «Buyuk Xitoy devori» hisoblanadi. Xitoyliklarning o'zi bu yodgorlikni «Uzun devor» deb atashadi. Devorning uzunligi 6300 kilometr bo'lib sayyoradan tashqarida, ya'ni kosmik fazodan ko'rinish turuvchi, inson tomonidan yaratilgan yagona inshoot hisoblanadi. Bu haqida Oyda bo'lib qaytgan amerikalik astronavtlar guvohlik beradilar. Turistlarni jalb etuvchi xususiyatlardan biri — Xitoy bilan Nepal chegarasida joylashgan Himolay tog'lari hamda ushbu tog' tizmasida joylashgan dunyodagi eng baland cho'qqi Everest (Jomolungma) hisoblanadi.

Xitoy taomnomasi ham butun dunyoda mashhur bo'lib, jahon restoranlarida keng tarqalgan. Xitoy taomlarini tayyorlash uchun keng bo'ladigan barcha mahsulotlar avval mayda qilib to'g'raladi.

Yaponiya - mamlakatning umumiy maydoni 337,9 ming km². Umumiy hudud 4 oroldan iborat va hammasi bo'lib 4000 dan ortiq orollarda joylashgan. Aholisining soni 124 million 776 ming kishi. Poytaxti - Tokio shahri. Urbanizatsiya darajasi 78% va bu ko'rsatkich dunyodagi eng yuqori. Yaponiya jahonda yetakchi o'rinlardan birini egallaydi. Tashqi savdosi bu mamlakatda 1960-yillarning ohirida rivojlana boshladi. 1973-yili 2,2 mln, 1984-yili 4,6 mln, 1990-yili 10 mln yaponiyaliklar dunyoga safar qildilar. Yaponiyaliklar asosan Tinch okean havzasidagi mamlakatlarga AQSH, Gongkong, Janubiy Koreya va Singapurga sayohat qiladilar. Yevropa ham yana bir muhim turistik markaz hisoblanadi, o'ziga yaponiyaliklarni jalb etadi. Umuman olganda yaponlar dunyodagi eng ko'p sayohat qiluvchi xalqlar qatoriga kiradi. Shu bilan birga mamlakatga tashrif buyuruvchilar soni nisbatan kam. Jahon sayohatlarining atigi 0,23% Yaponiyaga tashrif buyurur ekan. Yaponiyaliklar qator mamlakatlarda turizmini rivojlantirish bo'yicha, ayniqsa, keyingi yillarda, katta sarmoya kiritmoqda. Mamlakatning asosiy qismi mehmonxona biznesini rivojlantirish bo'yicha qaratiladi. Yaponiyaga tashrif buyuruvchi turistlarning soni 1980-yillarda o'sa boshladi. Mehmonlar asosan Tayvan, Janubiy Koreya va AQSHdan tashrif buyurdilar. Yevropaliklar asosan mehmonxonalarni amalga oshiradi.

Yaponiyaning poytaxti-Tokioga 1603-yili asos solingan. Hozirgi vaqtda bu yer mamlakatning bosh sayyohlik markazi hisoblanadi. Turistlarni Tokioda qadimgi xiyobonlar «Xibuya», «Siba», «Akihabara», «Mejdzin» va boshqalar o'ziga rom etadi. Balandligi 333 metr bo'lgan poytaxtning teleminorasi shaharning ramzlaridan biri hisoblanadi. Tokioning bosh savdo ko'chasi «Ginza» deb nomlanib, bu yerda deyarli barcha buyumlarni xarid qilish mumkin. Elektrotexnika buyumlarni maxsus, juda yirik savdo majmuasi «Akixabara»dan sotib olish mumkin.

Umuman olganda, Yaponiyaning o'ziga xos madaniyati mavjud bo'lib, eng qiziqarlisi shundaki, bu mamlakat texnologiya jihatidan dunyodagi rivojlanganligiga qaramasdan o'z madaniyatining ko'p qirralarini saqlab qolgan. Yapon ayollarining milliy libosi «kimono» bo'lib, turistlarni jalb etadi. Yaponlarda hech bir xalq madaniyatida o'ziga xos tomoni mahalliy yozuv. Ushbu yozuv «iyeroglif» deb nomlanib, uning asosi Xitoyda yaratilgan. Yaponlar ovqatni maxsus tayyorlovchi «xasi» yordamida iste'mol qiladilar. Spiritli ichimliklardan

guruchdan tayyorlanadigan aroq «sake», iste'mol qilinadi. Mahalliy madaniyatning eng e'tibori tomonlaridan biri cho'y ichish marosimide Yaponiyada bu marosimga o'rgatuvchi hatto maxsus maktablar ham mavjud. Yana bir muhim xususiyat Yaponiyada servis sohasidagi xizmatchilarga odadga choychaga berilmaydi.

Koreya Respublikasi - mamlakatning umumiy maydoni 98,5 ming km². Aholisining soni 53,7 mln. Kishi (2018). Poytaxti — Seul shahri. Urbanizatsiya darajasi 66%. Savodxonlik darajasi 87%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 452,8 milliard AQSH dollari (2018 boshiga 9700 AQSH dollari). Mahalliy aholi o'z yurtini «Choson», ya'ni «tonggi musaffolik o'lkasi» deb ataydilar.

1999-yili Koreya turizm industriyasining rivojlanishi eng yuqori darajaga chiqdi. Koreya, 1999-yili «Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti» (OECD) 39 a'zosi ichida 1,96 mlrd AQSH dollari ijobiy balans bilan 13-o'rinni egalladi.

«Sayohat va turizm bo'yicha xalqaro kengash» (WTTIC) tashkilotining xulosasiga ko'ra 2001- yilni Koreya turizm industriyasining 2000-yilga nisbatan o'sishi 9,9% ni tashkil etdi. 2001 yil ohiriga kelib turizm sohasi, Koreyada 420 mingga yaqin kishini ish bilan ta'minladi. Koreya 2018 yilda 15,347 ming turist qabul qilib, undan kelgan daromad 15,319 mln AQSH dollarini tashkil etgan.

8.3. Janubi-Sharqiy Osiyo subregioni turizmi

Janubi-Sharqiy Osiyo subregioniga Bruney, Kambojda, Indoneziya, Laos, Malayziya, Myanma, Filipin, Singapur, Tailand, Sharqiy Timor, Vetnam mamlakatlari kiradi. Subregionga 113,2 mln (2016) turist tashrif buyurgan bo'lib, eng ko'p turist qabul qilgan mamlakatga Tailand (32,5 mln), Malayziya (26,7 mln), Singapur (12,9 mln), Vetnam (10 mln) davlatlaridir.

Singapur mamlakatning nomi «singa-pura», ya'ni «arslon shahri» ma'nosini anglatadi. Umumiy maydoni 636 kv. km. Aholining soni 5 million 469 ming kishi (2018). Bularning 77,4% xitoyliklar, 14,2% malayliklar, 7,2% hindlardan iborat. Poytaxti Singapur shahri. O'ta zamonaviy mamlakat bo'lib, eng yangi kommunikatsion tizimga ega. Shu sabab bu yerda dam olish sayohatiga bilan birga biznes-turizm yo'nalishi ham yaxshi rivojlangan. Mashhurligi bo'yicha yevropaliklar orasida Tailanddan keyin 2-

o'rinni egallaydi. Turizm sohasi 1965-1982-yillarda rivojlanib ketdi. 1980-yillarning ohirida sayyohlik sohasining yillik o'sish darajasi 14-15% ni tashkil etdi. 1990-yillarda bu ko'rsatkich 10,6% bo'ldi. Mehmonlarning ko'pchiligini osiyoliklar tashkil etadi (1992-yili 88%). Keyingi o'rinni Yevropa (15-19%), Avstraliya va Yangi Zelandiya (12%) hamda AQSH (6%) turistlar egallaydi. AQSH va Hongkongdan tashrif buyurganlarning katta qismi biznes-turizm sohasida keladi. Ichki turizm ham yaxshi rivojlangan bo'lib, 1991-yili mahalliy aholi 4,8 million sayohatlarni amalga oshirdi. Singapurliklar asosan Malayziya, Indoneziya, Tailand va Gonkong mamlakatlariga sayohat qiladilar. Singapur 2018 yilda 13,909 ming turist qabul qilib, undan kelgan daromad 20,528 mln AQSH dollarini tashkil etgan.

Indoneziyani «ming orollar mamlakati» deb ataydilar. Aslini olganda bu ibora bo'rttirish emas, aksincha, Indoneziya 13667 orollarda mujassamlashgan. Orollarning faqat 6044 tasida o'z nomi mavjud va 992 tasida aholi istiqomat qiladi. Mamlakatning umumiy maydoni 1,9 mln km². Indoneziya insoniyatning eng qadimgi markazlaridan biri hisoblanadi. Aholisining soni 266 million kishi (2018). Poytaxti Jakarta shahri. Urbanizatsiya darajasi 49%.

Indoneziya jahondagi eng yirik islom davlati bo'lib, aholining 84% musulmonlardan iborat. Davlat xazinasiga mablag' tushirish bo'yicha turizm sohasi 5-o'rinda turadi (neft, gaz, yog'och va boshqalar mahsulotlaridan keyin). 1980-yillarda turizm tez rivojlandi. 1992-yili xorijlik mehmonlarning soni 3 millionga yetdi. Turistlar asosan Singapurdan tashrif buyuradilar. Keyingi o'rinlarda Yaponiya, Malayziya, Avstraliya, Tayvan, AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya, Niderlandiya va Janubiy Koreya mamlakatlari bor. Ichki turizm nisbatan past rivojlangan. Masalan, 1991-yili turkiga 450 ming indoneziyaliklar safar qildilar. Indoneziya 2018 yilda 12,948 ming turist qabul qilib, undan kelgan daromad 14,110 mln AQSH dollarini tashkil etgan.

Tailand mamlakatning yana bir nomi «Pratet-tay». Umumiy maydoni 513,1 km². Aholisining soni 71 million 37 ming kishi (2018). Poytaxti Bangkok shahri. Janubi-Sharqiy Osiyoda yevropaliklar orasida eng mashhur mamlakat. Safarlar soni bo'yicha keyingi o'rinlarni Malayziya, Yaponiya va Tayvan egallaydi. Yevropaliklar Tailandga nisbatan uzoq muddatga (o'rtacha 9-14 kun)

kelgani bilan birga, kam pul sarflaydilar. Tailand 2018 yilda 36,481 ming turist qabul qilib, undan kelgan daromad 63,042 mln AQSH dollarini tashkil etgan

Malayziya maydoni 329,7 ming km². Aholisining soni 41 million 700 ming kishi (2018). Poytaxti Kuala-Lumpur shahri Urbanizatsiya darajasi 54%. Mahalliy turizm bozori birinchi navbatda Singapur bilan bog'liq. Masalan, 1991- yili xorijlik mehmonlarning 58,3% aynan shu mamlakattan tashrif buyurdi. Tashrif sonlari bo'yicha keyingi o'rinlarda Tailand (9,3%), Yaponiya (7,1%), Yevropa mamlakatlari (7%) mintaqalari turadi. Oxirgi yillarda Xitoy va Tayvandan kelayotgan sayyohlarning soni o'rtacha boshlandi. Ichki turizm ancha yaxshi rivojlangan. Mahalliy aholi asosan Singapurda dam olishni xush ko'radi. 1991-yili Singapurga borgan sayyohlarning soni 9,5 millionga yetdi. Shuningdek, Tailand va Indoneziya mamlakatlari ham malayziyaliklar ko'p tashrif buyuradilar. Malayziya 2018 yilda 25,832 ming turist qabul qilib, undan kelgan daromad 19,143 mln AQSH dollarini tashkil etgan

8.4. Avstraliya va Okeaniya subregioni turizmi

Avstraliya va Okeaniya subregioni 2018 yilda jami 17 mln turist qabul qilgan bo'lib, ushbu sohadan tushgan daromad 61,0 mlrd. AQSH dollarini tashkil etgan.

Avstraliya janubiy yarim Shardagi Avstraliya qit'asi. Tasmaniya oroli hamda Hind va Tinch okeanlarining bir qancha orollaridan iborat davlat. Hududi 7,7 mln. km². bo'lib, aholisi 25,2 mln. kishi. Buyuk Britaniya va Irlandiyadan kelganlarning avlodlari hisoblanadi. Yirik shaharlari va asosiy sanoat markazlari: Sidney, Brisben, Adelanda, Perth, Nyukasl, Melburn, Kanberra shaharlardir. 1901 yil 1-yanvarda mustaqillikka erishgan. Avstraliya evropaliklar tomonidan 1788 yili ochildi.

Avstraliya iqtisodiyoti yuqori darajada rivojlangan industrial-agrar mamlakat. AQSH. Buyuk-Britaniya. Yaponiya kapitalining iqtisodiyotidagi salmog'i juda katta. YAlpi ichki mahsulotning 24%ini sanoat, 5%ini qishloq xo'jaligi, 58%ini savdo, moliya-xizmat sohasi tashkil etadi.

Turizm Avstraliya YAIM 3,9%ini beradi. 2010 yilda Avstraliya 5,8 mln. xorijiy turistlar tashrif buyurgan bo'lsa 2018 yilda 9,2 mln ga etdi. Avstraliyaga asosan Yangi Zelandiya, Yaponiya, Buyuk Britaniya,

AQSH, XXR, GFR, Janubiy Koreya, Singapur Malayziyadan turistlar tashrif amalg oshiradi. Mamlakatning asosiy turistik shaharlari Sidney, Melburn, Brisben va Kerns shaharlari hisoblanadi.

Yangi Zelandiya Tinch okeanining janubi-g'arbiy qismida joylashgan davlat. Kuk bo'g'ozi bilan ajratilgan ikkita yirik shimoliy va janubiy oroldan va Styuart, Chatem, Kermadek, Kempbell va boshqa kichik orolardan tashkil topgan. Hududi 270,5 ming km² bo'lib, aholisi 4 mln (2018) kishini tashkil etadi. Aholining 79%i Yevropadan ko'chib kelganlar avlodi. 9,6% yetli aholi, qolgan qismi osiyolik. polineziyalik etnik guruhlardan iborat. Yirik shaharlari Oklend. Kraystcherch, Danidin, Vellington. Yangi Zelandiya orolini evropaliklardan birinchi bo'lib gollandiyalik dengizchi A. Tasman 1642 yili ochgan. 1769 yildan boshlab esa J.Kuk tomonidan o'rganilgan. 1839 yildan boshlab, bu yerlar britaniyaliklar tomonidan zabt etilgan va Yangi aholi ko'chib kela boshlagan. 1840 yili Vaytang daryosi yonidagi bir qishloqda mahalliy Maoriy qabilasi bilan ingliz hukumati o'rtasida shartnoma tuzilib, unga ko'ra Yangi Zelandiya erlariga Britaniya interentchi o'rnatildi, hamda mahalliy qabilalar bilan bo'ladigan o'zaro munosabatlari kelishib olindi. 1907 yili mamlakaga yarim mustamlaka maqomi, 1931 yilda esa ichki va tashqi munosabatlarda mustaqillik berildi.

Yangi Zelandiya yuksak rivojlangan industrial-agrar davlat hisoblanadi. Shunisi harakterliki, ilg'or davlatlar kabi bu yerda ham etimon ko'rsatish sohalari etakchi hisoblanadi va YAIM ning 64,6% shu sohaga to'g'ri keladi.

Tashqi iqtisodiy aloqalarda dengiz transporti muhim ahamiyat kasb etadi. Asosiy dengiz portlari: Vellington, Oklend, Yangi Zelandiya o'rtasidagi hisoblaganda tashqi savdo hajmi jihatidan jahonda birinchi o'rinlarda turadi. Bu soha YAIMning deyarli 30% ni tashkil etadi. Asosiy savdo sheriklari: Avstraliya, AQSH, Buyuk-Britaniya, Yaponiya, Germaniya, Koreya, XXR mamlakatlari kiradi.

Yangi Zelandiyada ishga yaroqli aholining 65% xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat ko'rsatadi. Mamlakatga yiliga 2-2,5 mln. xorijiy turistlar tashrif buyuradi. Xalqaro turizmdan yiliga 3 mlrd. AQSH dollariga yaqin daromad ko'riladi. Yangi Zelandiya turizm bozorini asosiy ta'minlovchi mamlakatlar Avstraliya. AQSH. Buyuk-Britaniya. Yaponiya. Germaniya. Koreya. Tailand. XXR va ASEAN mamlakatlari hisoblanadi. Yangi Zelandiya mamlakati xalqaro turizm sohasidagi iqtisodiy tahlil natijasi ko'rsatishicha. jahon turistik

XIX-asrning oʻrtalaridan to 1947 yilgacha Buyuk Britaniya mustamlakasi boʻlgan. 1947 yil 15 avgustda mamlakat siyosiy mustaqillikka erishdi. 1950 yil 26 yanvarda respublika deb eʼlon qilindi. Hindistonda 500 dan ortiq qabilalar itiqomat qiladi. Ular 100 dan ortiq turli tillarda soʻzlashadilar. Ammo hind va ingliz tillari rasmiy til hisoblanadi. Aholining 83% hinduizm, 11% islom diniga eʼtiqod qilishadi. Shu bilan birga Simx, Xristianlik, Jaynizm, Buddizm va boshqa dindorlar ham bor.

Mamlakatda ishga yaroqli aholining 60% qishloq xoʻjaligida faoliyat koʻrsatadi. Sanoatda bu koʻrsatkich 20% ga teng. Shuningdiqatga sazovorki, iqtisodiy qoloqlik bilan birga ishlab chiqarishda jahon fani va texnikasining soʻnggi yutuqlari ham keng qoʻllaniladi. Iqtisodiyotning rivojlanishi nihoyatda noʻxos boʻlib, oʻsish bilan birga pasayishlar davri takrorlanib turadi. Aholi oʻrtasidagi moddiy taqabalanish juda kuchli, yaʼni kambagʻallar bilan birga juda katta boylar ham mavjud. Rasmiy maʼlumotlarga koʻra 250 mln. aholi qashboqlik darajasidan past holatda xayot kechirmoqda. 70 mln. aholi ahvoli yuqori darajada taʼminlangan. Aholining 60% savodsiz. 40 mln. aholi doimiy ravishda ishsizlar guruhiga kiradi.

Hindiston dunyoning eng qadimiy va madaniyati yubuk mamlakatlardan biri boʻlib hisoblanadi. Shuning uchun ham xorijiy turistlarni bu mamlakatga qiziqishlari katta. Hindistonda xalqaro turizmni rivojlantirish imkoniyatlari juda katta. Hindistonning turkum meʼmoriy yodgorliklari, tarixiy joylari, muqaddas ziyoratgohlari xorijiy turistlar xordiq chiqarishi uchun qulay boʻlgan milliy ruhda dam olish maskanlari, tabiiat anʼanaviy hunarmandchilik, xalq ommaviy sanʼati dunyo aholisini doimiy ravishda jalb qilib kelgan. 2002 yilda Hindistonga 2,649 mln. xorijiy turistlar tashrif buyurgan boʻlsa 2018 yilda 17,427 mln kishiga etgan. Janubiy Osiyo mamlakatlari qilingan tashriflarning 53,1% Hindistonga toʻgʻri kelgan, tushumlari boʻyicha 65,5% ni tashkil qilgan. Har bir xorijiy tashrif Hindistonda 765 AQSH dollarini tashkil etgan.

Eron Islom Respublikasi hududi 1648 ming kv.km. Aholisi 83,7 mln (2018). Yirik shaharlari: Tehron (6,5 mln. aholi), Mashhad (4 mln), Isfaxon (1,1 mln), Tabriz (1,1 mln), Sheroz (965 ming), Shimoliy Kaspiy dengizi. Janubda Fors, Ormuz va Ummun qoʻltiqlari bilan oʻralgan. Bu qoʻltiqlardagi Keshm, Xarmuz, Xark va boshqa orollar ham Eron mamlakatiga tegishli. Aholisining etnik tarkibi: forslar 65%, ozariylar 18% kurdlar 5% qurdlar, arablar, turkman va blujlar, umumon

toʻlmon ortiq xalqlar yashaydi. Rasmiy tili fors tili hisoblanadi. Islomning asosiy taʼlimiga aholining 90%i eʼtiqod qiladi.

Eron 1979 yilning 1-aprelda Islom Respublikasi deb eʼlon qilgan. 1979 yilning 11 fevrali milliy bayram kuni, yaʼni Shoh shahmatini agʻdarilgan kun. Xozirgi kunda davlat qoʻshilmaslik hisobatiga qoʻshilgan.

Bu mamlakat tarixida Iroq bilan boʻlgan 1980-1988 yillardagi uzoq muddatli urushni alohida taʼkidlab oʻtish zarur. Chunki, urush yillarida yiliga 14-15 mlrd AQSH dollari hajmida harajatlarni talab qilgan. Oqibatda davlat iqtisodiyotiga katta talofat etkazildi.

Eron industrial-agrar davlat boʻlib, uning iqtisodiyotida neftni qazib olish va qayta ishlash sanoati muhim oʻrinni egallaydi. Bu soha asosiy ixtis mahsulotning katta qismini tashkil etadi. U davlat boshqaruvining 3/1 tashkil etadi. Valyuta kirimining 37% ini taʼminlaydi. 2000 yildan OPEK aʼzosi, neft qazib oluvchi davlatlar ichida Saudiya Arabistoni va Rossiyadan keyingi oʻrinda turadi. YAMM 310 mlrd. AQSH dollari, jon boshiga esa 4720 AQSH dollari tashkil etadi.

Mamlakat yer yuzasining yarmidan koʻprogʻini togʻlar tashkil etadi. Eron jahondagi eng qadimiy davlat boʻlib, tarixi va madaniyati nihoyatda boy. Eronda xalqaro turizmni rivojlantirish imkoniyatlari juda katta. 2002 yilda Eron Islom Respublikasiga 1,342 mln. xorijiy turistlar tashrif buyurgan boʻlsa 2018 yilga kelib 7,296 mln. ga etdi. Janubiy Eron mamlakatlari qilingan tashriflarning 22,2% Eron Islom Respublikasiga toʻgʻri kelgan. 2017 yilda Janubiy Osiyo mintaqasi tushumlari boʻyicha 10,1%ni tashkil qilgan. Har bir xorijiy tashrif Eron Islom Respublikasida 750 AQSH dollari tashkil etgan.

Nazorat savollari:

1. *Bayvo-Tinch okeani regionini nechta subregionga boʻlinadi?*
2. *Bayvo-Tinch okeani regionini yiliga qancha turist qabul qiladi?*
3. *Bayvo-Tinch okeani regionida iqtisodiy jihatdan eng rivojlangan davlatlarni sanab bering?*
4. *Bayvo-Tinch okeani regionini turizmida qaysi davlatlarni sanab bering?*
5. *Tinchlik va dam olish turizmida etakchi davlatlarni sanab bering?*
6. *Koʻngilochar tashriflar boʻyicha etakchi davlatni ayting?*
7. *Minimo qaysi halqning milliy tibosi hisoblanadi?*

8. *Arslon shahri ta'nosini beradigan shahar nomini qaysi shaharga aytiladi?*

9. *Australiyadagi turizm eng rivojlangan shaharlarni sanab bering?*

Foydalanغان адаbiyotlar:

1. Александров А.Ю. "Международный туризм" Учебник. М. Аспект пресс 2002.
2. Биржаков М.Б. Введение в туризм.- Москва.2003
3. Гилметов Ф. Е., Аллаберганов А. А. Туризм географияси: Каш-хунаг коллежлari uchun o'quv qo'llanma. — Т.: «Taqdim», 2004
4. Глушко А. А., Сазыкин А. М. География туризма Издательство Дальневосточного университета. Владивосток- 2002.
5. Кружалин В.И. География туризма: учебник -М.: Федеральное агентство по туризму, 2014.
6. Здоров А.Б. Экономика туризма.- Москва. «Финансы и статистика» 2004.
7. UNWTO Tourism Highlights 2018 edition

9-BOV.O'RTA SHARQ REGIONI

Reja:

1. O'rta Sharq turistik regioniga umumiy tavsif
2. O'rta Sharq turistik regionini etakchi mamlakatlari turizmi
- 3.1. Misr Arab Amirligi turizmi
- 3.2. Saudiya Arabistoni turizmi
- 3.3. Misr Arab Respublikasi turizmi

9.1. O'rta Sharq turistik regioniga umumiy tavsif

O'rta Sharq turistik regioniga Osiyoning janubiy-sharqida joylashgan Arab mamlakatlari va Afrikaning shimolida joylashgan Misr Arab Respublikasi hamda Liviya kiradi. Mazkur turistik region jami 14 ta davlatni o'z ichiga oladi. Mintaqa geografik, tarixiy va ijtimoiy-ijtimoiy jihatdan xilma-xil bo'lgan katta hududni egallaydi.

Mintaqa 3 ta qit'a, ya'ni Yevropa, Afrika va Osiyoning janubiasida joylashgan. Mintaqadagi davlatlar Atlantika va Hind okeaniga chiqish imkoniyatlari katta. Ayniqsa, Misr Arab Respublikasi hamda Birlashgan Arab Amirliklarining dengizga chiqish imkoniyati katta.

Mintaqa rei'efi xilma-xil bo'lib, asosan ko'tarilgan tog' oldi mintaqada hududlari, hamda qadimgi tekisliklar Mesopotomiya, Nil daryolaridan tashkil topgan. Mintaqa iqlim subtropik va tropik iqlim mintaqalaridan iborat bo'lib, havo haroratining yil davomida yuqori ko'rsatkich, havoning quruqligi bilan ajralib turadi. Asosiy cho'l mintaqalari keng tarqalgan. Yaqin Sharq mamlakatlari ko'plab tarixiy va madaniy yodgorliklarga boyligi bilan ajralib turadi. Qadimgi yodgorliklardan qadimgi Rim madaniyatiga, o'rta asrlarga oid, arab madaniyatiga oid yodgorliklar keng tarqalgan. Umuman olganda, bu mintaqalik region turizmini rivojlantirish nuqtai nazaridan qulay mintaqalardan hisoblanadi. Mintaqa tabiiy va madaniy yodgorliklarning yig'ina xosligi ushbu mintaqaga boshqa mintaqalardan turistlarni jalb qilish imkoniyatiga ega. Mintaqada ichki turizmini rivojlantirish imkoniyatlari ham davlatlar aholisining diniga e'tiqod qiladilar. Ular bir-birlari bilan til madaniyati yaqin. Mintaqada transport tarmoqlari sust rivojlangan. Mamlakatlarning iqtisodiy jihatdan rivojlanishi xilma-xil. Harbiy tashqari, O'rta Sharq mamlakatlarning siyosiy jihatdan barqaror aholiligi turizm rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buni quyidagi jadval ma'lumotlaridan ham ko'rish mumkin.

O'rta Sharq turistik regioni turizm ko'rsatkichlari
(2018 yil holati bo'yicha)

Nö	Mamlakatlar nomi	Turistik tashrif (ming kishi)	Turizmdan kelgan daromad (mln AQSH dollari)
1	Baxreyn	-	-
2	Misir	11346	11615
3	Iroq	-	-
4	Iordaniya	4150	5249
5	Quvayt	-	-
6	Livan	1964	8400
7	Liviya	-	-
8	Oman	-	-
9	Falastin	606	245
10	Qatar	1819	5565
11	Saudiya Arabistoni	15293	12038
12	Suriya	-	-
13	BAA	15920	21375
14	Yaman	-	-

Izoh. BTT 2018 yil xisobotiga ba'zi mamlakatlar ma'lumot berilmaganligi uchun statistik ma'lumot ko'rsatilmadi

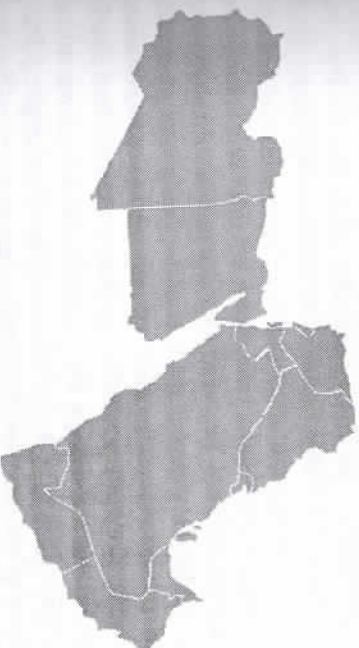
Yuqoridagi jadvaldan ko'rish mumkinki, ushbu turistik regionda yaqol etakchi davlat sifatida Birlashgan Arab Amirliklari va Saudiya Arabistoni ajralib turibdi. Turistik regionga tashriflarning 75-80% ni yaqini iktita davlat xissasiga to'g'ri kelmoqda.

BTT 2018 yilda chop etgan yillik xisoboti ma'lumotlariga ko'ra O'rta Sharq regioniga 2017 yilda jami 58 mln turist qabul qilgan bo'lib, o'tgan yilga nisbatan +5% o'sgan. Mazkur regionda turizmdan kelgan daromad miqdori esa 68 dlr AQSH dollarini (+13%) tashkil etgan. Demak, boshqa regionlarga nisbatan O'rta Sharq regioni turistlarni qabul qilish va daromad ko'rsatkichlarining o'sish bo'yicha yaxshi bo'lganligini ko'rsatadi. Ammo bu regiondagi geosiyosiy beqarorlik ko'pgina mamlakatlar turizmi rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatib kelmoqda.

Misir Arab Respublikasidagi Xurgada va Sharm Al Sheyx va boshqa dam olish oromgohlari xalqaro ahamiyatga ega. Bundan tashqari, Qizil dengizda hosil bo'lgan marjon qoyalari bu yerda turizmini rivojlantirish imkoniyatlarini beradi.

Ishbilarmonlik turizmidagi BAA etakchilik qilasa, ziyorat turizmidagi esa Saudiya Arabistoni rivojlangan.

5-karta-sxema. O'rta Sharq turistik regioni

9.2. O'rta Sharq turistik regioni etakchi mamlakatlari turizmi

9.2.1. Birlashgan Arab Amirliklari turizmi

Birlashgan Arab Amirliklari (maydoni 83,600 km² aholisi 9,7 mln kishi, VYIM aholi jon boshiga 69,896 AQSH dollarini tashkil etadi) Arabiston yarim orolida joylashgan davlatlardan biri bo'lib, neft sotish tashkilotiga iqtisodiyotini rivojlantirgan. Eng yirik shahri va asosiy savjohlik markazi Dubay bo'lib, Yaqin Sharqning bosh biznes markazi hisoblanadi. Dubayda dunyodagi eng yirik supermarket «Markaz» joylashgan. Bu yerda deyarli hamma narsani sotib olishingiz mumkin.

Mamlakatning yana bir yirik shahri Abu-Dabi bo'lib, turistlarni «Xalida-Palas» va boshqa otellar qabul qiladi. Birlashgan Arab Amirliklarining Sharja shahri turistlar iborasi bo'yicha «Xalida-Palas» va boshqa otellar qabul qiladi. Keyingi ahvazda etakchidagi shahar» qiyofasida gavdalanadi. Keyingi arab mamlakatlarida turizm infatuzilmasini rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda. Mamlakatning «Emirats» nomli avialiniyasi dunyodagi eng ishonchli havo yo'llari kompaniyalaridan biri bo'lib, o'ziga xos servis xizmatlarini taqdim etadi. Masalan, bu kompaniya avioliniyalaridagi o'rindiqning orqa qismlari maxsus teleekranlar bilan ta'minlangan. Yo'lovchilar bu ekranlarda hatto ko'tarilish va qo'nish jarayonlarini ham kuzatishlari mumkin bo'ladi.

Mamlakatda tozalik va ozodalikka juda katta e'tibor beriladi. Axborot tashlaganda juda yirik jarimalar bilan jazolanadi. Amirliklar,

ularni sayyohlar rasimga tushirsa yoqtirmaydilar. Bu xususiyatni eʼtibolga qoʻlsangiz foydadan holi boʻlmaydi.

9.2.2.Saudiya Arabistoni turizmi

Saudiya Arabistonining maydoni 2,1 mln km². Aholining soni 31 million kishi (2018). Poytaxti Ar-Riyod shahri. Urbanizatsiya darajasi- 80%. Deyarli butun Arabiston yarim orolini egallagan yirik davlat. Mamlakatda islom dinining eng yirik ibodatxonasi muqaddas Ka'ba Makka shahrida joylashgan. Saudiya Arabistoni davlat tuzumi bo'yicha mulloq monarxiya bo'lib, mahalliy hukmdor sulton deyarli cheksiz hokimiyatni o'z qo'liga mujassamlashtirgan. Bu davlatda shariat qonunlari asosiy huquqiy majmua sifatida hukmronlik qiladi. Yuqoridagi xususiyatlar sayyohlik sohasiga ham o'z ta'sirini o'tkazgan. Mamlakatga spirtli ichimliklar va hatto pivo olib kirish mumkin emas. Shuningdek, oziq-ovqatlardan kolbasalarning barcha turlari va cho'chqa go'shtini olib kirish ham ta'qiqlangan. Muqaddas shaharlar Makka va Madinaga musulmon bo'lmagan shaxslarning kirib kelishlariga umuman ruxsat berilmaydi.

9.2.3.Misir Arab Respublikasi turizmi

Misir Arab Respublikasining umumiy maydoni 1 mln km². Aholisining soni 99 million kishi (2019) bo'lib, ularning 98% misrliklardan (sharqiy xamit guruhiga kiruvchi arablar) iborat. Poytaxti Qohira shahri. Urbanizatsiya darajasi 50%. Savodxonlik darajasi 48%. Ichki milliy mahsulotning umumiy hajmi 171 milliard AQSH dollari (jon boshiga 3010 AQSH dollari). 2010 yilda 14 mln dan ortiq turist qabul qilgan bo'lsa, 2014 yilda 9,6 mln, 2016 yilda 5,2 mln ni tashkil etgan. Demak, siyosiy vaziyatning beqarorligi turizmga salbiy dinamik ko'rsatkichni bergan. Bu mamlakatda turizm sohasi asosan madaniy-tarixiy yodgorliklar, mashhur ehomlar, saroylar va fir'avlar ibodatxonalari bilan bevosita bog'liq. Ushbu yodgorliklar Nil vodiysida (shimolda-Qohiradan, janubda Osvon suv omborigacha) mujassamlashtirilgan. 1980-yillarda Misir hukumati Qizil dengiz qirg'oqlarida plyaj turizmini rivojlantira boshladi. Reja bo'yicha, bu yerda asosiy turistik markaz Xurgada shahrida bo'lishi belgilandi. 1990-yillarda bu mintaqada G'arbiy Yevropadan tashrif buyuruvchi

sayyohlar uchun 7 ta turistik markaz tashkil etildi. 1990-yillarning oxirlarida xorijlik turistlarining soni 2 milliondan oshib ketdi. Sayyohlarni qabul qilishda Misrning qadimiy shaharlari muhim ahamiyat kasb etadi. Qohira tarixiy hujjatlarga ko'ra milodiy 969- yili tashkil topgan. Shaharda mamlakatning 20% aholisi istiqomat qiladi. Qohiradan shimolroqda 3000 yil avval ham mashhur bo'lgan Misrning qadimiy poytaxti Memfis shahri joylashgan. Qohiraning eng yirik aholi «Xilton». Mashhur «Misr muzeyi» 1858-yili fransuz kollektshunosi Miret tomonidan tashkil etilgan bo'lib, turistlar orasida katta shuhrat qozongan. Muzeyda mashhur fir'avn Tutankamon xazinasi ham saqlanadi. Bu yerda hammasi bo'lib 100 mingdan ortiq eksponatlar saqlanadi. Giza Misrning eng mashhur shaharidan biri. Bu yerda butun dunyoga mashhur bo'lgan ehromlar joylashgan. Shu qatorida fir'avn Xeops (Xufu) ehromi alohida o'rin egallaydi. Bu ehromning hozirgi balandligi 137 metr bo'lib, uning qo'llab-quvvatlashiga 2 milliondan ortiq tosh ketgan. Ehrom yaqinida, balandligi 10 metr bo'lgan Katta Sfinks ham mashhur. Eng qadimgi ehrom fir'avn Joser qurdirgan ehrom hisoblanadi.

Iskandariya O'rta dengizi bo'yidagi bu qadimgi shaharga miloddan avvalgi 332-331-yillarda makedoniyalik Iskandar tomonidan asos solingan. Ptolemeylar sulolasi davrida Misrning poytaxti bo'lgan. Sobiq qadimgi saroyi «Al Montada» bo'lib, bu majmuaning bir qismi hozirgi vaqtda hashamatli otelega aylantirilgan. Iskandariyadagi Yomon-Rim muzeyi» turistlar orasida mashhur bo'lib, aynan shu yerda tashkilot qozongan «Tanagra» haykali saqlanadi. Osvon qadimda Misrning Sudan bilan savdo qiluvchi asosiy markazi bo'lgan. Osvon suv ombori 130 milliard kub. metr sig'imi bo'lib, xalq xo'jaligida katta ahamiyatga ega. Qoyalarda o'yib yasalgan qadimgi Misr ibodatxonalari Abu Simbel yaqinida joylashgan bo'lib, sayyohlar orasida juda mashhur. Bu ibodatxonalar 3200 yil ilgari fir'avn Ramzes II shahariga bunyod etilgan ekan. Yaqin atrofdagi joylashgan Luksor shahrida miloddan avvalgi XV-XII asrlarga oid «Amon-Ra» ibodatxonasi joylashgan. Keyingi yillarda Misrda tanishuv turizmi, etnologik turizm, plyaj turizmi rivojlanib bormoqdaki, bu esa turistlarni mamlakatga jalb etamogda. Yangi kurortlardan Matru, Safaga, Marsa Matruh, Ras-Sidr va boshqalar. 2018 yilda 11 mln dan ortiq turist tashrif buyurgan bo'lib, undan kelgan daromad 11 mln AQSH dollaridan oshib ketdi.

Hozirgi vaqtda Misrning «Qadimgi yodgorliklarni muhofaza etish qo'mitasi» oltita yirik ibodatxonani qayta ta'mirlash to'g'risidagi loyihani ko'rib chiqmoqda. Bu inshootlar Luksor hamda Osvon hududida joylashgan: Kom Ombo, Edfu Dendar, Karnak va boshqalar. Bu loyiha kelajakda amalga oshiriladigan ulkan rejalarning bir qismi hisoblanadi.

Nazorat savollari:

1. O'rta Sharq turistik regionini nechta qit'ada joylashgan?
2. O'rta Sharq turistik regionida nechta davlatni qamrab olganligini bilasizmi?
3. O'rta Sharq turistik regionida turizm sohasida etakchi davlatni ayting?
4. O'rta Sharq turistik regionini 2017 yilda qancha turist qabul qilgan?
5. O'rta Sharq turistik regionini turizmga ta'sir etuvchi salbiy omillarni ayting?
6. Ziyorat turizmini qaysi davlatda rivojlantirgan?
7. Xurrida dam olish maskani qaysi davlatda joylashganligini bilasizmi?

Foydalangan adabiyotlar:

1. Александров А.Ю. "Международный туризм" Учебник. М. Аспект пресс 2002.
2. Глушко А.А., Сазыкин А.М. География туризма- ВЛАДИВОСТОК, Издательство Дальневосточного университета 2002
3. Gulmetov F. E., Allabergenov A. A. Turizm geografiyasi: Kasbi-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. — T.: «Taqdim», 2004.—128 b.
4. Зячильев П.Н., Фалкович Н.С. "География международного туризма" -М. Мысл. 1972.
5. Мирзаев М.А. Туризм асослари ўқув кўланма Т-2011
6. Маматкулов Х.М. Халкаро туризм.-Самарканд, 2012
7. Солиев А.С., Усмонов М. Туризм географияси.-Самарканд, 2005
8. Тухлиев И. ва бошқалар Туризм: назария ва амалиёт. Дарслик Т-2010
9. www.UNWTO/report/2018

10-BOB. AFRIKA TURISTIK REGIONI

Reja:

- 10.1. Afrika turistik regioniga umumiy tavsif
- 10.2. Shimoliy Afrika subregioni turizmi
- 10.3. Sahroi Kabir atrofi subregioni turizmi

10.1. Afrika turistik regioniga umumiy tavsif

Afrika turistik regionini ekologiya va etnoturizm, safariy turizmlarning eng qiziqarli ob'ekti sifatida dunyo sayyohlarini o'ziga jalb etadi. Afrikada turizm rivojlanayotgan sohalardan biri bo'lib, keyingi yillarda ushbu regionda turizm tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Biroq Afrika qit'asi siyosiy jihatdan imohalik bargarot emas. Shu sababli bu yerda turizm rivoji bir xil dinamik rivojiga ega emas. 1970 yillarning 80 yillaridan, 90 yillarning boshlarida Afrikada turizm rivojida turg'unlik davri bo'ldi. Chunki, bu davrda afrikaliklar orasida ishli kasalliklar keng tarqaldi. Regionga turistlar oqimini oshirish uchun sohaga xarajatlar miqdorini kamaytirishga majbur bo'ldilar.

XIX asr oxirlariga kelib Yevropaliklar tomonidan Afrikaning 90 % hududi bosib olindi. Fransuzlar Afrikaning Shimoli va markaziy qismini bosib olish boshladi. Bular Jazoir, G'arbiy Sahroi Kabir, Tunis, Fransuz Kongosi, Seyshal orollari, Uganda bo'lsa portugalialiklar tomonidan Angola, Mozambik, San-Tome, Yashil Butun orollari qaratildi. Portugaliya esa Tanzaniya, Ruanda, Butundi, Togo, Gana, Kametun, Lesotiya, Somalining bir qismini egalladi. Afrikada mustahlakachilikka qarshi kurash XX asrdan boshlandi va ayniqsa XX asrning 60 yillarida eng o'cho'qqisiga chiqdi. Afrikaning hozirgi hududida 50 dan ortiq davlatlar va hududlar mavjud. Bu esa hozirgi kunda Afrika turizmini belgilovchi vazifasini o'tamoqda.

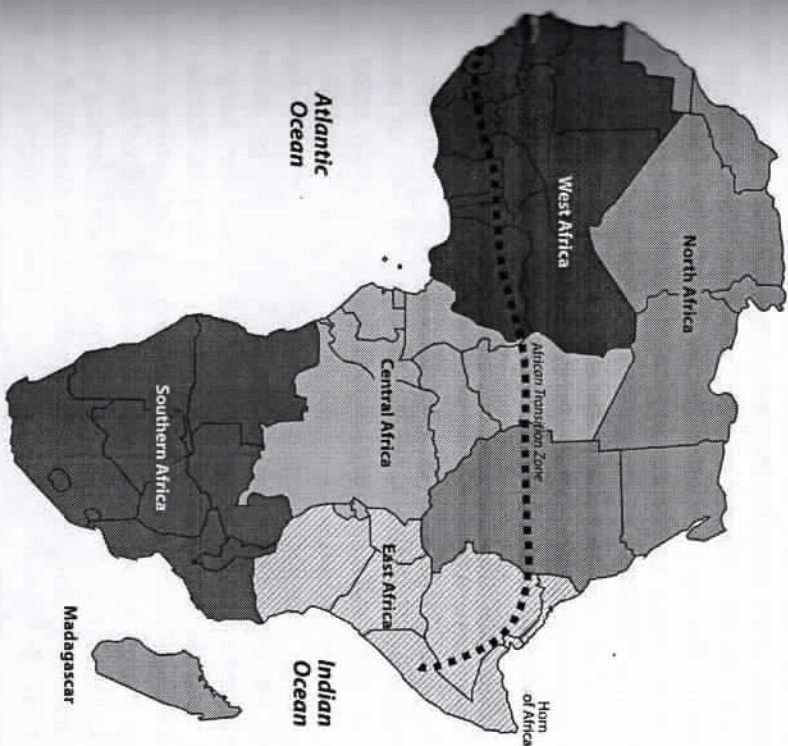
Afrika boshqa qit'alarga nisbatan o'ziga xos xususiyatga ega. U geografik o'tmiga ko'ta ekvator uning qoq o'rtasidan kesib o'tadi. Geografik jihatidan bu qit'a 5 ta subregionga bo'linadi. Jumladan, shimoliy Afrika, G'arbiy Afrika, Markaziy Afrika, Sharqiy Afrika, janubiy Afrika regionlaridir.

6-karta-sxema. 1884 yildagi holat bo'yicha Yevropaning Afrika koloniyalari

African Colonies after
the Berlin Conference of 1884

7-karta-sxema. Afrika qit'asi subregionlari

Hutunjahon turistik tashkiloti rayonlashtirishi bo'yicha esa Shimoliy Afrika va Subsaxara turistik subregioniga ajratilgan. Tabiat zonlari ko'pincha yo'nalish bo'ylab joylashgan. Afrika ekvatorial va tropik iqlim mintaqasi hukmronlik qiladi. Shuning uchun iqlim issiq va quruq. Lekin shimoliy tekchasi evatorial mintaqada yil davomida havo harorati 1440, yog'in 2000 mm dan oshadi. Bu o'simliklar vegetatsiyasi va fauna va floraning shakllanigiga katta ta'sir ko'rsatadi. Janub va Shimoliyda iqlim mintaqasida esa yog'in 100 mm bo'lishi iqlimning quruq va issiq bo'lishiga sabab bo'lgan. Shuning uchun Afrika qit'asi qit'adir. Afrikaning $\frac{1}{2}$ qismi, ya'ni 14 mln km² maydoni cho'l va chulacho'llardan tashkil topgan. Maydoni 8 mln km² dan ortiq

bo'lgan dunyodagi eng katta Saxroi Kabir cho'lining shakllanishiga bevosita iqlimining quruqligi zamin yaratgan. Eng sensuv daryosi Kongo bo'lsa eng uzuni Nil hisoblanadi. Bundan tashqari, Zambezi, Niger, Limpopo, Oranj daryolari mavjud. Tanganika va Nyasa ko'llari Afrika tektonik cho'kmasida joylashgan. Tanganika ko'li chuqurligi bo'yicha dunyoda Baykal ko'lidan keyin 2-o'rinda turadi. Afrika florasi nihoyatda xilma xil va boydir. Bu yerda 40 mingdan ortiq yulduz o'simliklar dunyosi bo'lib, ularning ko'pchiligi endemik hisoblanadi. Zambezidagi Viktoriya sharsharasi dunyodagi eng katta sharsharlardan biri hisoblanadi. Bu esa yil davomida turistlar oqimining kirib kelishiga olib keladi.

Afrika qirg'oq yoqalari Atlantika okeani suvlari bilan yuvilgan. Qo'ltiqlar kam. Afrikaning eng baland cho'qqisi Kilimanjaro-5895 m. Afrika yer usti tuzilishi tekislik, qiralar, yassi tog'liklar va pasttekisliklardan iborat. Asosiy o'rinni qiralar va ko'tarilgan yassi tog'lar egallaydi. Afrika iqlimining eng avvalo uning ekvatorial kengliklarida joylashganligi. Shu sababli bu yerda ekvatoridan Shimolga va janubga tomon doimiy yashil o'rmonlar, savannalar dasht, tropik cho'l va chala cho'llar, O'rta yer dengiz tipidagi doimiy yashil o'rmonlardan iborat. Tog'larda balandlik mintaqalari keng tarqalgan. Eng uzun daryo Nil. Bundan tashqari yirik daryolar-Zambezi, Niger, Zimbabvede-Viktoriya sharsharasi joylashgan. Ko'llarning asosiy qismi uning sharqiy qismida joylashgan. Asosan tektonik ko'llar va chuqur Afrika florasi nihoyatda xilma xil. Bu yerda o'simliklarning 40 dan ortiq turi uchraydi. Afrikada tabiiy landshaftlar tez-tez almashinib turadi. Bu esa Afrikaga turistlar oqimini o'ziga jalb qiladi. Ayniqsa joylar Keniya, Tanzaniya, Uganda, JAR, Namibiya, Botsvanada keng tarqalgan.

Kenya Afrika davlatlari ichida milliy bog'larning keng tarqalganligi bilan birinchi o'rinni egallaydi (mamlakat maydonining 13% ini milliy bog'lar tashkil qiladi). Ushbu milliy bog'da-sherlar, jirafalar, Afrika bo'yvullari, antilopalar muhofaza qilinadi. Qushlarning 450 turi uchraydi. Tanzaniyaning Serengeti milliy bog'i ham xalqqa ahamiyatga ega. Bu yerda antilopalar, gienalar, zebraalar, sherlar, leopardlar, begimollar, gepardlar uchraydi.

Milliy parklar Janubiy Afrika Respublikasi hududida, G'arbiy Afrikada 30 milliy bog'lar, 75 qo'riqxonalari mavjud. Shimoliy Afrikada o'nlab milliy bog'lar joylashgan. Shulardan eng kattasi Marokkoda joylashgan Tazena milliy bog'i bo'lib unda joini yashil dub daraxtlari saqlanib qolingan. Afrikada tarixiy va madaniy yodgorliklar keng

tarqalgan. Bundan joylar Shimoliy Afrikada keng tarqalgan. Yodgorliklar uchun Afrika xalqlarining urf odatlari qiziqarli bo'ladi.

Shunga qaramasdan Afrika turistlar oqimining kelish va keishiga ko'ra boshqa qit'lardan orqada. Bunga asosiy sabab, Afrika davlatlarining iqtisodiy jihatdan past rivojlanganligi, turizm infrastrukturasiing sust rivojlanganligi, quruqlikda yo'llarning yaxshi emalligi ichki turizm rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Mamlakatlar turizm bargaor tinchlikning yo'qligi va boshqalar.

8-karta-sxema. Afrika turistik regioni

Xalqaro turizm rivojlangan Shimoliy Afrikada Tunis, Marokko, Janubiy Afrikada Keniya, Janubida JAR, Zimbabve va boshqalar. Tunis Marokkoda-madaniy hordiq chiqarish, dengizda cho'milish, tomosha qilish rivojlangan. Afrika qirg'oq bo'ylari bo'ylab dengizda suzish uchun rivojlangan. Davolanish turizmi endilikda shakllanmoqda (Tunis, Marokko, Jazoir). Ishbiarmonlik turizm Kongo, Zimbabve, Etiopiada yaxshi rivojlanmoqda. Afrikaga Asosan AQSH, Kanadadan va Yevropadan keladi.

Butunjahon turistik tashkiloti yillik hisoboti "UNWTO Tourism Highlights 2019 edition" jurnal ma'lumotlariga ko'ra Afrika regioniga 2018 yilda jami 67 mln turist qabul qilgan bo'lib, o'tgan yilga nisbatan +7% o'sgan. Mazkur regionda turizmdan kelgan daromad miqdori esa 38 mlrd AQSH dollarini (+2%) tashkil etgan. Geografik jihatidan bu region Shimoliy Afrika (soni +10%, tushum +4%), (Misir va Liviyadan tashqari) subregioni va Subsaxara Afrika (+5%, +1%) subregionlariga bo'linadi.

10.2. Shimoliy Afrika subregioni turizmi

Afrika regioni turizmida o'ziga xos mavqega va janubiy qismidan farqli jihat bilan ajralib turadigan 5 ta mamlakat (Sudanning 2011 yilda Janubiy va Shimoliy Sudanga bo'linishini hisobga olsak)ni qamrab oladi. Bu subregion Janubiy Afrika, ya'ni, subsaxara turistik subregionidan madaniyati, tili, urf-odatlari, diniy e'tiqodi va boshqa turistik resurslari jihatidan farqlanadi. Shuningdek, geografik o'rali jihatidan bu subregion jahon turizmida etakchi hisoblangan Yevropaga nisbatan yaqinligi ham ahamiyatlidir. Shimoliy Afrika subregioniga 2017 yilda jami 21,6 mln turist tashrif buyurgan va undan kelgan daromad 9,9 mlrd AQSH dollarini tashkil etgan. Bu ko'rsatkichni davlatlar darajasida taqsimlaydigan bo'lsak, Jazoir (2,4 mln turist tashrif va 141 mln AQSH dollari), Morokash (11,3 mln/7,4 mlrd AQSH dollari), Sudan (813 mln/1,0 mlrd AQSH dollari), Tunis (7,0 mln/1,3 mlrd AQSH dollari).

10.3. Sahroi Kabir atrofi subregioni turizmi

Bu subregion Afrika turistik regionida katta maydonni egallaydi. Unga Saxroi Kabir atrofidagi barcha davlatlar, ya'ni butun bir Janubiy Afrikani qo'shib hisoblaymiz. Mazkur subregionga jami 48 ta mamlakatni birlashtirib, asosan 6 ta mamlakatga tashriflar 1 mln turistdan oshadi. 2018 yil ma'lumotiga ko'ra, subregionga jami 43,2 mln turist tashrif amalga oshirilgan bo'lib, undan kelgan daromad ko'rsatkichi 27,7 mlrd AQSH dollarini tashkil etgan. Jumladan, JARga 10,4 mln turist tashrif buyurgan bo'lsa, Zimbabve (2,5 mln), Kot-d'ivoar (1,9 mln), Uganda (1,8 mln), Keniya (1,4 mln), Mavritaniya (1,3 mln) asosiy etakchilikni egallaydi. Subregionda 30 dan ortiq milliy parklar 79

ta qo'riqxonalar fauna va florasi dunyo sayyohlarini boshqa yerda ko'rmaydigan turistik marshrutlarni taklif etadi. Binobarin, YUNESKO etrofi bo'yicha subregionda 3 ta yo'nalishtagi turistik destinatsiya etakchi o'rinda turadi. Birinchidan, tabiatga uyushiriladigan safari marshrut bo'yicha eng diqqatga sazavvor maskanlar sifatida quyidagilarni kiritish mumkin:

- Kruger milliy parki (Janubiy Afrika);
 - Selous Game qo'riqxonasi (Tanzaniya);
 - Amboseli qo'riqxonasi (Keniya);
 - Serengeti milliy parki (Tanzaniya);
 - Kalaxari qo'riqxonasi (Botswana);
 - Bereneti tabiat qo'riqxonasi (Madagaskar);
 - Virunga (Gorilla) milliy parki (Kongo, Zair).
- Ikkinchidan, tabiiy geografik jihatidan sayyohlarni o'ziga jalb qiladigan ob'ektlari sifatida:

- Kilimanjaro vulqoni (Tanzaniya);
 - Keniya milliy parki tabiati (Keniya);
 - Ngorongoro krateri (Tanzaniya);
 - Viktoriya cho'kmasi (Zambiya);
 - Kamale tepaligi (Kamerun tog'lari);
 - Zuma qoyasi (Nigeriya);
 - Table milliy parki tabiati (JAR) va boshqalar.
- Uchinchidan, madaniy turistik destinatsiyalarga:
- Timbuktu shahri (Mali);
 - Peters Vakuluka (Kot-Di Var);
 - Ashanti milliy madaniy markazi (Gana);
 - Buyuk Zimbabve (Zimbabve);
 - Robbin oroli madaniyati (JAR);
 - Soveto shahri (JAR);
 - Lalibela'dagi qoyasigagi shahar (Efiopiya);
 - Abocudagi Ansient shahri (Benin) va boshqalar.
- Tabiiyaroqlik turizmida JAR etakchi o'rinda turadi. Shuningdek, boshqa yillarda Kongo, Zimbabve, Efiopiya mamlakatlarida ham ko'rinib bormoqda. Sog'liqni tiklash va sog'lomlashtirish turizmi Keniya va JAR etakchidir. Ko'pgina mamlakatlaridagi siyosiy etakchilik, ijtimoiy muammolar, infiruzilmaning yetarli darajada etakchilikni tashkil etish va rivojlantirishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

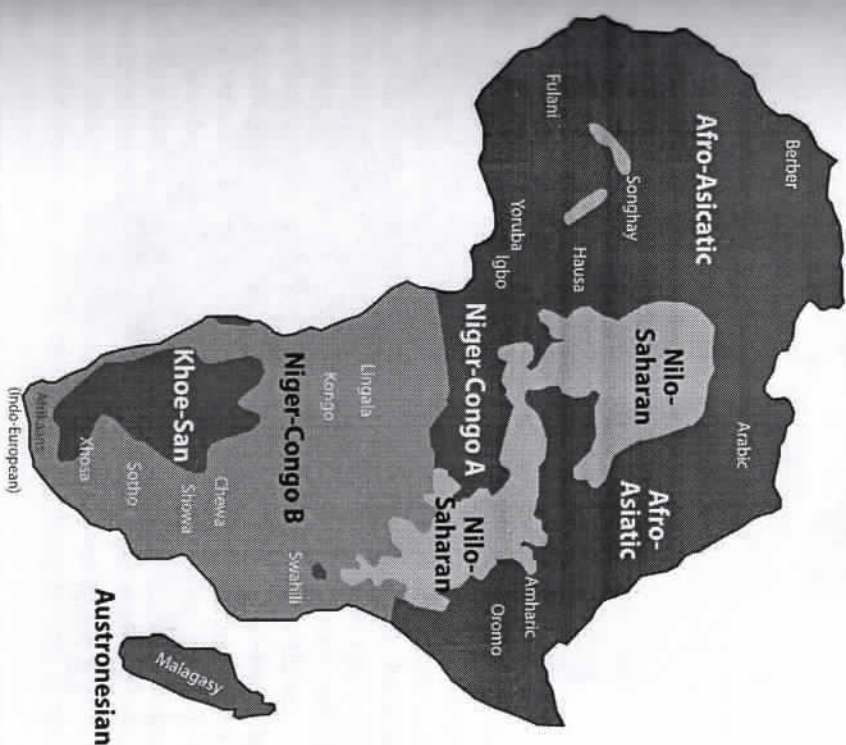
Nazorat savollari:

1. Afrika turistik regionini nechta subregionga bo'linadi?
2. Afrika turizmining turg'unlik davri qaysi yillarga to'g'ri keladi?
3. Afrika turizmining donor davlatlari taqsimotini bilasizmi?
4. Afrika geografik jihatdan nechta regionga bo'linadi?
5. Afrikadagi eng katta ko'l nomini ayting?
6. Afrikadagi eng katta shaharlarni nomini bilasizmi?
7. Afrikaning eng baland nuqtasi qaysi cho'qqi hisoblanadi?
8. Afrika bugungi kunda qancha turist qabul qilmoqda?
9. Afrikada eng ko'p turist qabul qiladigan davlatni bilasizmi?
10. Shimoliy Afrika turistik subregioni qancha turist qabul qiladi?
11. UNESCO Afrikani nechta yo'nalishdagi turistik destinatsiyaga ajratadi?

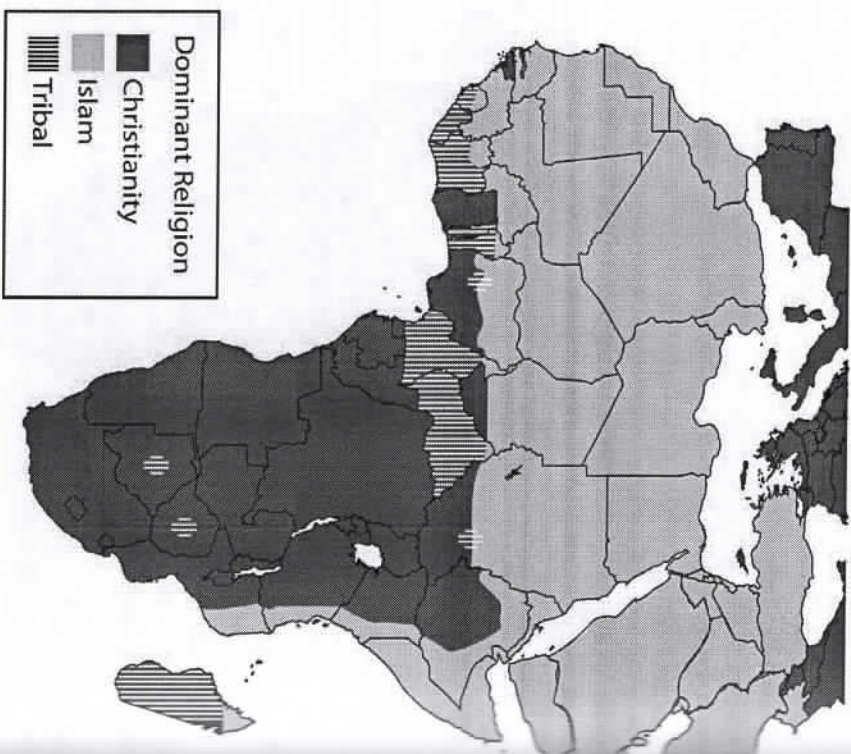
Foydalangan adabiyotlar:

1. Александров А.Ю. "Международный туризм". Учебник. М. Аспект пресс 2002.
2. Глушко А.А., Сазыкин А.М. География туризма-ВЛАДИВОСТОК, Издательство Дальневосточного университета 2002
3. Гилметов Ф.Е., Аллавердиев А.А. Туризм географiyasi: Kasbiy-hunar kolleji uchun o'quv qo'llanma. — T.: «Taliqin», 2004.—128 b.
4. Зычанинцев П.Н., Фалковский Н.С. "География международного туризма" -М. Мысль. 1972.
5. География туризма: учебник/В.И.Кружалин, Н.С.Мироношенко, Н.В. Зигеря-Корн, Н.В. Шабалина.-М.: Федеральное агентство по туризму, 2014.
6. Самойленко А.А. География туризма.-Ростов на Дону-2003
7. Solon.org/books. World Regional Geography-2014
8. www.UNWTO/report/2018

9-karta-sxema. Afrika til oilasi

10-karta-sxema. Afrikada tarqalgan dinlar

III QISM. O'ZBEKISTONNING TURIZM ISTIQBOLLARI

II-BOB. O'ZBEKISTONNING TURIZM IMKONIYATLARI VA SALOHIVATI

Reja:

- 11.1. O'zbekiston turizm imkoniyatlari tahlili
- 11.2. O'zbekiston turizmining «Buyuk ipak yo'li» brendi
- 11.3. O'zbekistonda ekoturizmi rivojlantirishning milliy modelini yaratish
- 11.4. O'zbekistonda qishloq turizmini rivojlantirish istiqbollari

11.1. O'zbekiston turizm imkoniyatlari tahlili

O'zbekistonda jahon madaniyati xazinasiga kiruvchi ko'plab tarixiy va madaniy arxitektura yodgorliklari mavjud, ushbu bebaho merosimizning bugungi kunda 140 ta ob'ekti YUNESKO tomonidan muhojirazaga olingan va tarixiy ob'ektlar ro'yxatiga kiritilgan. Jumladan YUNESKO ning «Jahon merosi» ro'yxatiga Xivadagi Ichon Qal'a 1990 yil, Buxoroning tarixiy markazi 1993 yil, Shahrisabzning tarixiy markazi 1990 yilda, Samarqand shahri 2001 yilda ushbu ro'yxatga kiritilgan.

O'zbekistonda turizm sohasini rivojlantirish va uni yangi bosqichga ko'tarish borasida, avvalo ko'hna madaniy va arxitektura yodgorliklariga boy bo'lgan Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Marg'ilon kabi shaharlar muhim ahamiyatga ega. Bu shaharlarda butun dunyo aholisini hayratga soluvchi va lol qoldiruvchi qadimiy tarixiy yodgorliklar mavjud. Yer yuzining turli mamlakatlarida istiqomat qiluvchi har bir inson bu shaharlarni o'z ko'zlarini bilan ko'rish orzusida jashaydi.

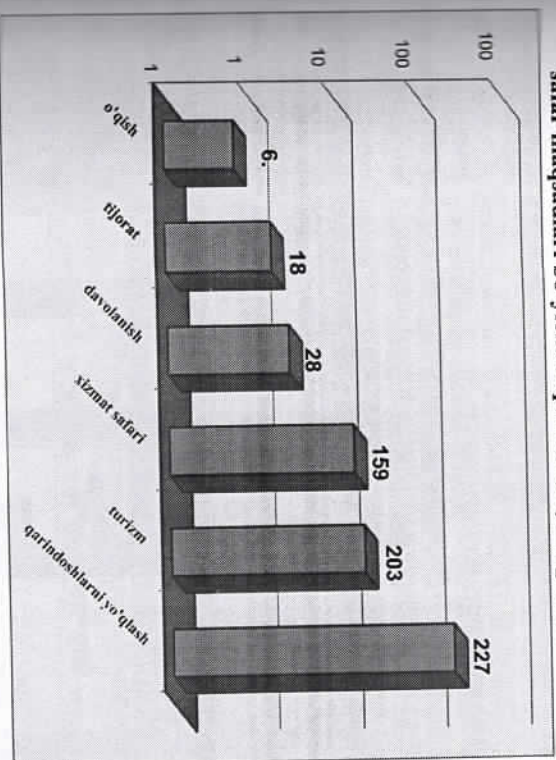
Hozirgi paytda turizm sohasi mamlakatlar va mintaqalar iqtisodiyotini rivojlantirish uchun muhim ahamiyat kasb etishi va u XXI asr jahon xo'jaligining ustuvor tarmoqlaridan biri ekanligi ma'lum bo'lmog'da. Shu tufayli turizm faoliyatini ravnaq toptirish masalasi 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishlari bo'yicha Xarakatlar strategiyasining iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlarida ham o'z aksini topgani bejiz emas. Zero bu soha besh yil ichida davlat siyosatida ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Hozirgi kunda respublikamiz turizm sohasidagi xarajatlari YAIM

ga nisbatan foizda o'lganda 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 1% ni tashkil etgan xolos, Qozog'istonda ushbu ko'rsatkich 4,2%, Armanistonda 3,8%, Tojikistonda 2,9%, Rossiyada 2,7% hamda Qirg'izistonda 1,8% tashkil etgan. Mamlakat ichida turizm sohasidagi xarajatlarni tahlil qiladigan bo'lsak, 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra O'zbekiston 1,4% tashkil etgan bo'lsa, Gruziya-5,0%, Tojikiston-4,0%, Ukraina-3,3%, Ozarbayjon-2,8%, Qirg'iziston-2,7%, Rossiya-2,6%, Qozog'iston-2,2%, Armaniston-1,9% ni tashkil etgan. Ushbu ko'rsatkich bo'yicha Filippin-14,6%, Meksika-9,9% hamda Germaniya davlati-9,9% bilan etakchilik qilmogda. Yuqoridagi ko'rsatkichlar tahlil asosida shuni xulosa qilish mumkin, respublikamizda turizm sohasini jadal rivojlantirish uchun qulay iqtisodiy, ma'muriy va huquqiy muhit yaratgan holda, eng samarali tartibni joriy etish, hududlarning iqtisodiy salohiyati va daromadlari bazasini kengaytirish, yangi ish o'rindok yaratish, yurtimizga keladigan turistlar oqimini ko'paytirish, shuningdek, milliy turizm mahsulotlarini jahon bozorida faol va kompleks ilgari surish bo'yicha ishlarni amalga oshirish zarurati keltirib chiqaradi. Umuman olganda, respublikamizni turizm sohasida yetakchi davlatlar qatorida bo'lishi uchun barcha imkoniyatlar borilgan imobatga oladigan bo'lsak, bu sohaga katta hajmdagi investitsiyalarni jalb etish orqali turizm sohasidagi yangi innovatsion g'oyalarni keng targ'ib etish muhimligini belgilab beradi.

O'zbekiston turizm sohasi rivojlanishida salmoqli salohiyatiga ega davlatdir. Bu ko'plab noyob tabiat ob'ektlarining mavjudligi, bog'madaniy va tarixiy meros bilan ham bog'liqdir. Yildan-yilga O'zbekiston Respublikasiga xorijliklarning tashrifi ortib bormogda. Ohirgi 13 yillikni oladigan bo'lsak xorij fuqarolarining O'zbekistonga tashrifi 13 marta, yoki 2002 yildagi 442,1 ming kishidan 2017 yilda 2847,9 ming kishiga yetgan. O'zbekiston fuqarolarining chet ellarga tashrifi 2017 yilda 5182,5 ming kishini tashkil etgan, bu 2002 yilga taqqoslanganda 6,5 marta ko'p. 2017 yilda O'zbekistonga tashrif buyurgan xorij fuqarolarining safar maqsadlari bo'yicha taxlil qilinganda: 2272,3 ming kishi (84,7%) qarindoshlarni yo'qlash maqsadida, 203,7 ming kishi (7,4%) turistik maqsadda, 159,9 ming kishi (5,9%) xizmat yuzasidan, 28,7 ming kishi (1,1%) davolanish maqsadida, 18,5 ming kishi (0,7%) tijorat maqsadida, 6,9 ming kishi (0,3%) o'qish maqsadida tashrif buyurganini ko'rishimiz mumkin.

2017 yilda O'zbekiston Respublikasiga kelgan chet el fuqarolari sonining safar maqsadlari bo'yicha taqsimlanishi, ming kishi

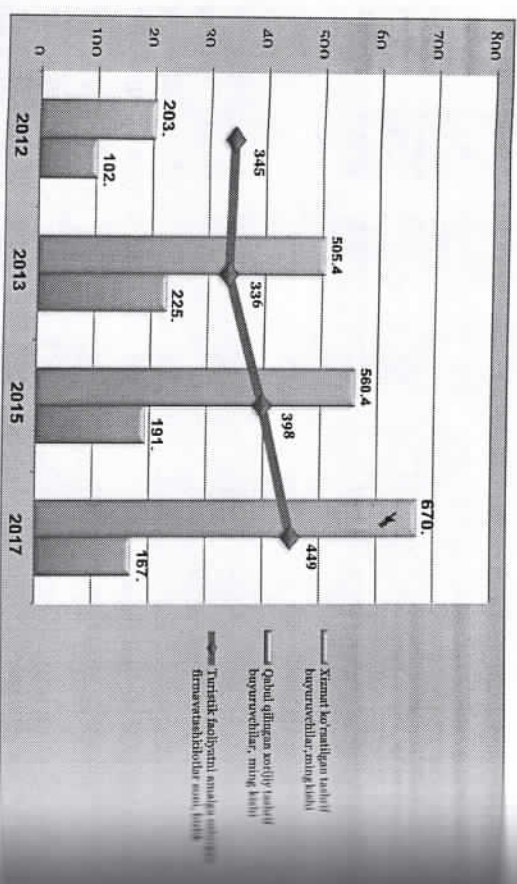
Xorijlik tashrif buyuruvchilarning asosiy qismi MDH davlatlari orasida Qozog'iston Respublikasiga to'g'ri keladi - 1783,8 ming kishi (41,9%), Rossiya 143,9 ming kishi (5,5%), Tojikiston 261,9 ming kishi (9,9%), Ukraina 0,7 ming kishi (0,02%), Ozarbayjon (4,3 ming kishi), Turkiyaniston (62,5 ming kishi), Ukraina (0,7 ming kishi).

2017 yilda xorijlik tashrif buyuruvchilarning asosiy qismi uzoq muddatli mamlakatlar orasida Turkiyaga to'g'ri keladi (55,2 ming kishi), keyingi o'rinlarda Koreya (37,4 ming kishi), Xitoy (19,7 ming kishi), Germaniya (7,8 ming kishi), BAA (5,8 ming kishi), Fransiya (5,7 ming kishi), Isroil (4,2 ming kishi), Yaponiya (4,1 ming kishi), Avstraliya (3,8 ming kishi), Buyuk Britaniya (3,3 ming kishi), Malayziya (3,3 ming kishi), AQSh (1,5 ming kishi) va boshqa davlatlar (61,0 ming kishi). Oxirgi 5 yillikni ko'radigan bo'lsak, faoliyat ko'rsatayotgan kompaniya va tashkilotlarning soni oshgan. Misol uchun 2012 yilda kompaniya soni 345 ta bo'lgan bo'lsa, 2017 yilga kelib 104 taga ko'paygan soni 449 taga yetgan.

Xuddi shunday xizmat ko'rsatilgan tashrif buyuruvcilar ham 2017 yilda 203,7 ming kishi bo'lgan bo'lsa, 2017 yilda 782,7 ming kishini tashkil etgan. Ulardan qabul qilinganlari 2012 yilda 102,4 ming kishidan 2017 yilda 167,4 ming kishiga yetdi.

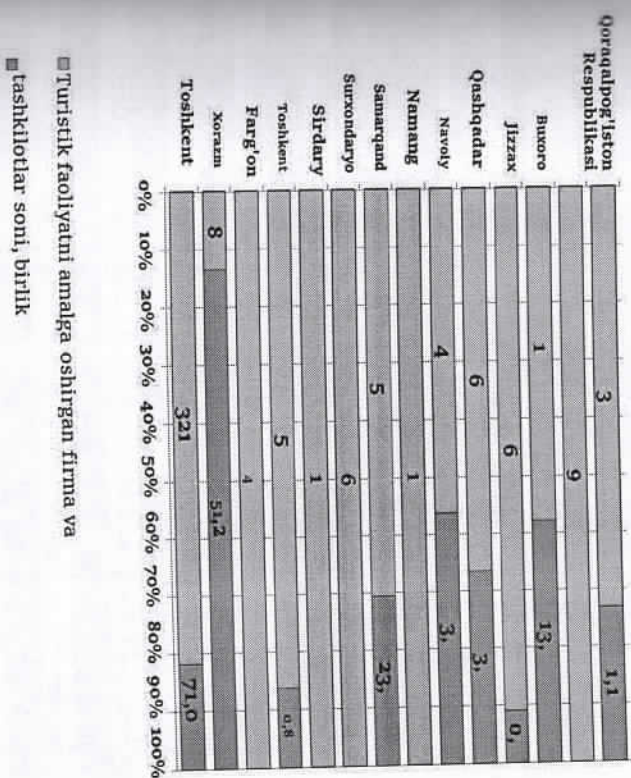
5-chizma

Turistik firma va tashkilotlarning soni va xizmat ko'rsatilgan tashrif buyuruvcilar

2017 yilda O'zbekiston Respublikasida turistik firma va tashkilotlarning asosiy qismi Toshkent shahrida (321 ta) joylashgan bo'lib, ular tomonidan 70,8 ming xorijlik fuqarolarga xizmat ko'rsatilgan. Samarqand viloyati bo'yicha esa 57 ta turistik firma va tashkilotlar faoliyat ko'rsatmoqda, ular tomonidan 13,1 ming xorijlik fuqaroga xizmat ko'rsatilgan. Xorazm viloyati bo'yicha esa 8 ta turistik firma va tashkilotlar mavjud, ular tomonidan 51,2 ming xorijlik fuqaroga xizmat ko'rsatilgan. Yurtimizda 2017 yilda 676 ta mehmonxona mavjud bo'lgan bo'lib, 17703 nomerlar (xonalar) va 34140 ta joylarga ega.

6-chizma
2017 yilda turistik faoliyatni amalga oshirgan firma va tashkilotlarning soni xududlar kesimida

1 yulduzli mehmonxonalar 143 ta, 2 yulduzli mehmonxonalar 19 ta, 3 yulduzli mehmonxonalar 96 ta, 4 yulduzli mehmonxonalar 38 ta, 5 yulduzli mehmonxonalar 9 tani tashkil etgan. 2017 yilda mehmonxona xizmat ko'rsatish o'xshash joylashirish vositalari xodimlari soni (shundshirsiz) 7383 tani tashkil etadi. Ulardan 1731 ta xodim oliy ta'limotli, 213 ta xodim esa kasbiy sayyohlik ma'lumotiga ega. Avvallar 3468 nafarni tashkil qilib, xodimlarning 47 % ini tashkil etadi. Avvallar toifalari bo'yicha taxlil qiladigan bo'lsak, 1649 nafari mehmonxona ma'murlari, 694 nafari menejerlar, 2006 nafari mehmonxona shveysari va ogsochlar va 937 nafari restorat va bar xodimlari tashkil etadi. 2 jadvalda mehmonxona va shunga o'xshash joylashirish vositalari xodimlari sonini xududlar kesimida ko'rish mumkin.

2017 yilda mehmonxona va shunga o'xshash joylash tirish
vostitalari xodimlari soni, kishi

	Jami (o'rin-dosh- larsiz)	ulardan lavozim toifalari bo'yicha:			
		mehmonxona ma'murlari	menajerlar	mehmonxona shveysari va ogsochlar	restoran va bar xodimlari
O'zbekiston Respublikasi	7383	1649	692	2006	937
Qoraqalpog'ist on Respublikasi	150	49	15	53	10
Andijon	203	39	8	62	15
Buxoro	543	170	71	182	41
Jizzax	167	53	7	22	16
Qashqariy	257	75	19	106	26
Navoiy	330	76	17	119	50
Namangan	150	46	14	53	10
Samarqand	639	171	67	156	59
Surxondaryo	273	75	15	65	20
Sirdaryo	57	18	10	13	10
Toshkent	500	128	33	115	3
Farg'ona	354	68	30	87	17
Xorazm	410	97	37	130	56
Toshkent sh.	3350	584	349	843	602

O'zbekistonda 460 ixtisoslashtirilgan joylash tirish vostiatalari ob'ektlari mavjud. Bular 18 ta dam olish pansionati, 41 ta dam olish uylari va bazalari, 8 ta kemping, 71 ta katta yoshlilar uchun sanatoriya, 33 ta bolalar uchun sanatoriya va 289 ta boshqa joylash tirish vostiatalari. Jami nomerlar (xonalar) soni 15607 ta, joylar soni esa 57099 ta bo'lib iborat.

Jami joylash tirilgan shaxslar soni 632,8 mng kishi, ulardan 111 ming nafari MDH davlatlaridan, 5,9 ming nafari esa uzoq xorijiy mamlakatlardan. Jami tunab qolishlar soni 599724 sutkani tashkil etadi, undan 79030 sutka MDH fuqarolari xissasiga, 8461 sutkasi uzoq xorijiy mamlakat fuqarolari xissasiga to'g'ri keladi. YAIMda turizmining ulushi 2016 yilda 2,4 % ni tashkil etgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2014 yilda 2,7

%, 2015 yilda esa 2,6 % tashkil etgan. Turizmining eksportdagi ulushi esa 2014 yilda 7,8 %, 2015 yilda 9,5 %, 2016 yilda esa 10,4 % tashkil etgan.

Respublikamiz YAIM turizm ulushi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 1,7 foizni tashkil etgan xolos.

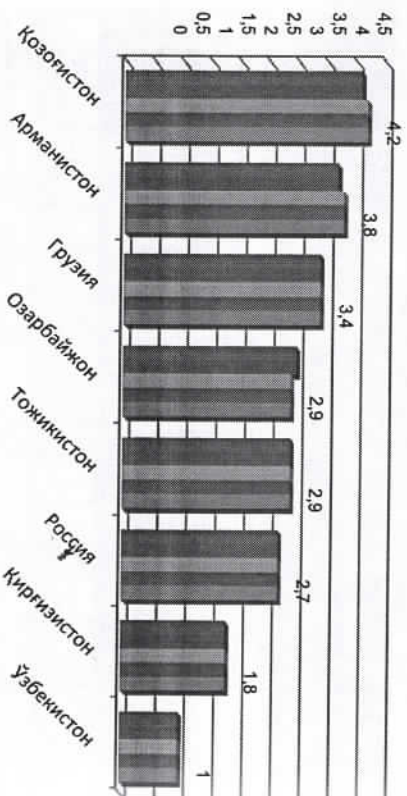
Jahon mamlakatlari YAIMda turizm ulushi to'g'risidagi ma'lumot
(foizda, 1 yanvar holatiga ko'ra)

8-jadval

№	Mamlakatlar	Yillar					
		2014	2015	2016	2017	2018	
1	Maldiy orollari	80,4	84,5	74,5	74,8	76,6	
2	Gruziya	20,4	20,9	25,2	27,1	31,0	
3	Meksika	14,8	14,9	15,7	15,9	16,0	
4	Armaniston	12,2	12,8	14,0	14,6	15,7	
5	Ispaniya	13,8	14,1	14,1	14,5	14,3	
6	Ozabayjon	8,2	8,6	10,2	13,2	14,6	
7	Malayziya	13,0	14,2	13,4	13,8	13,4	
8	Turkiya	12,2	12,2	12,0	11,1	11,6	
9	Xitoy	9,6	10,0	10,5	11,0	11,0	
10	Germaniya	10,4	10,6	10,7	10,7	10,7	
11	Tojikiston	8,9	9,3	8,6	8,6	8,3	
12	Qozog'iston	5,9	4,9	5,6	6,0	6,0	
13	Ukraina	5,1	5,5	5,4	5,4	5,7	
14	Rossiya	4,8	4,9	4,7	4,9	4,8	
15	O'zbekiston	2,8	2,7	2,8	3,0	2,7	

Hundan tashqari, davlatning turizm sohasidagi xarajatlari to'g'risida tahlil qilingan bo'lsak 173 davlat orasida respublikamiz 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 1,0 % ni tashkil etgan holda 145 o'rinni egallagan. MDH davlatlarini tahlil qiladigan bo'lsak, ushbu ko'rsatkich Qozog'istonda-4,2%, Armaniston-3,8%, Gruziya-3,4%, Ozabayjon-2,9%, Tojikiston-2,9%, Rossiya-1,7%, Qirg'iziston-1,8% ni tashkil etgan. Respublikamizda turizm sohasini eksportdagi ulushi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 11,4% ni, turistik faollarni amalga oshirgan firmalar soni 449 tani tashkil etgan. Respublikamizga sayyoh sifatida keluvchilarning asosiy qismini 2017 yilda qurindoshlarini yo'qlab kelganlar bo'lib, ular 2272,3 ming, kishini tashkil etgan.

Turizm sohasiga davlat xarajatlari, YAIMga nisbatan foizda

7-ethlon

Sayyoh sifatida 203,7 ming kishi kelgan, MDH davlatlari orasida Qozog'istondan 1783,8 ming kishi tashrif buyurgan. Respublikamizga tashrif buyuruvcilar sonining ortib borishini hisobga olib O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 5 yanvardagi PF-5611-sonli "O'zbekiston Respublikasida turizmi jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni handa PQ-4095-sonli "Turizm tarmog'ini rivojlantirishga oid chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorlarida 2019-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasida mehmonxonalar qurishning maqsadli parametrlari ishlab chiqildi. Unga ko'ra 2021 yilga borib, mehmonxonalar soni 2394 tani tashkil etishi rejalashtirildi. 2018 yilda respublikamizda jami 886 ta mehmonxona bo'lib, Buxora viloyatida-160 ta bo'lsa, eng kam mehmonxona Samarqand viloyatida 13 tani tashkil etgan xolos.

2021 yilda borib, viloyatlar kesimida eng ko'p mehmonxona Buxoro (369 ta) va Samarqand (236 ta) viloyatlarida qurib rejalashtirildi. Ammo amalga oshirilayotgan ishlar turizm sohasini rivojlantirish uchun muhim omillardan sanaladi. Bu sohani rivojlantirish uchun yuqoridagi tahlillar asosida turizm sohasini rivojlantirishda yangi innovatsion g'oyalarni tatbiq etish orqali amalga oshirish muhim sanaladi. Hozirgi vaqtda elektron tarmoqlarga ekanizib berilayotgan turistik axborotning ko'p qismi statistik axborotdir. Shu sababdan turizm sohasini rivojlantirishda rivojlangan davlatlar tajribalarini keng qo'llash

organi yangi loyihalarni ishlab chiqish zarur. Respublikamizda faoliyat olib borayotgan turizm firma va tashkilotlari tomonidan zamonaviy aholot texnologiyalaridan samarali tarzda foydalanilgan holda diqqatga mas'ul joylarni internet reklamalari orqali namoyon etilishi muvaffaqiyatli bo'lgan. Buxoro viloyatida rivojlangan davlatlar tajribalarini keng qo'llash

11.2. O'zbekiston turizmining «Buyuk ipak yo'li» brendi

1877- yili mashhur nemis olimi Karl Rixtgoften o'zining «Xitoy» nomli yirik ilmiy asarida ulkan Yevroosiyo materigining turli qismlarini bog'lovchi yo'llar tizimini «Ipak yo'li» deb atagan, keyinchalik «Buyuk ipak yo'li» atamasi qabul qilingan.

Miloddan avvalgi II asrgacha ham Sharq bilan G'arb o'rtasida O'rta Osiyo karvon yo'llari orqali amalga oshirilgan aloqalar mavjud bo'lgan. Bunga Tog'li Oltoydaagi Poziriq qo'rg'onidan topilgan, kichik Osiyoda tayyorlangan buyumlar, Afg'oniston va O'rta Osiyodan topilgan yunon buyumlari misol bo'lishi mumkin. Iskandar Mag'duniy saltanati tuzilishi bilan bu aloqalar to'g'ri yo'lga solingan. Buyuk ipak yo'li» ning sharqiy qismini barpo etishda so'g'diyalar katta rol o'yaganlar. Iskandar Mag'duniy tomonidan So'g'diyona mamlakati o'rnatilishi bilan ko'plab so'g'diyalar Sharqqa tomon ko'chganlar va buyuk ipak yo'li» ning markaziy qismini O'rta Osiyodan tortib kelayotgan Chanan shahrigacha bo'lgan oraliq masofada savdo shaharlari (manzilgohlari) bunyod etganlar. O'z navbatida Xan imperiyasi miloddan avvalgi birinchi ming yillik oxirida o'z hududini O'rta Osiyo tomon kengaytirish siyosatini yurgizib, bu yo'nalishga shahida e'tibor qaratadi va bu yo'l haqida ma'lumot to'plash, yo'l ochilish va diplomatik maqsadlarida elchi Chjan Szyanni yuboradi. Ammo O'rta dengizning sharqida joylashgan Suriyadagi Gizerapol shahridan Serika (Xitoy) gacha bo'lgan masofa bo'ylab harakatlanish dastlabki batarsil yo'l xaritasi makedoniyalik savdogar May (milodiy 100-yil) tomonidan tuzilgan. Bu ma'lumotlar Klavdiy Ptolemeyning «Geografik qo'llanma»sida saqlangan. Ptolemey o'z asarida bu ma'lumotlarni tarixchi Marinning taxminan 107-114-yillar oralig'ida yozilgan va bizgacha yetib kelmagan asarlaridan olgan. Ushbu ma'lumotlarga ko'ra, «Buyuk ipak yo'li» 2 katta qismga bo'lingan: Gizerapoldan Toshminor (Toshqo'rg'on)gacha va Toshminoridan Serikagacha. Yo'lning O'rta Osiyo qismi Ariya (hozirgi Turkmanistonning janubi va Afg'onistonning shimoli-

g'arbida joylashgan viloyat)dan boshlangan. Ariyadun Marg'iyonadagi Antioxiyaga (Bayramali shahri yaqinidagi ko'lna Marv shahri xarobasi) ketgan, so'ngra sharqqa burilib, Baqira (Shimoliy Afg'onistondagi Balx shahri)ga borgan. Bu yerdan yo'l shimol tomon yo'nalib, Termiz atrofiga Amudaryodan o'tgan va so'ngra 2 tomonga ketgan. Yo'lining birinchi, Shimol bo'ylab Temi darvoza orqali Marokanda (Samarqand)ga, u yerdan Farg'onaga ketilgan, ikkinchi janubiy esa Surxondaryo vodiysi bo'ylab komedlarning tog'li o'lkasi (hozirgi Qorategin)ga olib borgan. Haa ikki yo'nalish ham Tosh-minorga olib borgan. Uni ayrim olimlar Toshkent hududida, boshqalari Oloy vodiysida joylashgan, deb hisoblaydilar. Toshminordan so'ng yo'l O'ra Osiyo hududidan tashqariga chiqqan, Ergashtom atrofiga «saudogarlarning qo'ninghoylashgan, so'ngra yo'l Takla-Makon vohidan o'tib Dunxuang, so'ngra Xitoyning qadimgi poytaxti Chanaanga olib borgan. Bu yerdan yo'l ehtimol shimoli-g'arbga Koreya va Yaponiyaga ketgan bo'lsa kerak. Milodiy V-VIII asrlarda «Buyuk ipak yo'li»ning Yettisuv orqali Choch (Toshkent vohasi) So'g'd, so'ngra Poykend, Marv bo'ylab Eron Xurosoniga eltuvchi shimoliy qismi muhim ahamiyat kasb etgan. Ayni shu davrda Eron orqali Vizantiyaga ipak olib o'tish taqirlanganligi munosabati bilan so'g'd savdogarlari Vizantiya va Turk xoqonlari vositachiliklarida So'g'd va Xorazmdan Kaspiy dengizini aylanib o'tib, Shimoliy Kavkazdagi dovonlardan oshib, Qora dengiz va keyinchalik Konstantinopolgacha bo'lgan yo'l tarmog'ini ochadilar. G'arbda yuksak qadrlangan, qiymati jihatdan oltin va qimmatbaho toshlarga tenglashtirilgan ipak vositasida Vizantiya imperatorlari Yevropadan jangchilar yollashgan va qo'shni «uarnar» german va slavyan qabilalarining hukmdorlarini o'z tomonlariga og'dirib olishgan, chunki ipak ularda yanada qadrlanq sanalgan. Ipak bu paytda 3 buyuk davlat: Vizantiya imperiyasi, Sosoniylar Eroni va Buyuk Turk xoqonligi o'rtasida iqtisodiy taqibol obektiga aylangan. Biroq, bu «ipak yo'li» uzog vaqt mavjud bo'lmagan, chunki VI asrning ikkinchi yarmida Xitoy ipak ishlab chiqarish bo'yicha monopol huquqdan mahrum bo'lgan, asr oxirida esa Vizantiya shu qadar ko'p miqdorda ipak yetishtirar ediki, uni Xitoydan keltirishga hech qanday ehtiyoj qolmagan. Vizantiya ipak sanoatining barpo etilishi va uni asta-sekin Kavkazortiga va O'ra dengiz mamlakatlari taqaralishi bilan Buxoro ipak yo'lining tashki tugaydi. Keyingi asrlarda, ayniqsa mo'g'ullar salanati davrida,

qanchand Sharq bilan G'arbn bog'lovchi karvon yo'li mavjud bo'lgani haqida ko'plab ma'lumotlarga oid qator dalillarni keltirish mumkin bo'lsa-da, lekin «ipak yo'li» nomini unga shartli ravishda qo'llash mumkin, chunki bu yo'lining ahamiyatini endilikda ipak emas, balki boshqa tovar va maqsadlar belgilar edi.

1987-yil YUNESKO madaniy taraqqiyot bo'yicha BMT ning umumjahon dekadasi doirasida «Ipak yo'li mulogot yo'li» xalqaro dasturini qabul qildi. Bu dastur O'ra Osiyo xalqlari boy madaniy herikni keng gamrovda tadqiq etishni nazarda tutadi. Biroq uning asosiy muqadi Sharq bilan G'arb o'rtasida yanada mustahkamroq madaniy va iqtisodiy aloqalar o'rnatish, ushbu buyuk qit'alarda yashovchi ko'p sonli xalqlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni yaxshilashdan iborat. Ko'plab (30 dan ziyod) xalqaro ilmiy konferensiya (jumladan, Samarqand, 1990-yil oktabr; Buxoro, 1996-yil fevral) va seminarlar o'tkazildi. Buyuk ipak yo'li bo'ylab birgalikda xalqaro ekspeditsiyalar uyushtirildi, kino filmlar yaratildi, kitoblar, risolalar va muqolalar chop etildi, ba'zi arxeologik va me'moriy yodgorliklar ta'mirlandi. Ba'zi bir Sharq mamlakatlari (Hindiston, Xitoy, O'zbekiston, Shri-Lanka, Yaponiya) Buyuk ipak yo'lini o'rganish bo'yicha maxsus ilmiy institutlar barpo etilgan. Masalan, BMT va YUNESKO qaroriga ko'ra Samarqand shahrida Markaziy Osiyo tadqiqotlari xalqaro instituti ochilgan. 1997-yili may oyida O'ra Osiyoni Eron bilan bog'lagan «Saraxs-Mashhad» temir yo'li belvaskasi qurilishi tugallandi, bu bilan O'ra Osiyo mamlakatlari Fors yo'lig'iga, Yevropa mamlakatlari esa O'ra Osiyoga chiqish imkoniga ega bo'ldilar. Ilmiy va madaniy dasturlardan tashqari «Buyuk ipak yo'li»ni tiklash bo'yicha jahonshumul ahamiyatga ega bo'lgan loyiha amalga oshirilmogda (Yevropa-Kavkaz-Osiyo transport yo'lagi: TRASEKA). Navbatdagi vazifa O'zbekiston va Xitoy o'rtasidagi temir yo'l uchastkasini qurishdir. Mana shu reja amalga oshgudek bo'lsa, Atlantika okeanidan tortib Tinch okeanigacha bo'lgan masofada «Buyuk ipak yo'li»ning «temir yo'li» varianti to'la tiklangan bo'ladi. O'zbekistonda «Buyuk ipak yo'li»ni tiklashga katta e'tibor qaratilmoqda.

O'zbekistonda tashkil qilingan asosiy sayyohlik yo'nalishlari haqida «Buyuk ipak yo'li» sayyohlik yo'nalishi ham kiradi. 1994-yili Toshkent va Samarqanda Jahon sayyohlik tashkilotining «Ipak yo'li» bo'yicha ishlab chiqish bo'yicha xalqaro yig'ilishi o'tkazilib, unda O'zbekiston mazkur qadimiy yo'nalishning markazi deb belgilandi. 1995-

yil 2-iyunda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti «Buyuk ipak yo'llari qayta tiklashda O'zbekistonning ishtirokini kuchaytirish va respublikada xalqaro sayyohlikni rivojlantirish borasidagi chora tadbirlar to'g'risida farmon qabul qildi. Shu asosda «O'zbekiston milliy kompaniyasi «Ipak yo'lli» o'tgan tarixiy manzillar bo'ylab 200 dan ortiq yo'nalishlar ishlab chiqdi. Ular asosiy sayyohlik zonalarini qamrab oladi va Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva hamda Farg'ona vodiysi shaharlari bo'ylab o'tadi. «Buyuk Ipak yo'lli»ning tarmoqlari hisoblangan Andijon, Namangan, Farg'ona, Termiz, Nukus shaharlari orqali o'tuvchi yo'nalish «Farg'ona oltin halqasi» Qo'qon, Farg'ona, Andijon, Namangan shaharlarini o'z ichiga oladi.

«Buyuk Ipak yo'lli» sayyohlik yo'nalishida turistlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ularga namunali xizmat ko'rsatish maqsadida yangi shinar mehmonxonalar, kempinglar, motellar, umumiy ovqatlanish va dam olish maskanlari bunyod etilmoqda. Shu sababli bu yo'nalishlar bo'ylab safar qiluvchilar soni yil sayin ortib bormoqda.

11.3. O'zbekistonda ekoturizmni rivojlantirishning milliy modelni yaratish

Bugungi kunda ekologik turizm jadal rivojlanib borayotgan turizm industriyalarning biritir. Bu soha jahon turizm industriyasidagi ulush 4% ni, ekoturizm xizmatlaridan olinadigan daromad 55 mlrd dollar va uning yillik o'sishi 30% tashkil qilmogda. Bu ko'rsatkich 2020 yilga borib jahon turizm industriyasining asosiy strategik yo'nalishlaridan biriga aylanishi mutaxassislar tomonidan bashorat qilinmoqda.

O'zbekiston tarixiy va madaniy obidalariga boy turizm mamlakatlardan biridir. Bundan tashqari uning tabiiy va ekoturizm salohiyatidan turizm maqsadlarida hududlarda etarlicha foydalanilmayapti. Buning uchun xorij tajribasi asosida ekoturizmni rivojlantirishning milliy modelini yaratish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tabiiy resurslarning tobora kamayib borayotganligi, atrof-muhit muhofazasining sayyoraviy chegaralarda tobora keskin xolalanib keltirib chikarayotganligi, tabiiy inqirozlarning oldini olish, tabiatni kelgusi avlodlar uchun muhofaza qilishda ekologik turizmni rivojlantirish xalqaro miqyosda tan olingan najot yo'llaridan andoza olish, tajribalardan oqilona foydalanish muhimdir.

O'zbekistonda ekoturizmning rivojlanishi nafaqat ma'naviyatimiz, madaniyat, ma'rifat, tabiatni muhofaza qilish, ekoturistlarni jalb qilish, biologik xilma-xillikni saqlash muammolarini xal qilishga balki, bu bilan birga iqtisodiy masalalarni, mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy holatni yaxshilash, aholini yangi ish joylari bilan ta'minlash, mamlakatimiz iqtisodiyotining o'sishiga katta xissa qo'shadi.

Mamlakatimiz ekoturizm resurslariga boy davlatlar katorida turadi va Markaziy Osiyoning, dunyo mamlakatlarining o'zaro aloqalarini geografik jihatdan bog'lovchi davlatdir. Shu sababli ichki va xalqaro turistik oqim va ekoturistik oqim ham bizda kuchayishining juda katta imkoniyatlari hamda salohiyatlari bor.

Jahonda ekoturizmni rivojlantirishda yagona, har bir davlatlarning tabiiy iqlim sharoitiga, ulardagi turizm resurslaridan foydalanishda bo'lgan-to'g'ri mos keladigan, qulay bo'lgan modellar yoki usullar mavjud bo'lgan ishlab chikilgan emas. Lekin, ekoturizmni rivojlantirishda milliy parklardan va davlat tabiiy qo'riqxonalaridan foydalanish imkonlari yaxshi tadqiq qilingan.

Milliy parklar - bu tabiiy landschaftni va undagi biologik xilma-xillik, bir va bir necha ekologik tizimlarni har taraflama muhofaza qiluvchi, aholining dam olish tizimini yaratishga imkoniyatlar yaratuvchi, hosil qiluvchi va dunyoning ko'plab davlatlari ekoturizmda foydalanayotgan, biri-birini qo'llab-quvvatlayotgan tabiiy majmualardir. Hozirgi vaqtda dunyoda 3 mingga dan ortiq milliy parklar bor. Dunyoda milliy parklardan foydalanishda ko'pdan-ko'p usullar, uslubiyatlar va modellar bor. Bunday modellar hozir ham ixtiro qilinmoqda. Ko'p hollarda dunyodagi milliy parklardan ekoturizmga foydalanishda asosiy moliyaviy ta'minot oldinga surilmoqda. Ekoturizmning imkoniyatlari bo'yicha ham ekoturist dam oladi va tabiat bag'rida dam olishi uchun minimal soliq, xaq to'laydi.

Milliy moliyalashtirish manbalari asosida rivojlanayotgan milliy parklar asosan o'z davlatidagi xonimlar hisobiga faoliyat olib boradi. Hozircha bunday davlatlar soni dunyoda 30 dan ortiq. Ularning yillik daromadi 1 mlrd.AQSH dollaridan oshdi. Mahalliy manbadan daromad qiluvchi milliy parklar o'zlarini asosan ekoturizmdan olinadigan foyda hisobidan moliyalashtirmoqdalar. Milliy parklardan ekoturizmga foydalanishdan Kanada davlati har yili 250 mln dollar, AQSH esa 870 mln dollar foyda olmoqdalar. Yaponiyaning milliy parklariga har yili 110 mln ekoturist tashrif buyuradi. Shulardan 252,8 mln. yaponlarni, 6,2 mln. xorijiy ekoturistlarni tashkil qiladi. Hozirgi vaqtda milliy

parklarning 4 ta modeli bor. Bu modellarning alohida - alohida model sifatida ajratilishi o'ziga xos xususiyatlarga asoslangan:

1. Amerika modeli.
2. Yevropa modeli.
3. Park rezervat modeli
4. Osiyo odeli.

1. **Amerika milliy parklari modelida** muhofaza qilinadigan hududlarning juda kattaligi, betakor tabiati bilan xususiyatlanishi Masalan, Grenlandiya milliy parki - 70 mln. ga Afrikadagi Markaziy Kalaxari parki - 5,2 mln.ga, Amerika Qo'shma Shtatlaridagi Alyaska milliy parki -7,3 mln.ga, Kanada davlatidagi Bud- Baffalo - 4,4 mln.ga, Mo'g'liston davlatidagi Gobi milliy parki -5 mln.ga, Rossiya'dagi Kolima milliy parki 3 mln.ga.

Bu modelda milliy park tashkil qilishni birinchi bo'lib Amerika Qo'shma shtatlari boshlagan. AQSH xukumati 1872 yilda hozirda dunyoga mashhur Yellouston milliy parkini tashkil qildi. AQSH va Kanada davlatlari bu modelda foydalanishda insonning xo'jalik faoliyati kuchayib borayotgan bo'lsa ham o'z hududlari chegarasida milliy parklarning maydonlarini tobora kengaytirib bormoqdalar. Hozirgacha Kanada davlati milliy parklar hududlarini 12 % ga kengaytirdi. Bu milliy parklar davlat tasarrufida, ba'zi xollarda yirik korporatsiyalarga ijaraga beriladi, lekin milliy parkning tabiati muhofazasi nazorat huquqini davlat o'zida saqlab qoladi.

Bu modeldagi milliy parklarni moliyalashtirish juda baland. Milliy parklarni saqlash uchun davlat ham, federal shtatlar ham muhtaj ajratadi. Bunga qo'shimcha bo'lib xususiy mulkdorlar ham muhtaj qo'shishadi (milliy parklardagi rekreatsiya xizmatlarining yarmi xususiy sektorda). Shuning uchun ham Shimoliy Amerika modelidagi milliy parklar dunyodagi eng boy milliy parklardir. Milliy parklar rivojlantirishda AQSH va Kanada xukumati o'zaro teng shartlarda asosida hamkorlik qilishadi, milliy parkdan dam olish va ekoturizm foydalanishning zamonaviy, yangi texnologiyalarini yaratadilar.

Xalqaro ekologik turizm rivojida Amerika modelining ko'pincha davlatlarda ishlatilayotganligi bu modelning jahonda birinchi mamlakat mamlakat aholisining dam olishini va rekreatsiyaga bo'lgan ehtiyojini qondirish edi. Eng muhimi, Amerika davlati mahalliy aholini tabiiy ta'minlashning, har bir hududlarning ijtimoiy- iktisodiy rivojlanishiga rejalashtirishni jahondagi boshqa davlatlarga qaraganda juda eng boshlagan edi.

Ikkinchidan, AQSH va Kanada davlatlarining maydonlarining kattaligi, bu hududlarda aholining keng tarqalganligi, ovchilikning juda kuchayib borayotganligi tabiati va tabiat resurslarini muhofaza qilish muqaror miqyosda kuchayib borayotganligi ham bu ikkala davlatning o'zaro hamkorlikda jahonda birinchilardan bo'lib milliy parklarni tashkil qilish va ulardan dam olish, tabiati muhofaza qilishda ekologik turizmni rivojlantirishning zarurligini o'z vaqtida tushunib etgan edi.

Shu nuqtai-nazardan Yevropa davlatlarining olimlari, ekologlari ham turbidagi bu muhim masalani echishning ilmiy-amaliy muammolarini tadqiq qilishga kirishgan edilar. Natijada global muammolardan biri bo'lgan tabiati va uning resurslarini saqlab qolish va kelajak avlodlarga etkazishda xalqaro miqyosda ekologik turizmni rivojlantirishning davlat dasturlari ishlab chiqila boshlandi. Shu tariqa ekologik turizmni rivojlantirishning xalqaro modellari ishlab chiqish o'ziga vaqtidagi davr talabi edi.

Sivilizatsiya taraqqiyoti insoniyatning dam olishini ham birinchi o'ringa chiqarishi natijasida va sayyoramiz tabiatini oqlona saqlab qolishning eng ustuvor yo'nalishlari aynan tabiat bag'rida dam olish va uning saqlanib qolishiga yordam berish ham xalqaro ekologik muammolarda ustuvor masalalarga aylangan edi. Shu nuqtai nazardan AQSH va Yevropa milliy ekologik modelidan foydalanishni ko'plab davlatlar tezda qabul qilishdi.

2. **Yevropa modeli.** Birinchi Yevropa milliy parki 1909-yilda Italiyada tashkil topgan. Bu modelning o'ziga xos afzaliklari Buyuk Britaniyada ishlab chiqildi. Bu modelda ishlash G'arbiy Yevropa va Yaponiyada tashkil qilindi va tobora rivojlanib bormoqda. Bu modelning asosiy xususiyatlari milliy parklarning hududlari kichikligi va aholining ekologik bilim va madaniyat yuqori darajadaliigi bilan belgilandi. Bu modelni moliyalashtirish davlat tomonidan amalga oshiriladi. Shuning uchun ham transport, yo'l kommunikatsiyalari va turizm infratuzilmalari juda yuqori darajalarda tashkil qilingan.

Yevropa modelidagi milliy parklarning yana bir xususiyati shundaki, deyarti 50 % milliy parklar xususiy sektorda. Milliy parklarning eng katta shiori - mamlakat aholisining sog'ligini tiklash va dam olish sharoitlarini yaratish hisoblanadi. Shuning uchun ham ichki resurslar oqimi juda katta, lekin tashqi ekoturizm oqimi ham katta miqdorni tashkil qiladi.

Yevropa davlatlaridagi milliy parklarning tashkil qilinishi muhimiini ta'biatini hisobga olsak, dastlab shunday omilga e'tibor berish

kerakki, yevropaliklar ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda boshqa xalqlarga nisbatan ancha oldinga chiqib olgan xalqlardir. Ularning aholi eng zich joylashgan materikda yashayotganligi ilmiy-texnika rivojlanib borayotganligi uchun ham ikkinchidan, bu davlatlarda yashayotgan xalqlarning ijtimoiy-siyosiy ongi va madaniyatining juda yuqori bo'lganligi ham o'z davlatlari rahbariyati oldiga tabiat muhofazasini dadil qo'yg'anligi, o'zlarining ham global ekologik muammolarning tobora kuchayib borayotganligi o'z vaqtida tushunib olganliklari edi.

3. Rezervat - park modelining rivojlanish konsepsiyasi butunlay boshqacha - bu milliy parklarni moliyalashtirish davlat hisobidan emas balki, aksincha davlatni quvvatlashdir. Bu milliy parklarning faoliyat ko'rsatishdagi bosh prinsipi - o'z kuchiga ishonib g'oyasi o'zini-o'zi ta'minlashdir. Bu model XX asr o'rtalarida shakllandi va hozirda rivojlanayotgan davlatlarda keng yoyilib bormoqda. Milliy parkka kirish bahosi juda past va shuning uchun ham ichki va tashqi turistlar juda ko'p tashriflar qilishmoqda.

Rezervat park modelidagi eng muhim omil evropaliklarning ekologik ong va ekologik madaniyatining juda yuqori bo'lganligi bilan belgilanadi. Bu milliy park tizimining ishlashida juda katta ma'no bo'lgan Binobarin, evropaliklar «o'z uyining o'zing ozoda tub» shiori ommaviy ravishda qabul qiladilar va unga to'liq amal qilib kelmoqda. Yevropaliklarning o'zaro hamkorlikda mustaxkam, bironarlikda ekanligini jahondagi xalqlar tarix saboqlaridan juda yaxshi bilishadi. Ikkinchidan, Yevropada yashayotgan xalqlar hayotning har qanoch muammolarini birlasmasdan hal qilib bo'lmastigini ham juda yaxshi bilishadi. Uchinchidan, park rezervat tizimini tashkil qilish yo'li bilanгина zamonaviy sanoat kuchli rivojlangan Yevropaning hozirgi tabiatini saqlab qolish va kelgusi avlodlarga etkazish mumkinligini uilo ancha erta angladilar.

4. Osiyo modeli hozirgi vaqtda shakllanish bosqichida. Bu modeldagi milliy parklarning faoliyat ko'rsatish asosan davlat tasarrufida. Osiyo davlatlari o'z ichki turizmida ham xalqaro miqyosda rivojlanib borayotgan, tabiat muhofazasida va mahalliy aholi ijtimoiy-iqtisodiy hayotida muhim istiqbolli yo'nalishlarni ta'minlaydigan ekologik turizmi rivojlantirishda milliy parklar va alohida muhofazadagi hududlardan foydalanish tizimini yaratishga yoki ta'diq qilishga jiddiy kirishgan emas.

Ekologik turizmi rivojlantirishdagi Osiyo modeli yuqorida qayd qiganimizdek, endigina rivojlanish yo'lidagi. Osiyodagi davlatlardan

Kambodja, Tayland, Janubiy Koreya va Yaponiya davlatlari ko'p qildirdan beri ekologik turizmi rivojlantirib borayotgan davlatlar qatoriga kiradi.

Ko'ngi yillarda alohida muhofazadagi hududlardan ekologik turizmida foydalanish asta-sekinlik bilan va o'ta xushyorlik bilan oldinga silji boshladi. Bu yo'nalishda BMT ning vakolatxonasining xalqaro tashkiloti asosida Badayto'qay davlat qo'riqxonasi xalqaro biosfera rezervatiga aylantirildi. Bu biosfera rezervatidan xalqaro "Econet" tizimida ekologik turizmi rivojlantirish boshlandi. Chunki, biosfera rezervatida mahalliy aholi ham yashaydi. Bu aholi ekologistlariga ekoturistik xizmatlarni ko'rsata boshladi.

5. Avstraliya modeli. Ilmiy adabiyotlar tahlilida ma'lum bo'ladiki, Avstraliya ekologik turizmi uning tamoyillariga asoslanib tashkil qilingan va jahonda ekologik turizmi ilmiy-amaliy qoidalariga asosan rivojlantirayotgan etakchi davlat hisoblanadi. Bu davlat ekologik turizmi o'z davlatining hududlarida tashkil qilganda hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning davlat dasturlarini ishlab chiqadi va ta'minlash tabiiy resurslarini hisobga olgan holda ekologik turizmi rivojlantirish imkoniyatlarini o'rganadi.

Eng muhimi shundaki, ekologik turizmi tashkil qilishda mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlari hisobga olinadi va ekoturistik xizmatlarni amalga oshirish to'liq ularga topshiriladi. Ikkinchidan, mamlakatdagi shtatlarning ma'muriyatining taklif va tavsiyalarini ham to'liq hisobga oladi. Mamlakatdagi tabiatshunos, biolog va biolog olimlar xaltali xayvonlar yurti bo'lgan Avstraliyaga ekologiy jihatdan imkoniyatlarga ega bo'lgan turistlarning kelishini juda yaxshi bilishadi. Shuning uchun ham ular ekoturistik mahsulotlarni ta'minlash tizimida mavzularda tayyorlashadi. Hozirda xalqaro turizmida Avstraliyaning ekoturistik marshrutlari juda ommaviylashgan va katta ekoturistik oqimlarni xosil qilgan xalqaro ekoturistik marshrutlari mavaffaqiyat bilan ishlamoqda. Avstraliya modelining muvaffaqiyat bilan ishlayotganligining eng muhim omillaridan biri shundaki, barcha hududlarda tashkil qilinayotgan ekoturistik xizmatlarga faqat o'sha hududning mahalliy aholiga xizmatlar ko'rsatadi. Bu usulda ishlash mahalliy aholining ish bilan ta'minlanishini xal qiladi va mahalliy aholilarning ijtimoiy-iqtisodiy muammolarini o'z vaqtida xal qiladi. Davlatiya o'rmonlari milliy parkini ko'pincha ekologik turizmi rivojlantirishning xalqaro Yevropa-2 modeli deb ham nomlashadi. Bu milliy parkning tashkil qilinishi tizimi ham ekologik turizmi

rivojlantirishda butunlay yangicha usullarni qo'llashdan boshlanadi. Ekologik turizmni tashkil qilishda va milliy parklar, alohida muhofazadagi hududlardan ekologik turizmga foydalanishda asosiy davlat tashabbuskor bo'lgan bo'lsa, Bavariya o'rmonlari milliy parklari mahalliy hukumat tashkil qildi va asosiy shior tabiat va uning resurslarini muhofaza qilishda davlatga yordam berish tizimini ishlab chiqdi.

Yuqorida keltirilgan Yevropa-2 modelining asosiy ko'rsatkichlaridan ham bu tizimning barcha ish yuritish xolatlari tezda anglab olish mumkin va kichik maydonlarda ham, alohida muhofazadagi hududlarda ham, tabiiy resurslarni muhofaza qilishda ham ekologik turizmni rivojlantirishda ham Bavariya o'rmonlari milliy modelini muvaffaqiyat bilan qo'llash mumkin bo'ladi.

Yevropa mamlakatlarining maydonlari Amerika va Kanada yoki Afrika davlatlaridagidek katta hududlarni egallagan milliy parklari yo'q bo'lsada Yevropa xalqlarining ham siyosiy ham ekologik madaniyatining yuqori bo'lganligi g'oyatda zich joylashgan davlatlar o'z davlatlari hududlarida saqlanib qolgan tabiatni muhofaza qilishda ekologik turizmni rivojlantirish yo'llarini ustalik bilan topdilar. 1993 yilda landschaft bioxilma-xilligi va turlarni saqlash bo'yicha «Panneuropa strategiyasi» jahonda birinchi ekologik tarmoq – "Econet"ning tuzilganligini e'lon qildi. Econet tizimidagi davlatlar hozirga kelib alohida qo'riqlanadigan hududlarni muhofaza qilish va rationsonal foydalanishning quyidagi texnologiyasini ishlab chiqdi. Econet tizimi hozirga kelib nafaqat Yevropa davlatlarida balki, butun jahondagi davlatlarning alohida muhofaza qilinadigan hududlarining ekologik muvozanatini saqlashda ekologik turizmni jadal rivojlantirish maqsadlarida ommaviy ravishda qo'llanilmoqda. Chunki, olimlarning xulosalariga ko'ra alohida muhofazadagi hududlarni ekologik bilimni va ekologik ongli kishilar davlat nazoratiga qaraganda yaxshiroq muhofaza qiladi.

Yuqoridagi ekoturizmni tashkil qilishda jahon davlatlari tajribasini o'rganish asosida O'zbekistonda ham ekoturizmni tashkil etishning milliy modelini yaratish maqsadga muvofiqdir.

Eng avvalo O'zbekistonda joylashgan davlat qo'riqxonalarida milliy rezervatlar tashkil qilish, ya'ni qo'riqxona ichida qo'riqxonaning tabiati, undagi bioxilmaxillikka zarar etkazmasdan uning qo'riqlanayotgan o'simlik, hayvonot olamiga turistlar tomosha qilishga turistik marshrutlar ishlab chiqish lozim. Bunday tajriba Nurota-Armas

qo'riqxonasida tashkil qilingan rezervati misol bo'la oladi. Rezervatga kirish joyida turistlarni maxsus yo'laklar orqali kirish uchun gidlar, mahalliy foydalanish uchun transport vositalari (otlar, tuyalar) qo'yilgan. Foydalarning dam olishi uchun mexmonxonalar tashkil qilingan. Shunday rezervatni respublikamiz hududidagi boshqa qo'riqxonalarda, shu jumladan xorijiy sayyohlar eng ko'p tashrif buyuradigan Samarqand shahri atrofida joylashgan «Zarafshon» qo'riqxonasida amalga oshirish mumkin.

Bundan tashqari, respublikamiz tog'oldi va tog'li hududlarida juda ko'p ziyorat qiliadigan muqaddas qadimjolar joylashgan. Ushbu qadimjolar mahalliy aholi tashrif buyuradilar. Lekin bunday muqaddas joylarga ziyorat qilish stixiyali ravishda amalga oshiriladi. Hozir qanday tartib yo'q. Bunday joylarga Samarqand viloyati hududidagi joylashgan Xazrati Dovud ziyoratgohini misol qilib ko'rsatish mumkin. Bu erga kelayotgan ziyoratchilarni tartibli ravishda tashkil qilish davlat tomonidan amalga oshirilishi maqsadga muvofiq bo'lmaydi.

Ekologik turizmni rivojlantirishda xalqaro ekologik modellardagi muhim tuzilmalarning mohiyati va mazmuni shundan iboratki, bu modellarda ishlashda birinchi navbatda tabiatni va uning resurslarini muhofaza qilish oldinga qo'yilgan. Ikkinchidan, mahalliy aholining iqtisodiy manfaatdorligi ta'minlangan. Uchinchidan, davlat va mahalliy boshqaruvlar ekoturizmni rivojlantirish dasturlarini qabul qilishda insonning dam olishini ta'minlovchi sharoitlarni qonunlar asosida mustahkamlagan. To'rtinchidan, ekoturizmni rivojlantirishda insofati davlat yordami tizimlarini ishlab chiqqan. Beshinchidan, xalqaro ekoturistik faoliyatlarga ham milliy parklarning tabiat muhofazasidagi faoliyatlariga ham davlatning ekologik nazorati davlat jamoalari asosida tashkil qilingan.

Mamlakatimizda ekologik turizmni rivojlantirishda xalqaro ekoturistik modellarni qo'llash bo'yicha quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

Ekologik turizmni vatanimizda rivojlantirishda birinchi navbatda ekologik turizmni rivojlantirishda xalqaro modellarning tavsif va mohiyati, bu modellarning maqsadi va vazifalarini, modellar bo'yicha amalga oshiriladigan ishlarni batafsil o'rganish talab qilinadi:

Mamlakatimizda ekologik turizmni rivojlantirishda xalqaro ekologik modellarni qo'llash ob'ektlari ekoturistik foydalanish nuqtai nazaridan muvofiq o'rganilishi lozim:

3. Alohida muhofaza qilinadigan hududlar va tabiat qo'riqxonalarini milliy bog'lardan ekologik turizmi rivojlantirishda foydalanishning huquqiy va me'yoriy xujjatlari davlat miqyosida ishlab chiqish.
4. Ekologik turizmi rivojlantirishda mamlakatimizning ekoturistik resurslari va ob'ektlari xalqaro va ichki turizm bo'yicha darajalariga bo'linishi, bu ob'ektlarning turizmga foydalanish imkoniyatlarini o'rganish.
5. Ekologik turizmi rivojlantirishdagi eng muhim masalalardan biri ekologik turizm resurslari madaniy markazlardan ancha uzoq masofalarda joylashganligi sababli bu maskanlarda turistik infratuzilmalarning tashkil etilmaganligi hisoblanadi. Shuning uchun ham birinchi navbatdagi vazifalardan biri alohida muhofaza qilinadigan hududlar, davlat tabiat qo'riqxonalarini ya milliy bog'larimizda ekoturistlariga infratuzilma tizimini va xizmatlarini tashkil qilish.
6. Mamlakatimizda ekologik turizmi rivojlantirish doirasida masalalardan ekanligi va bu istiqbolli yo'nalishda ekologik turizmi rivojlantirishning xalqaro modellari qo'llashning reklamalarini ishlab chiqish hamda xalqaro va ichki turizm bozorlariga chiqarish.
7. Ekologik turizmi rivojlantirishda yana bir muhim masalalardan biri shundan iboratki, turizm boshqaruvida «O'zbekistonda turizmi rivojlantirish davlat qo'mitasi»da va uning viloyatlardagi mintaqaviy bo'linmalarida, ekspursiya sayohat byuroplarida «Ekologik turizmi tashkil qilish va boshqarish tizimi»ni tashkil qilish tuzilmalari shakllantirilib.
8. Istiqbolda ekologik turizmi rivojlantirishdagi yana bir dolzarb masalalardan biri - barcha viloyatlarimizda aholining qiziqishini tabdirkorligini va tashabbuskorligini tashkil qilish, aholining ijtimoiy va iqtisodiy manfaatdorligini ta'minlovchi imtiyozli davlat qarorlari ishlab chiqish.
9. Ekologik turizmi rivojlantirishdagi eng muhim muammolardan biri bo'lgan yana bir masala shundan iboratki, ekoturizmi xarabalar keltiruvchi ixtisoslashgan maxsus turistik firmalar yoki turistik tashkilotlar xanuzgacha tashkil qilinmayapti. Shuning uchun ham mamlakatimizning barcha viloyatlarida ekologik turizmi tashkil qiluvchi va ekoturistik xizmatlarni ko'rsatuvchi turistik firmalar tashkil qilish.
10. Mamlakatimizda ekologik turizmi rivojlantirishda ruslar bo'lagi ekologik turizm resurslariga turistik marshrutlar ishlab chiqishni yo'lga qo'yish va bu turistik marshrutlarning reklamasi xalqaro va ichki turizm bozoriga chiqarish.

11. Turizm mutaxassislari tayyorlanayotgan institut, universitetlar va boshqa kollejlarda «Ekologik turizm» fanini majburiy ta'lim tizimiga kiritish.

12. Mamlakatimiz oliy ta'limida ekologik turizm bo'yicha mutaxassislar tayyorlash.

11.4. Tabiat yodgorliklarining turizmga roli

Mamlakatimiz tarixida yangi buriish davri bevosita barcha sohalarida olib borilayotgan tub islohatlarning mazmun va mohiyatidan, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotning kelgusidagi ustuvor yo'nalishlarini belgilash bilan tavsiflanadi. Binobarin, turizm sohasini islooh qilish va yanada rivojlantirish, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish, soham turlari va uning barqaror ishlashini ta'minlovchi mexanizmlarni shakllantirish va «O'zbekistonning milliy turizm modeli»ni yaratish maqsadi tashkil etish mamlakatimiz turizm tarixida yangi bosqichni belgilab beradi. O'zbekistonda turizmi jadal rivojlantirish, mavjud soham turizm salohiyatidan yanada to'liq va samarali foydalanish, mahalliy-tarixiy turizm bilan birgalikda sohaning boshqa tarmoqlarini, jumladan ekoturizm, ma'rifiy, etnografik, gastronomik, sport, davolanish-tg'lanastirish (rekreatsiya turizmi), ishbilarmonlik, qishloq va san'atizmi, bolalar, o'smirlar va yoshlar turizmi, oilaviy turizm tashkiloti rivojlantirish hisobiga turizmning yangi yo'nalishlarini shakllay tashkil etish va rivojlantirish bugungi kunda soha oldida turgan muhim vazifaga aylandi. Binobarin, O'zbekiston Prezidentining «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha barqaror strategiyasi to'g'risida»gi farmoni loyihasi muhokamaga qo'yildi. Hujjatda 2017-2021 yillar oralig'ida O'zbekistonda rivojlantirishning beshita ustuvor yo'nalishi rejasiga turizm sohamini samarali rivojlantirish masalasi qo'yilganligi buning yaqqol namunasidir. Shuning uchun Prezidentimiz «Turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni bilan sohani kompleks rivojlantirishning yangi bosqichga olib borishni nazarda tutadi. Vaholanki, hududlarda turizm imkoniyatlaridan to'liq darajada foydalanilmayotganligi sababli iqtisodiyotdagi ulushi past bo'lgan ekanligi ma'lumdur. Qo'laversa tumanlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish istiqbol dasturlarida turizmi bosqichma bosqich rivojlantirish konsepsiyasi mukammal ishlab chiqilmagan. Binobarin, har bir hududlar darajasida turizmi majmuai tadqiq etish orqaligina

sohani iqtisodiyotning muhim bug'uniga aylantirish imkoniga ega bo'lish mumkin.

Ma'lumki, yurtimizda 7000 dan ortiq tarixiy qadimiy ob'ektlar mavjud. Ammo hududlarda milliy va xalqaro turizmni rivojlantirishning istiqbolli modeli yaratilmagan. Birgina Samarqand viloyati hududida 1105 ta arxeologik, 60270 ta me'moriy, 37 ta diqqatga sazovor joylar, 18 ta monumental, 11 ob'ektlardan turizm maqsadida samarali foydalanilmayapti. Chuvli ob'ektlarda infrazulma shakllanmaganligi va boshqa sabablarga ko'ra turizm maqsadida ishlatilmayapti. Ko'pgina tabiat yodgorliklari inson bo'lganidan, tomonga erlari sifatida e'tibordan chetda qolib ketgan. Masalan, tabiatning noyob yodgorliklari Misoblangan Omonqo'tonidagi Lev g'ori atroflari odam borib bo'lmaydigan darajada panjaralar bilan bекitilib, yaylov va qishloq xo'jaligida foydalanadigan erlarga aylantirilgan.

Tabiatning noyob yodgorliklaridan turizmga keng foydalanish katta samara beradi. Binobarin, inson bu tabiat bilan chambarchas ohangrabodek tortib keladi. Shuning uchun bo'lsa kerak, inson tabiat o'rganishga qiziqishi tabiiy xoldir. Tabiat bilan jamiyat o'rtasidagi munosabatlar jiddiy tus olgan bir davrda undan oqilona foydalanishning eng samarali yo'li turizm sohasidir. Evropa davlatlarida noyob yodgorliklardan turizm maqsadida keng foydalanib kelmogda.

Tabiatning noyob yodgorliklari atamasini birinchi bo'lib fransuz mashhur nemis sayyohi, geograf va tabiatshunos olim Aleksandr Gumboldt 19-asrda kiritgan. Tabiat tomonidan yaratilgan barcha obektlarni ham tabiatning noyob yodgorliklari deb bo'lmaydi. Tabiatning noyob yodgorliklariga, odatda, kishini o'ziga jalb qiluvchi, ichki va tashqi tabiiy kuchlar yoki insonning muhandislik faoliyati ta'sirida yo'qolib ketishi mumkin bo'lgan, o'lgan geologik davrlarda vujudga kelgan tog' jinslarining emirilishi natijasida ochilib qolgan qoya va kesmalarining er yuzasiga chiqib qolishi, qadimgi o'simlik va hayvonlarning tashqirgan qoldiqlari, izlari, manzarali sharshearlar, kitradi. Noyob tabiat yodgorliklarining muhim xususiyatlaridan biri ularning ilmiy, nafosat va geologik tarixiy ahamiyatga ega bo'lishidir.

Tabiatning noyob tabiat yodgorliklarining vujudga kelishida tabiiy omillar (geomorfologik, arxeologik) bilan bir qatorda boshqa omillar ham qatnashadi. Yodgorliklarning vujudga kelishida mazkur omillar bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Bunga misol qilib O'zbekiston va boshqa hududlarda uchraydigan geologik, geomorfologik, arxeologik yodgorliklari ko'rsatish mumkin. Toshkent viloyati Xo'jakent qishlog'i hududidagi ohaktoshlardan tashkil topgan qoyalar ham geologik hamda geomorfologik yodgorliklar bo'lib, bu erlarda qadimiy ajdodlarimiz qaynagan ustaxonasi va g'or devorlariga chizib ketgan rasmlar uchraydi. Shuningdek, bunday yodgorliklar guruhiga O'zbekiston hududidagi Ko'hitang tizmasidagi ohaktoshlarda hosil bo'lgan Zarautsoy vodiya ibtidoiy odamlar tomonidan tabiiy bo'yov bilan 20-30 ming yilgacha ilgari chizilgan bir qancha hayvonlar, hasharotlar va ov qurol-aybollarini aks ettiruvchi rasmlar ham misol bo'la oladi.

Shay, shamol va quyosh ta'sirida tabiatda uchraydigan noyob tabiatlarni kishini o'ziga tortadi va bu yaratilgan tabiat yodgorliklari insonlarni xayratga solmasdan ko'lmaydi. Binobarin, san'at muzeylarida namoyon bo'lgan durdona rasmlarni zavq-shavq bilan tomosha qilinadi, san'at yaratgan rassomlarning mahoratiga qo'llanib boriladi. Chunonchi, shu bilan ham o'z holicha "qudratli rassom"dir. Uning uzoq geologik yillar davomida tog' cho'qqilari, go'zal vodiylar, chuqur daralar, ulkan sharshearlar, g'orlar, qoyatoshlar, qaynoq buloqlar va boshqalar shular jumlasidandir. Tabiatning o'ziga xos bu tuhfa-larini tomosha qilish insonlarni hamma vaqt o'ziga tortadi.

Masalan, Bolqon yarim orolidagi bir g'oring ichidan oquvchi daryoda 6 ta sharsheara, Shimoliy Amerikadagi Mamont g'oring ichidan oqib o'tadigan 3 ta daryoning 8 ta sharshearsi bor. Fransiyadagi shu nomli g'or ichidagi daryo hosil qilgan sharshearing balandligi 30 m dan ziyod. Vaholanki, bunday ajoyib g'orlar yurtimizda ko'plab uchraydi. Jumladan Qirg'ov platosidagi varonkasimon g'orlar, Kelsi g'ori, Lev g'ori, Amir Temur g'ori kabilar speloturizmdagi ahamiyati alohida kattadir.

Yurtimiz hududlarida minglab mo'jizaviy va g'ayratomuz sharshearlar mavjud. Ammo ular xalqaro turizm maqsadlarida foydalanilmayapti. Masalan, Mising Giarfeh vodiysida, Saksoniya daryosida shamol kuchi bilan vujudga kelgan tosh darvoza va sharshearsimon toshlar, Shimoliy Amerikadagi Kolorado vodiysida "sharshear bog'i" deb atalgan joyda tog' jinslaridan xilma xil shakllar hosil bo'lgan, bulardan eng g'aroyibi tebrantuvchi xarsangtoshdir.

Shamollar ta'sirida qimirlaydigan Argentinadagi Tandil tosh turistlarining eng g'avyum maskanlaridir. Yurtimizda ham Sangg'um toshi o'zining g'aroyibli bilan ulardan qolishmaydi. Turkiston va Morguzar tog'lari tutashgan xushmanzara joyda Zomin tog'-o'rmon davlat qo'riqxonasi joylashgan. Qo'riqxonada yilning barcha fasllarida yoz-u qishda, o'zining yam-yashil libosi bilan atrofdagi hududlardan ajralib turuvchi archazorlar o'sadi. Go'yoki tabiat o'zining bog'ozalligini shu erga in'om etganday. Archazorlar orasidagi yolg'iz so'qmoqdan borar ekansiz, ko'z oldingizda ajoyib manzara namoyan bo'ladi, ya'ni, xalq orasida "Qirgiz qal'asi", "Savat ko'targan kelinlar", "Kuyovtosh", "Qirg go'zal" nomlari bilan ma'lum bo'lgan tabiiy yodgorliklariga duch kelasiz. Ushbu tabiat yodgorliklari vujudga kelgan hudud Gurulash va Zomin massivlari (dengiz sathidan 2000-3200 m balandlikda) deb atalib, Zomin va Sangzor daryolari vodiylarida joylashgan. Qizilto'rg'ay daryosining o'ng tomonida, uning o'zidan 300-700 m balandlikda joylashgan va tabiatning nodir yodgorliklaridan hisoblangan "Qirgiz qal'asi" (maydoni 3-4 gektar) bu yerda atolanda o'rin egallaydi. Qal'aning janubi-sharqida qiz tasviri haykal sifatida (balandligi 12 m, belining diametri 1 m, yerga tegib turgan etagining diametri 2 m ga yaqin) ko'tarilgan.

Molguzar tog'ining noyob tabiat yodgorliklaridan biri "Kuyovtosh" deb ataladi. U Gurulash soyining quyi oqimida, dengiz sathidan 1000-1900 m balandlikda joylashgan. Bu yerdagi past va o'rtaacha balandlikdagi tog'lar, adirlar, keng daryo vodiylari va go'zal vohalar birlashib, chiroyli manzana hosil qiladi. Vodiylarda keng (200-800 m) terrasalar vujudga kelgan. Geologik tuzilishiga ko'ra hudud asosan, to'rtlamchi davrning yumshoq g'ovak va uzoz tog' jinslaridan tashkil topgan. Daryolar o'zanlarida qum aralash shag'al toshlar bilan biriga sellar ishi natijasida keltirilgan xarsangtoshlar ham uchraydi. Biroq qattiq tog' jinslari (ohaktoshlar, dolomitlar, marmarlar) ko'p tarqalmagan. "Kuyovtosh" ustunsimon shaklga ega va Gurulash soyining o'ng qirg'og'idagi ikkinchi terrasada, Qorashag'ing qishlog'idan 4-5 km sharqda hosil bo'lgan. Uning balandligi va diametri 10 m lar chamasida. "Kuyovtosh" joylashgan hududning ichki yumshoq, yillik yog'ingarchilik miqdori 400-500 mm, o'rtaacha yillik hanorat 10-11 daraja. Yoz oylari salqin. Buloqlar ko'p.

Jizzax viloyatining Shimoliy Nurota tog' tizmasidagi Qo'yuch tog'i ham (eng baland joyi To'ng'izitov, 1905 m) O'zbekistondagi

shimoliy joylardan biri. Bu yerdagi xarsangtoshlar uyumiga uzozdan nazar tashlansa, ular yoyilib yuigan qo'y podalarini eslatadi.

Tabiat yodgorliklari sirasiga noyob qoyalarni ham kiritish mumkin. Toshkent viloyatining Xo'yakent qishlog'i hududida, Chirchiq daryosining chap qirg'og'ida joylashgan qoyaning chiroyli manzarasi englardan ko'zga tashlanadi. Qoya toshko'mir davri (taxminan 290 - 100 mln yil aval) ohaktoshlaridan tashkil topgan va yangi tektonik harakatlar natijasida er yuzasiga chiqib qolgan. Karst jarayonlari natijasi natijasida bu yerda turli kattalikdagi 20 dan ortiq g'or paydo bo'lgan. G'orlarning birida tosh davrida yashagan ibtidoiy odamlar qoldirg'ohi topilgan. Ushbu g'or devorlarida ular tomonidan o'yib qolgan rasmlar saqlanib qolgan. Ajoyib manzarali noyob qoyalardan biri bin Jizzax viloyati hududida Sangzor daryosining o'rta oqimida joy ko'turgan "Temur darvozasi"da qoyadir. U ham toshko'mir davrida ohaktoshlardan shakllangan. Qoyaning nihoyatda ajoyib va sirli manzarasi bu yerdan o'tayotgan har bir yo'lovchining e'tiborini o'ziga tortadi.

Geograf M.A.Hoshimovning ta'kidlashicha "Temur darvozasi" g'olidan ma'lum bo'lgan. U haqda qadimgi yunon olimi Arrianning ta'kidlashicha, Iskandar Magduniy (Zulqarnayn) Sug'diyona poytaxti Baxokandani bosib olgandan so'ng, Tanais (hozirgi Sirdaryo) tomon qaytib qilgan. Bu yurishda Iskandarning 30 mingdan ziyod lashkari shu darvoza orqali o'tgan. Chunki, bu joy sharqqa borish uchun juda qo'ly bo'lgan.

O'rta Osiyoning tekislik qismida uchraydigan tog'lar (Qoratorov, Qoratorov, Qoratorpa) 500 - 600 m dan 1000 - 1200 m gacha, Tyanshan tog'larida 2000 - 2500 m dan 4000 m gacha, Pomir tog'larida esa 4000 - 5000 m gacha ko'tarilgan. Mahalliy aholi bu ko'tarilishlarga "sandqlar", "sirtlar", "supalar" deb nom qo'ygan. Ularning ush tekis qo'ltalgina to'lginsimon, yonbag'irlari, asosan, darasimon daryolar shakli bilan kesilgan bo'lib, o'zidan tik xarsangtosh ko'tarilgan. Daryolar bilan zich va chuqur kesilgan O'rta Osiyo tog'lari sharoitida kichik tekislangan yuzalarning mavjudligi, ulardan faqat yaylov sifatida foydalanilmoqda. Biroq bu manzaralar sayyohlarni maroqli dam olishini ta'minlaydigan maskanga aylantirish mumkin. Shuningdek, Piskom daryosining janubi-sharqiy yonbag'irlarida joylashgan bir qancha qoyalar "katta sandiq", "kichik sandiq", "bog'toi" nomlari bilan ataladi. Shimoliy tekis joylar Jizzax viloyatida ham bor. Ularni B.Bahritdinov va A.Bahritdinovlar "Molguzar supasi" deb atashgan. "Supa" Molguzar

tog'ining shimoli-sharqiy qismida, Zomin tog'-o'rmon qo'riqxonasi hududida joylashgan nihoyatda so'lim va orombaxsh maskanlardan biri "Supa" atrofidagi joylardan ancha baland (dengiz sathidan balandligi 2000 -2500 m), yuzasi deyarli yassi, tekis bo'lib, sharqiy cheggan Qashgasuv havzasi, g'arbiy chegarasi Xatirchi dovoning meridian bo'ylab o'tadi. Karst jarayonlari ta'sirida vujudga kelgan voronkashmon botiqlar bor. Yuzasi ko'plab soyalar bilan kesilgan. "Supa"ning asosiy boyligi va go'zalligi-uning geografik o'rni, iqlimi, o'simlik va hayvonot dunyosidir. Hududida kamyob va nodir hayvonlar (tog' echkisi, tog' qo'yi, oq timoqli ayiq, ko'plab sayroqi va yirtqich qushlar) yashaydi. Hozir erda dam olish uylari, davolash massasalari tashkil etilgan.

Janubiy Nurota tog'larining shimoli-g'arbiy qismidagi Oqtoq tizmasida (Samarqand va Navoiy viloyatlarida) "Sangijumon", ya'ni "tebranuvchi tosh" deb nom olgan xarsangtosh bor. Xarsangtoshning og'irligi taxminan 225-235 tonna, aylanasi 19 m, diametri 9 m, balandligi 6 m ga yaqin. "Sangijumon" kabi tebranuvchi xarsangtoshlar Zarafshoi tizmasining o'rta qismida borligi ma'lum, shuningdek, u yer kurrasining boshqa joylarida (masalan, Argentining Buenos-Ayres shahriga yaqin joyida) ham uchraydi. Ko'pchilik bunday maskanlar turizmga keng foydalanmoqda.

Stalaktit, stalagmit va stalagnatlar yer sharidagi ko'pchilik yer osti g'orlarida uchraydi. Ularning kattaligi, yoshi ham turlicha. Chexiyadagi ba'zi bir yer osti qasrlari ichidagi stalagmitlar diametri 0,3 m, balandligi bir necha metr bo'lib, ularning yoshi 1250 yildan ziyodligi aniqlangan. AQSHdagi Karlsbad yer osti qasridagi balandligi 18,9 m va diametri 4,9 m stalagmitning yoshi 60 min yil ekanligi ma'lum. Bu qasrda balandligi 21 m va diametri 5 m li, yoshi ham katta stalagmit bor Italiya va Fransiya chegarasidagi Margare tog'larida hosil bo'lgan g'orlardagi stalaktitlar balandligi 50-100 m ga etadi. Avstriyadagi Katerlax g'orida 2000 dan ortiq stalagmit bor. Ayrim yer osti qasrlari ichida havo harorati juda past bo'lib, tomayotgan suv tomchilari bug'lanmay, muzga aylanadi. M.Abduljabborov Zarafshon tog'larida ana shunday muz g'orini topib, uni «Nuriddin» deb atagan. O'rta Osiyoning issiq iqlimli sharoitida muz g'orlarining mavjud bo'lishi katta ajablanitiradi. Dengiz sathidan 2500 m balandlikda, qor chizig'idek deyarli 1000 m pastda joylashgan bu g'orning umumiy uzunligi 45 m ga etadi. Yoz faslida ham g'or ichida qor va muz saqlanib turadi. O'rta Osiyodagi yana bir muzli yer osti qasi Zarafshon vodiysining yuqori qismida joylashgan Makshevat g'oridir. Bu g'or dengiz sathidan 3000 m

baland (Yer kurrasida eng balanda joylashgan g'orlardan). U murakkab tuzilishga ega bo'lib, bir qancha yo'lak va zallardan iborat. Zallarning osti va devorlari muz bilan qoplangan. G'orni tekshirgan M. Hoshimovning fikricha, bu yerda muz paydo bo'lishining asosiy sababi o'rta dengiz sathidan balandda joylashganligidir. Haqiqatan ham bu yerda qish fasli uzoq davom etadi, yog'ingarchilikning asosiy qismi qor shaklida tushadi, g'or ichkarisida havo harorati doim past. Bu o'ziga xos mikroiklim g'or turizmini rivojlantirish uchun qulaydir. Ummuman olganda tabiatning bunday noyob yodgorliklaridan turizm maqsadlarida foydalanish juda katta ahamiyatga egadir. Bizningcha, kelajakda bunday noyob ob'ektlarga ilmiy asoslangan reja asosida geografik va turistik ekspeditsiyalar tashkil etish va turistik marshrutlar ishlab chiqish kerak. Tabiatning nodir go'shalari odatda insoniyatdan biron xoliroq xududda joylashganligi uchun ularidan foydalanishda ilmiy yondoshgan xolda bo'lgan turistik marshrutlar asosida turizmga foydalanish zarur deb hisoblaymiz.

Xalosa o'rinda ta'kidlash joizki, bizningcha tabiatning noyob yodgorliklaridan turizm maqsadida foydalanish uchun quyidagi masalalarga e'tibor qaratish lozimdir:

- «O'zbekistonda turizmning milliy modelini» ishlab chiqishda tabiatning noyob yodgorliklaridan turizmga foydalanishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish;
- hududlardagi noyob yodgorliklar ruyxatini qayta ko'rib chiqish va qurilash-tirish hamda eng noyob va turizmga jozibador bo'lgan ob'ektlarni turistik marshrutlarga qo'shish;
- mamlakatimizda «eng noyob va eng antiqa tabiat yodgorligi» sertifikatlash bo'yicha turistik aksiya o'tkazish;
- tumanlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning istiqbol rejalarini ishlab chiqishda qishloq va ovullarda turizm salohiyatini tadqiq etish masalalarini inobatga olish va boshqalar.

11.5. O'zbekistonda qishloq turizmini rivojlantirish istiqbollari

Ma'lumki, bundan 15-20 yillar avvallari turistik ob'ektlarning asosiy qismi shahar joylarida va qisman shahar atroflarida hududlarda aholilarni qabul qilishi va xizmat ko'rsatish imkoniyatlari mavjud bo'lgan bo'lsa, bugungi kunga kelib qishloq joylaridagi turistik ob'ektlar ko'pincha kulguro marshrutlarga kirib borishi qishloq turizmini hududiy

tashkil etish va rivojlantirishda muhim qadamlardan biri bo'ldi, deya mubolag'a bo'lmaydi. Geografik tadqiqotlarda aholi manzilgohlariga biri hisoblangan shaharlar keng ko'lamli o'rganilgan. Ammo qishloq joylari turistik jihatdan nisbatan kam o'rganilgan. Binobarin, qishloq joylari ham murakkab ijtimoiy kategoriyalardan hisoblanadi. Geografik fanlari tizimida qishloq joylar – bu kompleks tadqiqot ob'ektlaridan biridir. Boshqa soha vakillaridan farqli, o'laroq, geograflar, eng avvalo qishloq joylarni, ularning komponentlarini (tabiati, rekreatsiya va turistik ob'ektlari, aholisi, xo'jalik tarmoqlari) alohida olingan holda hamda bir butunlikda, ya'ni majmuali tarzda rivojlanishining hududiy qonuniyatlarini o'rganishga asosiy e'tiborni qaratadilar. Qishloq joylar katta-katta maydonlarni, muayyan tabiiy shart-sharoit, go'zal manzara ekzotik makon va boshqa salohiyati, aholi, uning joylashuv tizimi va ijtimoiy tuzilmalarini hamda ishlab chiqarish salohiyatini o'zida mujassamlashtirgan hududlar yig'indisidan iboratdir.

Hozirgi davrda qishloq joylar bir butun, kompleks turar o'rganilgan tadqiqotlarni etarli deb bo'lmaydi, ammo iqtisodiy va ijtimoiy geografya va turdosh fanlar doirasida uning komponentlari (turti darajada va aspektlarda) tadqiq etilgan. Ayniqsa, mustaqillik yillarida mamlakatimizda qishloq joylarni (xuddi shahar joylari kabi) his tomonlarni o'rganishning zarurligi ko'pchilik geograflar mutaxassislari (A.Soliev, M.Nazarov, Z.Tojiev, A.Sattorov) tomonidan ta'kidlangan.

Qishloq joylar-bu shaharlardan tashqaridagi aholi yashaydigan barcha joylardir. Qishloq joylarga berilgan bunday qisqa va to'g'ri ta'rifni V.A.Maksimov (1992) yanada rivojlantirgani holda, uni tabiiy sharoit va resurslar, qishloq aholisi va uning o'ziga xos turmush tarzi, odamlar mehnati natijasi-turti-tuman asosiy fondlar, qishloq aholining ishlab chiqarish faoliyati kabilar bilan boyitdi. Qishloq joylarni geografik tadqiq etishning metodologik muammolaridan biri uning o'rganishdagi turti yo'nalishlarni o'zaro nisbati va bog'liqligidir. So'nggi yillarda qishloq joylarni sotsial-geografik jihatdan tadqiq etish ishlari kuchaymoqda. Ularni asosiy mazmuni esa qishloq joylarining barcha qirralarini aholi va uning turmush sharoitlari va faoliyati nuqtai nazaridan baholashga qaratilgan. Qishloq joylarning barcha elementlarini bir xilda o'rganilgan deb bo'lmaydi. Qishloq xo'jaligiga tashqari moddiy ishlab chiqarishning boshqa elementlari, va shuningdek xizmat ko'rsatish sohalari, qishloq turizmi, agroturizm kabi sohalar yaxshi o'rganilmagan. Qishloq joylar aholisining o'ziga xos turmush

sharoitlari va hayot tarzi, qadriyatlar, an'ana va urf-odatlar qishloq turizmi hududiy tashkil etish nuqtai nazaridan o'rganish katta ahamiyatga ega deb, hisoblaymiz. O'zbekistonga tashrif buyuruvchi chet el sayyohlarning mamlakatimizda sayohat qilish vaqtini uzaytirish, mahalliy turistlar uchun dam olishning yangi turlarini ta'biq etish asosida Turizmi rivojlantirish davlat qo'mitasi tomonidan agroturizmi rivojlantirish ustida ishlar olib borilmoqda.

2018 yil uchun davlat dasturining 104-punkti - Faol tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va texnologiyalar ijrosi maqsadida 4 aprel kuni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan "Agroturizmi rivojlantirish dasturi" tasdiqlandi.

Agroturizm Ispaniya, Italiya, Buyuk Britaniya, Gretsiya va Fransiya yaxshi rivojlangan. Bu mamlakatlarga borgan sayyohlar muayyan vaqt davomida qishloq joylarda yashab, mahalliy xalq salohiyati, urf-odatlarini, turmush tarzi bilan tanishishadi, an'anaviy qishloq xo'jalik ishlarida ishtirok etishadi. Masalan, Buyuk Britaniyada fermerlarning 60 foizi turizm sohasidan tizimli ravishda daromad olishni maqsad qilib qo'yishgan, o'rtacha yillik daromad 10-50 ming AQSH dollarini tashkil qiladi.

Qishloq turizmi uning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati va rivojlantirish sharoitlari. Bugungi kunda qishloq turizmi turizmning yangi va muvaffaqiyatli yo'nalishlaridan biri hisoblanib, mamlakat ichki va xalqaro turizmini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qishloq joylarida turizmi rivojlantirish ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega bo'lgan salohiyatli faoliyatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qishloq turizmini barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Xususan, qishloq joylarida infratuzilmalar faoliyatini rivojlantirishda, qishloq aholisi turmush darajasini oshirishda, mahalliy aholi daromadini oshirishda, yangi ish o'rinlarini yaratishda, madaniy urf-odatlar va mahalliy an'analarini qayta tiklashda, shuningdek, atrof-muhitni himoya qilishda qishloq turizmi muhim rol o'ynaydi.

Qishloq turizm (agroturizm) bu kishilarning doimiy yashash joyidan qishloq uylariga, qo'ng'onlariga va fermer xo'jaliklariga turistik maqsad bilan amalga oshirishi hisoblanadi. Qishloq turizmi qishloq joylarida dam olish va mazmuni hordiq chiqarish hisoblanib, bugungi kunda insonlarning asosiy zaruriy ehtiyojiga aylanib bormoqda. Shuning shovqin suroni, kuchli toliqib ishlash jarayoni, havoning ifloklanishi, shahar aholisini tinch, osoyishra va sof havosi bo'lgan tabiat qo'yniga chiqishga undaydi. Bunday dam olish insonning tabiatga yaqin

bo'lishi, yaxshi dam olishi, yangidan kuch-quvvat to'plash sharoitini berishi bilan birgalikda, mazkur joyni tarixi, madaniyati, etnografiyasi, urf-odatlarini, me'moriy yodgorliklari va hunarmandchiligi bilan yaqindan tanishish imkoniyatini beradi. Shuningdek, mahalliy aholining o'ziga xos kiyinish madaniyati, milliy taomlari, folklori, tili yoki shevasi bilan yaqindan tanishish hamda qishloq joylarini suratga olish, mevalar terlash va boshqa qiziqarli mashg'ulotlar bilan shug'ullanish imkoniyatini yaratadi.

So'nggi yillarda butun dunyo bo'ylab qishloq turizmiga bo'lgan qiziqish o'rtib bormoqda. Xususan, Yevropaning Italiya, Fransiya, Germaniya, Buyuk Britaniya kabi davlatlarida qishloq turizmi yuqori darajada rivojlangan. Ushbu davlatlarda, qishloq turizmi dengizga sayohat qilishdan keyingi ikkinchi o'rinni egallaydi. Statistika ma'lumotlar shuni ko'rsatmoqdaki, Elning 35 foiz shahar aholisi, to'rt davrini qishloq joylarida o'tkazishni afzal bilishar ekan. Gollandiyada esa uning ulushi ancha yuqori hisoblanib, 49 foizni tashkil qiladi.

Italiya qishloq turizmi bo'yicha yangi ish o'rinlarini yaratish hamda real daromad olish bo'yicha Yevropada eng oldingi o'rinlardan birini egallab, ushbu faoliyat turidan o'rtaacha yiliga 350 mln. AQSH dollari miqdorida foyda oladi. Shuningdek, qishloq turizmi atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatni asrashda turli xil vositalarni topish imkoniyatini yaratadi. Ko'pchilik davlatlarda milliy qishloq landshaftlarini yaratish va saqlashda turizmning ushbu faoliyat turi muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Shveysariya go'zal Alp tog'larining yaylovlari, gollandlarning tegimonlari va kanallari, Italiyaning eski parklari va villalarini saqlashda qishloq turizmining roli katta bo'ldi.

Rivojlangan xorijiy davlatlarda qishloq turizmi "aralash" va "sof" shakllarga ajratiladi. Birinchisi, ya'ni qishloq turizmini "aralash" shaklida chorvachilik, meva-sabzavot etishtirish bilan shug'ullanadigan fermer xo'jaliklari qo'shimcha faoliyat sifatida sayyohlarni qabul qilishadi. Fermer xo'jaliklarining ushbu faoliyat turidan oladigan daromadi umumiy daromadning 25 foizini tashkil qiladi. Bu mablag'larning katta qismini uylar qurish, intererlar yangilash, mehmonlarda sharoit yaratish uchun sarflanadi. Ikkinchisi, ya'ni "sof" shaklida faqat turistlariga xizmat ko'rsatish hisoblanadi (asosan, qishloq uylarida mehmonxona xizmatlari va boshqa xizmat turlari ko'rsatiladi). Shuni alohida ta'kidlash lozimki, qishloq turizmi birinchi navbatda turizmning rekreatsion, madaniy, ixtisoslashgan (ovchilik, baliqchilik)

kabi turlari bilan chambarchas bog'liq. Bularning barchasini qishloq turizmi o'z ichiga olib, an'anaviy turistik mahsulotlarga bo'lgan talabni qishloq xizmat qiluvchi kompleks turlarni tashkil qilishga asos bo'lad.

Yevropa Ittifoqi tomonidan qishloq turizmini rivojlantirishga qaratilgan siyosiy-iqtisodiy islohotlar yaqin yillar ichida o'zining muvaffaqiyatini berdi. Turizm industriyasini ushbu tarmog'ini yuqori darajada rivojlantirish uchun, bir qator davlatlar agroturizm bo'yicha qonunlarni qabul qilgan. Jumladan, Italiyada "Agroturizm" bo'yicha qonun 1985 yilda qabul qilingan bo'lib, u mamlakatda qishloq turizmini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga mustahkam asos yaratgan. Qonun qabul qilingandan so'ng 10 yil ichida Italiya qishloqlarida dam oluvchi sayyohlar soni 3 barabarga oshgan. Shuningdek, ko'pchilik Yevropa davlatlarida agroturizmini rivojlantirish va samarali tashkil qilish bo'yicha uzoq muddatli strategik ahamiyatga ega bo'lgan dasturlar qabul qilingan.

Qishloq turizmini rivojlantirishda yana bir muhim bo'lgan omillardan bir agroturistik mahsulotlar, o'rta daromadga ega bo'lgan molchilar talabini qondirayotganligi bilan izohlanadi. Bugungi kunda ushbu iste'molchilar Yevropa agroturizmi segmentida juda katta hissa olinib tashkil qiladi. Ushbu sohada yaratilayotgan turmahsulotlar asosan kam harajat talab qiladi. Ya'ni, agroturizm "baho-sifat" bo'yicha ko'pchilik boshqa turmahsulotlar bilan bemaolol muqobilashtirishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga nazar solinsa, agroturistik mahsulot quyidagilarni o'z ichiga oladi.

8-jadval

Agroturistik mahsulot konsepsiyasi

Maqsadkor joylar	Turi xil tadbirlar	Xizmatlar
Maqsus qishloq xo'jaligi mahsulotlari etishtiriladigan maydonlar;	1. Qishloq xo'jaligi yarmarkalari, ko'rgazmalarini tashkil qilinishi;	1. Fermer xo'jaliklarida tashkil qilingan turlar;
Qishloq xo'jaligi maydonlari;	2. Turli mavzudagi mahalliy va milliy festivallarni tashkil etilishi;	2. Qishloq mehmonxonalari;
Qishloq xo'jaligi maydonlari;	3. Maqsus tadbirlar.	3. Muqobil tibbiy davolanish xizmatlari;
Qishloq xo'jaligi maydonlari;		4. Agrobiznes faoliyatini tashkil qilinishi;

Jadvalga ko'ra agroturistik mahsulotning asosiy tarkibiy qismlari qishloq joylaridagi diqqatga sazovor joylar, turli xil tadbirlar hamda xizmatlardan iborat.

Rivojlangan Yevropa davlatlari qishloq turizmida ko'rsatilgan xizmatlarni, joylashtirish vositalarini standartlashtirish va tasniflashda mo'ljallangan maxsus tavsiyalar, xalqaro darajada tan olingan me'yorlar natijada davlat yoki milliy institutlar kesimida, balki Yevropa Ittifoqining xalqaro dasturlar doirasida, ya'ni agroturistik faoliyat sub'ektlari assotsiatsiyasini faol ishtiroki bilan amalga oshiriladi. Geografiya va o'ziga xos tabiiy sharoitga ega mamlakatimiz hududlarida qishloq turizmini rivojlantirish uchun barcha shart-sharoitlar hamda imkoniyatlar mavjud. "O'zbekistonda ekoturizmini rivojlantirish konsepsiyasi"da agroturizmga ekologik tuzilishning asosiy tarmoqlaridan biri sifatida qaralib, "agroturizm – qishloq halqini turmushi, urf-odat bilan yaqindan tanishish" deb ta'rif berilgan. 2013 yil 17 aprelda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2013-2016 yillarda qishloq joylarda xizmat ko'rsatish va servis sohasini jadal rivojlantirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori qishloq qilingan edi. Mazkur qarorga ko'ra, mamlakatimizda ekologik, tibbiy sog'lomlashtirish, sport turizmi, shuningdek, yakka tartibdagi qishloq mehmonxona uylari negizida agroturizmini o'z ichiga olgan zamonaviy turistik xizmatlar turlarini ustuvor rivojlantirish zonalarini alohida belgilab olingan. So'nggi yillarda mamlakatimizning ko'pchilik mintaqalarida turizm sohasini rivojlantirish uchun maqsadli dasturlar qishloq qilingan. Ushbu dasturlarda har bir mintaqaning o'ziga xos bo'lgan tabiiy sharoiti, iqlimiy xususiyatlari, boy milliy-madaniy merosi hamda qishloq aholining urf-odatlari va an'analari hisobga olgan holda qishloq turizmini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Xususan, Qashqadaryodagi Varganza qishlog'i 2019 yilda respublikamizda birinchi **agroturizm qishlog'i**ga aylantirildi.

Mamlakatimizda qishloq turizmi ekologik turizm bilan birgalikda faol rivojlanmoqda. Toshkent viloyatining Bo'stonliq tumani, Jizzax viloyatining Zomin tumani, Namangan viloyatining Pop tumani, Samarqand viloyatining Urgut tumanining dam olish zonalarida agroturizmini rivojlantirish uchun juda katta imkoniyatlarga ega. Bugungi kunga kelib mamlakatimizning qishloq joylarida olib boriladigan tadbirkorlik va kichik biznesni samarali rivojlantirishda agroturizm muhim o'rin egallaydi. Hozirda mamlakatimizda agrar soha rivojlantirishda fermer xo'jaliklarining ulushi tobora o'rtib, kengayib

bo'lmoqda. Ular tomonidan yirik tabiiy hududlar, jumladan: o'rmon hududlari, baliqchilik, chorvachilik xo'jaliklari, meva va uzumchilik bog'lari, sabzavot va poliz mahsulotlari yetishtirilgan hududlar tashkil etilib, ushbu hududlarda fermerlar tomonidan dala shiypolari, xizmat ko'rsatish komplekslari barpo etilmoqda. Bu esa qishloq joylarda agroturizm sohasini yo'lga qo'yish va rivojlantirishda muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Turizm sohasida amalga oshirilayotgan keng ko'lami tadbirlarga qaramasdan, mamlakatimizda agroturizm faoliyatini samarali tashkil etishda ba'zi muammolar mavjud ekanligini qayd qilib o'tish lozim: mavjud me'yoriy-huquqiy hujjatlarda "agroturizm", "qishloq turizmi", "qishloq turizm", "eko-agroturizm", "fermerlik turizmi" tushunchalarining mohiyati to'liq ochib berilmagan; qishloq turizmini tartibga soluvchi maxsus qonunchilik mexanizmi ishlatilmagan;

qishloq joylarida agroturizm faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari to'liq o'zlashtirilmagan; qishloq joylarida agroturizm faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari to'liq o'zlashtirilmagan; qishloq joylarida agroturizm faoliyatini rivojlantirish imkoniyatlari to'liq o'zlashtirilmagan;

Bizning fikrimizcha, yuqoridagi muammolarni bartaraf qilish uchun, jahon tajribasidan kelib chiqib, O'zbekistonning barcha mintaqalaridagi mavjud imkoniyatlarni va o'ziga xos shart-sharoitlarni hisobga olgan holda, yaqin istiqbolida qishloq turizmini (agroturizm) rivojlantirish yo'nalishlarida tashkil qilish maqsadga muvofiqdir.

Mamlakatimizda qishloq turizmini tashkiliy-huquqiy mexanizmlarini yanada soluvchi qonunchilik bazasini shakllantirish.

Qishloqlardagi mavjud turistik resurslar asosida, oliyiy biznesni rivojlantirish orqali kichik mehmonxonalar va agroturizmini samarali rivojlantirish ta'minlaydigan turli xil infratuzilma ob'ektlar, asosan xususiy agroturistik xo'jaliklarni tashkil qilish.

Qishloq joylarida turizmini samarali rivojlantirish maqsadida ijtimoiy-madaniy muhim shakllantirish ("tarixiy qishloq", "milliy qishloq" va boshqalar)ni tashkil qilish.

Qishloqlarni qabul qilishga mo'ljallangan, ularni mazmunli dam olishini ta'minlaydigan kichik madaniy-tarixiy, turli xil etnografik ob'ektlarni tashkil qilish.

Qishloq joylaridagi joylashtirish vositalari va infratuzilmalarga xos e'tibor berib, ko'p tarmoqli, ya'ni turistik, ko'rgazmali, reklama namoyishi,

madaniy-targ'ibotli, ilmiy-tadqiqot va ishlab chiqarishga xos bo'lgan davlat hamda xususiy qishloq xo'jaligi parklarini tashkil qilib magsadga muvofiqdir.

Yuqorida qayd qilib o'tilgan yo'nalishlarning har birini amalga oshirish uchun mamlakatimizda barcha imkoniyatlar mavjud. Yurtimizning yirik sarmoyadorlari agroturizmining boshqa shakllariga eng avvalo yirik xususiy agroturistik ob'ektlarga mablag' qo'yishga jihat qilib magsadga muvofiq hisoblanadi. Bunday ob'ektlar shu magsadga madaniy-tarixiy parklar, etnomadaniy majmualar, ilmiy-tadqiqot markazlari va boshqalar kiradi. Ushbu loyihalarni amalga oshirishda nafaqat iqtisodiy jihatdan samarali, balki, ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi, xususan, bugungi yoshlarni o'z vatanini, tarixini, madaniyatini yaxshi bilishda, milliy qadriyatlarini anglashda, umuman, bir so'z bilan aytganda o'z vatanini sevisish hamda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Mamlakatimizda qishloq turizmining rivojlanishi iqtisodiy-ijtimoiy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi va ijobiy samara beradi. Xususan, davlatimiz uchun

- soliq tushumlari oshadi;
- milliy urf-odatlar va an'analarni o'rganishga qiziqish ortadi;
- qishloq aholining o'ziga xos hayot tarzi va an'anaviy qadriyatlarini keng targ'ib qilinadi;
- xalq hunartmandchiligi yanada rivojlanadi;
- hududlarning madaniy va tarixiy merosi asrab-avaylanadi;
- qishloq joylarida ishlab chiqarish sohasi yanada rivoj topadi.

Qishloq aholisi uchun:

- yoshlar uchun "Kichik Vatan"ning tarixiy-madaniy ahamiyatini anglatadi, uning mamlakat hamda jahonda mashhurligidan foydalanish imkoniyatini hissin oshiradi;
- yangi ish o'rinlari yaratilib, mahalliy aholining bandlik muammasini hal qilinadi;
- qishloq aholisining daromadi oshadi;
- qishloq joylarida uy-joy fondi tuzilmasi yanada rivoj topadi;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlarining sotuv hajmi ortadi.

Turistlar uchun:

- ✓ mahalliy aholining o'ziga xos tarixi, an'analari, urf-odalari, gastronomiyasi, madaniy-ma'naviy jihatdan rivojlanishi bilan yaqindan tanishish imkoniyati yuzaga keladi;
- ✓ go'zal tabiat qo'ylida dam olib, sog'iqni qayta tiklash imkoniyati paydo bo'ladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda aytish mumkin, mamlakatimizda qishloq turizmini barqaror rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanilisa, mamlakatimiz qishloqlari yanada obod bo'ladi, aksariyat yoshlar yangi ish o'rinlari bilan ta'minlanadi, qishloq xalqining turmush faravonligi oshadi.

Nazorat savollari:

1. O'zbekistonda YUNESKO tomonidan nechta ob'ektlar baho me'rosi sifatida ro'yxatga olingan?
2. Mamlakatlar strategiyasining nechanchi bo'limida turizmini rivojlantirish nazarda tutilganligini bilasizmi?
3. O'zbekiston YALM da turizm ulushi nechta foiz?
4. O'zbekiston YALM turizmgga ajratiladigan xarajalar nechta foizni tashkil etadi?
5. O'zbekistonga tashriflarning magsadiga ko'ra nechta foizni yaqin yillarda o'zlashtirishni ko'rish magsadida amalga olinilgan?
6. O'zbekistonda qancha mehmonxonalar turizmgga xizmat qilmoqda?
7. O'zbekistonning eng mashhur turistik brendini bilasizmi?
8. Milliy parklarning nechta modelini bilasiz?
9. Qandayd viloyatda nechta arxeologik ob'ektlar mavjud?
10. Qanday viloyatda qaysi viloyatda joylashgan?

Foydalangan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini 2017-2021 yillarda rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi qarori. - Toshkent, 2017
2. O'zbekiston Respublikasining «Turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi Qarori, 2017.
3. Abdujabborov M.A. Karst tor Ju'ngnoy U'zbekistona. - T.: 1990.
4. Abduvalimov F. Turizm sohasida yotug'lar k'up, kamchiliklar hamda ularning Zarafshon gazetasini, 24 dekabr, 159 (22.797)-son.
5. Aleksandrov A.Yu. Mejdunarodnyy turizm. Uchebnik. - M.: Aspekt press, 2002-470 s.
6. Прокопский А.А. Охрана природы в Туркистане. - Ташкент, 1993
7. Минин М. У'zbekistonning экологик туризми. - Самарканд, 2012

8. Ердэвлетов С.Р. География туризма: история, теория, методы, практика - Алматы. 2000
9. Комилова Ф. Халқаро туризм бозори. -Т.: ТДУ, 2001.
10. Хайитбоев Р., Маткубов У. Экологик туризм.-Самарканд. 2010
www.stat.uz
www.lex.uz

12-BOB. O'ZBEKISTONNI TURISTIK RAYONLASHITIRISH MASALALARI

Reja:

- 12.1. O'zbekistonni turistik rayonlashitirish omillari
- 12.2. O'zbekistonni turistik rayonlashitirishning ba'zi masalalari
- 12.3. O'zbekiston turistik rayonlariga umumiy tavsif
- 12.3.1. O'zbekiston turistik rayonlariga umumiy tavsif
- 12.3.1.1. Toshkent turistik rayoni
- 12.3.1.1.1. Mirzacho'l turistik rayoni
- 12.3.1.1.2. Farg'ona turistik rayoni
- 12.3.1.1.3. Zarafshon turistik rayoni
- 12.3.1.1.4. Janubiy turistik rayoni
- 12.3.1.1.5. Quyi Amudaryo turistik rayoni

12.1. O'zbekistonni turistik rayonlashitirish omillari

Turistik rayonlashitirishda bir qancha geografik omillar muhim rol o'ynaydi. Jumladan, hududning geografik o'ri va joylashuvi, tabiiy sharoit va resurslari, xo'jalik ixtisoslashuvi kabi omillar shular jumlasidandir. O'zbekiston hududlarin turistik rayonlashitirishda avvalo uning geografik o'rni katta ahamiyatga ega bo'lib, u Buyuk Ipak yo'li shoxlarida joylashganligidir. O'zbekiston turizm imkoniyatlarining bir qancha afzalliklari mavjud, jumladan:

1. Qulay geografik joylanish (Buyuk Ipak yo'li chorrahasida);
2. Rang-barang landshaftlari;
3. Asosan Buyuk ipak yo'lida joylashgan boy madaniy tarixiy merosi;
4. Barhayot boy an'ana va urf-odatlari;
5. Samimiy mehmondo'stlik;
6. Turli xil ajoyib taomlari;
7. Boshlang'ich infrastruktura;
8. Mehnat resurslarining nisbatan arzonligi.

Hozirgi kunga kelib foydalanishga yaroqli 500 dan ortiq madaniy yodgorliklar o'ziga xos takrorlanmas tarixiy-madaniy ansamblar, arxitektura yodgorliklari tanishuv va diniy turizm istiqbolida ahamiyatlidir. Respublikamizda hozirgi kunga kelib 7000 dan ortiq tabiiy obidalar, monumental arxitektura xos manzillar mavjud. Bular hamla diniga mansub topilmalar, Iskandar Zulqaynarning yurishlari asoslar istilochiligi, mo'g'illar bosqini, hamda Amir Temur va

temuriylar imperiyasi va boshqa davrlardan dalolat beruvchi sayyohlik ob'ektlarini tashkil etadi. Bunday arxitektura yodgorliklarining ayrimlari Samarqand, Buxoro, Xiva shaharlarida juda yaxshi saqlanib qolgan. Ushbu shaharlardagi arxitektura yodgorliklari o'zining ahamiyati ko'rinishi va jozibadorligi jihatidan Misr ehromlari, Hindiston, Qadimgi Yumoniston va Rimdagi arxitektura yodgorliklaridan qolishmaydigan. Respublikamizda kelayotgan xorijiy sayyohlarning 76,2% turistik markazlar Samarqand, Buxoro, Xiva va Toshkent shaharlariga to'g'ri kelmoqda. Qolgan 24,6% xorijiy sayyohlar Farg'ona vodiysidagi turistik yodgorliklarni ko'rishga qiziqishadi. Lekin Farg'ona vodiysida ekologizm va tog' turizmini rivojlantirish imkoniyatlari yuqori, buning uchun ekologizmi hududiy tashkil etish bo'yicha nazariy va amaliy ishlar va shu sohada ilg'or tajribalarni o'rganish kerak va turizmga mahalliy va xorijiy ishbiarmonlar investitsiyalarini kiritish ma'nosidagina darajada ijobiy natija beradi. Buning uchun maxsus turistik zonalar tashkil etish konsepsiyasini ishlab chiqish kerak. Binobarin, hududlar miqyosida tahlil etiladigan bo'lsa respublikada turizmining 40% Toshkent shahriga, 37% esa Samarqand, Buxoro va Xorazm viloyatlariga, 16% esa Farg'ona vodiysi va Surxondaryo viloyatiga to'g'ri keladi. Respublikaning 50% maydonini egallagan hududlar viloyatlarga respublika turistik ishlab chiqarish quvvatining 7% to'g'ri keladi, xolos. Demak, qolgan 7% hududlar turistik salohiyatidan samarali foydalanish mexanizmini yo'lga qo'yish uchun bizning maxsus turistik zonalarini tashkil etish va bir qancha imkoniyatlar yaratilishi bo'yicha geoturistik siyosat olib borish maqsadga muvofiqdir. Respublika Davlat statistik qo'mitasining bergan ma'lumotiga ko'ra hozirgi kunda turizm mamlakat yalpi ichki mahsuloti ishlab chiqarishdagi ulushi 2% ga yaqinini tashkil qiladi. Shuni hisobga olib mamlakatimizning boy turistik imkoniyatlaridan yanada kengroq foydalanish masalasini qo'yimoqda. Xulosa o'rinda shuni ta'kidlash lozimki, quyidagi masalalarga e'tibor qaratish turizm istiqbolida va hududlarda maxsus turistik zonalarining rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi:

-O'zbekistonning geografik o'rni va joylashuvidan kelib chiqqan holda turizm sohasiga o'ziga xos yondoshish, optimal rivojlanish uchun xorij tajribasini o'rganish;

-turistik atlas yaratishning nazariy va metodologik asoslarini ishlab chiqish;

- tabiiy sharoit va o'ziga xos iqlim xususiyatlaridan kelib chiqqan holda tinuiv, rekreatsiya va dam olish va sog'lomlashtirish markazlarini kartalashirish va turist qabul qilish yulini geografik va ekologik baholash;

-turistik reklamalarni tashkil etishning hududiy jihatlarni tadqiq etish;

-maxsus turistik zonalarini tashkil etish asoslarini hududiy jihatlarni o'rganish;

Transport omlining roli. Mamlakatimizning turistik transport tashkilotlari yuksalib, sohaning yurtimiz iqtisodiy taraqqiyotiga qaratilgan hisssasi yildan-yilga ortib bormoqda. Prezidentimiz Islom Karimov rahnamoligida mamlakatimizda xalqaro turizm bilan birga, shu turizm ham izchil rivojlanmoqda. Sayyohlik turagentlari orqali shahar tashkil etish, orqali xorijdan ko'plab sayyohlarni jalb etmoqda. Davlatimiz rahbarining tashabbusi bilan, mamlakatimizda sayyohlik sharoiti rivojlantirishga qaratilayotgan alohida e'tibor samarasida mamlakatimiz barcha hududlarida, jumladan, O'zbekistonning asosiy turistik markaz shaharlari Buxoro, Samarqand, Xiva va Toshkentlarda turistik sayyohlikning barcha yo'nalishlari jadal rivojlanib, transport tashkilotlari bo'lgan e'tibor yildan-yilga yaxshilanmoqda.

Bunga, eng avvalo, tarkibiy qayta o'zgartirishlarni amalga oshirish, ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, texnik va metodologik jihatdan yangilashni jadallashirish hisobiga erishilayapti, demak, ayni haqiqatni aytgan bo'lamiz.

Yo'l-transport va kommunikatsiya infratuzilmasining jadal rivojlanishi bunga yaqqol misol bo'la oladi.

Transport infratuzilmasini tasniflash jarayonida BTI (UNWTO) tashkiloti turistik tashkiloti turizm maqsadlarida qo'llaniladigan transportni uch turga klassifikatsiyalaydi:

- quruqlikda harakatlanuvchi;
- suv;
- havo transportlari.

Quruqlikda harakatlanish vositalaridan turizm maqsadlarida ko'pincha avtomobil va temiryo'l transportlaridan foydalanish maqbul hisoblanadi. Avtomobil transporti turizm keng foydalaniladi. Chunki avtomobilni "Eshikdan eshikacha" olib qo'yishni ta'minlaydi. Ushbu transportlarda muntazam yo'llovchi tashish uchun reys avtobuslari va

yana 2 yuqori tezlikda harakatlantiruvchi elektropoezd xarid qilish bo'yicha shartnoma imzolangan edi. Shartnomaga muvofiq, ushbu zamonaviy elektropoezlarning ikkinchisi ham yurtimizga olib kelinib Yangi zamonaviy elektropoezd 287 yo'lovchiga mo'ljallangan. Ushbu ekononm toifali vagonlar soni 2011-yilda olib kelingan "Afrosiyob" va garaganda 2 taga ko'p. Bu bir vaqtning o'zida qo'shimcha 72 yo'lovchini o'z manziliiga yetkazish imkoni demakdir deb railway va xabardor qilgandi. Bu bilan birga, Joriy yilning mart oyida mamlakatimizga olib kelingan yuqori tezlikda harakatlantiruvchi "Afrosiyob" elektropoezdi bugungi kunda Toshkent-Buxoro-Toshkent yo'nalishida muntazam qatnovini amalga oshirib, yo'lovchilarga xizmat qilmogda. Yaqin yillar ichida "O'zbekiston temir yo'llari" Atomonidan zamonaviyirilgan poezdlar bilan ta'minlanib, sifatli temir yo'llar yotqizilib, aholiga bo'lgan xizmat ko'rsatish sifatini yanada yaxshilash maqsadida.

Avtomobil transporti. Mustaqillikning ilk yillaridan ishonchi va qulay transport infratuzilmasini yaratish davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Tarixan qisqa davrda qulay birkazilgan xalqaro ahamiyatga ega avtomobil yo'llari, ko'pchilik Vatanimizning iqtisodiy va madaniy rivojlanishini ta'minlashda xalqimizning uzoqini yaqin qilishda muhim omil bo'lmogda.

Respublikada bunnodkorlik ishlarini davom e'tirish maqsadida 2011-2015 yillarda transport va kommunikasiya infratuzilmasini qurilishini jadal rivojlantirish dasturining qabul qilinishi natijasida chiqarish, transport va muhandislik-kommunikasiya infratuzilmasini tarmog'ini mamlakat va hududlar iqtisodiyotini istiqbolli taraqqiy e'tirish bo'yicha amalga oshirilgan dasturlar bilan uzviy bog'liq holda yanada rivojlantirish imkonini berdi. Ushbu dasturga muvofiq, 2011 yilda qariyb 500 kilometrlik to'rt yo'lakli zamonaviy avtomobil yo'llarini qurish va rekonstruksiya qilish ishlari yakunlanib Shuningdek, ayni damda qator loyihalar, maqsadlar qilib borilmoqda Misol uchun, Toshkent shahrida, 2 yil davr mobaynida, asosiy qatnov yo'llarni qaytadan rekonstruksiya qilib, yangi, qulay va xavfsiz ko'priqlar bunyod etildi. Buxoro viloyatida esa Olot-Qarako'l-Jonkor avtoyotassasi yo'lini sifatli qilib asfaltlar yotqizilayotganligi, shu bilan birga Kogon tumanida qulagan ko'priklarni o'rnatib, ko'p yillar xizmat qiladigan yangi, sifatli ko'priklarni qurib bo'linganligidir. Ayni damda avtomobil va shahar elektr transportlar bo'yicha yo'lovchilarni tashish

va yo'lovchilar tashish aylanmasini 2000-2015 yillarni kuzatib olingan bo'lsak 3-diagrammada yoritilgan.

O'zbekistonda transport infratuzilmasini yana yaxshilash, yo'lovchilarga xizmat sifatini oshirish va qolaversa, chet mamlakatlar bilan aloqani ko'proq ko'payishini ta'minlash kerak deb o'ylayman.

O'zbekistonda transport infratuzilmasini rivojlantirish muammolari:

- ✓ Yo'l bo'yi, yo'lining qatnov qismlar va turistik shahar markazlardagi yo'l bo'ylarida, aniq, ko'rindigan, sifatli, yorqin, jahon standartlariga mos keladigan yo'l ko'rsatkichlar, shu bilan birga aniq axborot beruvchi yo'l ko'rsatkichlarining yo'qligi;

- ✓ Mehmoxonalar, restoranlar, bar, davlat korxonalari, markaziy bog'lar va bozorlarning oldilarida avtomobillarni uchun avtomobil qo'yish joylarida muammolar mavjudligi va avtomobil qo'yish maydonchasi mavjud emasligi;

- ✓ Yo'nalishli shaharlarda, viloyatlarda qatnaydigan avtobuslarning aniq jadval berilmaganligi, hamda, mijozlar xizmatining sifatini yaxshilashligi;

- ✓ Temir yo'llar bekatlarida avtomat bankomat (self service ticket bancomat) mavjudmasligi, shu bilan birga, temir yo'l kassalar oldida tartibsiz navbatlarning kelib chiqishi oldini oladigan navbatni tartib bilan qo'yadigan maxsus apparatni mavjud emasligi;

- ✓ Viloyatlarda, shaharlarda, va tumanlarda ko'zi oqiz belgimant qiliadigan manzillari oldidagi yo'llarda maxsus tovushli avtomatlar mavjud emasligidir.

Ushbu muammolar yechimi uchun bir qancha takliflarimiz quyidagilardan iborat:

- Yo'l bo'yi, yo'lining qatnov qismlarida va turistik markaz shaharlarning yo'l bo'yida, aniq ko'zga ko'rindigan, turli turdagi muqolalar bilan ajratib ko'rsatadigan zamonaviy, electron yo'l ko'rsatkichlar o'rnatish orqali, ham mahalliy aholini ham chet el sayyohini chekdan avtomashina bilan keldigan turistlarni yo'l transport hodisasini, shu bilan birgalikda, mo'ljallagan manzillarga borish va xavfsiz yetib olish, shu bilan birga, shaharning tarixiy markazlaridan boshlab butun shaharda yagona dizayndagi informatsion ko'rsatkichlar o'rnatish (yakka tartibdagi mustaqil sayyohlar uchun qo'shimcha qulayliklar yaratish maqsadida);

- Temir yo'llarda bekatlarida avtomat bankomatlar (self service ticket) o'rnatish orqali, bekatlarda tartibsiz navbatlarni paydo

bo'linishi sabab, bir qancha salbiy muammolarni kelib chiqishi, shuningdek, temir yo'llarning bekatlarida zamonaviy yangi texnologiyalar bilan ta'minlash, mahalliy aholini yangi texnologiyalarga bo'lgan tushunchalarni oshirish, kelajakda yangi g'oyalarni paydo bo'lishiga olib kelish maqsadida;

- Piyoda va velosipedlar uchun yurishga mo'ljallangan zonalarini tashkil qilish va takomillashtirish.

Yuqoridagi takliflarni hayotda tadbir etishdan ko'rilayotgan natijalar qisqacha quyidagilardan iborat:

- Buxoroga tashrif buyuruvchi sayyohlarning mustaqil tashil sayohat qilishlari uchun qo'shimcha qulayliklar yaratilgani sababli, shaharning turistik obro'i oshishi;
- Shaharning turistik infratuzilmasi sifati sezilarli darajada oshadi va shaharning jozibadorligi ma'lum miqdorda oshadi;
- Shaharlarning transport infratuzilmasini yanada yaxshilash orqali ham ichki va tashqi turizmi sayohchilarga sifati xizmat ko'rsatib, turizmi rivojlangan davlatlar qatorasiga kirish orqali ko'zda tutiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, O'zbekistondagi transportlarning infratuzilmasini qisqa muddat ichida, yangi texnologiyalar, sifati yo'llar orqali, shu bilan birga, ertalabdan kechgacha xizmat qiluvchi professional kadrlarni malakasini oshirish, aholini va chet el sayohatiga qilingan xizmatdan rozi bo'lishlari, har doim zarur deb o'ylaymiz. Yuqorida aytilgan ba'zi kamchiliklarni ko'rib chiqib, o'zimizga muvofiqlashtirsa, transport infratuzilmasi sohasidan o'zgina bo'lsa ham siljigan bo'lardik.

12.2. O'zbekistonni turistik rayonlashirishning ba'zi masalalari

Turistik rayonlashirish va rayon ichidagi turistik majmualarning o'zaro aloqadorligi bevosita ishlab chiqarishning o'sishiga, uning tizimlarini yaxshilashga, shuningdek, iqtisodiyotning turizmga to'g'ridan-to'g'ri aloqador bo'lmagan sohalarida ham muhim umumdorligini oshirishga ko'maklashadi. Bundan tashqari, turistik iste'mol ko'p bo'lgan iqtisodiy jarayonlarni rag'batlantiradi, noturistik tarmoqlar uchun qo'shimcha bozor ochadi va bu bevosita ishlab chiqarishni rivojlantirishga olib keladi.

Demak, turizm sohasida qo'shimcha xizmatlarning paydo bo'lishi yangi ish joylarni vujudga keltirishga, turistlarni joylashirish, oqchilantirish, transport xizmatlarini tashkil etish, qo'shimcha xizmatlarni amalga oshirishga imkoniyat yaratadi. Buning uchun, buningcha, mintaqaning bo'jaligi, aholisi, soni, tarkibi va boshqa muayyatlarni o'rganish bilan bir qatorda O'zbekiston Respublikasi turistik imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda ularni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish maqsadida rayonlashirish katta ahamiyatga ega. Hozir, ta'kidlash lozimki, turistik rayonlashirishning nazariy va metodologik masalalari uzli-kesil echiilmagan.

Ma'lumki, iqtisodiy geografiyada rayonlar eng avvalo ikki shaklda ajratiladi: integral (oraliq) va sohaviy (tarmoq) rayonlar. Shuningdek, rayonlashiriladigan ob'ekt hududiy uzluksiz yoki diskret, ya'ni areal ko'rinishda bo'ladi. Ikkinchi shakldagi rayonlashiriladigan hodisa yoki sohavlik hududning ayrim joylarida mavjud bo'ladi, xolos. Masalan, turistik rayonlashirishda tabiiy landshtflarni jozibaligi (atraktivnost) hisobga olinganda, turli rayonlar - cho'l, tog, voha va boshqa landshtfl rayonlari ajratiladi va ular butun mamlakatni qoplab oladi. Ayni vaqtda ijtimoiy-madaniy nuqta nazardan turistik rayonlashirishda belgilangan rayonlar areal (azonal) ko'rinishda bo'ladi. Chunki, arxeologik yodgorliklar, arxitektura va shaharsozlik ob'ektlari, qadimgi va boshqa turistik elementlar hududning faqat ayrim joylarida uchraydi. Binobarin, ana shunday ijtimoiy-iqtisodiy va tarixiy-madaniy ob'ektlarni turistik jihatdan rayonlashirish ancha qiyinchiliklar tugdiradi.

Turistik rayonlashirish sohaviy yoki tarmoq rayonlar turkumiga kiradi. Bunday rayonlar ham hududiy mehnat taqsimoti va hududiy iqtisodlashuv asosida vujudga keladi. Rayon shakllantiruvchi omillar sifatida tabiat manzaralari (peyzaj, landshtfl), ijtimoiy-iqtisodiy, ma'muriy-tarixiy ob'ektlar va turistik infratuzilma xizmat qiladi.

Mironenko, Pirojnik, Tverdoxlebovlar fikricha, hududiy turistik rayon yoki majmualar turistik rayonlarga nisbatan tor tushunchadir. Biz ham aynan shu fikr tarafdorimiz. Zero, hududiy turistik majmualar (HTM) yuqorida ta'kidlaganimizdek, turistik rayonlarning ichida shakllanadi va ularning quyi pogonalariга mos keladi.

Turizm geografiyasi (TG) uchun hududiy turistik majmua (HTM) tushunchasi katta ahamiyatga ega. Bizningcha, HTM-ma'lum bir hududda yagona infratuzilma asosida turli turistik ob'ektlarning o'zaro

alohadorlikda rivojlanishi va uni boshqarishni anglatadi. HTM avvalgi V.S.Preobrajenskiy tomonidan ilgari surilgan hududiy turistik tizim (HRT) bilan chambarchas bogliq. Ammo HTM bilan HRT o'rtasidagi tofotuv ko'proq ularning hududiy jihatdan qanday masshabni egallashi yotadi. HTM tushunchasi HRT dan farqli o'laroq kichik (lokal) hududni egallashi bilan ajralib turadi hamda tizim tarkib qoidasiga muvofiq serqatlamli, pog'onasimon bo'ladi.

Turistik rayonlashitirishda mintaqalarning geografik o'rni hamda turistik ob'ektlarning o'zaro aloqasini, foydalanish imkoniyatini inobatga olishni lozim topdik. Turistik rayonlarga ham integral rayonlar kabi ma'muriy iqtisodiy birliklar doirasida ko'rish ma'qulroq. Chunki bunday miqyosda statistika masalasi, boshqaruv muammolari osonroq o'z echimini topadi. Yuqoridagi keltirilgan fikrlarga tayangan holda O'zbekistonni mavjud iqtisodiy rayonlar to'rtini e'tiborga olib quyidagi tartibda ko'rishni lozim topdik:

1. Toshkent turistik rayoni (Toshkent shahri va Toshkent viloyati);
2. Mirzacho'l turistik rayoni (Sirdaryo va Jizzax viloyatlari);
3. Fargona turistik rayoni (Namangan, Andijon, Fargona viloyatlari);
4. Zaratshon turistik rayoni (Samqand, Buxoro, Navoiy viloyatlari);
5. Janubiy turistik rayoni (Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari);
6. Quyi Amudaryo turistik rayoni (Xorazm viloyati, Qaraqalpog'iston Respublikasi).

Xulosa o'rinda ta'kidlash lozimki, respublikaning har bir turistik rayoni o'ziga xos turistik ob'ektlarga ega. Ulardan oqilona foydalanish O'zbekistonni turizm rivojlangan davlatlar qatoriga olib chiqishga imkon beradi.

12.3. O'zbekiston turistik rayonlariga umumiy tavsif

12.3.1. Toshkent turistik rayoni

Toshkent turistik rayoni o'z ishiga Toshkent shahri va Toshkent viloyatlarini birlashtiradi. Bu turistik rayon mamlakatimiz turizm salohiyati va turistik tashrif va xizmatlar sohasida etakchilik qiladi. Binobarin, turistik rayonda mamlakat poytaxti joylashganligi, xalqaro aeroportning mavjudligi, tabiatining nihoyatda jozibadorligi, umumiy

turistik resurslarga boyligi uning boshqa turistik rayonlardan ancha ustunligini belgilaydi.

Toshkent viloyati 1938 yil 15-yanvarda tashkil topgan. Uning maydoni 15,3 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 1976,7 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 15 ta tumon, 16 ta shahar va 97 ta shaharcha hamda 885 ta qishloqlar bor.

Toshkent shahri tarixiy manbalarda bundan 2000 yil avval hozirgi Toshkent shahri o'rinda yirik va obod shahar bo'lganligi qayd etiladi. V-VIII asrlarda esa Toshkent Choob, Shosh, Shoshkent, Binkat atalgan nomlar bilan atalgan hamda shu nomlar bilan atalgan aholi nomlar poytaxti bo'lgan. VI asrda Toshkent Turk xoqonligi tarkibiga qo'shib olingan. VIII asrda Toshkentni arablar bosib olgan. O'zaro urushlar, ko'chmanchilarning hujumlari oqibatida Toshkent bir necha marotaba vayron etilgan. Natijada, IX asrda Toshkent aholisi joyida emas, Bo'zsuvi etagida qayta bunyod etilgan. Tarixiy manbalarda qayd etilishicha Toshkent hozirgi nomi bilan XI asrdan ko'rib atala boshlangan. XIII asrda Toshkentni Xorazmshoh istilo qilgan va u 1214-yilda mo'g'ul qo'shinlarining yo'lini to'sish maqsadida shaharga o't qo'ydirib yuborgan. Shundan so'ng shahar boqal temuriylar davrida qayta tiklangan. Ulug'bekning vafotidan so'ng poytaxt uchun boshlangan o'zaro urushlardan foydalangan mo'g'ul sultoni Yunusxon Toshkentni bosib olgan. 1503-yilda Shayboniyxon Toshkentni bosib olgan va shaharni o'z amaklari Ko'chkunichxon va buyunchxo-jaxonlar (Ulug'bekning nabiralari)ga topshirgan.

XVI asrning birinchi yarmida Toshkentda qurilish ishlari jonlangan. Binolar, Baroqxon va Ko'kaldosh madrasalari qurilgan, bu binolar hamon qad ko'tarib turibdi. 1597-yilda qozoq xoni Tavakkal, 1613-yilda esa ashtarxoniyalar Toshkentni o'ziga bo'yusundirgan. 1723-yilda Toshkentni ko'chmanchi jung'orlar egallagan va ularning boshqaruvligi 1758-yilgacha davom etgan. 1810-yilda Toshkent shahri boqal xonligiga qo'shib olingan. Toshkent shahri hayotining markazi boqal bozori bo'lib, bu yerga turli shahar va mamlakatlardan aholi kelishgan. Ularga shaharda va shahar atrofida qurilgan savonaroqlar xizmat ko'rsatgan. Shaharlarning xo'jalik hayoti qishloq aholisining faoliyati bilan chambarchas bog'lanib ketgan, chunki shahar aholisi atrof qishloqlardan xomashyo keltirsa, ayni paytda qishloq aholisi o'zining ehtiyojini shaharda qondirgan.

Me'moriy va tarixiy yodgorliklar: Oqtepa (VI-VIII va XI asrlar), No'roz tepa (X-XII va XV asrlar), Tarnoush tepa (VII-VIII

va X-XI asrlar), Qo'rg'ontepa manzilgohi (III-XIII asrlar), Ming o'rik (I-VIII asrlar).

Jome masjid (XV-XIX asrlar), O'rta Osiyoda eng yirik madrasalardan biri Ko'kaldosh (XVI asr) ham kiradi. Mashhur Shayxontohur majmuasiga shayx Xovandi To'hor maqbarasi (XIV-XIX asrlar), Qaldirg'ochiy maqbarasi (XV asr), Yunusxon maqbarasi (XV-XVI asrlar) kiradi. Yuqoridagilardan tashqari qit'ra boshqa yodgorliklarni ham ajratib ko'rsatish mumkin, masalan, Hazrati Imom majmuasi. Bu majmuaga Kaffol Shoshiy va Suyunchxo'ja-xon maqbaralari (XVI asr), Baroqxon madrasasi (XVI asr), Shayx Zayniddin bobo maqbarasi (XII-XV asrlar), Xayrobod eshon maqbarasi va masjidi (XVIII-XIX asrlar), Bayat Abulgosim madrasasi (XIX asr), Nuriqdin bobo maqbarasi (XVI asr), Cho'pon Ota (XVIII-XX asrlar) majmuasi va boshqa yodgorliklar kiradi.

12.3.2. Mirzacho'l turistik rayoni

Mirzacho'l turistik rayoni Jizzax va Sirdaryo viloyatlari birlashtiradi. Turistik rayonda turizm ixtisoslashuvda dam olish va ekoturizm, tog' turizmi, plyaj turizmi kabilarni tashkil etadi. imkoniyatlari juda yuqoridir.

Jizzax viloyati 1973 yil 29-dekabrda tashkil topgan. Uning maydoni 21,2 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 1337,0 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 12 ta tuman, 6 ta shahar va 42 ta shaharcha hamda 579 ta qishloqlar bor.

O'rta asrlarga oid qo'pgina qal'a-qo'rg'on va karvonsaroylar, tepa va ko'rg'onlar Kultepa, Oqtepa, Rabot, Qo'rg'ontepa, Xonimqo'rg'on, Kaltepa kabi nomlar bilan ataladi. Bularning soni 100 dan ortiq. Jizzax va G'allaorol tumanlari hududidagi Takalisoysdagi qoyatoshlar ibtidoiy chorvachilik, ovchilik davriga oid mingdan ortiq ta'minot Baxmal, G'allaorol, Jizzax tumanlarida juda ko'p yer osti yo'llari saqlanib qolgan. Parpiota, Malik Girk'o'shok, Aviyo Serob, Norinlar masjidlarning qoldiqlari saqlangan. Forish tumanida qadimiy oltin to'g'oni goldig'i hozir ham mavjud. Jizzax tumanida Uzunota qelot ko'ra Bu yerda sohibgiron Amir Temur 1404-yil dekabrning so'nggi kunida kecha tunaganligi tarixiy manbalarda qayd etilgan. Jizzax tumanidan bosib olingandan so'ng rus harbiy ishboshiari mazmuni mahalliy aholi kuchi bilan barpo etilgan bir qancha imoratlar (topya

hukmi bimosi, rus askarlari qarorgohi, qamoqxona, cherkov) saqlanib qolgan.

Sirdaryo viloyati 1963 yil 16-fevralda tashkil topgan. Uning maydoni 4,3 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 131,9 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 8 ta tuman, 5 ta shahar va 11 ta shaharcha hamda 260 ta qishloqlar mavjud. Markazi Guliston shahri. Geografik joylashuviga ko'ra, viloyat shimoldan Qozog'iston Respublikasi, sharqdan Toshkent viloyati, janubdan Tojikiston Respublikasi va g'arbdan Jizzax viloyati bilan chegaradosh.

Sirdaryo viloyati reliefi asosan, to'liqsimon tekislik bo'lib, janubdan shimoliy-g'arbga pasayib boradi. Mirzacho'l dastining bir qismi viloyat hududiga kiradi. Sharqida keng Sirdaryo vodiysi joylashgan. Mezozoy va kaynozoy davrida, asosan, cho'kindi jinslarning qatlami bilan qoplangan. Sho'ro'zak, Mirzarabot, Sardoba kabi qishloqlar mavjud. Tekislik qismi daryolar oqizib keltirgan yotqiziklardan tashkil topgan, ba'zi joylarini ko'l, botqoq va sho'rxok erlar egallagan. Viloyat viloyatida yangi kanallar, zovurlar qazilib, cho'l o'zlashtirildi va ekin maydonlarga aylantirildi. Tekislik qismida irrigatsiya inshootlari qazilib, paxtazor, bog' va tokzorlar barpo qilindi. Adirlar lalmikor erlar va yaylovlardan iborat. Ob-havosi keskin o'zgaruvchan va quruq. Yillik o'rtacha temperaturasi 14°. Yanvarning o'rtacha temperaturasi -6°, janubida -2°. Qishda havo tez soviydi va harorat -30° gacha (Gulistonda -35°) pasayadi. Ba'zan, qish o'rtalarida havo haroratiga isib, keyin soviq ketadi. Kech ko'klamda va yerta kuzda ham issiq tushib o'simlikning o'sish davrini qisqartiradi. Yoz quruq va issiq bo'lib, o'rtacha temperaturasi 27-29°. Yozda harorat 32-45° gacha ko'tariladi. Ko'pincha issiq shamol (garmse) tuproqni quritadi va yomon ta'sir qiladi. Vegetatsiya davri 218 kun. Yillik yogin 180-220 mm, asosan, qishda yog'adi. Yozda kuchli quruq shamol sababli yer osti suvlari yuza maydonlarning sho'r bosadi. Viloyatdan martgacha tez tez esib turadigan "Bekobod shamoli" tezligi 10-15 m/sek. (Boyovut tumanida 40 m/sek.)ga etadi. Bahorda esadigan shamol shamol unib chikayotgan g'o'zalarni ba'zan nobud qiladi. Yozda yillarda ixota daraxtzorlari barpo qilindi. Tuproqlari, asosan, qizil tuproqlar, mexanik tartibiga ko'ra, qumqoq va soz tuproqlardir. Yozda, qumqoq va sho'rxoksimon tuproq uchraydi. Yer osti suvlari sho'rxok va sho'rxoksimon tuproq uchraydi. Yer osti suvlari sho'rxok va sho'rxoksimon tuproq uchraydi.

suvining chuq. 5-6 m. Sho'ro'zak massivida, hali o'zlashtirilmagan pastqam joylarda sho'rxoklar keng tarqalgan.

Qadimgi Sirdaryo tarixi haqida ma'lumot beruvchi muhim yozma manba qad. yunon tarixchisi Arrianning "Iskandarning harbiy yurishlari" asaridir. Bu asarda Sirdaryo "Tanais", "Yaksart" nomi bilan yuritiladi. Mil. av. 3-2-asrlarda O'rta Osiyoning shimoliy rayonlarida 5 ta mayda davlatlardan iborat Qang'yuy davlati ittifoqi yuzaga keladi. Uning tarkibiga hozirgi Sirdaryo viloyati hududlari ham kirgan. Ushbu davrda ko'chmanchi aholining viloyat hududiga kelib o'rnatilishi et tanqishilgan yuzaga keltiradi. Natijada hozirgi Xovos tumanining g'arbiy qismida ham aholi tomonidan o'zlashtirildi. Sho'rbuloqsoyning quyi qismida eski Xovos yodgorligi, Shitinsoyning quyi qismida Munchoqtepa yodgorligi qad ko'taradi.

Sirdaryo viloyati hududi ilk bor alohida o'lka- Ustrushona sifatida Beyshi, Suyshi va Tanshu kabi Xitoy yilnomalarida tilga olinadi. Uning oldingi manbalarda Sharqiy Sao (suvi yo'q) deb yuritiladi. Uning bunday nomlanishi hududda qo'shni Choch va Sug'ddan farqli ravishda daryolarning ko'p bo'lmaganligi bilan izoxlanadi. Nisbatan o'lkaning to'laroq nomlanishi Tanshu yilnomalarida ("Shuaydashona" "Suydushana" nomlari bilan) berilgan. Tan imperatorlari saroyida o'lka nomi, shuningdek, Lavyiy (mag'rurligini sezgan holda bo'yusummoq) deb ham yuritilgan. Viloyat qad. aholisining tili sug'd tiliga o'xshash tilga so'zlashuvchi Sirdaryo va Amudaryo oralig'ida yashagan aholi tiliga yaqin bo'lgan. Xan davri yozma manbalarida Dovon (Far'ona)dan to' Ansi (Baqtriyaga)gacha bo'lgan hudud aholisi turli shevalarda gaplashsalar, birtiriga yaqin tidda gaplashganlar va o'zaro birlashgan tushunganlar deyiladi.

Milodiy 6-asrda Turk xogonligi davrida mahalliy aholining to'q qabilalari bilan munosabatlari rivojlanadi. Qudandashona munosabatlari o'rnatiladi. Ustrushona afshini Xasan ibn Haydar to'q lashkarbo'shisining qiziga uylangan. 8-asrga oid Xitoy yozma manba Syuandzanda yozilishicha, o'lka "Sutuisen" deb nomlanadi. Shuningdek, unda shim.g'arbda katta cho'l (Mirzacho'l) joylashganligi o'lka hukmdori Bosi tog'i (Turkiston tog' tizmasining shim. yon bag'rida yashaganligi haqida ma'lumotlar bor. O'lkada zarb qilingan 8-asrlarga oid tangalar Ustrushonaning ilk hukmdorlari Chirchik Satagari, Raxang haqida ma'lumot beradi.

Hokimiyat shu davrda otadan bolaga o'tgan. 8-asr boshida Ustrushonaga arablar bostirib kirgan. Ustrushona arab va Tan

o'rtasidagi kurash maydoniga aylangan. 749 yilda xitoyliklar yurish qilgan bo'lsa, 751 yilda Ustrushonani arablar bosib olgan. Fakatgina 9-asr boshlaridan Haydar ibn Qavus arab xalifasi xizmatiga kiradi.

893 yilda afshinlar sulolasi ag'darib tashlanib Ustrushona nomoniyat davlati tarkibiga kirishishi. O'rta asrlardagi Ustrushona haqida birmuncha to'liq ma'lumotlar arab yozma manbalarida mavjud. Ularda aytilishicha, o'lka hududi Xo'janddan Samarqandgacha, Sirdaryo daryosi va Mirzacho'ldan to' Hisor tizma tog'larigacha bo'lgan. Istaxiy (10-asr) ma'lumotiga ko'ra, Ustrushonaning ko'pgina qismini tog'lar egallagan bo'lib, unda "kemalar suzishi mumkin bo'lgan daryo ham, ko'l ham yo'q". Havkalg binoan, Movarounnaxrning boshqa viloyatlari qatori Ustrushona ham qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan ajralib turadi. Bu mahsulotlar viloyat tashqarisiga, jumladan, Xo'jandga chiqarilgan. Ayrim shaharlarda bozorlar bo'lgan. Ustrushonaliklarning bari Mink va Marsmandada ishlab chiqarilgan temir qurollar bo'lib, ular Xurosonda ishlatilgan va Iroqgacha shu qurolyarog' bilan sotilganlar. Ustrushona poytaxti Bunjikat sh. bo'lgan. O'rta davrdagi boshqa davlatlar qatori Ustrushona ham keyingi hayotida g'armoniyalar, mo'g'ullar, temuriylar, shayboniylar va boshqa davlatlari ta'bidagi tarixiy davrlarni boshidan kechirgan.

Qadimgi viloyat axoliciy, asosan, soy va chashmalar bo'ylarida shahvoha bo'lib hayot kechirishgan. Viloyat hududida ko'lamushkentsoy, Sho'rbuloqsoy, Mug'olsoy, Tagobsoy, Samichsoy qatori suv manbalari bo'lgan. Suv balansining buzilishi qanaliyolarning yo'q bo'lib ketishiga yoki boshqa joyga ko'chib o'tishiga olib kelgan.

Sirdaryo viloyatida qadimgi kanallarning izlari, sardobalar mavjud. 9 km uzunlikdagi O'rinboyo'g'iz, Iskandarariq, Buxoroariq juda qadimgi kanallardir. 15-asrda Shohrux va Ulug'bek Sirdaryodan Mirzacho'lga kanal orgali suv chiqartirgan. Keyinchalik Mirzacho'lning shim-sharqida Bo'zariq, Sirdaryoning o'ng tomonida Dalvarzarariq kano e'tilgan. Qiyot ko'li yonida Sirdaryodan suv oladigan mayda anlar bo'lgan. 1872 yilda Bekobod yonida Kaufman kanali (13 km), 1874-82 yillarda To'ng'izariq (6 km) qazildi. 1883-85 yillarda Iskandarariq va Buxoroariq qayta kavlandi. 1891-95 yillarda Farhod tog'i yonida maxsus to'g'on (Shoh'to'g'on) qurildi. 1896 yilda hozirgi ko'lik kanali qazilib Mirzacho'lning ichkarisiga suv yuborildi. 1897 yilda Mirzacho'lga birinchi marta 6 ga erga paxta ekildi. 1899 yilda 8 ming ga, 1907 yilda 9,09 ming ga, 1910 yilda 12,2 ming ga, 1915 yilda

34,5 ming ga yer sug'orilib, 19 ming ga erga paxta ekildi. 1926 yilda 180 km ariq va kanallar qazildi, sug'oriladigan maydonlar 53 ming gektarga etdi, 1927 yilda 60 ming ga (shundan paxta 27 ming ga), 1928 yilda 68 ming ga, 1934 yilda 134 ming ga, 1938 yilda 154 ming ga (shundan paxta 40 ming ga) yer sug'orildi. 1942 yilda 180 ming ga yer (shundan 70 ming ga er paxta) sug'orildi. 1943-48 yillarda Farhod (GFA) bosh to'g'on Do'stlik kanaliga tutashtirildi. Boyovut kanali va Farhod suv ombori qurildi. Natijada Mirzacho'lning jan. qismi va Dalvayin cho'lini sug'orish masalasi hal qilindi. 1956-59 yillarda Qayroqum suv ombori va GES (quvvati 126 ming kVt) qurildi. 1956 yilida sug'oriladigan yerlar maydoni 280 ming gektar erga etdi. 1960 yilda Janubi Mirzacho'1 kanali (128 km) qazildi. 1958 yilda sho'r suvlarni oqizish uchun 90 km uzunlikdagi Markaziy Mirzacho'1 kollektori qurilib, Boyovut va Ettisoy kollektorlariga qo'shildi. Viloyat quddudidan Sirdaryo oqib o'tadi.

12.3.3. Fargona turistik rayoni

Fargona turistik rayoni O'zbekiston gavhari sifatida e'tirof etiladi. Turistik rayon boshqa rayonlardan o'zining tabiati, so'lim go'shalar, etnoturistik, agroturistik, ekoturistik, gastronomik salohiyati kabi imkoniyatlari bilan ajralib turadi.

Andijon viloyati 1941 yil 6-martda tashkil topgan. Uning maydoni 4,3 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 303,3 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 14 ta tumen, 11 ta shahar va 18 ta shaharcha hamda 456 ta qishloqlar bor.

Andijon shahrining paydo bo'lishi va nomining kelib chiqishi haqida turli xil afsona va rivoyatlar mavjud. Aytim manbalarda shahar nomi «andi», «adog» («azog») kabi urug' atamallari bilan bog'liqligi ko'rsatilgan. Bir vaqlar bu yerda andilar (hindlar) yashagan va shaharning nomi «Andukon» deb atalgan, degan rivoyat ham bor. Andijonning Axb qismida va Shahristonda olib borilgan arxeologik qazilmalar natijalarida VII-VIII asrlarga oid buyumlarining topilishi uning O'rta Osiyodagi ko'hna shaharlardan biri ekanligini tasdiqlaydi. O'rta asrlarda shahar Atki mudo'faa devorlari bilan o'rab olingan. Arab xalifaligi davrida Andugon deyilgan. Andijon ilk bor yozma manbalarda X asr asos sayyohlari Ibn Havkal va Muqaddasiy asarlarida Andugon shaklida qayd etilgan. XI asrda shahar Qoraxoniylar hukmronligi ostiga o'tgan. XI-XII asrlarda Farg'ona vodiysining yirik savdo va hunarmandchilik

markaziga aylangan. Shahar mo'g'ullar istilosi davrida vayron etilgan va manbalarda qayd etilishicha, XIII asr oxirlarida mo'g'ul xonlari bo'lmish Tuva va Xaydu tomonidan qayta tiklangan. Andijon XIV asrning 70-yillarida Farg'ona vodiysi bilan birga Amir Temur davlati tarkibiga kirdi. XV asrning ikkinchi yarmidan Andijon Temuriylar davlatiga qarashli Farg'ona viloyatining poytaxti bo'lgan. Ayniqsa, Timurshayx mirzo va uning o'g'li Zabiriddin Muhammad Bobur davrida shaharda xo'jalik, fan, madaniyat rivoj topgan. Andijon XVI asrdan boshlab Farg'ona vodiysi markaziga aylandi. Namangan shahri 1620-yilda Farg'onaning qadimgi poytaxti Aksikant qattiq zilzila natijasida vayron bo'lganligi uchun aholi Namangan atrofiga ko'chgan. Namangan tuz koni («namak kon») yaqinida qurilgan edi. Uning nomi manbalarda XVII asrdan boshlab uchraydi. XVIII asrda bo'qon xonligi hududiga kirgan. 1842-1845-yillarda shahar baland devor bilan o'ralgan.

Qo'qon shahri tarixiy manbalarda Qo'qonga oid ma'lumotlar X asrdan boshlab uchraydi. Qo'qonning yoshi 2000 yildan ortiqdir. Ma'lumotlarda «Huvogand» («Hauo- qand», «Ho'qand») degan nomlar bilan qayd etilgan.

Qo'qon shahri XVIII-XIX asr birinchi yarmida nafqat solikning, ayni paytda O'rta Osiyoning yirik shaharlaridan biri edi. 1800 o'lmishda Qo'qondan Xitoy va Hindistonga boradigan, u yerlardan keladigan karvon yo'li o'tgan. Qo'qon shahri bir necha marta tashqi dushmanlar tomonidan vayron qilingan. Shahar XIII asrda oxirgi marta mo'g'ullar tomonidan yakson qilindi. Qo'qon 1709-yilda qayta tiklangan va 1740-yilda xonlik poytaxtiga aylantirilgan. 1842-yilda mustahkam devor bilan o'ralgan. Shaharga 12 darvozadan kiritilgan. Shaharning 12 darvozali bo'lishiga sabab uning ma'muriy jihatdan 12 dahaga bo'linganligi edi. Bu davrda shaharda 80 ming (ba'zi ma'lumotlarda 31 ming) aholi yashagan. Shaharda 15 ta madrasa, 540 masjid bo'lgan. Madrasalar ichida Madalixon, Norbo'tabek, Jome, Hojimoyim, Xoja Dodxoh, Hojigoyim madrasalari ajralib turadi. Ularning har birida 38 tadan 100 tagacha hujrasi bo'lgan.

Tarixiy yodgorliklar: Norbo'tabiy madrasasi (1799-yil), Madalixon madrasasi, Madrasayi Kamol gozi (1820-yil), Madrasayi Tutqotaz, Madrasayi Haquqi mingboshi (1825-yil), Madrasayi Miyon hazrat, Madrasayi Mo'hiaroyim, Madrasayi Hakim to'ra (1795-yil), Madrasayi Xonxoja eshon (1789-yil), Madrasayi Buzrukxoja (1801-

yil), Madrasayi Pirmuhammad yasovul (1802-yil), Madrasayi Xojabek (1805-yil), Madrasayi Oxund devonbegi (1805-yil), Madrasayi Mingoyim (1802-yil), Madrasayi Jome (1817-yil) boshqalar.

Respublikaning sharqiy, Farg'ona vodiysining shimoliy qismida joylashgan. Viloyat Farg'ona vodiysining shimoliy qismida, Sirdaryoning o'ng sohilida joylashgan. Yer yuzasi balandligi 400 metr bo'lib, shimolga tomon balandlashib boradi. Shimoliy Chirchik daryosida, Qurama tog'lari bilan o'ralgan. Tog' oldirlari balandligi 1000-1200 m. adirlardan iborat. Viloyat geologik faol xududda joylashgan. 8 balandlikli zilzilalar bo'lib turadi. Katta maydonni egallagan Qoradag' qumli dehqonchilik qilinadi. Rangli metall konlari bor. Gips, o'xaktosh boshqa qurilish materiallari olinadi. Viloyatning qator hududlarida shifobaxsh mineral suvlar (Chortoq, Chodaksoy, Shahand, Uchqo'rg'on) topilgan. Iqlimi kontinental. Yozi issiq, uzq, qishi nisbatan yumshoq va qisqa. Havo xaroratining sutkalik tebranishi kесkin, yog'in ko'p. Tekstilkda yanvarning o'rtacha temperaturasi - 3,5 darja s, iyulniki 20,5. Yillik yog'in tekstilk va tog' oldirlarda 100-200 mm, tog' etaklarida 600 mm. gacha. Namangan shahri atrofida vegetasiya davri (229 kunda) bo'lib, Farg'ona vodiysining janubiy va sharqiy tomonlariga qaraganda eng uzq davom etadi.

joylashgan Namanganga ko'chib o'tadi. 1813 yilda Qo'qon bo'lgan rus elchisi Filipp Nazarov Namangan shaharining devor bilan o'talغان saroyida ancha lashkar saqlanganligini

Namangan shahrida otashnafas shoir va mutafakkir Boboraxim Maftabchiy (1657-1711), To'raqo'rғonda shoir, tilshunos, ma'rifatparvar Jamolik Jonaydullo o'g'i Ibrat (1862-1937), Chustda shoir Abdullommadsharif Egamberdi o'g'i Soʻfizoda (1869-1937) va boshqalar yashab ijod qilganlar. Namangan shahri va viloyatida boylangan me'moriy yodgorliklar asosan 18-20-asr boshlarida bunyo'd qilingan.

Namangandagi Mulla Qiriğiz madrasasi 20-asr boshlarida mashhur markazida qurilgan. Madrasa uning quritishiga rahbarlik qilgan katta usta Qiriğiz nomi bilan atalgan. Ushbu madrasa yaqinida ayni nom ostida Qiriğiz nomi bilan masjid ham qurilgan. Mavlon buva majmuoti Ota Valixon to'ra masjidi ham qurilgan. Mavlton buva majmuoti mahalliy shoirga bag'islangan bo'lib, uining qurilgan sanasi (1806-yil) muvofiq ravshan bitirilgan. Maqbara shoirning ziyorati xonasig'a aylangan.

To'la Amin maqbaramasi 18-asr o'tirasida barpo etilgan. Binoning boshi minora bezashda 12-14-asrlar bezak usuli (o'yma sopol taxtachalari) foydalantirilgan.

uzumchilik va go'sht-sut chorvachiligi, parrandachilik, ipakchilikka ixtisoslashgan.

Farg'ona viloyati O'zbekistonning qadimgi madaniy o'choqlaridan biri. Viloyat hududida topilgan tosh davri manzilgohlari va qoyatoshlariga solingan suratlar vodiya odamlar eng qadimgi davrlardan beri yashab kelganliklaridan darak beradi. Farg'ona viloyatining tosh davri yodgorliklarini 1954-yil A.P. Okladnikov rahbarligidagi arxeologlar o'rganagan. Vodiyning sharqiy qismidagi Qayroqum, Xo'jag'or va Uchqo'rg'on makonlaridan muste davriga oid tosh qurollar topildi. Vodiyning g'arbiy qismidagi qadimgi tosh davri madaniyatiga oid manzilgohlar muste davridagi Qal'acha, Jarqo'ton va Qapchiq'ay tosh qurollar ishlash ustaxonalari topilib o'rganildi. 1958-yil birinchi marta Markaziy Farg'onadan mezzolit davriga oid mikrolit tosh qurollari topildi. Shuningdek, Markaziy Farg'onadagi Uzunko'l va Tayloqko'l atroflaridan mezzolit va neolit davrlariga oid 24 ta manzilgoh borligi aniqlandi (1965). So'x vohasidagi 28 g'or va ungurlar (Selangir, eshma, Obishir, Sur, Bel, Zim, Ovikambar, Bog'ishim va boshqalar) ro'yxatga olindi. Obishir g'orlaridagi madaniy qatlamlar yaxshi saklangan. G'orlarni qazish jarayonida mezzolit davriga oid tosh qurollar, xayvon suyaklari topilgan. Bular o'sha davr turmushini o'rganish imkonini beradi.

1967 va 1969-70 yillarda Sankt-Peterburgdagi Ermitaj muzeyi xodimlari mezzolit va neolit davrlariga oid 35 ta manzilgoh topildi. Farg'ona viloyatining arxeologik yodgorliklarini o'rganishda Katta Farg'ona kanalining qazilishi muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Kanolda qazish jarayonida jez davri, quldorlik va zaminzorlik jamiyatlariga oid yodgorliklar topildi va tekshirildi. Quva va Toshloq tumanlari o'rtasidagi Akbarobod qishlog'ida jez davriga oid manzilgoh Marg'ilonsoyning chap sohilida Oqtom qabristoni bo'lganligi aniqlandi. Farg'ona viloyatining Quva tumanida quldorlik davriga oid Taxyonpepa Farg'ona shahrida Simtepa (Chimtepa) kabi yodgorliklar topildi o'rganilgan. Ayniqsa, Quva shahridagi miloddan avvalgi 5-asr va o'ltinchi asr boshlariga oid topilmalar yaxshi tekshirilgan. 10-11-asrlarga oid tarixiy manbalarda bu shahar obodligi va kattaligi jihatidan vodiya Axsikatlardan so'ng eng yirik shahar deb qayd qilingan. Arxeologik materiallar Marg'ilon shahri 10-asrda katta qishloq bo'lib, 11-12-asrlarda shaharga aylanganligini, Rishon esa 10-asrda katta shahar bo'lsa ham, 11-12-asrlarga kelib qishloq qiyofasiga kirib qolganligini isbotlaydi. O'troq dehqonchilik, chorvachilik bilan shug'ullangan (hozir

madaniyatiga oid manzilgohlardan topilgan yodgorliklar Farg'ona vodiysini o'rganishda muhimdir. U erda ishlab chiqarish kuchlari va aholining tarqiyoti jez davrining ohirida dehqonchilik qobillarining ijtimoiy tuzumida o'zgarish yuz berishiga, natijada diniy tarbiya tugab jamiyadagi tabaqalanishga olib kelgan. Ro'zg'or makonlarida xususiy mulkchilik kurtaklari ko'zga tashlanadi. Arxeologik tekshirishlar natijasi Farg'ona viloyatida qadimdan odamlar yashab, ovchilik, dehqonchilik, chorvachilik bilan shug'ullanganligidan, kishilik jamiyatining keyingi bosqichlarida esa madaniyat rivojlanib boshlaganligidan dalolat beradi.

Qo'qon shahri Farg'ona vodiysidagi eng katta turistik shaharlardan biri bo'lib, Qo'qon xonligi markazi sifatida mashhur sahardir. Markaziy bog' hududidagi Xudoyorxon qarorgohida 2019 yil 10-15 sentyabr kunlari Xalqaro hunarmandchilik festivali bo'lib o'tdi.

12.3.4. Zarafshon turistik rayoni

Zarafshon turistik rayoni Buxoro, Samarqand va Navoiy viloyatlarini birlashtiradi. Bugungi kunda bu rayon tarixiy, arxitektura va madaniy turizmining markazi sifatida nafaqat mamlakatimizda balki dunyoga mashxurdir. Xususan, ochiq osmon ostidagi shaharlar turistik resurslari jahon turistlarini o'ziga jalb qiladi. Turistik rayon hududining kattaligi bevosita turtli xil tabiiy va madaniy joylarning turlicha taqsimlanishiga zamin yaratadi.

Buxoro viloyati 1938 yil 15-yanvarda tashkil topgan. Uning maydoni 40,3 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 1 161,3 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 11 ta tuman, 11 ta shahar va 69 ta shaharcha hamda 1469 ta qishloqlar bor.

Buxoro viloyati qadimgi davr, ilk va o'rta asrlarda qurilgan me'moriy yodgorliklarga juda boy. Hozirgi vaqtda Buxoro davlat me'moriy-badiiy muhoza qo'riqxonasi hisobida 997 ta tarixiy yodgorliklar mavjud. Buxoridagi eng qadimgi yodgorliklardan biri, Buxoro hukmdorlarining qabrigohi Buxoro arki (mil. av I asr) bugungi kungacha saqlangan. Shahar yonidagi Fathobodda Sayfiddin Boharziy maqbarasi (XIII asr), Hayvonqulixon maqbarasi (XIV asr), Buxoro tumanidagi Sumiton qabrigohida Chorbaqir ansambli (XVI asr), Hazratobo masjidi (XVIII asr), Amirning yozgi qarorgohi Sitorai Mohi Xosa saroyi (XIX-XX asrlar), Vobkent tumanida Vobkent minorasi (XII asr), Chashmai Ayyub maqbarasi (1208-yil), Hoja Mahmud Anjir Fag'naviy

maqbarasi (XIII asr), Abdurahmon Vali maqbarasi (XIV asr), Vobkent hammomi (XVI-XVII asrlar), Toshmasjid (XVI-XVIII asrlar), So'fi Dehqon xonagohi (XVII-XVIII asrlar), Jondor tumanida Varaxsha shahrining xarobalari (VII asr), Mahmud Torobiy dahmasi (XIII asr), Qizilbi majmuasi (XV asr), Kogon tumanidagi Qoni Orifonda Hazrat Bahoudin majmuasi, Abdulazizxon honagohi va Dahmai Shohon (XIV-XVI asrlar), Hazrat Mir Kulol (XIV asr), Kogon shahrida Temiryo'ldilar (sobiq Amir) saroyi (XIX-XX asrlar), Peshku tumanida Xo'jam Bandi Kushod va Xo'jam Said Po'lat maqbaralari (XVIII-XIX asrlar), Romitan tumanida Xoja Ali Rometoni Xojai Azizon va Xoja Muhammad Boboyi Samoniy maqbaralari (XIV asr), Mulla Mir Hakim xonagohi Shofitxon tumanida Vardonze shahrining yodgorligi (VI-VII asrlar), Hazor Nodahmasi (VIII asr), Xoja Orif Revgariy Mohitobon maqbarasi (XIII asr), Qorovulbozor tumanida Bo'zachi va Qorovulbozor sardobalari (XVII asr), Qorako'l tumanida Poykend shahrining xarobalari (VIII asr), Shoburxon ota maqbarasi va masjidi, G'ijduvon tumanida Hazrat Abduxoliq G'ijduvoni Xojai Jahon (XII asr) masjidi va maqbarasi, Ulug'bek madrasasi (XV asr), Toshmasjid va Dehqonobo xonagohi (XV-XVI asrlar), Chorsu masjidi (XVIII-XIX asrlar) kabi noyob me'moriy obidalar saqlangan. Shuningdek, Buxoro vohasida Raboti Malik karvonsaroyi va Malik sardobasi (XI asr), Karmana shahrida Mirsaid Bahrom maqbarasi (X-XI asrlar), Qosim shayx xonagohi (XVI asr) mavjud. Bu tarixiy yodgorliklarda Sharq me'moriy an'analari o'zaro uyg'unlashib ketgan. O'zbek xalq tomonidan ikki ming yil mobaynida bunyod qilingan bu obidalar ajdodlarimizning boy iste'dodi va badiiy mahoratidan, katta yaratuvchilik qudratidan dalolat beradi. Buxoro Sharqning qadimiy shaharlaridan biri Arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, Buxoroga miloddan avval 1000 yilga o'talarida asos solingan. Uning nomi ilk o'rta asr Xitoy manbalarida turlicha (An, Ansi, Anjo, Buxo, Buku, Buxu, Buxaer, Buxala, Buxuala, Fuxo, Puxuala va boshqalar) atalgan. Bu atamalaridan avvalgi uchinchi Buxoroning Xitoycha nomlari bo'lib, qolgan Buxoro so'zining Xitoy tilidagi talaffuzidir. O'rta asr arab manbalarida esa Buxoro Numiylat Navmichkat, Bumichkat (Yangi qo'rg'on), Al-Madina As-sufiya (oq shahar), Madinat at-tujor (Savdogarlar shahri), Foxira (Faxri shahar) kabi nomlar bilan tilga olingan. Buxoro atamasi sanskritcha «buxora» so'zining turk-mo'g'ulcha shakli «buxor» («bodaxona») dan kelib chiqqan deb taxmin qilingan. Keyingi tadqiqotlarda bu atama sug'ulcha

«bux» yoki «bag» («tangri») hamda «oro» («jamol») so'zlaridan iborat bo'lib, «tangri jamoli» deganma'noni anglatadi, degan fikr ilgari qilingan. Darhaqiqat, Zarafshon daryosining quyi oqimida joylashgan Buxoro va uning atrofidagi yerlar qadimda nihoyatda xushmanzara bo'lgan va o'simlik dunyosi betakror, ko'l va oqar suvlarga boy bo'lib, tarixchi Narsaxiyning «Buxoro tarixi» asaridagi ma'lumotlar buni tasdiqlaydi.

Buxoro zaminida mashhur, donishmand allomalar voyaga yetganlar, o'qib, ijod etganlar. Abu Xavs Kabir Buxoriy (767-832), Imom al-Buxoriy, Ibn Sino, Narsaxiy, Daqiqiy, Rudakiy, Balansiy, Abduxoliq G'ijduvoni, Bahoudin Naqshband, Sayfiddin Boharziy, Nosir Buxoriy, Shamsiddin Buxoriy, Ubaydulloh Buxoriy, Hofiz Tanish Buxoriy, Mushfiqiy, Turdi Farog'iy, Ahmad Donish, Firrat, Sadriddin Ayniy, Fayzulla Xo'jayev, Ibrohim Mo'minov, Jalol Ikromiy shular jumlasidandir. 1997-yilning oktabrida Buxoroning 2500 yilligi O'zbekistonda keng nishonlandi. 50 dan ortiq tarixiy-me'moriy obidalar ta'mirlandi, yangi istirohat bog'lari, «yobonlar barpo qilindi.

Buxoroning islomga qadar bo'lgan siyosiy tarixi xususidagi ma'lumotlar mtl. avvalgi VII-VIII asrlar bilan chegaralanadi. Buxoro VI-VIII asrlar boshida Buxorxudotlar hokimligi poytaxti edi. 709-yili mo'arab xalifaligi fath etgan. 9-10-asrlarda esa u somoniylar poytaxti bo'lgan. 999-yil Buxoroni qoraxoniylar, 1220-yil mo'g'ullar bosib olgan. 1370-yildan Buxoro Amir Temur va Temuriylar davlati, XVI asr boshida Shaybo-miyalar (1533-yil bu davlat poytaxti Samarqanddan Buxoroga ko'chirilishi tufayli Buxoro xonligi deb atala boshlagan) va 1813-yildan 1920-yilgacha Buxoro xonligi (amirligi) markazi bo'lgan, mo'g' shahar Buxoro bosqini natijasida sho'rolar tomonidan bosib olingan va 1920-yil 8-sentabrdan boshlab Buxoro xalq Sovet Respublikasi (BXSR) ning poytaxti bo'lgan.

Navoiy viloyati 1992-yilda tashkil etildi. Viloyatning umumiy hududi 111,0 ming km² bo'lib, viloyatda 964,7 mingdan ortiq doimiy aholi yashaydi (2018). Navoiy viloyati tarkibida 8 ta qishloq tumani mavjud. Ulardan tashqari viloyatda 6 ta shahar, 47 ta shaharcha, 577 ta qishloqlar.

Viloyat shimoldan va shimoli-sharqdan Qozog'iston Respublikasi hududi bilan, janubi-sharqdan mamlakatimizning Jizzax, Samarqand, janubdan Qashqadaryo, janubi-g'arbdan esa Buxoro viloyatlari bilan

chegaradoshdir.

Viloyatning tabiiati o'ziga xos rang-barang bo'lib, shimoli-g'arbiy qismida Qizilqum sahrosi cho'llari, janubi-sharqiy qismida osmono'par Nurota tog' tizmalari hamda Zarafshon daryosining o'rta qismida boy va turfa-xil dehqonchilik dalalari yastanib yotibdi. Zarafshon daryosi bilan birgalikda Aydarko'l, Sho'rko'l, To'dako'l kabi ko'plab yirik suv manbalari viloyat tabiatini yanada rang-barang bo'lishiga hissa qo'shmoqda. Navoiy yosh va navqiron viloyat bo'lsada, uning insoniyat tamadduniga katta hissa qo'shgan qadimiy va betakror tarixi bor. Hala Sarmishsoy darasidagi ipitdoy qoyatosh suratlari, Uchtut chaqmoqch shaxtlari, Raboti Malik karvonsaroyi va Sardobasi, Qosim Shays Azizxon xonagohi va Nurotaning noyob me'moriy obidalari kabi betakror madaniy me'ros obektlaridir. Viloyat tarkibida 8ta tuman mavjud bo'lib, ular – Karmana, Nurota, Xatirchi, Qiziltepa, Konimek, Uchquduq, Tomdi, Navbahor tumanlaridir. Shuningdek yirik sanoat korxonalari negizida 2 ta yirik shahar Navoiy va Zarafshon shaharlari har tomonlama rivojlanib, obod hududga aylanib bormoqda. Avval paytda Navoiy viloyati Respublikamiz ijtimoiy-iqtisodiy, ma'muriy ma'rifiy hayotida o'zining munosib o'rniga ega bo'lishi bilan bir qatorda vulkan bunyodkorlik ishlari va tarixiy jarayonlar amalga oshirilmoqda. Viloyat tabiiy resurslarga, shu jumladan, rangli metall va qurilish xom ashyo materiallariga boy hisoblanadi. Navoiy Kon Metallurgiya kombinati Davlat korxonasi dunyoda eng sof olinib ishlab chiqaruvchilaridan biridir. Shuningdek, "Navoiyazot" OAJ, "Elektrikimyo zavodi" qo'shma korxonasi, "Navoiy issiqlik elektr stansiyasi" OAJ, "Qizilqumsement" OAJ singari yirik korxonalar faoliyat ko'rsatmoqda. Qulay geografik joylashuvi hisobga olinib, 2008-yilda viloyatda Navoiy Erkin industrial iqtisodiy zona tashkil etilib, Janubiy Korea, Hindiston, Xitoy va Singapur kabi xorijiy hamkorlar bilan keng ko'lamli faoliyat olib bormoqda. Navoiy aeroporti negizida xalqaro intermodal logistika markazi tashkil etilgan bo'lib, u orqali "O'zbekiston havo yo'llari" va "Korean Air" hamkorligida jahonning to'rtta mamlakatlarga yuk tashish ishlari yo'lga qo'yilgan. Bugungi kunda viloyatning barcha shahar va qishloqlarida bir-biridan shuncha zamonaviy tipdagi namunaviy qo'rg'onlar bunyod etilgan bo'lib, yurtimiz husniga chiroy qo'shmoqda. Navoiy viloyati mamlakatimizda hududiy jihatdan eng katta viloyat bo'lib, Qoragalpog'istondan keyingi ikkinchi o'rinni egallaydi. Uning umumiy hududi 110,99 ming kv. kmni

tasvirlash etadi. Viloyat o'ziga xos tabiiy sharoitiga ko'ra yirik uch qismga bo'linadi: viloyatning shimoli-g'arbiy qismini Qizilqum cho'lli egallagan. Janubi-sharqiy qismida Nurota tog' tizmalariga tegishli Qoratog', Oqdog' singari tog'lar bo'lsa, Zarafshon daryosi vohasining o'rta qismida viloyatning dehqonchilik zonasi o'rnatilgan. Navoiy viloyati zaminida shifobaxsh, sho'r va er osti chuchuk suv zaxiralari mavjud bo'lib, Tomdibuloq, Qaragota, Chingildi atroflaridan topilgan suvlardan xalq salomatligini mustahkamlash hamda xo'jalik yomushlarida umumiy foydalanilmoqda. Viloyatning asosiy suv manbai Zarafshon daryosi hisoblanadi. Hududda dehqonchilik maydonlari Amu-Hukoro mashina kanalining Navoiy, O'rtacho'l, Amu, Sumbul, Mayna irmoqlari hamda Zarafshondan suv oladigan Konimek, Tos, Shovot, Chovli, o'ng va chap qirg'oq, Navkar kanallari orqali suv bilan ta'minlanadi. Shuningdek, Quyimozor, To'dako'l suv omborlarida kuzgish mavsumida kerakli suv zaxiralari hosil qilinadi. Viloyatda 32 ta yirik suv chiqarish elektr nasos stansiyalari ishlab turibdi.

Viloyatning shimoli va g'arbida ko'chma qum barxanlari, gilli cho'l zonalarini yastanib yotadi. Mazkur kengliklar, ayniqsa, bahor oylarida turfa tabiiy g'iyohlar, o't-o'lanlar, rang-barang o'simliklar bilan bezanadi. Cho'l hududi cho'l ekoturizmini tashkil etish imkoniyatlarini yaratib, tog' hududlari esa tog' ekoturizmini tashkil etish uchun katta imkoniyatlarga egadir. Nurota ziyoratgohi viloyatda, qolaversa respublikadagi eng diqqatga sazavor maskanlardan biri hisoblanadi.

Samarqand viloyati 1938 yil 15-yanvarda tashkil topgan. Uning maydoni 16,8 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 1753,3 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 14 ta tuman, 11 ta shahar va 88 ta shaharcha hamda 1829 ta qishloqlar bor.

Samarqand O'rta Osiyoning eng qadimgi shaharlaridan biri. Mamloddan avvalgi 329-yili Makedoniyalik Iskandar tomonidan boshlab olingan. Bu davr tarixiy manbalarda Maroganda (Samarqanda) nomi bilan tilga olinadi. Qadimda Samarqand So'g'diyaning poytaxti bo'lib, mintaga sivilizatsiyalari orasida juda muhim o'rin tutgan. Shahar VIII asrda arablar tomonidan egallanadi. X asrdan boshlab Somoniylar salnati tarkibiga kiradi. 1220-yili mo'g'ullar tomonidan vayron qilinadi. Samarqand Amir Temur saltanatining poytaxtiga aylangan davrda shahar to'la tiklanib, dunyoning eng go'zal shaharlari qatoriga qo'shildi. Me'moriy va tarixiy yodgorliklar: hozirgi davrga qadar qator yodgorliklar saqlanib qolgan. Masalan, eng mashhur markazlardan biri

Registon maydonidagi me'moriy majmua, ya'ni Tillakori madrasasi (XVII asr), Sherdor madrasasi (XVII asr), Ulug'bek madrasasi (XV asr); Shohi Zinda majmuasi (XIV-XV asrlar), Bibi xonim jome masjidi (XIV-XV asrlar), Go'ri Amir maqbaralar majmuasi (XV asr), Ruxobod maqbarasi (XIV asr), Oqsaroy (XV asr), Ishratxona (XIV asr), Abdidarun majmuasi (XV asr), Xo'ja Ahror me'moriy majmuasi (XV asr), Ulug'bek rasadxonasi (1429-yil), Hazrat Xizr masjidi (XIX asr), Xo'ja Nisbatdor masjidi va minorasi (1901-yil) va boshqalar. (Izox. Samarqand viloyati turizm imkoniyatlari keying bo'la atroficha berilgan)

12.3.5. Janubiy turistik rayoni

Janubiy turistik rayon geografik joylashuviga ko'ra mamlakatning janubiy viloyatlari hisoblangan Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlaridan tashkil topgan. Bu turistik rayon turizm salohiyati jihatidan keying yillarda tez rivojlanib, xorijiy sayyohlarni ham jalb qilmoqda. Binobarin, bu rayonda tabiiy va arxitektura, arxeologik, ziyorat, rekreatsion, etnoturistik, agroturistik imkoniyatlari mavjud.

Qashqadaryo viloyati 1943 yil 20-yanvarda tashkil topgan. Uning maydoni 28,6 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 3175,0 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 13 ta tuman, 12 ta shahar va 123 ta shaharcha hamda 1046 ta qishloqlar mavjud.

Qashqadaryo vohasida miloddan avvalgi asrlarda vujudga kelgan, yoshi jahonning eng qadimgi manzillari bilan bo'yashadigan shaharlar bor. Shahrisabz va Qarshi ana shunday shaharlardir. Shahrisabz va Qarshining 2700 yillik yubileyleri nishonlanishi va ularning ulug' yoshi jahon miyosida tan olinib, hukumatimiz qaroriga muvofiq bayram sifatida tantana qilingani fikrimizning yorqin isbotidir.

Qarshi shahriining kechmishi qadimiy Ergo'rg'on, Zahhoki Moron, Nasaf (Naxshab) – Shulluktepa manzillarida o'tgan. Arxeologlarning ma'lumotlariga qaraganda, Qarshi vohasida birinchi shahar hozirgi qarshi shahridan shimolda joylashgan qadimgi Erqug'onda miloddan avvalgi VI-II asrlarda shakllangan. Eramizdan avvalgi VI-II asrlarda u ikki qator devor bilan o'ralgan va maydoni 150 gektar (tanob)ni tashkil etgan.

Qarshi vohasi markazining tarixi Bobli (Iroq), Aleksandriya (Misr), Erevan (Armaniston), Taksila (Pokiston) kabi qadimgi shaharlar rivojiga o'xshashdir. Chunonchi, VI asrda Turk hqogonligi va citon

moniyatlari tomonidan efitailtar imperiyasiga qarshi olib borilgan jinglarda Ergo'rg'on yonib, vayronaga aylangan. Shundan so'ng, Qarshi vohasi poytaxti Ergo'rg'onning Janubiy-G'arb tomonidagi Qashqadaryoning Janubiy sohli bo'yida, hozirgi Shulluktepa o'rinda qad ko'turadi. U tarixda Naxshab (arabcha - Nasaf) nomi bilan ma'lum va mashhur.

Naxshab XIII asrda Chingizxon bosqinchilari tomonidan vayron qilingach, voha markazi uchinchi marotaba hozirgi Qarshining eski shahar qismi o'rinda qayta tiklangan. Shu tariqa Ergo'rg'on, Naxshab va Qarshi shaharlari Qarshi voxasi markazining taraqqiyot bosqichlarini o'rinda mujassam etgan. Ergo'rg'on va Zahhoki Moron (mil.avv. II-I asrlar)da arxeologlar tomonidan topilgan ko'lma ashyolar o'zbek xalqining ajdodlari eng qadimgi zamondan o'troq hayot kechirib, davlat tuzumi asosida shahar madaniyatini yaratganligini va hunarmandchilik, san'at rivojlanganligini tasdiqlaydi.

Nasaf IX-XII asrlarda Janubiy Sug'dning asosiy shaharlaridan hisoblangan. Unda rabot, shahriston, karvonsaroylar, masjid va madrasalar mavjud bo'lgan. Manbalarida Nasafning Boyon guzarida buyuk muhaddis Imom Buxoriy istiqomat qilganligi, Nasafda kadissunoslik maktabi faoliyat ko'rsatganligi va bu shahar IX-X asrlarda o'ziga xos ilmiy-madaniy markazlardan biri darajasiga ko'tarilganligi qayd etilgan. Mazkur shaharda turli davrlarda 200 dan ziyod Nasafiyalar yashab, ijod etgan.

Istiqol tufayli O'zbekistonda madaniy merosga nisbatan munosabat ijobiy tomonga o'zgardi. Samarqand, Buxoro, Xiva, Termiz, Shahrisabz kabi qadimiy shaharlarning qulug' yubileyleri o'tkazilib, ularidagi umumbashariy madaniyatning bebaho durdonalari bo'lgan me'moriy obidalar qayta tiklandi. Xuddi shunday navbat o'zining boy tarixi va madaniy merosiga ega bo'lgan Qarshi shahriga ham etib keldi va shahar yubileyi nishonlandi.

Qarshining hozirgi kungacha saqlangan me'moriy yodgorliklari - Ko'kgumbaz, Qashqadaryo ko'prigi, Qarshi hammomi, Sharoboy, Bekmurodboy, Qilichboy, Abdulazizboy madrasalari, Odina jome' masjidi, Qarshi sardobasi, Abu Ubayda bin al-Jarroh ziyoratgohi va Xonqo masjidi majmuasi hukumatimiz va xalqimiz ardog'ida.

Qarshi shahridagi Ko'kgumbaz masjidi, Qashqadaryo ustiga qurilgan g'ishtko'pri, qadimiy hammom va madrasalar o'zbek me'morchiligining noyob namunalardan bo'lib, ularning har biri o'z tarixiga ega. Bu obidalar O'zbekistondagi ko'plab tarixiy-madaniy

yodgorliklar kabi yuksalishu ulug'vorlik davrlarini ham, e'tiborsizlik va tahqirona ta'ziyalarni ham, vayrongarchilik va tushkunlik holatlarini ham boshidan kechirgan.

Hozirgi O'zbekistonning Qashqadaryo viloyati qadimgi sug'orilishining unumdor dehqonchilik hududini egallagan bo'lib, qadimgi o'z suvlarini amudaryoga quyuvchi zarafshon va Qashqadaryo daryolari oralig'ida, Movarounnahrning qoq makazida joylashgan Movarounnahrning barcha tarixiy rivojlanish bosqichlari ushbu viloyat bilan chambarchas bog'liqdir. Kitob va Shahrisabzda joylashgan qadimgi shaharlarda olib borilgan qazish ishlari davomida arxeologlar tomonidan topilgan xilma xil moddiy boyliklar va tangalar silsilasi anih so'g'diyonaga xos bo'lgan boy madaniyatlardan dalolat beradi. Anih davrdan keyingi ilk asrlardagi mustaqil davlatlar hisoblanish kitob, Zahoki Maron va Qarshi yaqinidagi Yergo'rg'on shaharlari tarixiy qatlamlarda yorqin iz qoldirgan. yangi eraning V asri kelib esa anih shaharlarning tanazzulga yuz tutishi kuzatiladi. IV-VII asrlarda birin ketin ilk feodallarning mustahkam qal'alari paydo bo'la boshladi (Muddintepa, Sho'rtepa, Shullikto'pa va boshqalar shul jumlasidandir). Arxeologik qazishmalar mobaynida IV-VII asrlarda mavjud bo'lgan Kadiartepa, Tog'aytepa, Ko'xnafazi shaharchalarining qoldirlari topildi. Shu vaqtda kesh viloyati (kitob va Shahrisabz) va naxshab (hozirgi Qarshi shahri) turk hogonlari davlatining to'qqiz federatsiyasi tarkibiga kirardi. Ular muxtoriyat hisoblanar hamla Samarqanda hukmronlik qiluvchi hogonga hiroj to'laridi.

Ko'kgumbaz XVI asr oxirlarida Abdullaxon II (1557-1598) hukmdorligi davrida Markaziy Osiyoda katta qurilishlar avj olgan. Qarshi shahrida usha vaqtda Madrasa, hammom, xashamdar Ko'kgumbaz namozgohi qo'rtilgan, hatto Qashqadaryo o'stiga ko'prik ham solingan.

Ko'kgumbaz masjidi hayit namozlari uchun mo'ljallaigan bo'lib, unda xalq har yilda ikki marta «Ramazon» va «Qo'rbon» hayitlari marosimlaridagina to'planardi. Hayit namozi masjidlari namozgoh yoki musallo deb ham yuritilgan. Namozlar paytida ko'plab xalq yig'ilganligi sababi namozgohlar shahardan tashqarida, kengroq joylarga qurilgan. Odatda, guzar, jome' va hokazo masjidlarning devori yoki binolar bilan o'rangan hovlisi bo'lgan. Namozgohlar esa ochiq, keng maydonla mehrob devori bilan qibлага qaratilgan yagona binodan tashkil topgan. Ko'kgumbaz jome' masjidi ana shunday namozgohlardan bo'lib, o'tmishda «Namozgoh», «Juma masjidi» deb atalgan.

Qashqadaryo ko'prigi pishiq g'ishtidan ravoqli ko'prik. qurish tarixasi O'rta Osiyoda ilgariidan rasm bo'lgan, ilk o'rta asrlar davriga kelib u ancha takomillashirilgan. Bizgacha etib kelgan ko'hna ko'priklar XVI asrning ikkinchi yarmiga taalluqli bo'lib, ular orasida Qashqadaryo ustida qurilgan ko'prik eng katta hisoblanadi. Daryo o'zanini kesib o'tgan, g'ishtdan qurilgan ko'prikning o'n ikkita mustahkam pilpoyasi oyoqlari keng va past ravoqlar orqali tushirilgan. Ko'prikning uzunligi - 122 metr, eni - 8,2 metr, daryo tubidan o'tradagi yul qoplanigacha bo'lgan balandligi - 5,35 metr.

Surxondaryo viloyati 1941 yil 6-martda tashkil topgan. Uning maydoni 20,1 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 2537,9 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 14 ta tuman, 8 ta shahar va 114 ta shaharcha hamda 865 ta qishloqlar mavjud. Ma'muriy markazi-Termiz shahri.

Termiz Amudaryoning o'ng sohilida, O'zbekistonning janubiy qismida, Afg'oniston chegarasiga yaqin, o'rtaacha 310 m balandlikda joylashgan. Iqlimi kontinental, issiq va quruq, yozi jazirama issiq (O'zbekistondagi eng issiq shahar - eng yuqori harorat 49,5°, 1914 yil 21 iyunda qayd etilgan), qishi iliq va qisqa. Yillik o'rtaacha harorat 16-18°. Yanvarning o'rtaacha harorat 2,8-3,6°, iyulniki 28-32°. Ba'zida, qishda sovuq-20° va undan ham past bo'ladi. Yillik yog'in 133 mm.

Arxeologik topilmalar, arab va yunon manbalarida keltirilgan ma'lumotlar Termizning sharqdagi qadimiy shaharlardan biri ekanligidan dalolat beradi. Shaharning qulay geografik o'rni, strategik ahamiyatga molik joyda bo'lganligi, sharqni g'arb, jan.ni shimol bilan bog'lovchi savdo chorrahasida barpo etilishi, uning tez sur'atlar bilan rivojlanishiga zamin yaratgan. Buyuk ipak yo'lining muhim bir tarmog'i ham Termiz orqali o'tgan.

Qadimiy sharq sivilizatsiyasining shakllanishida Termizning o'ziga xos o'rni bor. Ko'xna Termizning qal'a qismida olib borilgan arxeologik izlanishlar natijalari va yozma manbalarining tahliliga ko'ra shaharga mil.av.1 ming yillikning o'rtaalarida asos solingan. Termiz Sug'diyona, Xorazm, Marg'iyona va Parfiya davlatlari bilan madaniy va savdo aloqalarini o'rnatgan. Topilmalarga qaraganda shaharning Hindiston bilan madaniy va savdo aloqalari ham juda faol va uzviy bo'lgan.

Mil.av. 4-3 asrlarda 10 ga maydonni egallagan Termizning qadimiy qal'asi o'rtaacha aholi manzili bo'lgan. Hofizi Abruyning yozishicha, shahar nomi "Taramastxa" (baqitrycha "narigi sohildagi

manzil") so'zidan olingan bo'lib, asrlar davomida turlicha atalib kelgan (mas., Antioxiya, Demetrias, Tarmid, Tarmiz, Tami, Tamo), 10-asrda Termiz deb atala boshlagan.

Termiz mil. av. 3-2 asrlarga kelib Baqtriyaning eng rivojlangan, siyosiy, iqtisodiy va madaniy markazlaridan biriga aylandi. Ashyoqiy dalillarga ko'ra bu davrlarda shaharda me'morlik va hunarmandchilikning bir qancha sohaları (kulolchilik, degrezlik va metallsozlik, shishasozlik), Salavkiylar, Yunon Baqtriya shohlar tovarpul muomalasi Movarounnahrning boshqa shaharlariga qaraganda ancha oldin rivojlanganligidan dalolat beradi.

Termiz shahrining gullab yashagan davri Kushonlar hukmronligi davriga to'g'ri keladi. Bu davrda Termiz hududiy jihatdan kengayib, shim. Baqtriyaning yirik shahriga aylangan. Shaharda shu davrga oid me'morlik va hunarmandchilik binolari va namunalari, turli nafs sopti va shisha idishlar, fil suyagi, qimmatbaho metall va toshlardan tayyorlangan zargarlik buyumlari kabi topilmalarning ko'plab qo'ldirilishi buning dalilidir. Masalan, Dalvarzintepadan topilgan va fil suyaklaridan yasalgan shaxmat donalari yer yuzida aniqlangan eng qadimiy. shaxmat donalari (mil.2-asr) hisoblanadi. O'sha davrda Termiz Kushonlar davlatining muhim shahri va buddizmining markazlaridan biri bo'lgan.

Shaharni Termizshoxlar idora qilgan. O'sha davrda Termiz Termizshoxlar hokimligining poytaxti bo'lib turgan. Arablar bosib olgan davrda (686-704) Termiz 70 gektarga yaqin maydonni egallagan, to'rtburchak shaklidagi qal'adan iborat bo'lgan. 10-asrda yozilgan "Hudud ul olam" asarida Termiz "Jayxun bo'yidagi kurkam va oltin shahar. Qal'asi daryo bo'yida, ulkan bozori mashhur, Xuttalon va Chag'oniyan ahli shu yerda savdo qiladi", deb ta'riflangan.

10-12 asr Boshlarida Termiz ravnaq topgan. Toxaristonning yirik shahri, hunarmandchilik va savdo markaziga aylangan. Termiz vaqt vaqti bilan G'aznaviylar, Qoraxoniylar, Qoraxitoylar, Saljuqiylar, Xorazmshohlar davrlari tarkibida bo'lgan. Mo'g'ullar istilodidan so'ng, 14-asrda Termiz Surxondaryo sohiliga yaqin joyda yangidan qal ko'tardi. shahar o'z o'mini bir necha bor o'zgartirsa, asrlar davomida o'z nomini Tarmita, Antioxiya Tarmita, Tarmiz, Tirmiz, Termiz ko'rinishlarida saqlab kelgan.

Amir Temur Movarounahrni egallagach (1370), Termiz Surxondaryo vohasi bilan birga Temur davlati tarkibiga kirdi. 1407 yilda Temuriy Xalil Sulton farmoni bilan daryo sohilidagi Termiz qal'asi

qayta tiklandi. Ko'p o'tmay o'z tangalarini zarb etadigan katta shaharga aylandi. 1504-1505 yillarda shaharni shayboniyxon egalladi. Keyinchalik turli sulolalar tasarrufida bo'lib, 18-asrning 2-yarmida shahar o'zaro urushlar natijasida butunlay vayron qilingan.

O'zbekistonda qo'shni Afg'oniston, Pokiston, Hindiston va boshqa davlatlar bilan bog'lovchi yo'l Termiz orqali o'tishi shaharning siyosiy va iqtisodiy hayotida muhim o'rin egallaydi. 2002 yil 2 aprelda o'zining 2500 yillik yoshini nishonlagan Termiz shahri ko'plab katta voqealar va hazinarni boshidan kechirgan. Butun tarixi davomida Termiz Markaziy Osiyo xalqlari madaniy taraqqiyoti va o'zbek xalqi davlatchiligi tarixida muhim rol o'ynagan. «Buyuk Ipak yo'li»ning asosiy chorrahasidan biri sifatida dunyo sivilizatsiyasi rivojiga sezilarli darajada hissa qo'shgan qadim shahardir. Buddizm dinining va u bilan bog'liq bo'lgan o'rmonchilik an'analarning Xitoy va Uzoq sharq mamlakatlariga tarqalishi ham aynan Termiz orqali yuz bergan.

Termizning geografik jihatdan qulay joylashishi, iqlimi va strategik mavqei ko'plab davlatlar va hukmdorlarning diqqat e'tiborini o'ziga tortar edi. Shuning uchun u eron va grek, arab va mo'g'ul hujumchilarining hujumlariga duchor bo'ldi, Movarounnahr tekki qon to'kishlarini boshidan kechirdi, mahalliy hokimlar zulmidan azob chekdi. Termiz istilochilarning olovli janglarida yonib ketar, kulga aylanar, qadimni rostdan paydo bo'lardi, o'sib shon-shuhrat va qudratga ega bo'lardi. U yana halok bo'lardi, yonardi, kulga aylanardi va yana o'zini tiklab ulg'ayardi. shu sababli Termizning har safar qaytadan tiklanishi qadimgi o'rinda yuz bermagan.

Ko'ina Termiz yoki Kushon Termizi amudaryo bo'yida rivoj topgan bo'lsa, Chingizxon bosqinidan song u sharqroqda Surxondaryo bo'yida qad ko'tarib gullab-yashnardi. XVIII asrning ikkinchi yarmidagi o'zaro urushlar tufayli vayronaga aylangan Termiz XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab janubroqda Pattakesar qishlog'i atamida bunyod etiladi va ravnaq topadi. Ko'ina Termiz obdallari o'zining takrorlanmasligi bilan hamisha qadimgi davr mualliflari, ilk o'rta asr Xitoy sayyohlari va musulmon davri tarixchilarining diqqat markazida bo'lib keldi.

Rivoyatlarga ko'ra, Termizni miloddan avvalgi VII asrda Baqtriyaning birinchi podshosi Zaroastir bunyod etgan. Miloddan avvalgi VI asrda bu yerlarni bosib olgan eron ahamoniylari Termizni juda ko'ina shahar deb ta'riflashgan. shahar Aleksandr Makedonskiy hujumiga qadar Ahamoniylar davlatiga bo'ysungan.

Termizning tarixiga kirgan ilk nomlaridan biri Taramata (baqutcha – daryo qirg'og'i) bo'lgan. Miloddan avvalgi 327 yili Aleksandr Makedonskiy Termizni zabt etib, shaharni o'z nomi bilan Aleksandriya deb ataydi. Aleksandr Makedonskiy hukmronligi tugaganidan keyin Grek-Baqtriya davlatining asoschisi Demetriy shaharga Demetris nomini beradi. Miloddan avvalga I asrda Grek-Baqtria davlatining kushonlar tomonidan tor-mor qilinishi munosabati bilan Termiz, yozma manbalarning guvohlik berishicha, Ta-limni shahri deb Xitoy manbalarida esa, Tu-mi (Tami) deb atala boshlaydi. Termiz asosan kushonlar davrida (mil. avv. I – mil. III asrlar) yuksak rivojlanadi. Bu davrda Termiz Hindiston bilan g'arb, shimol, sharq mamlakatlari bilan bo'g'laydigan savdo yo'llaridagi yirik shaharga aylanadi. Termizda ko'plab budda ibodatxonalari quriladi.

V–VI asrlarda Termiz yuz bergan urushlar oqibatida goh eʼtaliylar hukmronligi, gohida eron sasoniyalari hukmronligi ostida bo'ldi. VII asrda boshlab Termizni termizshohlar sulolasi boshqardi. 705 yili Termizni arab istilochilari zabt etdilar. IX–XII asrlarda Termiz yirik feodal shahar sifatida ma'muriy, savdo, hunarmandchilik va ilmiy-ma'rifiy markaziga aylandi. Bu davrda shaharni o'rab turgan istehkom devorning uzunligi 10 km ni tashkil etib, 9 ta darvozasi bo'lgan. Shu davrda Termizda dunyoga mashhur bo'lgan shoirlar, allomalar, muhaddislar, diniy va dunyoviy olimlar etishib chiqdi.

IX–XII asrlarda Termiz G'aznaviyalar, Saljuqiylar va Qoraxoniylar davrlari tasarrufida bo'ldi. 1206 yili Xorazmshoh Muhammad davlati ixtiyoriga o'tdi. 1220 yili Chingizxon qo'shinlari tomonidan 11 kunlik g'amaldan song vayron qilindi. XIII asrning ikkinchi yarmidan boshlab Termiz eski o'rnida emas, sharqroqda Sulton Saodat maqbarasi tevaragida yana rivojlandi. Temuriylar davlati tarkibiga o'tgandan keyin u gullab-yashnadi va shahri g'ulguila nomini oldi.

Termiz shayboniylar davlati tasarrufiga o'tgandan keyin ham rivojlanishda davom etdi. Kohna Termiz qal'asini qayta tiklash ishlari olib borildi. Minoralar, masjidlar va xonaqohlar qurildi. XVIII asrning ikkinchi yarmida olib borilgan o'zaro janglar, taxt talashishlar tufayli Termiz butunlay vayron bo'ldi. Faqat Salovat va Pattakesar qishloqlarigina saqlanib qoldi. Masjidlar, minoralar va saroylar quladi. XVII asrning ikkinchi yarmida Surxondaryo bo'yidagi Ko'hisn Termizdan janubda Pattakesar qishlog'i paydo bo'ldi. Qishloqlarning kengayib borishi hisobiga oradan bir asr o'tgandan keyin hozirgi Termiz shahri qad ko'tardi. Yangi Termizning vujudga kelishi Rossiya-Angliya

munosabatlarning keskinlashgan davriga to'g'ri keldi-ki, Rossiya bu joylarda o'z ta'sirini kuchaytirish maqsadida O'rta Osiyoga harbiy yurishlarini boshlab yuborgan edi.

1873 yilning 28 sentyabridagi shartnoma Buxoroni Rossiyaga qaram davlatga aylantirgan bo'lsa, 1888 yil 23 iyundagi qo'shimcha shartnoma ruslarning Termizga kelishi va bu yerda istehkomlar qurish masalasini hal qilgan edi. 1893 yilning 15 yanvarida Termiz Buxoro amiri tomonidan Rossiya hukumatiga berilgan edi. Yangi Termizda Rossiya manfaatini himoya qilish maqsadida qurilishlar boshlandi, ko'plab harbiy qismlar keltirildi. Tuproqgo'rg'on va mustahkam istehkom qurildi. Termiz yo'l qurilishi, telegraf, aloqa, elektrarmoqlarning tortilishi Termizning rivojlanishi va Amudaryo bo'yidagi harbiy-strategik ahamiyatga ega bo'lgan shaharga aylanishiga olib keldi. 1917 yilgi davlat to'ntarishidan keyingi Sovet imperiyasi davrida ham Termiz o'zining xarbiy-strategik ahamiyatini yo'qotmadi. Bu davrda Termizda katta-katta inshootlar qurildi. Ma'muriy binolar qad ko'tardi. Ilm-fan rivojlandi, madaniyat va san'at ravnaq topdi.

Mustaqillik yillarida Termiz chiroyni yanada ochdi, shahar ko'chalari boshqadan qurilib, ravon va keng ko'chalarga aylantirildi, ixtirohat bog'lari, sharqona usuldagi muhassham va obod bozorlar, zamonaviy ma'muriy binolar, o'yingohlar, teatr va kinoteatrlar, ilm-fan muassasalari barpo etildi, borlari ta'mirlandi. Qisqasi, shaharning qiyofasi ko'p bo'lmas darajada o'zgardiki, bu o'z navbatida har bir termizlik qalbida quvonch va faxrlanish hissinu uyg'otmoqda.

1999-yil noyabr oyida YUNESCO Bosh konferensiyasining Parijda bo'lgan 30-majlisida Markaziy Osiyoning qadim shahrlaridan biri Termiz shahrining 2500 yillik yubileyini 2001 yilda xalqaro miqyosda nishonlashga qaror qilindi. Mazkur qaror munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1999 yilning 27 dekabrda Termiz shahrining 2500 yillik yubileyini 2001 yilda o'tkazish va unga bayrogarlik ko'rishi to'g'risida» maxsus qaror qabul qilindi.

Sherobod tumanida "O'rindulog" bulog'i buyrakdagi toshlarni parchalash hamda "Zarabog" qishlog'idagi "Koriz" suvi ham buyrakdagi toshlarni parchalash va ovqat xazm qilish xususiyatlariga ega bo'lib, sog'lomlashtirish va davolash xizmatlarini tashkil etish mumkin. Sherobod tumanidagi "Konurtepa" mahallasining "Machildi" qishlog'ida 5 ta xo'jalik mavjud bo'lib 25 ga yer maydonida bog' va qalin o'tmonlar mavjud bo'lib, ekoturizmi rivojlantirish imkoniyatlari mavjud. Termiz tumani "Uchqizil" suv ombori Termiz shahridan 20 km

uzoqlikda, O'zbekistonning eng issiq hududida joylashgan. Bu erda ko'ngilochar va zamonaviy dam olish maskani barpo etilsa bahorning aprel oylaridan to sentyabr oylariga qadar mahalliy va xorijiy sayyohlar tashrif buyurishlari mumkin.

Qiziriq tumanida "Etim qum" massivida qum sahsosi mavjud bo'lib, revmoltizmi davolash uchun sog'lomlashtirish maskani qilibqa imkoniyat mavjud. Sarosiy o tumanidagi "Sangardak" ziyoratgohida ziyorat va ekoturizmi rivojlantirish uchun mexmonxona va dam olish maskanlari qurish imkoni bor. Viloyatning Boysun, Sarosiy o, Oltinsoy, Uzun va Sherobod tumanlari "Hisor", "Bobotog'" va "Ko'hitang" tog' tizmalarida joylashganligi sababli bu erda ekoturizmi rivojlantirish uchun qulay imkoniyatlar mavjud. Surxondaryo – xorijiy va mahalliy turizmi keng yo'lga qo'yish uchun yirik salohiyatga ega hudud. Vohada 374 madaniy meros yodgorliklari va tabiiy meros ob'ektlari mavjud. Ziyorat, buddizm, agro, sanoat, ekologik va sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish uchun qulay imkoniyat bor. Hududning madaniy-na'rifiy va ko'ngilochar, gastronomik turizmi marshrutlariga ham dunyo aholining qiziqishi yuqori. Shunga mos ravishda vohaning rang-barang turizm yo'nalishi belgilab olingan.

Termiz tumanidagi, Al-Hakim at-Termiziy ziyoratgohi, Kokildar ota, Qirgiz, Sulton Saodat yodgorliklari, Chorgumbaz masjidi, Boysun tumanidagi Hazrati Eshonobo ziyoratgohi va shifobaxsh suvi, Hazrat Sulton Valiy, Jarqo'rg'on tumanidagi Xo'ja Samandar Termiziy ziyoratgohlari, Oltinsoy tumanidagi Xo'jaipok ziyoratgohi va shifobaxsh suvi, Uzun tumanidagi Oq ostona bobo maqbarasi, Sherobot tumanidagi Iso Termiziy ziyoratgohi atroflida kichik uy mehmonxonalari qurilishi orqali ziyorat turizmini yanada rivojlantirish mumkin.

12.3.6. Quyi Amudaryo turistik rayoni

Quyi Amudaryo turistik rayoni Xorazm viloyati va Qoraqalpog'iston Respublikasini birlashtiradi. Turistik rayon tarixiy, arxitektura, arxeologik, ekologik va boshqa turistik imkoniyatlari yuqori rayonlardan biridir.

Xorazm viloyati 1938 yil 15-yanvarda tashkil topgan. Uning maydoni 6,1 ming km² bo'lib, aholisi 2018 yil 1 yanvar holatiga ko'ra 1815,3 ming kishi tashkil etadi. Viloyatda jami 10 ta tuman, 3 ta shahar va 58 ta shaharcha hamda 559 ta qishloqlar mavjud. Darhaqiqat, respublikamizda yuqorida keltirilgan amalga oshirilgan islohotlar

natijasida turizm sohasining jadal va bargaror rivojlanib borishi Xorazm viloyatida turizm sohasining alohida tarmoq sifatida keng taraqqiy qilib borishiga muhim zamin yaratdi. Bugungi kunga kelib, eng muhim muvovir sohalardan biriga aylandi. Chunki, turizm sohasi o'z navbatida sayyohlik sohasining rivojiga bog'liq bo'lib, uning taraqqiyotini belgilovchi omil hisoblanadi. Bu borada olimlarning ta'kidlashicha, sayohat boshqa xalqlar haqida bilim beradi va masofaviy jihatdan uzoq bo'lgan davlatlarni ham bir-biriga yaqinlashtiradi. Shu bilan birga, turizm sohasi o'z navbatida mehmondorchilik sohasi bilan birgalikda jahondagi xizmatlar, yalpi ichki mahsulot va investitsiyalarning tarkibidagi o'zgarishlarni amalga oshirishga o'z hissasini qo'shmoqda. Huni bevosita Xorazm viloyati turizmi sohasining statistikasi ma'lumotlarida yaqqol kuzatish mumkin. Jumladan, viloyatda 2016-yilda 1012-yilga nisbatan viloyatimizda sayyohlik tashkilotlari soni 36 tadan 72 taga yoki 2 barobarga oshgan. Shundan, mehmonxonalar soni 26 tadan 52 taga yoki 2 marta ko'paygan. Ushbu raqamlar Urganch shahrida 12 ta, Xiva tumanida 34 ta, Hazorasp tumanida 4 ta va Gur'lan tumanida 2 ta mehmonxonalar mavjudligini ko'rsatadi. Shuningdek, muoperator va turagentlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi tashkilotlar soni 10 tadan 20 taga etib, 2 marta oshgan. Ushbu ko'rsatkich Urganch shahrida 9 ta, Xiva tumanida 8 ta, Urganch tumanida 1 ta, Hazorasp tumanida 1 ta va Bog'ot tumanida 1 ta tashkilotlarga to'g'ri keladi. Shular bilan birga, 2016-yilda 10 ta mehmonxona o'z faoliyatini boshladi. Bu Urganch shahrida 4 ta va Xiva tumanida 6 taga to'g'ri keladi. Hamda 3 ta muoperatorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi sayyohlik tashkilotlari ish boshlab, bu Urganch shahrida 1 ta, Xiva tumanida 1 ta va Hazorasp tumanida 1 ta sayyohlik tashkilotlariga to'g'ri keladi.

Bugungi kunda chet el investitsiyasini jalb qilgan holda tashkil etilgan 5 ta mehmonxona faoliyat ko'rsatmoqda. Ular qatoriga "Xeyvak", "Xiva malikasi", "Xorazm malikasi", "Argonchi" va "Xayat INN" mehmonxonalarini kiritish mumkin. Mehmonxonalardagi o'rinlar soni 1477 tadan 2300 taga yoki 55 foizga oshdi. Viloyatda turizm sohasidagi o'zgarishlar hamda yangi ish o'rinlarining yaratilishi natijasida bugungi kunda jami sayyohlik tashkilotlarida 450 nafardan ortiq xodimlar mehnat qilib kelmog'da.

Xorazm viloyatiga 2015-yilda dunyoning 82 tadan ortiq mamlakatidan xorijiy sayyohlar kelgan. 2016-yilda esa dunyoning 84 tadan ortiq davlatidan xorijiy sayyohlar kelgan. Xorazm viloyatiga

dunyoning 5 ta mamlakatidan eng ko'p sayyohlar tashrif buyurdi. Bu ko'rsatkich 2015 va 2016-yillarga to'g'ri keladi. 2016-yilda bu ko'rsatkich 75,8 mingdan ortiqni tashkil qilib, 20 foizga oshgan. 2015-yilda dunyoning 80 dan ortiq davlatidan 40,6 mingga yaqin xorijiy sayyohlar viloyatimizga tashrif buyurishgan bo'lishsa, 2016-yilda bu ko'rsatkich 46,6 mingdan ortiqni tashkil qilib, o'tgan yilning sinu davrida nisbatan 15 foizga oshgan. 2012-yilda xorijiy va mahalliy sayyohlar ko'rsatilgan jami xizmatlarning hajmi 5562,1 mln.so'mni tashkil qilgan bo'lsa, bu 2016-yilda 11389,9 mln.so'mni tashkil qildi va jami ko'rsatilgan xizmatlar hajmi 2012-yilga nisbatan ikki barobarga oshib kelgusida bu ko'rsatkichning yanada yaxshilanishi kutilmoqda.

bu bilan ixlosining yorqin namunasidir.

XVIII-XIX asrlarga oid inshootlar, ayniqsa Xiva shahrida ko'plab qurilgan. Shaharning nomi qadimgi quduq «Xeyvan»

nomidan kelib chiqqan degan taxminlar mavjud. IV asr tomonidan Xiva Xorazm davlati tarkibiga kirgan. 712-yili arablar tomonidan bosib olingan. 1221-yili Xiva mo'g'ul bosqinchilari tomonidan egallanadi. 1388-yili shahar Amir Temur saltanati tarkibiga kiritiladi. 1740-yili Eron hukmdori Nodirshoh tomonidan vayron etilgan. XV asr oxiridan 1920-yilgacha Xiva xonligining poytaxti bo'lgan. 1873-yili Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingan. Mashhur me'mor yodgorliklari ichida Dishan qal'a (Tashqi shahar) hamda Ichan qal'a (Ichki shahar) alohida ahamiyatga ega. Xivaning shuhrat qozongan yodgorliklari qatoriga ko'plab binolar kiradi. Sherg'ozixon (1728-yil), Muhammad Amin inoq (1805-yil), Qutlimurod inoq (1809-yil), Mo'to'ra (1840-yil), Sayidboy (1842-yil) madrasalari, Pallevay to'ra (1840-yil), Mahmud maqbarasi (1835-yil), Solihboy masjidi (1842-yil), Ko'min

Ark saroyi (XVII-XX asrlar), Isfandiyorxon saroyi (1912-yil), To'la Shabbob majmuasi (1885-yil), Oq masjid (1657-yili asos solingan), XIX asrda qayta bunyod etilgan) va boshqa binolar shu jumlasidandir. Hazoraspdagi Rahmonquli inoq saroyi O'lohqulixon tomonidan qurilgan Xivadagi Toshbovi nomi bilan ataluvchi ikki qavatli qasr (1832-1841-yillar) binolari sermayeh koshinli bo'lib, Xorazm me'morchiligining o'ziga xos uslubini e'tirgan. O'lohqulixon madrasasi (1832-yil), Muhammad Amirxon madrasasi ham koshinlar bilan bezatilgan. Bu madrasayonidagi Kall minor ham moviy tUSDagi koshin bilan qoplanagan. Bu madrasa tashqari, O'lohqulixon karvonsaroyi va bozor (1835-yil) hamda Polvon darvoza (Muhammad Rahimxon davrida 1806-yil qurilgan) o'sha davr me'morchiligining yorqin namunalari.

Qoraqalpog'istonda Quyqutilgan qal'a mil.av. IV asr mil. IV asr Mizdaxkan arxeologik-arxitektura kompleksi, Mil. avv. IV asr mil. XIV asr Qadim Mizdaxkan arxeologik-arxitektura kompleksi, Shiliriq mil. I IV asrlar, mil. IX-XI asrlar. Turpoq-qal'a mil. I-IV asrlar Ayaz-qal'a (Ayaz-qal'a 1, 2, 3). Katta guldursun. Qal'a mil.av. III-IV asrlar, mil. XII-XIII asrlar Katta Guldursun-Qadim Xorazmning eng yirik chehrasi qal'alaridan sanaladi.

Qoraqalpog'iston hududida 5 ta muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tashkil etiladi. Prezident qarori bilan Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida 5 ta muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tashkil etiladi. 20 mart kuni «Muhofaza etiladigan tabiiy hududlar sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi prezident qarori qabul qilindi. Qatorda muvofiq, O'zbekiston xojaligi davlat qo'mitasi tasarlufida bo'lgan Choitqoi biosferasi, Zomir, Surxon, Nurota va Qizilqum davlat qo'tiqxonalar, Quy Amudaryo davlat biosfera rezervati hamda Davlat qo'tiqxonalar, miiy bog'lar va ovchilik xojaliglar boshqarmasi Davlat ekologiya qo'mitasi tizimiga o'tkazildi.

2019-2022 yillarda Qoraqalpog'iston Respublikasi hududida quyidagi 5 ta muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tashkil etiladi «Janubiy Ustyurt» davlat qo'tiqxonasi, Bellov, Oqreki va Oqdaryo Qozoqdaryo ikki daryo oralig'i davlat buyurtma qo'tiqxonalar, Sudochi davlat buyurtma qo'tiqxonasi negizida Sudochi ko'llar tizimi davlat buyurtma qo'tiqxonasi. Shuningdek, Davlat ekologiya qo'mitasi markaziy apparati tuzilmasida Bioxilmaxlilik va muhofaza etiladigan tabiiy hududlar bosh boshqarmasi tashkil etiladi. Qator bilan 2019-2022 yillarda muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tizimiga tivojlantirish bo'yicha «Yo'l xaritasi» tasdiqlandi.

Nazorat savollari:

1. O'zbekistonda turistik rayonlashitirishda qanday omillar muhim deb hisoblaysiz?
2. O'zbekistonda 25% turisti qaysi hududga sayohatga chiqadi?
3. O'zbekistonda turistik rayonlashitirishda qaysi viloyatlar etakchi o'rinida turadi?
4. O'zbekistonda qaysi hududida geoturistik siyosat olib borish maqsadga muvofiqdir?

1. O'zbekistonda turistik rayonlashitirishda transport omlining hissiyatlarini nimadan iborat?
2. O'zbekistonda nechta turistik rayononga bo'linadi?
3. O'zbekistonda turistik rayonlashitirishda qaysi omillar imbatga olingan?
4. Qoraqalpog'istondagi turixiy obidalar nomini sanab bering?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alsharova E.T., Kosiнова E.A. Особенности формирования агротуристического рынка в России // Молодой ученый. - 2012. № 11
2. Аккупов А. Стимулы для сельского туризма. «Экономического обозрение» №03, 2014.
3. Аминияев. П.Н., Фальковский Н.С. География международного туризма. - М.: изд. Мысль, 1972
4. Jelja ŽUNIĆ. The impact of agri tourism on sustainable development of Bosnia and Herzegovina//—2012. № 44-45.
5. Крачила Н.П. География туризма. - Киев, 1987
6. Липец Ю.Т., Пуляркин В.А., Шлихтер С.Б. География мирового хозяйства. - М. 1999
7. Сидиметов Ф. Е., Аллабергенор А. А. Туризм географуasi: Kasb-hunar kollejalari uchun o'quv qo'llanma. — Т.: «Taldin», 2004
8. «O'zbekistonda ekologiya axborotnomasi. №6, 2007
9. Матвеев У. Кишлок туризми унинг ижтимоий-иктисодий аамияти ва ривожлантириш истикболлари, -Урганч, 2018
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2013-2016 yillarda qishloq joylarida xizmat ko'rsatish va servis sohasini jadal tivojlantirish tuzilmasi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 1957-qarori. Xalq so'zi, 2013 yil 17 aprel.
11. <http://agrotourismus-italy.html>

13-BOB.SAMARQAND VILOYATINING TABIIY VA MADANIY TURISTIK RESURSLARI

Reja:

13.1. Samarqand viloyatining geografik o'rni va joylashuvining turizmdagi ahamiyati

13.2. Turizmga innovatsiyalarning hududiy jihatlari

13.3.Samarqand viloyatida innovatsion loyihalarni amalga oshirish muammolari

13.1. Samarqand viloyatining geografik o'rni va joylashuvining turizmdagi ahamiyati

Samarqand viloyati 15 yanvar 1938 -yilda tashkil etilgan bo'lib, maydoni 16,8 ming kv.km yoki respublikamiz hududining 3,7 foizini egallaydi. Hududi jihatdan O'zbekistonning boshqa viloyatlaridan kichik bo'lishiga qaramasdan, viloyat aholi soni bo'yicha respublikada 1 o'rinda turadi, bu yerda 1.01.2018-yil malumotiga ko'ra 3719,6 ming aholi istiqomat qiladi. Bu shundan dalolat beradiki, viloyat aholisining zichligi o'rtacha mamlakat ko'rsatgichiga qaraganda ancha yuqoridir.

Qishloq tumanlari	Tashkil topgan yili	Tuman markazi	Maydoni, ming km	Aholisi, ming kishi	Aholi zichligi, 1 kv.km ga
1 Bulung'ur	29.09.1926	Bulung'ur sh.	0,76	178,9	235,4
2 Jomboy	07.12.1970	Jomboy sh.	0,55	163,1	296,5
3 Ishtixon	18.05.1943	Ishtixon sh.	0,72	241,9	335,9
4 Kattaqo'rg'on	02.02.1929	Payshanba sh.	1,39	261,6	188,2
5 Narpay	29.09.1926	Oqtosh sh.	0,44	204,9	465,6
6 Nurobod	26.11.1975	Nurobod sh.	4,86	143,8	29,5
7 Oqdaryo	25.12.1968	Loyish sh.	0,37	152,7	412,7
8 Payariq	29.09.1926	Payariq sh.	1,29	238,7	185,0
9 Pastdarg'om	29.09.1926	Juma sh.	0,87	338,8	389,4
10 Paxtachi	12.04.1973	Ziyodin sh.	1,38	138,4	100,2
11 Samarqand	29.09.1926	Gulobod sh.	0,48	241,1	502,2

11	Toyloq	09.04.1992	Toyloq sh.	0,28	191,7	684,6
10	Urgut	31.12.1964	Urgut sh.	1,12	481,6	430,0
9	Qo'shrobd	03.04.1978	Qo'shrobd sh.	2,16	125,4	58,0
8	Viloyat bo'yicha	01.15.1938	Samarqand sh.	16,8	3719,6	221,4

Samarqand viloyati mamuriy jihatdan 14 ta qishloq tumanlari, 11 ta shahar va 88 ta shaharga, 125 ta qishloq fuqorolar yig'inlari va 1829 ta qishloq aholi punktlari, 1112 ta mahalla va 430 ta shahar mahallalaridan iborat (2018-y).

10-jadval

Qishloq tumanlari	Tashkil topgan yili	Tuman markazi	Maydoni, ming km	Aholisi, ming kishi	Aholi zichligi, kv.km, kishi
Bulung'ur	29.09.1926	Bulung'ur sh.	0,76	178,9	235,4
Jomboy	07.12.1970	Jomboy sh.	0,55	163,1	296,5
Ishtixon	18.05.1943	Ishtixon sh.	0,72	241,9	335,9
Kattaqo'rg'on	02.02.1929	Payshanba sh.	1,39	261,6	188,2
Narpay	29.09.1926	Oqtosh sh.	0,44	204,9	465,6
Nurobod	26.11.1975	Nurobod sh.	4,86	143,8	29,5
Oqdaryo	25.12.1968	Loyish sh.	0,37	152,7	412,7
Payariq	29.09.1926	Payariq sh.	1,29	238,7	185,0
Pastdarg'om	29.09.1926	Juma sh.	0,87	338,8	389,4
Paxtachi	12.04.1973	Ziyodin sh.	1,38	138,4	100,2
Samarqand	29.09.1926	Gulobod sh.	0,48	241,1	502,2
Toyloq	09.04.1992	Toyloq sh.	0,28	191,7	684,6
Urgut	31.12.1964	Urgut sh.	1,12	481,6	430,0
Qo'shrobd	03.04.1978	Qo'shrobd sh.	2,16	125,4	58,0
Viloyat bo'yicha	01.15.1938	Samarqand sh.	16,8	3719,6	221,4

Shaharlardan ko'rinib turibdiki, maydoni jihatdan eng katta tuman Nurobod, qo'shrobd bo'lib, keying o'rinlarni Kattaqo'rg'on va Paxtachi tumanlari egallaydi. Aholi sonining ko'pligi jihatdan esa Urgut,

Samargand va Pastdarg'om tumanlari ajralib turadi. Viloyatda aholi zichligi 1 kv.km.da 221,4 ming kishini tashkil etadi. Bu jihatdan tumanlar orasida eng yuqori ko'rsatkich Toyloq tumanida bo'lib bu yerda zichlik 684,6 kishi, Samargand tumanida 502,2 kishiga teng. Shuningdek, aholi zichligi Narpay, Oqdaryo tumanlarida ham yuqori hisoblanadi. Aholi zichligining eng past ko'rsatkichlari bilan Nurobod va Qo'shrobd tumanlari ajralib turadi. Samargand viloyati respublikamiz miqyosida alohida o'ringa ega bo'lib, bu yerda mashinasozlik, ximiy va oziq-ovqat sanoatlari, tamaki, paxta, naqsh etishtirish rivojlangan, shuningdek xalqaro turizmga ham ixtisoslashgandir. Viloyatimiz O'zbekistonning markaziy qismida, qit'alar geografik va Zarafshon daryosining gidrogeografik to'rida joylashgan. Viloyat g'arb va shimoliy-g'arbda Navoiy, shimoliy-sharqda Tojikistonning Sug'd viloyati Panjakent tumani bilan chegaralanadi. Viloyat Zarafshon vodiysida, Zarafshon daryosini o'ra qismida joylashgan, u vodiyni sug'orishda va aholi joylashuvida hamda qadim zamonlarda aholi punktlari paydo bo'lishda asosiy rol o'ynaydi. Zarafshonning doimiy suv zahiralari ega bo'lgan irmoqlari deyarli yo'q. Samargandan yuqoriroqda, Tojikiston Respublikasining Panjakent tumaniga qo'shni joyda, Zarafshonning tog' oraliqlaridan boshlanadi. Ulardan eng muhimi qadimgi Darg'om hisoblanadi, ayvona ana shu kanaldan eski Anhor kanali suv oladi va u Qashqadaryo viloyatining Chiroqchi tumanini ham sug'oradi. Kattaqo'rg'on, Oqdaryo, Tusunsoy suv omborlari, Narpay, Bulung'ur kanallari, Besharig arig'i ham dehqonchilik rivoj topgan hududlarni suv bilan taminlaydi. Shu o'rinda takidlash joizki, viloyat iqtisodiyotini shakllanishida mineral resurslarga ko'ra agroiklimiy sharoitning roli katta. Shuningdek, bu yerda turizm va rekreatsiya resurslari mavjud bo'lib, ularning ahamiyati ham sezilarli darajada yuqoridir. Rekreatsiya resurslari, xususan tog' etaklarida, soy bo'ylarida juda ko'p va ular bilan foydalanish katta ahamiyatga ega. Ekoturizm nuqtaiy nazaridan Urgut chinor va buloqlari diqqatga sazovar joylar hisoblanadi.

Samargand viloyati o'zining turistik salohiyati bo'yicha mamlakat O'zbekistonda, balki dunyoda ham mashhurdir. Viloyatdagi tarixiy, arxitektura va arxeologik obidalar, tabiiy rekreatsiya maskanlari, dion qadanjolar hamda o'ziga xos madaniy-etnografik an'analar mintaqaviy turizm xazinasini hisoblanadi.

Samargand viloyatida turistik ob'ektlarni o'rganish va baholash, mintaqaviy turizmni rivojlantirish hamda hududiy tashkil etishda quyidagi masalalarga ahamiyat berish lozimdir:

- turizmni milliy va mintaqaviy iqtisodiyotdagi o'rni hamda uning o'ziga xos jihatlarni asoslab berish;
- turizmni iqtisodiy va ijtimoiy geografyaning o'ziga xos yo'nalishi sifatida o'rganish;
- Samargand viloyatida turizmni tashkil etish va uni rivojlantirish uchun mavjud imkoniyatlarni tahlil qilish va baholash;
- mintaqani turistik jihatdan rayonlashirish va turistik marshrutlarni aniqlash;

Samargand viloyatida turizmning rivojlanish muammolarini tadqiq etish va ularni ilmiy asosda echish bo'yicha ustuvor yo'nalishlarni belgilash va h.k.

Samargand viloyatida mahalliy va xalqaro turizmni rivojlantirishda sayyohlikning turli yo'nalishlarini, jumladan, tabiiy-rekreatsiya, tarixiy, diniy va madaniy, etnografik turlarini hududiy jihatdan tahlil etish hamda soha oldida turgan muammolar va ularning echimini topish mazkur ishning asosiy himoya jihatlari belgilaydi.

Turizmni tashkil etish va yuksaltirish mintaqada mavjud sayyohlik marshrutlarini o'rganish va yangilarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Ammo tahlillar shuni ko'rsatadiki, Samargand shahridan boshlanadigan eng katta turistik marshrutlar Samargand-Urgut, Samargand-Tomonqo'ion, Samargand-Nurobod-Tim, Samargand-Kattaqo'rg'on (Kattaqo'rg'on shahri va suv ombori), Samargand-Miyonqol oroli (Oqdaryo-Ishixon tumanlari) va boshqa turistik marshrutlarning hozirgi kunga qadar imkoniyatlari aniqlanmagan. Mazkur yo'nalishdagi sayohatlarda turizmning turli xillaridan (avtotransport, piyoda, otda, hovuda va h.k) foydalanish mumkin. Tog'li mintaqada marshrutlarida qatnashish uchun esa kishi jismonan baqaruvat bo'lishi kerak. Bu o'z navbatida keksa va o'rta yoshdagi sayyohlarni tog' marshrutlaridan bahamand etishda qulayliklar yaratishni talab qiladi. Shu maqsadda muassus yo'laklar va osma ko'targich elektr yo'llari barpo etish ahoyatda zarurdir. Bunday tadbirlarni amalga oshirish mintaqaga tog' turizmining kelajakda yuksalishiga va sayyohlik oqimining o'sishiga olib kelishi shubhasizdir.

Viloyatga keladigan sayyohlarning sonini oshirish va jahon mulozalari talabida xizmat ko'rsatishni tashkil etish mintaqaviy turizmning

eng muhim vazifalaridan biridir. Buning uchun sayyohlik bilan shug'ullanuvchi o'rta va kichik turistik firma va korxonalar faollashtirilishi, sayyohlar talabini o'rganish kabi muammolarni hal qilish talab etiladi. Bizning fikrimizcha, mintaga turizmni rivojlantirish uchun avvalo:

- sayyohlik firmalariga dastlabki imtiyozli sarmoyalarni maqullash ajratish va moddiy texnik bazasini mustahkamlashga yordam berish;
- turizm sohasi bo'yicha tadqiqot olib boradigan oliy o'quv yurtlari bilan hamkorlikda ish olib borish;
- turli yo'nalishda faoliyat yuritadigan malakali kadrlar masalasi va mavjud mutaxassislar malakasini xorijiy davlatlarda oshirish;
- xorijiy davlatlarda faoliyat ko'rsatadigan kichik sayyohlik firmalari ish faoliyatini o'rganish;
- kichik va o'rta sayyohlik korxonalarning sayyohlik imkoniyatlaridan samarali foydalanishni yo'lga qo'yish uchun marketing xizmatlari e'tiborni qaratish;

➤ hududiy turistik majmualar shakllanishini takomillashtirish va ularni tegishli infratuzilma tizimi bilan ta'minlash;

➤ turizm sohasi orqali aholining bandlik darajasini yaxshilash va h.h. Bundan tashqari, viloyat hududidagi barcha turistik ob'ektlarni kadastrlash, ya'ni tarixiy obidalar, arxitektura, arxeologik yodgorliklar, diniy qadimjolarni, xonago va masjidlar turistik ob'ektlar ro'yxatiga kiritilishi va baholanishi kerak. Shu bilan birga etnografik, tarixiy va qadimiy mahallalar, choyxonalar, milliy an'analar, urf-odatlar, hunarmandchilik va boshqalar ham inobatga olinishi lozim.

Samarqand viloyatida turizmni rivojlantirish uchun, bizningcha, quyidagi muammolar hal etilishi lozim:

■ viloyatda turizm sohasida faoliyat ko'rsatayotgan tadbirkorlarga amaliy yordam berish, xorijiy hamkorlarni topish, huquqiy maslahat va uslubiy yordam ko'rsatish, dunyo mamlakatlarida o'tkaziladigan sayyohlik yarmarkalarida qatnashish va ularni viloyatda tashkil etish;

■ milliy an'analarni namoyon etuvchi mahalla va choyxonalar hamda qadimiy me'morchilik usullari saqlanib qolgan uylarni aniqlash va turistik marshrutlarga kiritish;

■ Samarqand shahrida foytun aravalarida sayr qilishni uyushtirish hamda Afrosiyob hududida o'rta asr an'alariga xos hovli qurish, xalq amaliy san'ati, xalq og'zaki ijodi, milliy urf odatlar, marosimlarni sayyohlarga namoyish etishni tashkil qilish;

■ viloyat hududidagi turistik ob'ektlarga boruvchi yo'llarni ta'mirlash va obodonchilik ishlarini olib borish;

■ mintaga hududidagi tog'larning rekreatsiya imkoniyatlari hamda sayyohlik yo'nalishlarini aniqlash, tumanlardagi tarixiy obidalar, diyoratgohlar, dam olish maskanlarini o'rganish, marshrutlarga kiritish;

■ Samarqand viloyatidagi mavjud turistik ob'ektlarni keng tashviqot qilish, xususan ularning rivojlangan, ayniqsa musulmon davlatlarida reklamasi tashkil etish va h.k.

13.2. Turizmga innovatsiyalarning hududiy jihatlar

"Innovatsiya" atamasi lotincha "novatio" so'zidan olingan bo'lib, "yangilanish" (yoki "o'zgarish"), "deb tarjima qilinadi, agar buni yaqin "Innovatio" ko'rinishida tarjima qilsak – "o'zgarishlar yo'nalishida" deb izohlanadi. Innovation tushunchasi birinchi bo'lib, XIX-asrning ilmiy tadqiqotlarida paydo bo'ldi. "Innovatsiya" tushunchasi o'zining yangi hayotini "innovation kombinatsiyalar"ni tahlil qilish, iqtisodiy tizimlarning rivojlanishidagi o'zgarishlar natijasida XX-asrning boshida avstriyalik va amerikalik iqtisodchi Y. Shumpeterning ilmiy ishlarida boshlagan. Shumpeter 1900-yillarda iqtisodda ushbu termini ilmiy qo'llashga kiritgan dastlabki olimlardan edi. Innovatsiyaga har qanday turdagi yangilik sifatida emas, balki mavjud tizimning samaradorligini jiddiy ravishda oshiradigan omil sifatida qarashimiz lozim. Hudud innovation muhitini shakllantirish uchun: maqsad, ilhom, diqqatni jalb etish, boshqa joydan ilg'ri jihat, barcha narsalarni shubha g'alvridan o'tkazish, jarayon, etakchilik, tashabbuskorlik muhimdir.

Innovatsiya – bu bozor talabidan kelib chiqqan holda jarayonlar va mahsulotlarning sifati o'sish samaradorligini ta'minlash uchun joriy e'tilgan yangilikdir. Inson intellektual faoliyati, uning fantaziyasi, ijodiy insoniy, kashfiyotlari, ixtirolari va ratsionalizatorligining yakuniy natijasi hisoblanadi. Yangi iste'molchilik xususiyatlari yoki ishlab chiqarish tizimlarining samaradorligini sifati oshirish orqali bozorga muhtasot (tovarlar va xizmatlar)ni etkazib berish – innovatsiyaga misol bo'la oladi. Binobarin, turizmga innovatsiyalarni kiritish turistlar e'tiqonini oshirish va motivatsiyasi shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Chunonchi, turizm faoliyatida jozibadorlik (atraktivnost) innovatsiya bilan bog'liqdir. "Jozibadorlik-innovatsiya-turizm" tushunchalari hudud turistik salohiyatini oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Yzbekiston turizm sohasida ulkan imkoniyatlarga ega, xususan mamlakatda jami 7300 tadan ortiq madaniy meros ob'ektlari, ular jumladan 4300 tadan ortiq arxeologik ob'ektlar, 2000 dan ortiq arxitektura ob'ektlari mavjud. Ulardan 500 tadan ortiq turistlar tashviri uchun sharoit tashkil qilingan hamda turizm yo'nalishiga kiritilgan, 8 ta qurilgan hudud, 3 ta milliy tabiat bog'lari, 6 ta tabiiy yodgorliklari, 11 ta davlat buyurtmaxonalari mavjud. Mavjud imkoniyatlar yanada kengroq o'rganadigan bo'lsak, yuqoridagi ko'rsatkichdan ancha ko'p turistik maskanlarni kashf qilish mumkin. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2017 yilda respublikaga tashviri buyuradigan turistlar soni 2 mln 520 ming nafardan ortig'ini tashkil etdi va 2016 yilga nisbatan 44,3 % oshgan. Bu o'z navbatida Prezidentlari SH.Mirziyoevning sohaga qaratilgan katta e'tiborning natijasi. Mamlakatga tashviri buyuradigan turistlarning 2 mln 150 ming ortig'i bu qo'shni Markaziy Osiyo mamlakatlari, shu jumladan Qozog'istondan 1,7 mln kishi, Rossiya va boshqa MDH davlatlaridan - 150 ming kishi, uzog' uzog' xorijiy mamlakatlar - 220 ming nafar fuqarolari tashviri etdi. Bu ko'rsatkich bugungi turistik salohiyat oldida katta natija deb bo'lmaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 3 fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5326-son Farmonining 10 bandida turistik kartalar tayyorlash masalasining qo'yilganligi geografik oldiga katta vazifalar belgilab beradi. Shuningdek, farmon bandida hududlar turistik imkoniyatlarini yanada rivojlantirish masalalari ham belgilab qo'yilgan. Demak, turizmni innovatsiyalarni kiritish uchun "hudud egasi" bo'lgan geografik oldiga muhim tadbirlar olib borishni har bir hudud, tumani, qishloq, tog' va daryolar, cho'llar turistik nuqtai nazaridan tadqiq etilishi tagazozi qilmog'da. Turizmni innovatsiyalarning jadal rivojlanishi 1972 yilda "United States Luggage" kompaniyasi xodimi Bernard David Sadou tomonidan g'ildirakli jomadonlar ixtiroi uchun patent olinishi bilan boshlangan.

O'zbekistonga kelgan turistik tashvirlarning aksariyati Samarqandga kelishadi. Bu viloyat uchun katta imkoniyatdir. Prezidentlari Samarqand viloyatiga tashviri chog'ida Samarqand bugungi kunda 5 mln turistni qabul qilishi kerakligi, bu esa minglab ish o'rinlari demakki, deb ta'kidlagan edi. Darhaqiqat, Samarqand viloyati o'zining ulkan turistik salohiyati bilan jahonga mashhurdir. Ammo viloyatning

ummanlaridagi turistik salohiyatidan samarali foydalanish uchun imkoniyatlar yuqori bo'lishiga qaramasdan ulardan samarali foydalanilmayapti. Buni quyidagi jadval ma'lumotlaridan ko'rin mumkin.

11-jadval

Samarqand viloyatidagi mavjud tarixiy obidalar* (2017 yil 1 yanvar holatiga)

№	Tuman, shaharlar nomi	Jami tarixiy obidalar soni	shundan:		Arxeologiya ob'ektlari soni	Ziyoratgoh joylar soni	Monument -tal ob'ektlar soni
			Muzeylar soni	Me'moriy ob'ektlar soni			
Viloyat bo'yicha	1626	11	581	975	34	36	
shaharlar:							
1 Samarqand	490	9	417	14	23	36	
2 Katag'ig'on	23	1	23	-	-	-	
3 tumanlar:							
1 Bulung'ur	25	-	6	19	-	-	
2 Iomboy	45	-	6	39	-	-	
3 Ishitxon	70	-	8	62	-	-	
4 Katag'ig'on	50	-	8	42	-	-	
5 Qo'shrabot	57	-	3	54	-	-	
6 Narpay	56	-	10	46	-	-	
7 Nurobod	55	1	5	50	-	-	
8 Oqdaryo	114	-	8	105	1	-	
9 Payatq	97	-	6	91	-	-	
10 Pasdarg'om	148	-	3	144	1	-	
11 Paxtachi	41	-	9	32	-	-	
12 Samarqand	140	-	34	102	4	-	
13 Tayloq	71	-	13	58	-	-	
14 Urgut	144	-	22	117	5	-	

*viloyat Madaniy meros ob'ektlarini muxofaza qilish va ulardan foydalanish bo'yicha inspeksiya va ma'lumotga asosan

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, viloyatning aksariyat ummanlarida turistik ob'ektlar mavjud. Ammo mavjud imkoniyatlardan harcha tumanlar ham foydalana olmayapti. Chunki, turizmning innovatsion imkoniyatlari hududlarda yangi ish o'rinlari yaratish, qo'shimcha daromad manbai sifatida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga turki beradi.

Innovatsiya – foydalanish uchun kiritilgan yangi yoki sezilarli darajada yaxshilangan mahsulot (tovar, xizmat) yoki jarayon sotuvlarning yangicha uslub yoki ish amaliyotidagi, ish o'rinlarini tashkil etishdagi va tashqi aloqalarni o'rnatishdagi yangi tashkiliy usullar hisoblanadi. Shu jihatdan turmahsulot qay darajada yangi bo'lishi, turistik tovar va xizmatlarning hudud sharoitidan kelib chiqqan holatda yaratilishi turistik innovatsiyani yanada rivojlantirishga xizmat qiladi. Nazarimiza biz uchun odatiy xolaga aylanib qolgan turistik ob'ektlar, ekolandshaft, obidalar, aynan boshqa hududdan kelgan turist uchun qiziqarli innovatsion turistik mahsulot hisoblanishini nazardan chiqarib qoldirmaslik lozimdir. Shuning uchun turistik mahsulotning maqomini jozibadorligi turistik innovatsion loyihalarni yaratish, jumladan geografik tadqiqotlar darajasida izlanishlar olib borishni taqozo etadi. Maktab o'lkashunosligida o'quvchi uchun o'zini o'rab turgan olam va atrof muhit to'g'risidagi tushuncha sakkiz kilometr radiusdagi voqea va hodisalarni qamrab oladi. Maktab yoshidagi o'quvchilar uchun hudud ko'lamini naqadar yiriklashib borsa, ularning dunyogorashi, o'z o'lkasini yaxshiroq bilishga bo'lgan qiziqishi va maktab turizmini hududiy tashkiliy etishda ishtiroki naqadar muhimligini tushunib etadi. Vaholanki, Germaniya ta'lim tizimida maktab yoshidagi o'quvchi maktabni tugatgunga qadar 16 ta federal yerlarni o'z ko'zi bilan ko'rishi geografika fanlari dasturlarida mavjud. Binobirin, Yevropa turizmi tashkili ham maktab o'quvchilarining Yevropa mamlakatlari bo'ylab sayohat tarixi bilan bog'liqdir. Shuning uchun maktab turizmini rivojlantirish dasturini ishlab chiqish muhim innovatsiyalardan biri hisoblanadi.

13.3. Samarqand viloyatida innovatsion loyihalarni amalga oshirish muammolari

Jahonda aholining dam olishi va xordiq chiqarishida tematik parklar muhim rol o'ynaydi. Tematik parklarni tashkil qilish g'oyasi XIX asrning ohirlarida Yevropa davlatlarida shakllandi. Shu davrda ko'pgina Yevropa davlatlarining poytaxt shaharlarida tematik parklar tashkil etila boshlandi. Bugungi kunga kelib Yevropada minglab akvoparklardan tashqari 20 dan ortiq yirik dunyoga mashhur tematik parklar faoliyat olib, yiliga 2 mln. dan 10 mln. gacha tashriflarni amalga oshirgan. Tematik parklarga asos qilib etraklar va afsonaviy qaxramonlar, attraksionlar, ovqatlanish ob'ektlari, magazinlar, avtoturarjoylar mavjudidan tashkil topgan. O'zbekistonda 220 taga yaqin turistik park

va attraksionlar shakllangan. Ularga tashriflarni nafaqat bolalar uchun, balki ommabop tashriflarni amalga oshirish uchun keng ko'lamli hududlar, xorijiy tajribalarni o'zlashtirish talab etiladi.

Yevropada ommalashgan tematik parklar Germaniya, Daniya, Niderlandiyada nafaqat tematik park sifatida balki, tematik park zonalarini sifatida tashkil etilgan. Ispaniyadagi Port Aventura tematik parki yozgi turistik mavsum uchun ochilgan. U 115 gektar bo'lib, unda 30 ta attraksion va 30 ta restoran va kafe-barlar, 22 ta magazin va avtoturarjoy mavjud. Buyuk Britaniyadagi Sega World, Fransiya'dagi Evro Disneyland kabilar dunyoga mashhurdir. Dunyo bo'yicha 1000 dan ortiq tematik parklar mavjud bo'lib, shulardan 600 tasi AQSHda faoliyat olib boradi. Masalan, Florida shtatidagi Disney World va Universal Studios tematik parklari dunyoga mashhurdir. Tematik parklarni tashkil etishning asosida ko'ngil ocharlik tomosha qilish g'oyalari etadi. Shu sababli tematik parklarda har xil ko'rinishdagi attraksion o'yinlarni tashkil qilish etadi. Parkdagi boshqa yordamchi tarmoqlar ana shu ko'ngilochar o'yinlarni tashkil qilishga xizmat qiladi. Tematik parklarni tashkiliy qiluvchilarning fikriga ko'ra tematik parklar – bu aholining olovini dam olishi tomosha qilishga asoslanadi. Turizmini rivojlantirish davlat qo'mitasi ma'lumotlariga ko'ra O'zbekistonda zamonaviy tematik parklar tashkiliy etish vaqti kelgan. Masalan, Buxorodagi Arkda, Samarqanddagi Amir Temur bog'lari, Xivada Jaloliddin Manguberti tematik parklari, Surxondaryoda Avesto kabi mavzularda tematik parklarni tashkiliy etish imkoniyatlari yuqoridir. Hozirgi zamon tematik parklari nafaqat har xil ko'rinishdagi o'yinlardan iborat bo'libgina qolmasdan balki tarixiy manbaalarni ham o'zida mujassamlashtirmoqchi lozim. Shu munosabat bilan tematik parklar har xil mavzularga asoslanib tashkiliy qilinishi, ya'ni tarixiy, madaniy yodgorliklar turli xil tabiiy geografik ob'ektlar, sport yo'nalishlari bo'yicha tashkiliy etilishi mumkin. Shu munosabat bilan hozirgi zamonada tashkiliy qilinayotgan ayrim parklar faqat bir yo'nalishda bo'lmagan balki bir necha mavzularni o'zida qamrab olishi mumkin. Shuning uchun biz Samarqand viloyati bo'yicha quyidagi tematik parklarni tashkiliy etish mumkin deb hisoblaymiz:

- Afrosiyob tematik parki (Afrosiyob harobalari va uning atrofidagi)
- Amir Temur bog'lari tematik parki (Samarqand tumanida)
- Zarafshon milliy bog'i tematik parki (Jomboy tumanida)
- Urgut tematik parki (Urgut shahri va uning atrofidagi)
- Omongo 'ton tematik parki (Omongo 'ton massivida)

- Ohalik tematik parki (Ohalik massivida)
 - Nurobod tematik parki (Jom qishlog'ida)
 - Kattago'yg'on tematik parki (Kattago'yg'on suv ombori hududida)
 - Ergash Jumanbulbul tematik parki (Qo'shrabot tumanida)
 - Fozil Yo'ldosh o'g'li tematik parki (Bulung'ur tumanida)
- Buning uchun ushbu xududlarda mavzuli parklarni tashkil qilish imkoniyatlarini geografik jihatdan har tomonlama o'rganish kerak. Bundan tashqari, viloyatda mavzuli parklarni tashkil qilish sohasi bo'yicha xorijiy tajriba va malakali kadrlar malakasini oshirish va loyihalarni ishlab chiqishga e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Nazorat savollari:

1. Samarqand viloyati mavzuni va aholisi jihatidan tugan o'rinni aniqlang?
2. Samarqand viloyati nechta tuman mavjud?
3. Samarqand viloyatida eng ommabop turistik marshrutlarni bilasizmi?
4. Chor-Chinor ziyoratgohi qaysi tumanda joylashgan?
5. Shimpeter qaysi termiini birinchi bo'lib ishlagan?
6. G'ildirakli jamodan ixtirochisi kim?
7. Samarqand viloyatida qancha tarixiy obidalar mavjudligini bilasizmi?
8. Samarqand viloyatida qanday tematik parklar tashkil etish mumkin?

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi tuzilish salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5326-son Fatmoni.-Toshkent shahri, 2018 yil 7 fevral
2. Abdullakimov A. O'zbekistonda tuzilishni rivojlantirish istiqbolli va uni mamlakat iqtisodiyotiga ahamiyati.-Uzbekistan Today.-2018
4. Абдурахимов А. Что такое тематические парки, зачем они нужны Узбекистану и при чем тут бизнес.-Т.,2018
3. А'замов С. Tuzilishda innovatsiyalar: soha taraqqiyoti va kadrlar masalasi.-Toshkent, 2017
5. Артёмов Е.Н., Козлова В.А. Основы гостеприимства и туризма. Учебное пособие. - Орёл: Орёл ГТУ, 2005. - 104 с.
6. Сенин В. С. Организация международного туризма: Учебник. - М.: изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика, 2003.

7. Руденко Л.Л. Международный туризм: правовые акты. - М.: Финансы и статистика, 2002.
8. Soliev A.S., Usmonov M.R. Tuzilish geografiyasi.-Samarqand, 2005
9. Samarqand viloyat Madaniy me'ros ob'ektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish Davlat inspeksiya'sining ma'lumotlari, 2017
10. www.samstat.uz

Xulosa

Bugungi kunda turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanib borayotgan tarmoq sifatida mamlakatlar yalpi milliy va mintaqaviy daromad ko'rsatkichlari ichida oldingi o'rinlarga chiqib bormoqda. Butunjahon turistik tashkiloti ma'lumotiga ko'ra 2017 yilda jahon YAIM 9%, xalqaro eksportning 6%, har 11 ish o'rinining 1 tani bevosita turizm bilan band etganligi, turizm sohasidan keladigan daromad 1,4 trln AQSH dollariga etganligi, xalqaro turizmida 1087 mln kishi ishtirok etishi (1950 yilda bu raqam 25 mln kishini tashkil etgan, 2030 yilda esa 1,8 mlrd kishini etishi xalqaro ekspertlar tomonidan prognoz qilingan) bu sohaning istiqbolli porloq ekanligidan dalolat beradi. Jumladan, mamlakatimizda mustaqillikning dastlabki yillarida YAIMdagi turizmning ulushi 0,2 % atfida bo'lgan bo'lsa qisqa vaqt mobaynida bu ko'rsatkich 3% atrofiga etganligi sohaning taraqqiy etib borayotganligidan dalolat beradi. Shuning uchun mamlakatimizda turizm geografiyasini o'rganish, talabalarga o'qitish zarur deb hisoblaymiz.

Mazkur qo'llanma yakunida shuni xulosa qilish joizki, «Turizm geografiyasi» fani umumkasbiy fanlar blokidagi asosiy fanlardan biri sifatida o'rganish katta ahamiyat kasb etadi. Chunki, sotsial geografiya fanlar tizimida bu faning o'rni va ahamiyati katta bo'lib, hududlar xo'jalik ixtisoslashuvida turizm sohasining roli ortib borishi bu fanni o'rganishga zarurat tug'diradi.

Ushbu o'quv qo'llanmada avvalo turizm geografiyasining nazariy masalalari, jumladan, turizm tushunchasi, o'rganish ob'ekti va predmeti, maqsad, vazifalari hamda boshqa fanlar bilan aloqadorligi, turizmning geografik jihatlarini tadqiq etgan olimlar mulohazalari, turizm klassifikatsiyasi geografik tahlil etilgan. Shuningdek, kitobning 1 qismida turistik marshrutlar ishlab chiqishda geografik omillarning roli, turizm turlari, turistik destinatsiya tushunchasi va uning geografik xususiyatlari, turizmi hududiy tashkil etishga ta'sir etuvchi omillar bayon etilgan. Bundan tashqari mazkur qism boblarida xalqaro turizm tarixi va rivojlanish bosqichlari, bugungi kundagi xalqaro turizm statistikasi va dinamikasi hamda xalqaro tendensiyalar tahlil qilingan.

«Turizm geografiyasi» o'quv qo'llanmasining 2-qismi Turizmning regional xususiyatlari bevosita Butunjahon turistik tashkilotining regional klassifikatsiyasi bo'yicha 6 ta regionga umumiy geografik

tavsif berish orqali yoritilgan. Bu masalada Ruminiyaning «Alexandru Cuza» nomidagi universitet kutubxonasida turizm geografiyasiga bag'ishlangan o'quv qo'llamalar, darsliklar, ilmiy adabiyotlar tahlili asosida geografik rayonlashtirish tamoyillariga tayangan holda, qolaversa hududlar turistik salohiyatidan kelib chiqqan holda turistik rayonlashtirish asos qilib olindi.

O'quv qo'llanmaning 3 qismini esa bevosita tizim-tarkib tamoyiliga asosan O'zbekiston turizm imkoniyatlari, hududlar turistik salohiyati, turistik rayonlashtirish masalalari ko'rib chiqilgan. Qo'llanma yakuniy bobida 1 ta turistik rayon misolidagi ma'muriy hududiy birlik sifatida Samarqand viloyati turizm geografiyasi o'rganishga xarakat qilingan.

O'ylaymizki, Turizm geografiyasi» o'quv qo'llanmasi O'zbekistondagi barcha oliy o'quv yurtlaridagi geografiya yo'nalishidagi talabalar va shu sohada ilmiy izlanishlar olib borayotgan mutaxassislar uchun muhim manbaa sifatida xizmat qiladi. Binobarin, o'quv qo'llanmani yozishga ilxomlantirgan hankasblarga minnatdorchilik bildirgan olda taklif va mulohazalarini kutib qolamiz.

GLOSSARIY

AKTIV TURIZM- sarguzashti turizm (adventure tour), ekanatli joylarga, vulqonlarga, orollarga, sharsharalarga va shu kabi joylarga borishga aytiladi

AYLANA MARSHRUT - o'z nomi bilan tanlangan joydan yoki destinatsiyadan turti ob'ektlarda aylana xarakati tushuniladi

BUTUNJAHON TURISTIK TASHKILOTI (BT) (World Tourism Organization, WTO UNWTO) - Birlashgan millatlar tashkiloti tizimidagi nufuzli organ bo'lib, unga 1975 yilda asos solingan Tashkilotning tarkibi va ustavi 1975 yil 27 sentyabrda qabul qilingan.

BOTEL- mos ravishdagi jihozlangan kichik kema sifatida foydalanuvchi suvdagi uncha katta bo'lmagan mehmonxona.

"DESTINATSIYA" - ingliz tilidan tarjimai - "Destination" - "joy, belgilangan joy, makon" ma'nosini anglatadi

DINIY TURIZM- diniy maqsadda uyushtiriladigan turistik industriya bo'lib, (musulmon dunyosi uchun haj safari Makka va Madina ziyorati va Umra ziyorati) hozirgi vaqtda juda yuqori talabga ega bo'lgan turizm turidir.

ICHKI TURIZM - Agar turist o'z yashab turgan mamlakat hududidan chiqmasdan sayohat qilsa, turizmning bunday shakliga ichki turizm deb ataladi.

IJTIMOY TURIZM - bu davlat tomonidan ijtimoiy ehtiyojlarga ajratiladigan mablag'lar hisobidan sayohat qilish hisoblanadi. Ijtimoiy turizmning maqsadi foyda olish emas, balki daromad kam bo'lgan kishilarni dam olishga bo'lgan huquqini amalga oshirish uchun ularni qo'llab quvvatlash hisoblanadi.

ILMIY TURIZM - O'qish, ta'lim olish maqsadida, malaka oshirish maqsadida safar qilish xalqaro turizmning nisbatan yangi turlari safiga kiradi.

INDIVIDUAL TUR - Turistlarga ko'proq erkinlik va mustaqil harakatlanish imkonini beradi. Guruhli turlarga nisbatan qimmatroq, chunki individual turlar tarkibiga kiruvchi ichki marshrutdagi transport, gid xizmatlari va ba'zi boshqa xizmatlar uchun to'lov to'lig'icha turlar zimmasiga tushadi.

INKLIZIV TUR (IT) - Bu oldindan rejalashtirilgan va dam olishning yoki turizmning ma'lum turi, handa turistlarning ma'lum ijtimoiy guruhiga va uning yoniga yo'naltirilgan qat'iy xizmatlar to'plamidir.

"KURORT"- nemis tilidan olingan bo'lib, u «davolanadigan joy» ma'nosini anglatadi.

KELISH TURIZMI- biror mamlakatga turistlarning kelishi.

KETISH TURIZMI- biror mamlakatdan turistlarning ketishi.

KIRUVCHI TURIZM- faoliyati to'lanmaydigan turistik maqsadlarda doimiy yashamaydigan shaxslarni o'ziga mamlakat hududiga tashrif, sayohati.

KO'NGILOCHAR TURLAR-turizm dasturlarida ma'lum ma'noda turistlar uchun qo'shimcha xizmat ko'rsatishga yo'naltirilgan. «Turistning yaxshi ko'ngil ochishi» uchun xizmatlarning barcha qirralarini ochishda yordam beradi. Bu faol o'yinlar (golf, kriket, kegi), otlarda sayr qilmoq, atraksionlarga borish (tematik bog'lar, masalan, Disneylend, Delfi kari, zooparklar), restoranlar, dangsinglar, disko klublar, magazinlar, kazino va boshqalar shular jumlasiga kiradi.

MOTEL-Shahar tashqarisida, shahar bo'yida, magistral yo'l yoqalarida joylashgan oddiy bir yoki ikki qavatli binolar. Bu kichik yoki o'rta korxonalar (400 o'ringacha). Kam sonli xodimlarni o'rta darajali xizmat ko'rsatishi xarakterlidir. Mijozlari bo'lib havaskor avtoturizmga urug' berilgan turli kategoriyadagi turistlar hisoblanadi.

OTEL-GARNI- Mijozlarga cheklangan miqdordagi xizmatlarni: joylashuv va kontinental nonushtani taqdim etuvchi korxonalar.

OTEL-LYUKS- O'z sig'imi bo'yicha mehmonxonani mazkur tipi kichik yoki o'rta korxonalar safiga kiradi. Odatda shahar markazida joylashadi. Yaxshigina ta'lim olgan personal-xodim konferensiya, xizmat uchrashuvlari ishtirokchilari biznesmenlar bo'lib hisoblangan talabchan mijozlarga servisini juda yuqori darajasini ta'minlaydi. Barcha mumkin bo'lgan xizmat turlarini o'z ichiga oluvchi nomerlarni narxleri ancha qimmat turadi.

REKREATSIYA TURIZMI-turistlarning o'z yurti yoki biror bir mamlakatga dam olishi uchun borishidir Davolanish turizmi. Ushbu turdagi turizm shaxsiy xarakterga ega bo'lib, ko'p hollarda turistlar o'z sog'lig'ini tiklash, yani davolanish uchun bir mamlakatdan ikkinchi mamlakatga boradilar.

RADIAL MARSHRUT- bu shunday marshrut tipi hisoblanadiki, turisning xarakatlanishi davomida turistik resursda bo'lishi va qaytishi va boshqa yo'l orqali ikkinchi, uchinchi va hakoza ob'ektlarga birinchi chiqqan joyga qaytib yana qayta yangi yo'lga chiqishiga imkon beruvchi marshrut tipi hisoblanadi.

ROTEL - Tunash uchun mo'ljallangan kreslolar joylashtirilgan bir yoki ikki o'rinni vagonlardan tashkil topuvchi harakatlantirilgan mehmonxonadir. Xojatxona, oshxona, muzlatgich va keyinish uchun mo'ljallangan xonalar mavjud.

SPORT TURIZMI - Turizmning ushbu turi sportchilarning turli musobaqalarda g'atnashishi, ma'lum sport turi bo'yicha tayyorgarlik ko'rish uchun joy mamlakatlarga borishidir.

TURISTIK MARSHRUT - bu geografik ob'ektlarga turli maqsadlarda yo'nalishlarda harakatlantirilgan sayohatdir.

TURIST - bu o'zi yashaydigan joydan boshqa joyga, hududga mamlakatga, mamlakatidan tashqariga bo'sh vaqtlarida dam olish, sog'lig'ini tiklash, sog'lomlashtirish, mehmonga borish, diniy va boshqa yuzasidan haq to'lanadigan maqsadlaridagi tashrifdir.

TURIZM - «aholining o'zi yashab turgan mintaqaga, hudud, o'lka yoki biron mamlakatning diqqatiga sazovor joylarini ko'rish maqsadida uyushtirilgan rekreatsion faoliyat turiga aytiladi.

TURIZM GEOGRAFIYASI (TG) - iqtisodiy va ijtimoiy geografyaning bir bo'lagi bo'lib, u turli mamlakat va mintaqalarda sayyohlikning shakllanishi, rivojlanish va xududiy tashkil etish xususiyatlari hamda qonuniyatlarini o'rganadigan fandir.

TADBIRKORLIK TURIZMI - Turizmning ushbu turida turarlikli tadbirkorlik maqsadi yuzasidan biron hududdan yoki bir mamlakatdan ikkinchi mamlakatga borishidir. Ish yuzasidan amalga oshiriladigan turistlarga davlat yoki biron bir tashkilot tomonidan safar xarajatlari to'lanadi.

TO'G'RI (LINEYNIY) MARSHRUT - bu tip marshruti to'g'ri xarakatlanish bo'lib, marshrut davomida geografik ob'ektlarda turli turistik resurslar bilan tanishishdir.

TURISTIK DESTINATSIYA - turizm geografiasining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri sifatida regionlar va mamlakatlardagi ma'lum bir jozibador manbaaga ega bo'lgan hududlarni o'rganadi.

TANISHUV TURIZMI - Turizmni bu turi o'z ichiga tanishuv (bilib, ko'rish va eshitish) maqsadlari bilan bog'liq tashrif va sayohatlarni o'z ichiga oladi.

TUR - muayyan yo'nalish bo'yicha turistik xizmatlar majmui (joy bandlash, joylashtirish, ovqatlanirish, transport, rekreatsiya, ekskursiya xizmatlari va boshqa xizmatlar) bilan ta'minlangan aniq muddatlardagi turistik sayohat.

TURIST - Biron bir hudud yoki boshqa mamlakatga sayohat qiluvchi doimiy istiqomat joyidan turizm maqsadida jo'nab ketgan) shaxs.

TURIZM - jismoniy shaxsning doimiy istiqomat joyidan sog'lomlashtirish, ma'rifiy, kasbiy - amaliy yoki boshqa maqsadlarda borilgan joyda (mamlakatda) haq to'lanadigan faoliyat bilan shug'ullanmagan holda uzoq'i bilan bir yil maddatga jo'nab ketishi.

TURISTIK FAOLIYAT - sayohat va ular bilan bog'liq xizmatlarni tashkil etish borasidagi faoliyat.

TURISTIK RESURSLAR - tegishli hududning tabiiy - iqlim, sog'lomlashtirish, tarixiy - madaniy, ma'rifiy va ijtimoiy - mashiy ob'ektlari majmui.

TURISTIK INDUSTRIYA - turistik faoliyatning turistlarga xizmat ko'rsatishni ta'minlovchi turli sub'ektlari (mehmonxonalar, turistik komplekslar, kempinglar, motellar, pansionatlar, umumiy ovqatlanish, transport korxonalari, madaniyat, sport muassasalari va boshqalar) majmui.

TURIZM INFRAUZILMASI - inshootlar majmui, yo'llar, muhandislik va kommunikasiya tarmoqlari, sug'urta, bank va boshqa tarmoqlar.

TURISTIK (TUR) MAHSULOT - turizm jarayonida amalga oshiriladigan xizmatlar va harajatlar yig'indisi.

TURISTLIK TALAB -to'lash imkoniyatiga ega bo'lgan aholining turmasulotga bo'lgan talabi tushiniladi. Turistik talab amaldagi narx-muvalarda aholi tomonidan aniq bir turistik-ekskursiya xizmatlarini so'hib olishi bilan belgilanadi.

TURIZMDA TAKLIF-bozordagi talabga muvofiq vujudga keladi, ya'ni turist uchun uning dam olishi va sayohati jarayonida lozim bo'lgan turli xildagi xizmatlar shular jumlasiga kiradi. Takliflar-bu mahsulot ishlab chiqaruvchining bozorga talab qilinadigan aniq mahsulotni etkazib berish uchun ideal tayyorgarlik va aniq imkoniyatga ega bo'lishi tushiniladi.

MARGUZASHTLI TURIZM - o'ziga xos tarzda dam olishni bir turi bo'lib, turistlarni nafaqatgina ular uchun jalb qiluvchi joylar bilan ta'minlash, balki g'alati, g'ayritabiiy faoliyat turi bilan shug'ullanishga jalb qiladi.

SAFARI - qo'riqxonaga hayvonlarni tomosha qilish uchun sayr, ovchilik, baliq ovi maqsadidagi sayohat, fotoovchilik, Keniya yoki JAR qo'riqxonalariga sayr, tabiada ajoyib hayvonlarni erkin holda ko'rish maqsadidagi sayrlar.

SOG'LOMLASHTIRUVCHI TURIZMI o'ta shaxsiy individual

harakter kasb etadi. Lekin ko'pgina holatlarda, kira haqiqa chegitmali olish maqsadida hamkorlik uchun turistlar birlashadilar. Turizmni boshqa turlariga nisbatan davolanish uchun turlar odatdagi muddatlardan ko'proq bo'lib 24-28 kuni tashkil etadi.

QO'MASH TURIZMI- Turizmni mazkur turi qatindoshlarinikiga tug'ilgan joylarga va yaqinlarinikiga tashrif qilish ehtiyojiga asoslangan va xalqaro turistik almashuvda muhim o'rinni egallaydi.

FLAYTEL- Agromehmonxona yoki «uchuvchi o'tel». Favqulodda qimmat va mehmonxonani kamyoq turi hisoblanadi. Qo'ndirish maydonchasi va meteorologik xizmat aloqalari bilan jhozlangan.

FLOTEL- Ko'p hollarda «suvdagi kuro't» deb nomlanuvchi katta mehmonxona. Turistlar keng turdagi xizmatlarni taqdim etuvchi shina nomerlar: basseyn, suv chang'illari, baliq ovlash uchun sharoit yaratadigan, suv ostida suzish, suv osti ovi, trenajer zallari, konferensiyalar va kongresslar uchun zallar, kutubxona, turli-tuman ta'minotlar (telefon, telefaks, teletayn, televizor, va x.k.).

XALQARO TURIZM- Turistlarning bir mamlakatdan boshqa mamlakatga tomosha qilishga, ko'rishga, dam olishga, davolanishga borishidir. Xorijiy mamlakatlarga pul ishlab kelish uchun borish turizmga kirmaydi. Agar turist bir mamlakatdan ikkinchi mamlakatga kamida 24 soat tursa, bunday kishilar turist hisoblanadi.

CHIQUVCHI TURIZM – bir mamlakat hududida doimiy yashovchi shaxsni boshqa mamlakatga faoliyati to'lamaydigan sayohati, tashvifi **EKSKURSIYA FAOLİYATI** - turistik faoliyatning turistik yodgorliklar, diqqatga sazovor joylar va boshqa ob'ektlar bilan tanishtirish maqsadida oldindan tuzilgan yo'nalishlar bo'yicha ekskursiya etakchisi hamohligidagi 24 soatdan oshmaydigan ekskursiyalarni tashkil etishga doir qismi.

EKOTURIZM- atrof muhitni saqlashda iqtisodiy ta'xibalanitirish uchun sharoit yaratadi. «Ekoturizm» tushunchasi sayohatlarni juda keng qitralarni qamrab oladi, ya'ni, o'quvchilar uchun uncha katta bo'lmagan tanishuv turlaridan tortib, to milliy parklar va qo'riqxonalarlarga uzluksiz turistik sayohatlarni qamrab oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Tashkiliy - huquqiy adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Turizm to'g'risida" gi Qonuni. T.: 1999
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi" ning tashkil etish to'g'risidagi 2016 yil 2 dekabrda gi PQ-2666-sonli qarori
3. Mirziyoyev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2016 yil yakunlari va 2017 yil istiqbollarga bag'ishlangan majlisidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining nutqi. // Xalq so'zi gazetasi. 2017 yil 16 yanvar, №11
4. Mirziyoyev SH.M. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini ilgallikda barpo etamiz. Toshkent, "O'zbekiston" NMU, 2017. – 29 b.
5. Mirziyoyev SH.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. "O'zbekiston" NMU, 2017. – 47 b.
6. Mirziyoyev SH.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. "O'zbekiston" NMU, 2017. – 485 b.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlarni amalga oshirish to'g'risida" gi PF-4947-sonli Farmoni. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-moddalar

O'quv adabiyotlar

1. Абулжабборов М.А. Карст гор Южного Узбекистана. - Т.: 1990.
2. Александров А.Ю. "Международный туризм" Учебник. М. Аспект пресс 2002.
3. Александрова А.Ю. География туризма.-Москва,2010
4. Althof W. Incoming-Tourismus. Muenchen; Wien; Oldenbourg, 1996.
5. Виржаков М.Б. Введение в туризм.- Москва.2003
6. Бродский А.А. Охрана природы в Туркистане.-Ташкент,1993
7. Сидметов Ф. Е., Аллаберганов А. А. Туризм географияси: Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. — Т.: «Tadqiq», 2004
8. Плутшко А. А., Сазыкин А. М. География туризма Издательство Владивосточного университета. Владивосток- 2002.

9. География туризма: учебное пособие / Н. Н. Дыжина. – Москва: 2010
10. География туризма: Учебное пособие / П.В. Большанин, Альфа-М, НИЦ ИНФРА-М, 2016.
11. География туризма [Текст] : учебник / А. Ф. Арбузов Департамент образования г. Москвы. - Москва : Академия Московские учебники, 2011.
12. География туризма : учебник / В.Л. Погодина, И.Г. Филиппова под ред. Е.И. Богданова. — М. : ИНФРА-М, 2018.
13. Дмитриевский Ю.Д. Туристские районы мира. Учебное пособие Смоленск: СГУ, 2000
14. Ердаялгов С.Р. География туризма: история, теория, методика - Алматы. 2000
15. Занинцев, П.Н., Фалькович Н.С. География международного туризма. - М.: Мысль, 1972.
16. Здоров А.Б. Экономика туризма.- Москва. «Финансы и статистика» 2004.
17. Зокров С.С., Болтаев М.Ж. "Краеведение и экономика туризма" - Т. 2001.
18. Ибадуллаев Н.Э. Ўзбекистоннинг туристик ресурслари Марбузалар курси. – Самарканд, СамИСИ, 2008.
19. Ибрагимов Н.С. Ўзбекистонда халқаро туризмни ривожлантиришда дестинацион менежмент концепциясини қўллаш: иқтисод фанлари номзоди дис. – С.: СамИСИ, 2008.
20. Иномов И Ўзбекистоннинг янги шаҳарлари Т-1991
21. Комиллава Ф.К. Халқаро туризм бозори. Ўқув қўлланма Т-2011
22. Кружалин В.И. География туризма : учебник.- М. : Федеральное агентство по туризму, 2014.
23. Маматкулов Х.М. Халқаро туризм.-Самарканд, 2012
24. Маматкулов Х.М. Хизмат кўрсатиш соҳасига оид атамалар ва иборалар изоҳли лугати. –Т.: "QUTISOD-MOLLYA", 2010.
25. Мардонов Б.Б. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва аҳоли бандлиги Монография Т-2013
26. Квартальнов В.А. и др. – М.: "Финансы и статистика", 2003.
27. Мирзаев М.А., Алиева М.Т. Туризм асослари ўқув қўлланма Т-2011
28. Мироненко Н.С., Тведохлебов И.Т. "Рекреационная география"

- М. МГУ 1981.
19. Морозов М.А. Экономика и предпринимательство в социально-культурном сервисе и туризме. Учебник. 2-е изд., испр. доп. – М.: НИЦ «Академия», 2005.
20. Мухаммедов М.М ва бошқалар Хизмат кўрсатиш соҳаси ва туризмни ривожлантиришнинг назарий асослари. Монография Самарканд-2017
21. Нигманов Э Иқтисодий география (жадвалларда). Ўқув қўлланма.-Т., 2016
22. Окладникова Е.А. Международный туризм. География туристских ресурсов мира: Учебное пособие –М., СПб.: ИФК Омск –Д.; 2002.
23. Рахимов З. Туризм дестинацияларида стратегик режалаштиришнинг таъкилий механизминини таъминлаштириш (Самарканд шаҳри мисолида): иқтисод фанлари номзоди дис. – С.: СамИСИ, 2012
24. Report of union world tourism organization. 2014, 2015, 2018, 2019
25. Рузиев А., Амиркулов К. "Ўзбекистон иқтисодий географияси" - Т. Шарк 2001.
26. Сафаров Б.Ш. Туристтик хизматлар бозори. Ўқув услубий қўлланма Самарканд-2014
27. Соколова М.В. История туризма: Учеб. Пособие –М.: Мастерство, 2002
28. Солиев А Иқтисодий география. Танланган асарлар Т-2013
29. Солиев А.С Ўзбекистон географияси. Дарслик. Т-2014
40. Солиев А.С., Усмонов М. Туризм географияси.-Самарканд, 2005
41. Туристское страноведение : учеб. пособие / П.В. Большанин. — М. : ИНФРА-М, 2017. — 241
42. Тухлиев И ва бошқалар Туризм: назария ва амалиёт. Дарслик Т-2010
43. Тухлиев И.С., Пардаев М.К. Туризм бозорининг шаклланиши, ривожланиши ва ўзига хос хусусиятлари. – Т.: "NOSHIRLIK YO'G'DUSI", 2010
44. Тухлиев Н Ўзбекистон иқтисодий асослари. Ўқув қўлланма Т-2006
45. Тухлиев Н. "Ўзбекистон Республикаси иқтисодий" -Т. 1998
46. Усмонов М.Р., Жумабоев Т.Ж., Шерхолов О. Туризм географияси

- 1-2 қисм.-Самарканд, 2013
47. Хайитбоев Р., Матикубов У. Экологик туризм.-Самарканд, 2010.
48. Хошимов М. Ўзбекистоннинг экологик туризми.-Самарканд, 2012
49. Хусанбоев Б.М., Тўлаганов Л.А., Разина В.Г. "Дорогами Великого Шелкового пути"-Т. Шарк 1996.
50. Shatirov Sh. M., Fedotko V. N., Safarova N. I., Rafiqov V. A., Geografiya.-Toshkent, 2016
51. Шарафиддинова Д., Экологик туризми ривожлантиришнинг халқаро технологияларини моҳияти ва таъсири //Республика илмий анжумани материаллари.- Самарканд, 2014.
52. Яковлев Г.А Экономика и статистика туризма. –Москва, 2005
53. UNWTO Tourism Highlights 2019 edition www.lex.uz
- www.stat.uz
- www.tour.uz
- www.UNWTO.org/tour/2018

ИЛОВАЛАР

Amerika turistik regioni mamlakatlarining halqaro turistik tashriflari va daromadlari ko'rsatkichi

1-ilova

Amerika regionlari mamlakatlari	Xalqaro turistik tashriflar						Xalqaro turizm daromadi			
	1000 kishi hisobida			% hisobida			mln.AQSH dollari hisobida		% hisobida	
	2010	2017	2018	17\16	18\17	2018	2010	2017	2018	2018
Amerika	150,432	210,810	216,684	4,7	2,3	100	215,538	325,848	333,594	100
Shimoliy Amerika	99,520	137,115	142,189	4,7	2,3	100	164,832	252,409	258,913	77,6
Kanada	16,219	20,883	21,134	4,6	1,2	9,8	15,830	20,325	21,936	6,6
Meksika	23,290	39,291	41,447	12,0	5,5	19,2	11,992	21,336	22,510	6,7
AQSH	60,010	76,947	79,615	0,7	3,5	36,9	137,010	210,747	214,468	64,3
Karib havzasi	19,521	26,046	25,678	3,0	-1,4	11,9	23,254	31,802	31,975	9,6
Angiliya	62	68	55	-13,9	-20,1	0,0	99	131	-	-
Antigua va Barbuda	230	247	269	-6,7	8,1	0,1	298	557	-	-
Arubi	825	1,071	-	-2,9	-	-	1,251	1,855	2,024	0,6
Bagam orollari	1,370	1,439	1,627	-4,0	13,1	0,8	2,168	2,996	3,355	1,0
Barbados	532	664	680	5,0	2,5	0,3	1,038	1,081	1,125	0,3
Bermud	232	270	282	10,3	4,6	0,1	442	508	-	-
Virgin orollari	330	335	192	-17,9	-42,5	0,1	389	-	-	-
Kayman orollari	288	418	463	8,5	10,7	0,2	465	-	-	-
Kuba	2,507	4,594	4,684	15,6	2,0	2,2	2,187	3,186	2,903	0,9
Kurakao	342	399	432	-9,6	8,2	0,2	385	551	493	0,1
Dominika	77	71	63	-9,0	-11,9	0,0	94	121	-	-
Dominikan Rep	4,125	6,188	6,569	3,8	6,2	3,0	4,162	7,184	7,561	2,3
Grenada	110	146	161	8,2	10,0	0,1	105	144	-	-
Guadelupe	392	650	-	12,1	-	-	510	-	-	-
Gaiti	255	467	-	5,0	-	-	383	459	-	-

Yamayka	1,922	2,353	2,473	708	5,1	1,1	2,001	2,809	3,099	0,9
Martiniki	476	536	537	3,1	0,3	0,2	472	510	530	0,2
Monserat	6	9	9	-0,2	0,1	0,0	6	8	-	-
Puerto Riko	3,186	3,797	3,068	1,6	-19,2	1,4	3,211	3,848	3,282	1,0
Sent Lusiya	306	386	396	11,0	2,5	0,2	565	754	-	-
Avliyo Kitts va Nevis	98	115	116	-0,4	1,3	0,1	90	157	-	-
Avliyo Maartin	443	402	178	-23,8	-55,8	0,1	674	630	453	0,1
Avliyo Vinsent va Gren	72	76	80	-4,3	5,4	0,0	450	453	-	-
Trinidad va Tabago	388	395	375	-3,5	-4,9	0,2	450	453	-	-
Turks va Kaikos	281	416	-	-8,2	-	-	-	571	787	0,2
Virgin orollari (AQSH)	572	535	381	-19,8	-28,8	0,2	1,223	1,202	1,046	0,3
Markaziy Amerika	7,808	11,084	10,814	4,6	-2,4	5,0	6,647	12,604	12,840	3,8
Beliz	242	427	489	10,8	14,6	0,2	249	427	487	0,1
Kosta Rika	2,100	2,960	3,017	1,2	1,9	0,2	2,246	3,724	3,903	1,2
El Salvador	1,150	1,556	1,677	8,5	7,8	0,8	390	873	1,014	0,3
Guatemala	1,119	1,660	1,781	4,7	7,3	0,8	1,378	1,566	1,549	0,5
Gonduras	863	851	865	1,6	1,6	0,4	625	715	736	0,2
Nikaragua	1,011	1,787	-	18,8	-	-	314	841	544	0,2
Panama	1,324	1,843	1,779	-4,1	-3,5	0,8	1,745	4,496	4,608	1,4
Janubiy Amerika	23,583	36,565	36,994	7,7	1,2	17,2	20,505	29,034	29,865	9,0
Argentina	5,325	6,710	6,942	0,8	3,4	3,2	4,942	5,375	5,558	1,7
Boliviya	679	1,134	-	18,3	-	-	379	782	823	0,2
Braziliya	5,161	6,589	6,621	0,6	0,5	3,1	5,261	5,809	5,917	1,8
Chili	2,801	6,450	5,723	0,6	0,5	3,1	1,552	3,383	2,956	0,9

Kolumbiya	2,385	3,631	5,723	14,3	-11,3	2,7
Ekvador	1,047	1,608	3,898	9,5	7,4	1,8
Fransuz Gvianasi	189	224	2,429	13,4	51,0	1,1
Gayyana	152	247	-	0,4	-	-
Paragvay	465	1,560	287	5,1	15,9	0,1
Peru	2,299	4,032	1,181	19,2	-24,3	0,5
Surinam	205	287	4,419	7,7	9,6	2,0
Urugvay	2,349	3,675	-	8,2	-	-
Venesuela	526	427	-	-29,0	-	-

2,797	4,921	5,556	1,7
781	1,548	1,871	0,6
-	-	-	-
80	-	-	-
217	369	363	0,1
2,008	3,710	3,947	1,2
61	46	56	0,0
1,509	2,558	2,344	0,7
831	-	-	-

2-ilova

Osiyo va Tinch okeani turistik regioni (Janubiy Osiyo regioni bilan birga) mamlakatlarining halqaro turistik tashriflari va daromadlari ko'rsatkichi

SHimoli-SHarqiy Osiyo	Xalqaro turistik tashriflar							Xalqaro turizmdan kelgan daromad			
	1000 kishi hisobida			% hisobida				mln.AQSH dollari hisobida		% hisobida	
	2010	2017	2018	17\16	18\17	2018		2010	2017	2018	2018
Xitoy	60.740	62.900	2.5	3.6	18.1	5.5		45,814	38,559	40,386	9,3
Gonkong(Xitoy)	20.085	27.887	29.263	5.0	4.9	8.4		22,200	33,339	36,703	8,4
Yaponiya	8.611	28.691	31.192	19.4	8.7	9.0		13,199	34,054	41,115	9,4
KXDR	-	-	-	-	-	-		-	-	-	-
Koreya Resp.	8.798	13.336	15.347	-22.7	15.1	4.4		10,328	13,368	15,319	3,5
Makao(Xitoy)	11.926	17.255	18.495	9.9	7.2	5.3		22,276	35,575	40,187	9,2
Mongoliya	456	469	529	16.1	12.8	0.2		244	396	461	0,1
Tayvan(Xitoy)	5.567	10.740	11.067	0.5	3.0	3.2		8,721	12,315	13,704	3,1

provinsiasi)											
Janubi-Sharqiy Osiyo	70,473	120,466	128,680	8,8	6,8	37,0		68,547	130,632	142,314	32,7
Kombodja	214	259	278	18,3	7,4	0,1		-	177	190	0,0
Indoneziya	2,508	5,602	6,201	11,8	10,7	1,8		1,519	3,636	4,352	1,0
Laos	1,670	3,257	3,770	-1,8	15,8	1,1		382	761	734	0,2
Malayziya	24,577	25,948	25,832	-3,0	-0,4	7,4		18,115	18,323	19,143	4,4
Myanma	792	3,443	3,551	18,4	3,1	1,0		72	1,969	-	-
Fillipin	3,520	6,651	7,129	11,0	7,7	2,1		2,645	6,988	7,461	1,7
Singapur	9,161	13,909	14,673	7,7	5,5	4,2		14,178	19,738	20,528	4,7
Tailand	15,936	35,483	38,277	9,1	7,9	11,0		20,104	56,938	63,042	14,5
Sharqiy Timor	40	74	75	12,5	1,1	0,0		31	73	-	-
Vetnam	5,050	12,922	15,498	29,1	19,9	4,5		4,450	8,890	10,080	2,3
Okeaniya	11,468	16,580	17,044	6,1	2,8	4,9		42,796	57,375	61,097	14,0
Amerika Samoasi	23	20	-	-0,3	-	-		-	22	-	-
Avstraliya	5,872	8,815	9,246	6,6	4,9	2,7		32,584	41,732	45,035	10,3
Kuk orollari	104	161	169	10,2	4,6	0,0		111	153	-	-
Fidji	632	843	870	6,4	3,3	0,3		634	926	956	0,2

Fransuz Polineziyasi	154	199	216	3,4	8,7	0,1
Gaiti	1,197	1,544	1,552	0,6	0,5	0,4
Kiribati	5	6	-	1,1	-	-
Marshal orollari	5	6	-	-39,0	-	-
Mikroneziya	45	-	-	-	-	-
Mariana orollari	379	660	518	24,3	-21,5	0,1
Yangi Kaledoniya	99	121	120	4,3	-0,3	0,0
Yangi Zellandiya	2,435	3,555	3,686	5,5	3,7	1,1
Niue	6	10	-	25,4	-	-
Palau	85	123	116	-11,5	-5,4	0,0
Papua yangi Gvineya	140	143	-	-8,2	-	-
Samoa	122	146	164	8,8	12,4	0,0
Salomon orollari	21	26	28	18,5	8,4	0,0
Tonga	47	62	-	1,6	-	-
Tuvalu	2	2	-	0,0	-	-

406	-	-	-
-	4	4	-
4	4	-	-
24	-	-	-
-	-	-	-
-	-	-	-
129	-	-	-
6,522	10,593	11,004	2,5
2	2	-	-
73	116	-	-
2	2	-	-
132	166	-	-
44	67	81	0,0
16	48	48	0,0
2	-	-	-

Vanuatu	97	109	116	14,8	5,9	0,0
Janubiy Osiyo	14,726	27,480	32,817	6,2	19,4	9,4
Afg'oniston	-	-	-	-	-	-
Bangladesh	303	1,026	-	23,6	-	-
Butan	41	255	274	21,5	7,6	0,1
Xindiston	5,776	15,543	17,427	6,7	12,1	5,0
Eron	2,938	4,867	7,295	-1,5	49,9	2,1
Maldiv orollari	792	1,390	1,484	8,0	6,8	0,4
Nepal	603	940	1,173	24,9	24,8	0,3
Pokiston	907	-	-	-	-	-
Shri-Lanka	654	2,116	2,334	3,2	10,3	0,7

217	-	-	-
20,063	39,585	43,620	10,0
75	2	-	-
81	337	353	0,1
40	103	102	0,0
14,438	27,365	28,568	6,6
2,438	4,402	-	-
1,713	2,744	3,028	0,7
344	630	-	-
306	352	390	0,1
576	3,925	4,381	1,0

Manbaa. www.unwto.com ma'lumotlari asosida tuzildi.

Yevropa turistik regioni mamlakatlarining halqaro turistik tashriflari va daromadlari ko'rsatkichi

3-ilova

Yevropa regionini	Xalqaro turistik tashriflar						Xalqaro turizmdan kelgan daromad			
	1000 kishi hisobida			% hisobida			mln.AQSH dollari hisobida		% hisobida	
	2010	2017	2018	17\16	18\17	2018	2010	2017	2018	2018
Yevropa regionini	486,368	673,265	709,990	8,6	5,5	100	422,801	519,464	570,463	100
Shimoliy Yevropa	56,992	78,443	78,856	6,0	0,5	11,1	60,612	88,571	93,873	17,8
Daniya	8.744	11.743	-	8.9	-	-	5.853	7.960	8.420	1.6
Finlandiya	2.319	3.180	3.221	14.0	1.3	0.5	3.051	3.392	3.607	0.6
Islandiya	489	2.225	2.344	24.1	5.4	0.3	561	3.011	3.607	0.6
Irlandiya	7.134	10.338	-	2.4	-	-	4.118	5.617	6.185	1.1
Norvegiya	4.767	6.252	-	4.9	-	-	4.707	5.400	5.672	1.0
Shvetsiya	5.183	7.054	-	4.0	-	-	8.344	14.142	14.977	2.6
Buyuk Britaniya	28.296	37.651	36.316	5.1	-3.5	5.1	33.978	49.049	51.882	9.1
G'arbiy Yevropa	154.362	192.725	200.430	6.1	4.0	28.2	152.364	170.918	187.474	32.9
Avstriya	22.004	29.460	30.816	4.8	4.6	4.3	18.596	20.460	22.979	4.0
Belgiya	7.186	8.358	9.154	11.7	9.5	1.3	11.425	12.485	13.474	2.4
Fransiya	77.648	86.918	89.400	5.1	2.9	12.6	57.059	60.681	67.370	11.8
Germaniya	26.875	37.452	38.881	5.2	3.8	5.5	34.679	39.823	42.977	7.5
Lixtenshteyn	64	79	85	14.5	7.1	0.0	-	-	-	-
Lyuksemburg	1.046	1.018	-0.7	-0.7	-2.2	0.1	4.149	4.552	4.990	0.9
Manako	279	355	347	5.7	-2.2	0.0	-	-	-	-
Niderlandiya	10.883	17.924	19.014	13.2	6.1	2.7	11.732	16.643	18.641	3.3

Shvetsariya	8.628	11.133	11.715	7.0	5.2	1.7	14.724	16.274	17.042	3.0
Sharqiy Yevropa							48.312	60.684	68.674	12.0
Armaniston	687	1.495	1.652	18.7	10.5	0.2	646	1.120	1.208	0.2
Ozarbayjon	1.280	2.454	2.606	20.0	6.2	0.4	657	3.012	2.634	0.5
Belarus	677	2.000	2.142	3.7	7.1	0.3	440	790	870	0.2
Bolgariya	6.047	8.883	9.273	7.6	4.4	1.3	3.407	40.45	4.512	0.8
Chexiya	8.629	13.665	-	6.7	-	-	7.172	6.933	7.451	1.3
Estoniya	2.511	3.244	3.234	3.6	-0.3	0.5	1.073	1.630	1.783	0.3
Gruziya	1.067	4.069	4.757	23.4	16.9	0.7	659	2.704	3.222	0.6
Vengriya	9.510	15.785	17.152	3.2	8.7	2.4	5.628	6.170	6.930	1.2
Qozog'iston	2.991	-	-	-	-	-	1.005	2.135	2.255	0.4
Qirg'iziston	855	4.568	-	18.6	-	-	160	429	433	0.1
Latviya	1.373	1.950	1.946	8.7	-0.2	0.3	642	948	1.036	0.2
Litva	1.507	2.523	2.825	9.9	11.9	0.4	967	1.321	1.423	0.2
Polsha	12.470	18.400	19.623	5.3	6.6	2.8	9.576	12.772	14.042	2.5
Moldova	64	145	160	19.6	10.4	0.0	163	319	378	0.1
Ruminiya	1.346	2.760	2.797	11.3	1.3	0.5	1.140	2.527	2.896	0.5
Rossiya	22.281	24.390	24.551	-0.7	0.7	3.5	8.830	8.945	11.802	2.1
Slovakiya	5.415	-	-	-	-	-	2.233	2.923	3.200	0.6
Tojikiston	160	421	1.250	25.3	190.1	0.2	2	8	9	0.0
Turkmaniston	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ukraina	21.203	14.421	14.207	6.0	-1.5	2.0	3.788	1.261	1.445	0.3
O'zbekiston	-	-	-	-	-	-	121	689	1.144	0.2

Janubiy Yevropa							161.514	199.291	220.443	38.6
Albaniya	2.191	4.649	3.540	14.1	15.0	0.4	1.626	1.929	2.193	0.4
Andorra	1808	3.003	3.048	6.1	1.3	0.4	-	-	-	-
Bosniya va Gersogovina	365	977	1.053	18.7	14	0.1	594	826	939	0.2
Xorvatiya	8.966	15.593	16.645	13	6.7	2.3	8.075	10.924	11.831	2.1
Kipr	2.173	3.652	3.939	14.6	7.8	0.6	2.160	3.128	3.352	0.6
Gretsiya	15.007	27.195	30.123	9.7	10.8	4.2	12.742	16.528	19.029	3.3
Isroil	2.8.3	3.613	4.121	24.6	14.1	0.6	4.903	6.821	7.241	1.3
Italiya	43.629	58.253	62.146	11.2	6.7	8.8	38.786	44.233	49.262	8.6
Malta	1.339	2.274	2.566	15.7	14.3	0.4	1.079	1.727	1.854	0.3
Chernogoriya	1.088	1.877	2.077	12.9	10.6	0.3	732	1.041	1.199	0.2
Makedoniya	262	631	707	32.5	12.3	3.2	197	327	382	0.1
Portugaliya	6.832	21.200	22.800	16.5	7.5	0.1	10.077	17.119	19.621	3.4
San Marino	60	72	84	31.1	7.3	0.0	-	-	-	-
Serbiya	683	1.497	1.711	16.6	14.2	0.2	764	1.346	1.346	0.2
Sloveniya	1.869	3.586	4.425	18.3	23.5	0.6	2.552	2.750	3.209	0.6
Ispaniya	52.677	81.869	82.772	1.1	11.7	8.7	54.641	68.114	73.765	12.9
Turkiya	31.264	37.601	45.768	24.1	21.7	6.4	22.585	22.478	25.220	4.4

Xalqaro turistik tashriflar va undan tushadigan daromadlar statistikasi

	Xalqaro turistik tashriflar							Xalqaro turizmdan keladigan foyda								
	Mln.kishi			% hisobida				Mlrd AQSH dollari			Mlrd Evro			% hisobida		
	2010	2017	2018	2018	17/16	18/17	10-18	2010	2017	2018	2010	2017	2018	2018	17/16	18*17
Dunyo bo'yicha	952	1,329	1,401	100	7,0	5,4	5,0	975	1,348	1,451	736	1,192	1,229	100	5,2	4,4
Iqtisodiy rivojlangan davlatlar	515	730	762	54.4	6.3	4.3	5.0	638	869	937	481	769	763	64.6	4.0	3.7
Bozor iqtisodiyotiga shakllanayotgan davlatlar	437	598	639	45.6	7.9	6.8	4.9	337	477	514	254	422	435	35.4	7.6	5.7
Yevropa	486.4	637.3	710.0	50.7	8.6	5.5	4.8	422.8	519.5	570.5	318.9	459.8	483.0	39.3	7.5	4.9
Shimoliy Yevropa	57.0	78.4	78.9	5.6	6.0	0.5	4.1	60.6	88.6	93.9	46	78	79	6.5	5.7	1.1
G'arbiy Yevropa	154.4	192.7	200.4	14.3	6.1	4.0	3.3	152.4	170.9	187.5	115	151	159	12.9	4.7	3.3
Markaziy/Sharqiy Yevropa	98.1	134.6	141.4	10.1	5.6	5.0	4.7	48.3	60.7	68.7	36	54	58	4.7	7.0	8.8
Janubiy/O'rta Yevropa	176.9	267.5	289.4	20.7	12.9	8.2	6.3	161.5	199.3	220.4	122	176	187	15.2	11.2	6.9
Yevropa Ittifoqi (28)	382.2	539.3	562.9	40.2	7.7	4.4	5.0	354.9	438.6	480.7	268	388	407	33.1	6.8	3.3
Osiyo va Tinch okeani regionlari	208.2	324.0	347.7	24.8	5.7	7.3	6.6	254.4	396.0	435.5	191.9	350.5	368.7	30.0	4.3	7.4
Shimoli-Sharqiy Osiyo	11.5	159.5	169.2	12.1	3.4	6.1	5.3	123.0	168.1	188.4	93	149	160	13.0	-1.5	8.9
Janubi-Sharqiy Osiyo	70.5	120.5	128.7	9.2	8.8	6.8	7.8	68.5	130.6	142.3	52	116	121	9.8	9.1	4.7
Okeaniya	11.5	16.6	17.0	1.2	6.1	2.8	5.1	42.8	57.4	61.1	32	51	52	4.2	6.1	6.9
Janubiy Osiyo	14.7	27.5	32.8	2.3	6.2	19.4	10.5	20.1	39.9	43.6	15	35	37	3.0	13.9	10.4
Amerika regionlari	150.4	210.8	215.7	15.4	4.7	2.3	4.6	215.5	325.8	33.6	162.6	288.4	282.5	23.0	0.9	0.3
Shimoliy Amerika	99.5	137.1	142.2	10.1	4.3	3.7	4.6	164.8	252.4	258.9	124	223	219	17.8	0.7	0.1
Karib havzasi	19.5	26.0	25.7	1.8	3.0	-1.4	3.5	23.3	31.8	32.0	18	28	27	2.2	0.5	-1.3
Markaziy Amerika	7.8	11.1	10.8	0.8	4.6	-2.4	4.2	6.9	12.6	12.8	5	11	11	0.9	4.8	1.0
Janubiy Amerika	23.6	36.6	37.0	2.6	7.7	1.2	5.8	20.5	29.0	29.9	15	26	25	2.1	1.1	3.4
Afrika	50.4	62.7	67.1	4.8	8.5	7.0	3.6	30.4	36.4	38.4	23.0	32.2	32.5	2.6	7.7	1.6
Shimoliy Afrika	19.7	21.7	23.9	1.7	14.7	10.1	2.4	9.7	9.9	10.7	7	9	9	0.7	9.3	3.8
Afrika subsaxarasi	30.7	41.1	43.3	3.1	5.5	5.4	4.4	20.8	26.5	27.7	16	23	23	1.9	7.1	0.7
O'rta Sharq	56.1	57.7	60.5	4.3	4.1	4.7	0.9	52.2	68.4	73.0	39.3	60.5	61.8	5.0	14.6	4.2

Xalqaro turizmning statistik tahlili

5-ilova

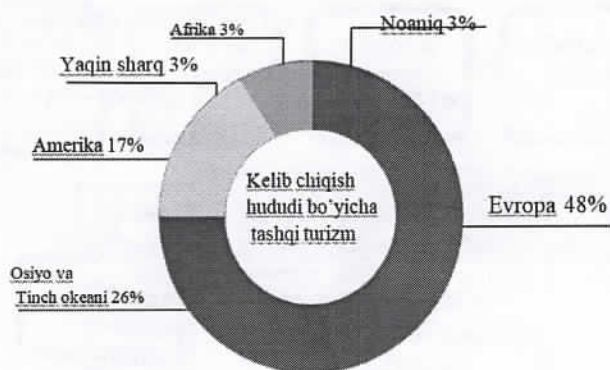
Jahon regionlari	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018*	2018%	17\16 %	18*\17 %	10-18*
Yevropa	254.6	308.1	396.4	450.7	490.8	581.8	592.8	636.6	672.3	48.0	7.4	5.6	4.0
Osiyo va Tinch okeani regioni	58.7	86.2	113.8	152.9	205.3	293.6	314.4	337.6	358.7	25.6	7.4	6.2	7.2
O'rta Sharq	8.2	8.5	12.8	21.5	33.5	39.7	36.3	36.8	40.6	2.9	1.5	10.2	2.4
Amerika	99.4	108.2	130.6	136.5	155.4	200.2	211.6	227.3	235.0	16.8	7.4	3.4	5.3
Afrika	9.8	11.5	14.9	19.4	28.3	36.0	39.6	42.5	45.5	3.2	7.3	7.1	6.1
Boshqa regionlar	77.7	95.3	129.5	150.2	190.6	245.1	253.8	277.6	294.2	21.0	9.4	6.0	5.6

234

6-ilova

Tashqi turizm. Xarajatlarning eng yuqori o'sishini Fransiya, Rossiya Federatsiyasi va Avstraliya ko'rsatadi

Dunyodagi 2 ta sayohatdan deyarli Itasi Yevropaga to'g'ri keladi.

Kelib chiqish hududi bo'yicha turizm, 2018-yil

(% ulushi)

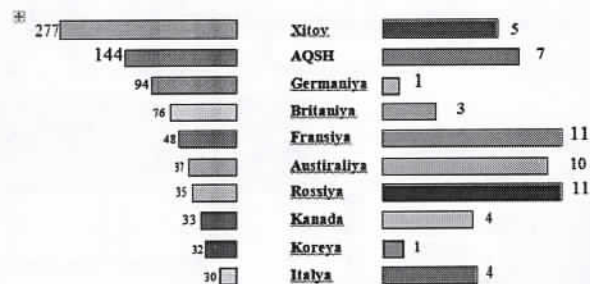
Manba: Jahon turistik tashkilot (UNWTO).

Izoh: Yaratilgan xalqaro kelib chiqishi asosida hisoblanadi.

Xitoy dunyoda xalqaro sayyohlik xarajatlarning beshdan birini tashkil qiladi, undan keyin AQSH

Sayyohlik sohasida o'sish %

Milliard AQSH dollari

2018-yil xalqaro turizm xarajatlari bo'yicha eng yaxshi

10 talik mamlakat

Manba: Jahon turistik tashkilot (UNWTO).

Top o'rinlar.10 ta eng yaxshi yo'nalishlardan 8 tasi har ikkala reytingda berilgan

Dunyo bo'ylab kelganlarning 40% eng yaxshi 10 ta manzilga ega

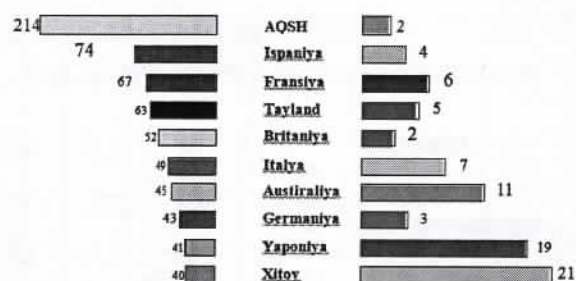
Eng yaxshi 10 ta sayyohlik kompaniyalari barcha turizm daromadlarning qariyb 50% ni tashkil qiladi.

Milliard AQSH dollari

Million Eng yaxshi manzillarga etib borish % ga o'zgarishi.

Turizm daromadlar %ning o'zgarishi (real ko'rinishda)

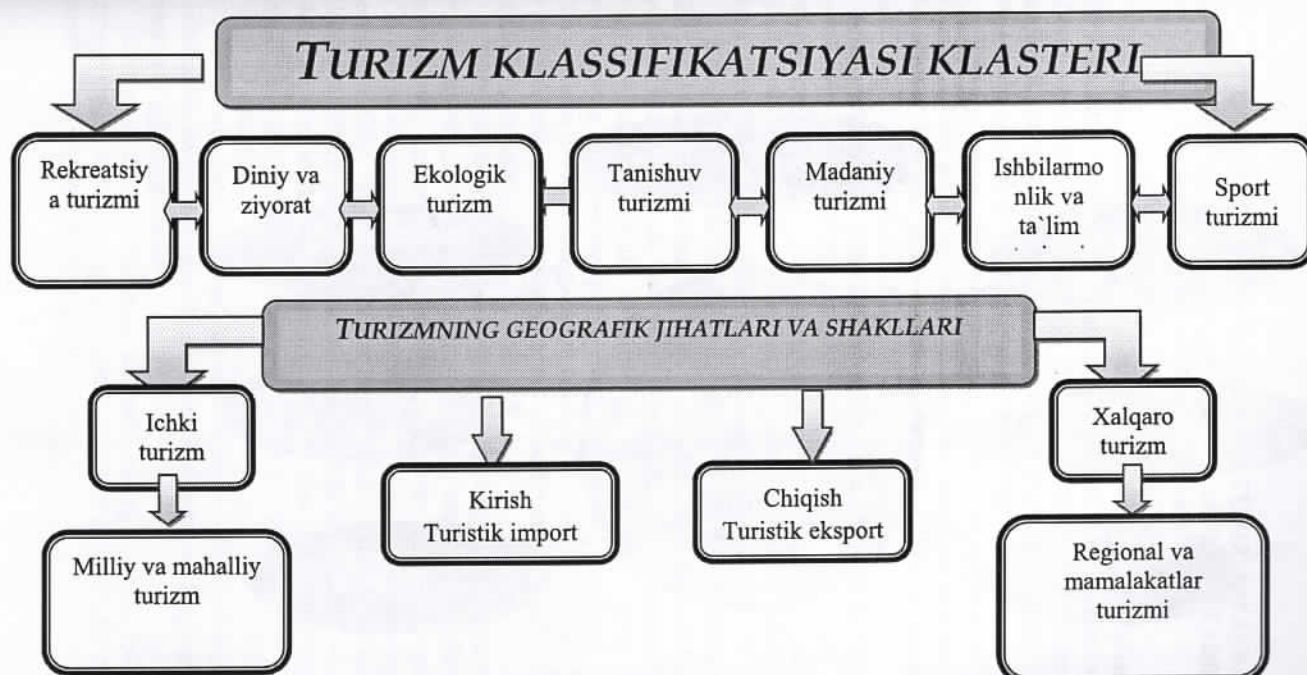

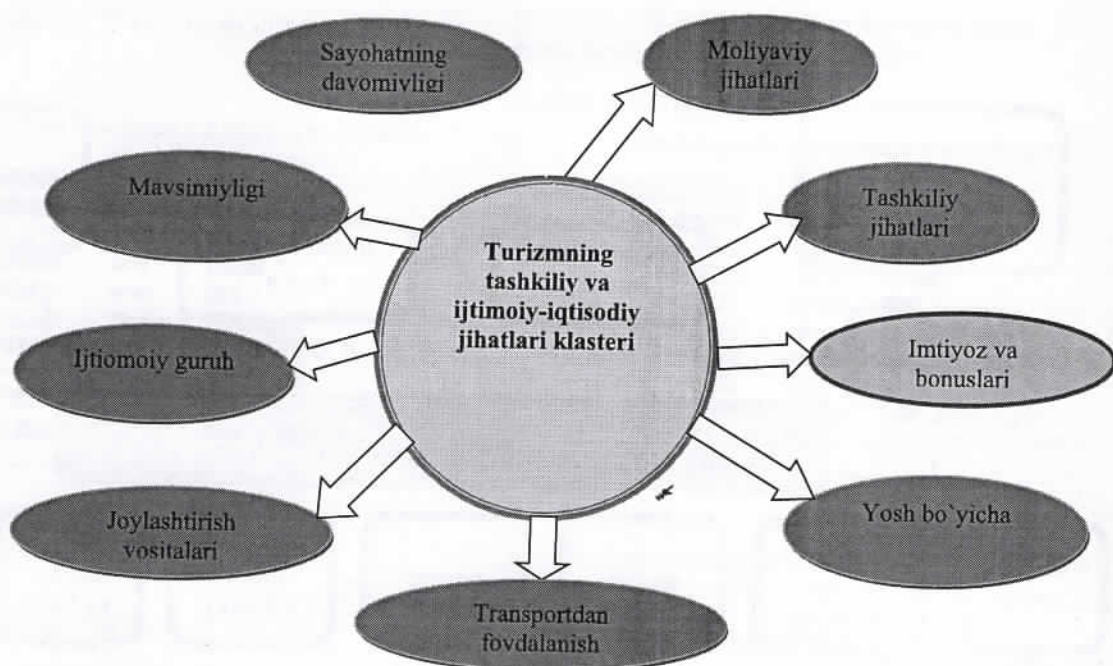
2018 yil xalqaro sayyohlar soni bo'yicha eng yaxshi 10ta yo'nalish

Manba: Jahon turistik tashkiloti (UNWTO).

2018 yil xalqaro turizmdan keladigan daromadlarning eng 10 ta yo'nalishi.

Manba: Jahon turistik tashkiloti (UNWTO).

238

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA TURIZMNI JADAL RIVOJLANTIRISHGA OID QO'SHIMCHA CHORA-TADBIRLAR TO'G'IRISIDA PREZIDENT FARMONI

(PF-5611-SON 05.01.2019)

10-ilova

Mamlakatda turizmi milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, hududlarni jadal rivojlantirish, yangi ish o'rinlarini yaratish, aholining daromadlari va turmush darajasini oshirish, mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirishni ta'minlovchi strategik tarmoqlardan biri sifatida rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Viza rejimining liberalizatsiyasi, chet el fuqarolarini ro'yxatga olish tartibining soddalashtirishi, turizm tarmog'ini rivojlantirish uchun imtiyoz va preferensiyalar berilishi milliy turizm salohiyatini ichki va tashqi bozorlarda samarali targ'ib qilish imkonini berdi.

SHu bilan birga, o'tkazilgan tahlillar turizm tarmog'ini tartibga soluvchi normativ-huquqiy asosning nomukammalligi, alohida turizm xizmatlarini ko'rsatish qoidalarining, shuningdek chet el fuqarolarining toifalari, bo'lish muddatlari va maqsadlari bo'yicha dunyo amaliyotida keng qo'llaniladigan alohida viza rejimlarining mavjud emasligini ko'rsatmoqda.

Shuningdek, joylashtirish vositalari va infratuzilma ob'ektlarining, ayniqsa turizm mavsumida etishmasligi, turli transportlarda yo'l-ovchilarni tashish tizimining e'tarli darajada muvofiqlashtirilmaganligi, shuningdek, turlar tashish mavjud turizm salohiyati to'g'risidagi ma'lumotlar bilan ta'minlashni tashkillahtirish darajasining pastligi, ichki turizmi, mamlakat hududlaridagi madaniy me'tros ob'ektlarining va ziyoratning o'ziga xosliklarini targ'ib qilish bo'yicha marketing kampaniyalarining samarasizligi turizmi jadal rivojlantirishga salbiy ta'sir qilmogda.

Turizmi, avvalambor, xususiy sektorda rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ko'rsatayotgan xizmatlarning raqobatchilikligini va sifatini oshirish, milliy turizm mahsulotini dunyo bozorida faol va kompleks ravishda targ'ib qilish, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisiga 2018 yil 28 dekabrda qilgan Murojaatnomasida bildirilgan takliflarni amalda tatbiq etish maqsadida hamda 2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarga muvofiq:

1. Quyidagilar:

a) quyidagilarni nazarda tutuvchi 2019 — 2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda — Konsepsiya) 1-ilovaga muvofiq:

turizm faoliyati sohasidagi normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, turizmi rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan xalqaro me'yor va standartlarni implementatsiya qilish;

turizm infratuzilmasini rivojlantirish hamda maqbul va qulay turizm muhitini yaratish;

transport logistikasini rivojlantirish, ichki va tashqi yo'nalishlarni kengaytirish, transport xizmatlari sifatini oshirish;

turizm bozorining turli segmentlariga yo'naltilgan turizm mahsuloti va xizmatlari diversifikatsiya qilish;

respublika ichida turizm xizmatlariga bo'lgan ehtiyojni qondirishga yo'naltilgan turizm faoliyati sub'ektlarining faolligini rag'batlantirishni ta'minlovchi ichki turizmni rivojlantirish;

O'zbekiston Respublikasi turizm mahsulotini xalqaro va ichki turizm bozorlarida targ'ib qilish, mamlakatning sayohat va dam olish uchun xavfsiz sifatidagi imidjini mustahkamlash;

turizm tarmog'ini uchin kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish.

Belgiyansinki, Konsepsiya har yillik alohida chora-tadbirlar rejasini tasdiqlagan holda, uning asosiy yo'nalishlari va maqsadli parametrlarining tegishli davr mobaynida bajarilishiga qarab bosqichma-bosqich amalga oshiriladi;

b) 2019 — 2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha 2019 yilga mo'ljallangan chora-tadbirlar rejasini (keyingi o'rinlarda — CHora-tadbirlar rejasini) 2-ildan muvofiq tasdiqlansin.

O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi tegishli yil bo'yicha CHora-tadbirlar rejasining bajarilishi yakunlarini tahlil qilgan holda har yili 1 dekabrga qadar keyingi yil uchun CHora-tadbirlar rejasini loyihasi ishlab chiqish va Vazirlar Mahkamasiga tasdiqlash uchun kiritish.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 16 avgustdagi PQ-3217-son qaroriga asosan tashkil etilgan Turizmni rivojlantirish bo'yicha muvofiqlashtiruvchi kengash (A.N. Aripov) quyidagilarni ta'minlash:

barcha rejalashtirilgan chora-tadbirlarning samarali tashkil etilishi, o'z vaqtida va sifatli bajarilishi bo'yicha vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlarning faoliyatini muvofiqlashtirish;

Konsepsiya va CHora-tadbirlar rejasining vazirliklar, idoralar va boshqa tashkilotlar tomonidan bajarilishini monitoring qilish, shuningdek, har chorakda ushbu Farnomning bajarilishi yuzasidan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasiga batusil ma'lumot kiritib borish;

xorijda O'zbekistonning turizm salohiyatini targ'ib qilish va xorijiy turistlarni jalb qilishga qaratilgan qo'shma tadbirlarni o'tkazish bo'yicha «Yo'l xaritasini» har yil tasdiqlash;

har yillik CHora-tadbirlar rejasining bajarilishidan kelib chiqib, lozim bo'lganda, Konsepsiya parametrlariga o'zgartirish kiritish.

3. 2019 yil 1 fevraldan boshlab 3-ildan muvofiq mamlakatlarning fuqarolari uchun O'zbekiston Respublikasi hududiga kirgan kundan e'tiboran 30 kunlik muddatga vizasiz rejim belgilansin.

4. O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi, Tashqi ishlar vazirligi va Davlat xavfsizlik xizmatining quyidagi tashkilotlariga rozilik berilsin:

a) 2019 yil 1 fevraldan boshlab fuqarolari elektron kirish vizasini olish imkoniyatiga ega bo'lgan mamlakatlar ro'yxatini 4-ildan muvofiq kengaytirish;

b) 2019 yil 15 martdan boshlab 30 kunlik amal qilish muddati bo'lgan elektron kirish vizasining quyidagi turlarini berish tizimini joriy etish:

ikki martaalik, konsullik yig'imi 35 AQSH dollari miqdorida;

ko'p martaalik, konsullik yig'imi 50 AQSH dollari miqdorida;

v) O'zbekiston Respublikasiga tashrif buyuradigan xorijiy fuqarolarning ayrim guruhlari uchun 5-ildan muvofiq qo'shimcha (elektron bo'lmagan) kirish vizalari toifalarini berishni joriy etish.

O'zbekiston Respublikasi Tashqi ishlar vazirligi, Ichki ishlar vazirligi, Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi tegishli vazirlik va idoralar bilan birgalikda bir oy muddatda O'zbekiston Respublikasiga tashrif buyuradigan xorijiy fuqarolarning ayrim guruhlari uchun qo'shimcha (elektron bo'lmagan) vizalari toifalarini joriy etish bo'yicha zarur chora-tadbirlarni ko'rsin.

5. 6-ildan muvofiq xorijiy mamlakatlar fuqarolariga O'zbekiston Respublikasida yashash guvohnomasini olish huquqi taqdim etilsin.

Belgiyansinki, ushbu huquq:

Toshkent viloyati va Toshkent shahrida — 400 000 AQSH dollari ekvivalentidan kam bo'lmagan miqdorda;

Samarqand, Buxoro, Namangan, Andijon, Farg'ona va Xorazm viloyatlarida — 200 000 AQSH dollari ekvivalentidan kam bo'lmagan miqdorda;

Qorag'alpog'iston Respublikasi va respublikaning boshqa viloyatlarida — 100 000 AQSH dollari ekvivalentidan kam bo'lmagan miqdorda ko'chmas mulkni sotib olgan taqdirda beriladi.

6. O'zbekistonning logistika jozibadorligini tubdan yaxshilash, shuningdek, mahalliy aeroportlarda parvozlariga xorijiy aviakompaniyalarni jalb etish ishlarini muvofiqlashtirish bo'yicha ishchi guruh (keyingi o'rinlarda — Ishchi guruh) 2-ildan muvofiq tarkibida tashkil etilsin.

Quyidagilar Ishchi guruhning asosiy vazifalari etib belgilansin:

birinchi navbatda Evropa va Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari bilan tovar aylanmasi, tashiladigan yo'lovchilar soni va investitsiyalarni ko'paytirish uchun respublikadagi transport aloqa tizimini tubdan yaxshilash;

«Ziyorat» turizmi yo'nalishi orqali turistlar oqimini oshirish, shu jumladan Indoneziyadan doimiy aviagatnoblarni ochish uchun aviakompaniyalarni jalb qilish masalalarini tezkorlik bilan hal etish;

turistlar oqimini jalb qilish maqsadida parvozlarning strategik muhim yo'nalishlarini aniqlash;

mamlakat aeroportlarida yangi yo'nalishlarni yo'lga qo'yish maqsadida xorijiy tashuvchilar uchun moslashuvchan chegirma va preferensiyalar tizimini ishlab chiqish;

o'zaro bog'lovchi qatnovlarni, shu jumladan «mavsumdan tashqari» davrlar tashkil etish orqali uzoq magistral yo'nalishlarda yo'lovchilar sonini ko'paytirish;

xorijiy va mahalliy aviakompaniyalar bilan muzokaralar o'tkazish, shuningdek, ularning takliflarini ko'rib chiqish va ularni aeroportlar bo'yicha to'g'ri taqsimlash; charter reyslarni kechirish mexanizmini soddalashtirish; mamlakatdagi ayrim aeroportlarda «Ochiq osmon» rejimini joriy etish; mahalliy aviakompaniyalar tashkil etilishiga ko'maklashish maqsadida normativ-huquqiy bazani qayta ko'rib chiqish; mamlakat ichkarisida intermodal tashuvlarni (avtobus, temir yo'l va aviatashuvlar) ta'minlash uchun turlarning transport tashuvini yanada rivojlantirish bo'yicha hujjatlarni ishlab chiqish; aviakompaniyalar xarajatlarni kamaytirish va iste'molchilar uchun aviachipalar narxini optimallashtirish; mamlakat viloyatlari o'rtasidagi ichki aviatashuvlar yo'nalishlari sonini ko'paytirish; xorijiy etkazib beruvchilardan aviakerosin sotib olish mexanizmini xarid jarayonida shaffoflik va raqobatni ta'minlagan holda takomillashtirish.

7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Loyiha boshqaruvi milliy agentligi, Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarni rivojlantirish vazirligi, O'zbekiston Avtomobil transporti agentligi, «O'zbekiston temir yo'llari» AJ, «O'zbekiston havo yo'llari» MAK boshqa manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda uch oy muddatda blokeyn texnologiyasidan foydalangan holda reyslarni (avtobus, avia va temir yo'l) qulay tarzda bog'lovchi yo'l chiqarilishini so'ishtirish nazarda tutuvchi respublika transport tizimining yagona elektron portalini, shu jumladan davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari asosida tashkil etish hamda uning ishlash tartibini belgilash.

8. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ayrim hujjatlariga 8-ildavga muvofiq o'zgartirish va qo'shimchalar kiritilish.

9. O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi Tashqi ishlar vazirligi, Ichki ishlar vazirligi hamda boshqa manfaatdor vazirliklar va idoralar bilan birgalikda ikki oy muddatda qonunchilikka ushbu Farmondan kelib chiqadigan o'zgartirish va qo'shimchalar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga takliflar kiritish.

10. O'zbekiston Milliy axborot agentligi, O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi, O'zbekiston Matbuot va axborot agentligi ommaviy axborot vositalarida ushbu Farmoning maqsad va vazifalarini tushuntirishga qaratilgan nashrlar va tematik dasturlarni tashkil etish.

11. Mazkur Farmoning ijrosini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri A.N. Aripov, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi rahbari Z.SH. Nizomiddinov, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Xavfsizlik kengashi kotibi V.V. Maxmudov va O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining o'rinbosari A.A. Abduraximov zimmasiga yuklansin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti SH. MIRZIYOEV
Toshkent sh., 2019 yil 5 yanvar,

2019 — 2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish KONSEPSIYASI

2019 — 2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasi qulay iqtisodiy sharoitlar va omillarni yaratish bo'yicha olib borilayotgan islohotlarning samaradorligini oshirish, turizm sohasini jadal rivojlantirish bo'yicha ustuvor maqsad va vazifalarni belgilash, uning iqtisodiydagi o'rni va ulushini oshirish, xizmatlarni diversifikatsiyalash va ularning sifatini oshirish hamda turizm infratuzilmasini takomillashtirishga qaratilgan.

1-bob. Turizm sohasining joriy holati tahlili

O'zbekiston juda katta turizm va rekreatsiya salohiyatiga ega, unda jami 7,4 ming madaniy meros ob'ektlari mavjud, ulardan 209 tasi to'rtta muzey, shaharlar — «Xiva shahridagi Ichon-qal'a», «Buxoro shahridagi tarixiy markazi», «SHahrisabz shahridagi tarixiy markazi», «Samarqand shahri» hududida joylashgan bo'lib, YUNESKO butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgan.

2010 — 2017 yillar davomida turizm xizmatlari eksporti hajmi ikki baravar oshdi va 2017 yilda 546,9 million AQSH dollari, 2018 yilda esa — 1 041 million AQSH dollarini tashkil etdi. 2016 yilgacha xorijiy tashrif buyuruvchilar sonining o'sish sur'ati o'rtacha yillik 8 foizni, 2017 yilda — 7 foizni tashkil qilib, 2,69 million nafardan oshdi. 2018 yil yakunlari bo'yicha respublikaga 5,3 million xorijiy turistlar tashrif buyurdi. Xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash va muhofaza qilishga qaratilgan choralar ko'rilgani natijasida, 2015 yilda 398 tani tashkil qilgan turizm tashkilotlari soni 2018 yil yakuni bo'yicha 950 taga, mehnomonxona xo'jaliklari soni — 661 tadan 900 taga etdi.

So'nggi yillarda turizm infratuzilmasini rivojlantirish bo'yicha yirik investitsiya loyihalari amalga oshirildi, shu jumladan Toshkent shahrida «Nyatt Regency Toshkent» va «Lotte City Hotel Toshkent Palace» brendli mehnomonxonalari ochildi, Andijon, Urganch va Toshkent shahrida madaniy-ko'ngilochar bog'larning tashkil etilishi, «Angren-Pop» temir yo'li ochildi, Buxoro, Qarshi, SHahrisabz va Xiva shaharlariga tezyurur poezdalar uchun elektrlashtirilgan temir yo'llari ochildi aytib o'tish joiz.

Turizm sohasida davlat siyosati istiqbolda hududlar va ularning infratuzilmasini kompleks jadal rivojlantirishda turizm sohasi etakchilik qilishi, dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni echish, ish o'rinlarini ko'paytirish, yashash diversifikatsiyasi va rivojlanishini ta'minlash, aholining daromadlari, yashash darajasi va sifatini oshirish hamda mamlakatning investitsiyaviy jozbadorligi va imidjini yaxshilashga qaratilgan.

2018 yilda kirib kelayotgan xorijiy turistlar sonini ikki baravarga oshirishning muhim omillari sifatida viza rejimi, O'zbekistonda bo'lish qoidalarini hamda tadbirdorlik faoliyatini olib borish tartibi soddalashtirilgani, turizm sohasida infratuzilmaning rivojlanishi va turizm salohiyatini targ'ib qilish choralari ko'rilgani ko'rsatish mumkin, shu jumladan:

yo'llarida turizm navigatsiyaning unifikatsiyalashirilgan ko'rsatkichlarini o'rnatish.

YUqorida sanab o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish:

turopreatorlar soni 860 dan 1 676 tagacha hamda turizm sohasining boshqa sub'ektlari sonini oshirish evaziga xalqaro standartlarga mos turizm infratuzilmasini rivojlantirish, shuningdek joylashirish vositalari soni 850 dan 3 000 tagacha o'stirishini;

turizm xizmatlari sifati, xilma-xilligi va eksport hajmining o'sishi, jahon bozorining yirik vakillari (brendlarini) jalb qilish va xorijiy investitsiyalar oqimini ko'paytirishni ta'minlaydi.

3) transport logistikasini rivojlantirish, tashqi va ichki yo'nalishlarni kengaytirish, transport xizmatlari sifati oshirish, shu jumladan:

yo'lovchilar tashuvini rivojlantirish, shu jumladan doimiy transport qatnovini yo'lga qo'yish, turli transport vositalarining qulay tashab bog'lamlarini tashkil etish, turizm markazlarini birlashtiruvchi respublika va mintaqaviy ahamiyatga ega yangi avtomobil yo'llarini qurish va mavjudlarni rekonstruksiya qilish, tutashtirish yo'l infratuzilmasi (kemping va servis xizmat ko'rsatish ob'ektlari, umumiy ovqatlanish markazlari, tibbiy va sanitariya shoxobchalarini) yaxshilashga qaratilgan davlatlararo shartnomalar bilan tasdiqlangan dasturni shakllantirish,

transport tariflarini optimallashtirish bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish;

yirik xalqaro aviatashuvchilarni jalb qilish, byudjet aviatashuvlarni tashkil qilish;

respublika hududlari o'rtasida aviataqovullarni rivojlantirish;

yangi temir yo'llarni qurish va mavjudlarni takomillashtirish, yuqori tezlikda harakatlana dagan elektrovezdlardan foydalanishni kengaytirish;

sifati transport xizmatlarini ko'rsatish uchun transport vositalarining harakatlantiruvchi tarkibini muntazam yangilab borish.

YUqorida sanab o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish:

xalqaro parvozlar va to'g'ridan-to'g'ri, shu jumladan mamlakatning tarixiy shaharlariga reyslarning geografikyasini kengaytirish, aviataqovullar sifati oshirish va qiymatini pasaytirish;

o'z ichiga havo, temir yo'l va avtomobil transportini qamrab olgan qulay va arzon transport logistikasini ta'minlash, respublika hududlariga va xorijiy davlatlarga sayohatlarni amalga oshirishda qulay shart-sharoitlar yaratish;

mamlakatni yo'lovchilar tashish sohasida yirik mintaqaviy transport «xabiri»ga aylantirishni ta'minlaydi.

4) quyidagilarni ta'minlash maqsadida turizm bozorining turli qatamlariga mo'ljallangan turistik mahsulotlar va xizmatlarni diversifikatsiya qilish orqali mavsumiy omillar ta'sirini kamaytirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni qabul qilish:

turizm yo'nalishlarini tizimlashtirish va pasportlashirishni amalga oshirish, O'zbekiston Respublikasining marshrutlari tamog'i va turizm namoyishi ob'ektlarining yagona axborot bazasini shakllantirish;

O'zbekiston Respublikasining xilma-xil hamda yilning turli fasllarida jozibador va raqobatbardosh turistik mahsulotlari, shu jumladan mamlakat hududlarida tematik turistik zonalar va klasterlarni yaratish orqali hamda turizmning istiqbolli turlari (ziyorat, ma'rifiy, ekologik, etnografik, gastronomik, sport, davolovchi-sog'lomlashtiruvchi, qishloq, sanoat, ishlabarmonlik va boshqalarini) hisobga olgan holda, yangi turizm dasturlarini ishlab chiqish;

zamonaviy va raqobatbardosh hunarmandchilik-suvener mahsulotlarini ishlab chiqarish hamda «MICE — turizm»ni rivojlantirish bo'yicha dasturiy chora-tadbirlarni ishlab chiqish va amalga oshirish.

YUqorida sanab o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish:

bir nechta turizm turlarini birlashtirish hamda turi-tuman tadbirlari bilan boyitish orqali taklif etiladigan turistik turlarning jozibadorligini oshirish, mamlakat bo'yab turistik turlarining o'rta davomiyligini kamida ikki sutkaga oshirib, 8 sutkagacha etkazish, shaharlar bo'yicha esa amaldagi 1,5 — 2,0 sutkadan 3 sutkagacha ko'paytirish;

turizmning barqaror rivojlanishi va mamlakatimizga takroriy tashriflar soni oshirishni ta'minlaydi.

5) respublika ichida turizm xizmatlariga bo'lgan ehtiyojini qondirishga qaratilgan turizm faoliyati sub'ektlarining faolligini rag'batlantirishni ta'minlaydigan ichki turizmni rivojlantirish, xususan:

turistik-ekskursion xizmatlar iste'moliga aholining keng qatlamlarini jalb qilish, ichki turizm harakatining ommaviylikini qayta tiklash, turizm xizmatlarini ishlab chiqish hamda mavsumiy notekislik oqibatlarini yumshatishda keng miqyosli ta'sirdan foydalanish maqsadida «O'zbekiston bo'yab sayohat qili» Dasturining amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish;

ijtimoiy, madaniy-rivojlantiruvchi, ekologik, etnomadaniy hamda qishloq turizmi dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish;

umumiy va kasb-hunar ta'limi dasturlariga turistik ekskursiya tadbirlarini kiritish.

YUqorida sanab o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish:

sifati turistik mahsulotlarni shakllantirish, mavsumiy omillarga bo'lgan qaramlikni kamaytirish hamda mehmonxonalar yuklovini, ayniqsa yilning nomavsumiy oylarida oshirish maqsadida ichki resurslardan samarali foydalanish;

hududlar o'rtasida turistik ichki oqimini kengaytirish, ular sonini yiliga 14 milliondan 19 milliongacha oshirishga imkon beradi.

6) Quyidagilar orqali O'zbekiston Respublikasi turistik mahsulotini ichki va tashqi turizm bozorlarida ilgari surish, uning sayohat va dam olish uchun xavfsiz mamlakat sifatidagi imidjini mustahkamlash:

O'zbekiston Respublikasining yagona milliy turizm brendini yaratish hamda unga asosan har bir hududning o'ziga xos xususiyatidan kelib chiqib, hududlarning turizm brendlarini yaratish;

barqaror, asosan muhim hamda yo'nalitiruvchi turistik bozorlarga qaratilgan milliy turistik mahsulotni ilgari surish bo'yicha samarador strategiyasini ishlab chiqish;

milliy turizm bozorida mintaqadagi eng yirik turizm ko'rgazmalaridan birini tashkil qilish maqsadida sohadaqi ko'rgazma faoliyatini jipslashtirish va qo'llab-quvvatlash;

mamlakatda va xorijda imidjni targ'ib qiluvchi reklama-axborot kampaniyasini o'tkazish;

turistik xarakterga ega xalqaro tadbirlarda turizm tashkilotlarining o'zi ishlab chiqargan mahsulotlarini ilgari surish bo'yicha ishtirokini rag'batlantirish;

respublika bo'yicha bepul faoliyat ko'rsatuvchi, shu jumladan bron qilish, suvenirlar, klublar va turizm xaritalari bo'yicha ma'lumot beruvchi axborot shoxobchalari sonini oshirish;

yugori turistik salohiyatga ega bo'lgan hududlarda xavfsiz turizmni ta'minlash bo'yicha ichki ishlar organlarining maxsus bo'limlarini tashkil qilish, ularni zamonaviy texnika va transport vositalari bilan ta'minlash.

YUqorida sanab o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish mamlakatimizni rivojlangan turizm industriyasi hamda boy turistik salohiyatga ega bo'lgan, sayohat va dam olish uchun xavfsiz davlat imidjini shakllantirishga, shuningdek yangi turizm bozorlarini o'zlashtirish, xorijdan tashrif buyuruvchilar sonini yiliga 4,8 milliondan 9 milliongacha, shuningdek O'zbekistonga turistlarni jalb qilish bo'yicha xorijiy hamkorlar sonini oshirishga xizmat qiladi.

7) quyidagilarni nazarda tutgan yugori malakali mutaxassislarni tayyorlash, xizmat ko'rsatuvchi xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish:

turizm sohasida kasb-hunar ta'limi muassasalaridagi kadrlari va bitiruvchilarining malakasini baholashni tashkil qilish;

turizm sohasida xalqaro talablarga javob beradigan uzluksiz, ko'p bosqichli ta'lim tizimini yaratish;

ta'limning amaliyotga yo'naltirilgan va modernizatsiyalashgan ta'lim standartlari, o'quv-uslubiy dasturlar hamda ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish;

ichki va kirish turizmi sohasida bevosita turistik xizmatlarni ko'rsatuvchi turizm sohasi xodimlari (gidlar, yo'rıqchi-kuzatuvchi, turizm faoliyati sub'ektlari, umumiy ovqatlanish tashkilotlari, transport va boshqalar xodimlari) uchun majburiy malaka talablarini belgilaydigan standartlar ishlab chiqish;

turizm sohasi xodimlarini turistlarga axborot berish ishlari va xavfsizlik bo'yicha yo'riqnomalarni o'tkazish qoidalarga o'qitish bo'yicha tizimni ishlab chiqish va joriy qilish;

ta'lim jarayoniga xorijiy mutaxassislarni jalb qilish orqali turizm sohasida kadrlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, shuningdek turizm sohasida kadrlar malakasini oshirish tizimini tashkil etish uchun, shu jumladan hududlarda ta'lim muassasalarini sonini oshirish;

turizm sohasida kadrlar tayyorlash uchun etakchi xorijiy oliy o'quv yurtlari filiallarini ochish.

YUqorida sanab o'tilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish professional kadrlar tayyorlovi borasida integratsiyalashgan tizimni yaratish, ta'lim va xizmat

ko'rsatish sifatini oshirish, yugori malakali menejer, administrator, operator va porte oshpazlarga bo'lgan ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi.

4-bob. Yakuniy qoidalar

Konsepsiyani amalga oshirish yuzasidan tizimni nazorat olib borish, umumiy muvofiqlashtiruv, tekzor ko'rib chiqish va respublikada turizmni rivojlantirish bo'yicha muammoli masalalarni hal etish turizmni rivojlantirish bo'yicha Muvofiqlashtiruvchi kengash tomonidan amalga oshiriladi.

Konsepsiyani samarali amalga oshirish maqsadida Muvofiqlashtiruvchi kengashning ishchi organi sifatida O'zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi Konsepsiyaning amalga oshirilishi yuzasidan monitoring olib boradi.

2019 — 2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish

Konsepsiyasiga

ILOVA

2019 — 2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasini amalga oshirishning maqsadli

KO'RSATKICHLARI

T/Y	Ko'rsatkichlar nomi	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
1.	O'zbekistonga tashrif buyuradigan xorijiy turistlar soni (ming kishi)	5 346	6 041	7 010	8 410	10 010	10 600	11 250	11 810
2.	Turizm xizmatlari eksporti (mln AQSH dollari)	1 041	1 180	1 360	1 620	1 900	2 000	2 080	2 170
3.	Ichki turistlar soni (mingta tashrif)	15493	16 100	17 230	18 806	20 317	21 867	23 404	25 010
4.	Mehmonxonalar va shu kabi joylashtirish vositalari soni	914	1 100	1 620	2 200	2 600	2 800	2 900	3 050
5.	Joylashtirish vositalaridagi joylar soni (ming)	20,2	24	35	47	55	59	62	64
6.	Joylashtirish vositalaridagi o'rinlar soni (ming)	41	49	72	95	110	122	124	128
7.	Turpoertorlar soni (nafar)	983	1 100	1 190	1 250	1 320	1 390	1 420	1 450

3-ILOVA

2019 yil 1 fevraldan boshlab fuqarolari uchun 30 kun muddatga vizasiz rejim

joriy qilinadigan mamlakatlar

RO'YXATI

1. Avstraliya Itifoqi
2. Avstraliya Respublikasi
3. Argentina Respublikasi
4. Bosniya va Gertsegovina
5. Vatikan
6. Lyuksemburg
7. Vengriya
22. SHvetsiya Qirolligi
23. Latviya Respublikasi
24. Liiva Respublikasi
25. Mo'g'uliston
26. YAngi Zelandiya
27. Portugaliya Respublikasi
28. Bolgariya Respublikasi

8. Bruney-Dorussalom davlati
9. Gretsiya Respublikasi
10. Irlandiya
11. Islandiya
12. Italiya Respublikasi
13. Kanada
14. Andorra Knyazligi
15. Lixenshteyn Knyazligi
16. Monako Knyazligi
17. Belgiya Qirolligi
18. Daniya Qirolligi
19. Ispaniya Qirolligi
20. Niderlandiya Qirolligi
21. Norvegiya Qirolligi

29. Kipr Respublikasi
30. Malta Respublikasi
31. Polsha Respublikasi
32. San-Marino Respublikasi
33. Serbiya Respublikasi
34. Sloveniya Respublikasi
35. Xorvatiya Respublikasi
36. CHili Respublikasi
37. Ruminiya
38. Slovakiya Respublikasi
39. Buyuk Britaniya i
40. Braziliya
41. Finlyandiya Respublikasi
42. Chernogoriya
43. CMexiya Respublikasi
44. SHveysariya
45. Estoniya Respublikasi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 5 yanvardagi PF-5611-son

Faononiga
4-ILOVA

2019 yil 1 fevraldan boshlab fuqarolari elektron kirish vizasini olish imkoniyatiga ega bo'lgan mamlakatlar

RO'YXATI

- 1 Jazoir
- 2 Misr Arab Respublikasi
- 3 Venesuela Bolivar Respublikasi
- 4 Urugvay SHarqiy Respublikasi
- 5 Gabon Respublikasi
- 6 Qatar
- 7 Quvayt
- 8 Shri-Lanka
- 9 Iordaniya
- 10 Eron Islom Respublikasi
- 11 Xitoy Xalq Respublikasi
- 12 KXDR
- 13 Gayana Kooperativ Respublikasi
- 14 Bahrayn Qirolligi
- 15 Butan Qirolligi
- 16 Kambojda Qirolligi
- 17 Marokash Qirolligi
- 18 Saudiya Arabistoni Qirolligi
- 19 Tailand Qirolligi
- 31 Hindiston Respublikasi
- 32 Kabo-Verde Respublikasi
- 33 Kamerun Respublikasi
- 34 Kiribati Respublikasi
- 35 Kolumbiya Respublikasi
- 36 Kot-d'Ivuar Respublikasi
- 37 Mavritkiy Respublikasi
- 38 Makedoniya Respublikasi
- 39 Marshall Orollari Respublikasi
- 40 Nauru Respublikasi
- 41 Palau Respublikasi
- 42 Paragvay Respublikasi
- 43 Peru Respublikasi
- 44 Seyshel Orollari Respublikasi
- 45 Senegal Respublikasi
- 46 Surinam Respublikasi
- 47 Fiji Respublikasi
- 48 Filippin Respublikasi
- 49 Ekvador Respublikasi

250

- 20 Tonga Qirolligi
- 21 Laos
- 22 Liyan Respublikasi
- 23 Maldiv Respublikasi
- 24 Ko'p millatli Boliviya Davlati
- 25 Bangladesh Xalq Respublikasi
- 26 Samoa Mustaqil Davlati
- 27 Albaniya Respublikasi
- 28 Angola Respublikasi
- 29 Vanuatu Respublikasi
- 30 Gana Respublikasi
- 50 Solomon Orollari
- 51 Amerika Qo'shma Shtatlari
- 52 Vennam Sosialistik Respublikasi
- 53 Ummun Sultonligi
- 54 Tunis Respublikasi
- 55 Nepal
- 56 Mikroneziya Federativ Shtatlari
- 57 Janubiy Afrika Respublikasi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 5 yanvardagi PF-5611-son

Faononiga
5-ILOVA

O'zbekiston Respublikasiga tashrif buyuruvchi xorijiy fuqarolarning ayrim guruhlari uchun qo'shimcha (elektron bo'lmagan) kirish vizalari toifalarini joriy etish

RO'YXATI

1. «**Atandosh**» — O'zbekiston Respublikasida tug'ilgan shaxslar va ularning oila a'zolari uchun O'zbekiston Respublikasi fuqarosi bo'lgan va uning hududida doimiy yashovchi qarindoshlarining taklifnomasi asosida beriladigan 2 yillik viza;
2. «**Student visa**» — O'zbekiston Respublikasining ta'lim muassasalari, tasarrufida ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar, idoralar va tashkilotlarning iltimosnomasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi hududida joylashgan ta'lim muassasalariga qabul qilingan xorijiy talabalarga beriladigan bir yillik viza;
3. «**Academic visa**» — O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, O'zbekiston Respublikasidagi ilmiy-tadqiqot tashkilotlari, oliy ta'lim muassasalari, vazirlik yoki idoralar iltimosnomasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasida ilmiy-tadqiqot va pedagogik faoliyatni amalga oshirishni istagan xorijiy shaxslar uchun 3 oydan 2 yilgacha bo'lgan muddatga beriladigan viza;
4. «**Medical visa**» — tibbiy muassasaning taklifiga binoan davolanish uchun O'zbekiston Respublikasiga kiruvchi xorijiy fuqarolar uchun 3 oygacha bo'lgan muddatga beriladigan viza;
5. «**Pilgrim visa**» — O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Din ishlari bo'yicha qo'mita va turistik faoliyat sub'ektlarining arizasiga ko'ra O'zbekistonning madaniy-tarixiy va diniy merosi, an'alarini o'rganish maqsadida kiruvchi xorijiy fuqarolar uchun 2 oygacha bo'lgan muddatga beriladigan ziyorat vizasi.

Oldingi talrlariga qarag.

6. «Investment visa» — xorijiy investitsiya kiritish vaqtida O'zbekiston Respublikasida belgilangan bazaviy hisoblash miqdorining kamida 8 500 baravarida xo'jalik jamiyatlarining aksiyalari va ulushlarini sotib olish,

251

shuningdek, chet el investitsiyalari ishtirokidagi korxonalar tashkil etish shaklida O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotiga investitsiya kiritgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarga rasmiylashtiriladigan, ushbu korxonalarning buyurtmasi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi hududidan chiqmasdan muddatini uzaytirish imkoniyati bilan beriladigan, amal qilish muddati uch yilgacha bo'lgan ko'p martalik investitsiya vizasi.

Bunda, investitsion oila a'zolari (turmush o'rtog'i, ota-onasi va farzandlari)ga «Investment visa» amal qilish muddatiga mos ravishda mehmon vizasi respublikadan chiqmasdan turib uzaytirish huquqi bilan rasmiylashtirib beriladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 5 yanvardagi PF-5611 -son

Farmonga

6-ILOVA Fuqarolari ko'chmas mulk sotib olish sharti bilan O'zbekiston Respublikasida yashash guvohnomasini olish huquqiga ega bo'lgan

manlakatlar

RO'YXATI

1. Avstraliya Ittifoqi
2. Avstraliya Respublikasi
3. Ozarbayjon Respublikasi
4. Jazoir
5. Antigva va Barbuda
6. Misr Arab Respublikasi
7. Argentina Respublikasi
8. Barbados
9. Beliz
10. Venesuela
11. Vatikan
12. Lyuksemburg
13. Vengriya
14. Urugvay Sharqiy Respublikasi
15. Brunej-Dorussalom davlati
16. Isroil Davlati
17. Grenada
18. Gretsiya Respublikasi
19. Gruzia
20. Shri-Lanka
21. Dominikana Respublikasi
22. Irlandiya
23. Eron Islom Respublikasi
24. Italiya Respublikasi
25. Kanada
26. Xitoy
27. Qirg'iziston Respublikasi
28. Xitoy Xalq Respublikasi
29. Andorra Knyazligi
30. Lixtenşteyn Knyazligi
31. Monako Knyazligi
32. Gayana
33. Belgiya Qirolligi
34. Butan Qirolligi
35. Daniya Qirolligi
36. Ispaniya Qirolligi
37. Marokash Qirolligi
38. Niderlandiya Qirolligi
39. Norvegiya Qirolligi
40. Tailand Qirolligi
41. SHvetsiya Qirolligi
42. Latviya Respublikasi
43. Livan Respublikasi
44. Litva Respublikasi
45. Malayziya
46. Maldiv Respublikasi
47. Meksika Qo'shma Shtatlari
48. Mo'g'uliston
49. Yangi Zelandiya
50. Birlashgan Arab Amirliklari
51. Portugaliya Respublikasi
52. Albaniya Respublikasi
53. Bolgariya Respublikasi
54. Bosniya va Gertsegovina
55. Belarus Respublikasi
84. Xorvatiya Respublikasi
85. Chili Respublikasi
86. Ekvador Respublikasi
87. Rossiya Federatsiyasi
88. Ruminiya
89. Sent-Vinsent va Grenadin
90. Sent-Lyusiya
91. Slovakiya Respublikasi
92. Bagama Orollari Hamdo'stligi
93. Dominikana Hamdo'stligi
94. Buyuk Britaniya
95. Amerika Qo'shma Shtatlari
96. Vetnam Sotsialistik Respublikasi
97. Tunis Respublikasi
98. Turkiya Respublikasi
99. Ukraina
100. Braziliya Federativ Respublikasi
101. Germaniya Federativ Respublikasi
102. Sent-Kits va Nevis Federatsiyasi
103. Finlyandiya Respublikasi
104. Fransiya Respublikasi
105. Chemogoriya
106. CHexiya Respublikasi
107. SHveysariya Konfederatsiyasi
108. Estoniya Respublikasi
109. Janubiy Afrika Respublikasi
110. Yamayka
111. Yaponiya

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA EKOLOGIK TA'LIMNI RIVOJLANTIRISH KONSEPSIYASINI TASDIQLASH TO'G'RIDA O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLAR MAHKAMASINING

QARORI (434-son 27.05.2019)

2017 — 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha **Harakatlar strategiyasida** belgilangan vazifalarni so'zsiz amalga oshirish, respublika hududlaridagi ekologik muammolar echimiga ta'lim tizimini joriy qilish bilan hissa qo'shish, o'sib kelayotgan yosh avlodning ekologik savodxonligini oshirish, ekologik ongi va ekologik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish, ekologik ta'lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qaror qiladi:

1. Quyidagilar: O'zbekiston Respublikasida Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasi (keyingi o'rinlarda Konsepsiya deb ataladi) **1-ilovaga** muvofiq;

O'zbekiston Respublikasida Ekologik ta'limni rivojlantirish konsepsiyasini amalga oshirish bo'yicha tadbirlar rejasini (keyingi o'rinlarda Tadbirlar reja deb ataladi) **2-ilovaga** muvofiq tasdiqlansin.

2. Quyidagilar Konsepsiyani va Tadbirlar rejasini amalga oshirish doirasida ustuvor yo'nalishlar e'tib belgilansin:

«**Ta'lim to'g'risida**»gi va «**Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida**»gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimida ekologik ta'limni rivojlantirishning asosiy tamoyillarini belgilash, ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga izchillik bilan bosqichma-bosqich tatbiq qilish va shu asosda ekologik ta'limning samaradorligini yangi bosqichga ko'tarish;

ta'lim dasturlarini mavjud ekologik muammolar va ularni bartaraf etish vazifalaridan kelib chiqib takomillashtirish;

ta'lim oluvchilarning e'tiborini umumshahar ekologik muammolarga qaratish orqali ularning ona tabiatning qayta tiklanmaydigan manbalarini saqlab qolish va ulardan ogilona foydalanish borasidagi mas'uliyatini kuchaytirish; ekologik ta'limning samarali shakllari va usullarini ishlab chiqish hamda joriy etish;

ekologik ta'lim sifatini, kadrlar tayyorlash tizimi samaradorligini hamda barqaror rivojlanish kafolatlarini va ustuvorligini ta'minlovchi normativ-huquqiy, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish sohasidagi vakolatli davlat organlari va ta'lim sohasining o'zaro manfaatli hamkorligini rivojlantirish.

3. Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, Halq ta'limi vazirligi, Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi hamda Maktabgacha ta'lim vazirligi Konsepsiya va Tadbirlar rejasining bajarilishi to'g'risida har chorakda Vazirlar Mahkamasiiga axborot taqdim etilishini ta'minlashlar.

4. Mazkur qarorning bajarilishini nazorat qilish O'zbekiston Respublikasi Bosh vazirining birinchi o'rinbosari — transport vaziri A.J. Ramatov, Ekologiya va atrof muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi raisi B.T. Qo'chqorov, Bosh

vazir o'rinbosari A.A. Abduxakimov, xalq ta'limi vaziri SH.X. SHernatov, oliy va o'rta maxsus ta'lim vaziri I.U. Majidov va maktabgacha ta'lim vaziri A.V. SHin zimmasiga yuklansin.

O'zbekiston Respublikasining Bosh vaziri A. ARIPOV

Toshkent sh., 2019 yil 27 may,
434-son

8.25.1005

Usmanov M.R.

Turizm geografiyasi: o'quv qo'llanma. — Samarqand,
«SamDU», 2019. 256 b.

Muharrir	J. Bozorova
Musabbihi	L. Xoshimov
Texnik muharrir	N. Isroilov

2019 yil 23 noyabrda tahririy-nashriyot bo'limiga qabul qilindi.
2019 yil 30 noyabrda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.
Qog'oz bichimi 60x84/16. "Times new roman" garnituras.
Offset qog'oz. Shartli bosma tabog'i — 16,0.
Adadi 100 nusxa. Buyurtma № 11/4.

ISBN — 978-9943-6298-9-9

SamDU tahririy-nashriyot bo'limida chop etildi.
140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

